

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ
MUTLULUK/MUTSUZLUK KAVRAMI İLE İLGİLİ
FİİL VE DEYİMLERDE ANLAM İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

Yasin ŞERİFOĞLU

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vahit TÜRK

MAYIS-2011

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ
MUTLULUK- MUTSUZLUK KAVRAMI İLE İLGİLİ
FİİL VE DEYİMLERDE ANLAM İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

Yasin ŞERİFOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Bu tez 20/05/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy çokluğu/oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Günay KAĞNACI

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Vahit TÜRK Prof. Dr. Yücel ŞZTÜRK

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Zihri TUNALI

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Münever TEKCAN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yasin ŞERİFOĞLU

20. 05. 2011

ÖNSÖZ

Türklük bilgisi alanında bugüne kadar yapılan inceleme, araştırma ve değerlendirme çalışmalarının çoğu herkesçe bilindiği üzere daha çok dilin gramer yönü ile ilişkili olmuştur. Bu durum özellikle Türkiye’de yapılan Türklük bilgisi çalışmalarında daha belirgindir.

Türkiye’de yapılan dilcilik çalışmalarında uzunca bir süre Türkçe yazma veya belgelerin tespiti ve günümüz Türkçesiyle yayımı yapılmıştır. Bununla birlikte veya daha sonra bu eserlerin ait olduğu dönemlerin dil özelliklerini de içeren, ancak daha çok eserin/eserlerin ses, şekil ve cümle bilgileri üzerinde detaylı çalışmalar yapılmış, ancak Türkçeye ilgili genel veya bu eserler üzerinden detaylı dil bilimi çalışmaları hep sonraya bırakılmıştır. Bu yüzden Türklük bilgisi alanındaki dil bilimi çalışmaları gramer çalışmalarına göre çok daha yeni ve yetersizdir. Bu gerçek, bu alanda çalışma yapacak olanlar için Türkçenin farklı boyutlarını keşfetmek bakımından olumlu, ancak yapılacak çalışmalara kaynak arandığında olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil bilimi alanında elimizdeki Türkçe kaynakların çoğu yabancı dillerden çeviri eser olduğu için tam olarak sıkıntıyı gidermiş olma niteliğinden uzak görünmektedirler. Bunun en önemli sebebi çeviri dilinin son derece gelişigüzel, sıkıcı ve çevrildiği halde Türkçeye yabancı oluşudur. Bize göre bu durumun bir diğer sebebi de, çevrilen eserlerin oluşma ikliminin Türkçenin genel yapısına ve Türkçeyi konuşan insanların ruh haline, dile yaklaşımına yani dil mantığına bununla birlikte sosyal yapısına uygun olmayışıdır. Türkiye’de yapılan çalışmalar içinde Doğan Aksan’ın dil bilimi alanında yapmış olduğu çalışmalar, bu durumdan farklı olarak, Türkçeye ve Türkçe konuşan insanların zihni alt yapısına daha uygun yani “daha bizden” çalışmalar olarak dikkat çekmektedir.

Çeviri eserlerdeki bu problem, Türkiye Türkçesi için henüz yeni bir çalışma alanı oluşturan dil biliminin kendisiyle bağlantılı olarak ciddi manada sıkıntı oluşturan bir terminolojik karışıklığı da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların giderilmesi, Türklük bilgisi alanında çalışma yapanlar için aşılması çok zor engeller olarak kabul edilmemelidir. Bundan sonraki dönemlerde bu alanda yapılacak nitelikli çalışmaların artması, bu alandaki madde başlarının ayrı ayrı çalışmalar halinde detaylı bir şekilde

incelenmesini beraberinde getirecek, söz konusu sorunları azaltacak ve bu alanla ilgili var olan terminolojik sıkıntıyı da ortadan kaldıracaktır.

Türkçe ile ilgili dilbilimi çalışmaları içinde önemli bir yere sahip olan anlam bilimi alanında çalışmalar yapmak için bize göre ilk önce Türkçenin konuşan ve yazarlarından hareketle dil mantığını ortaya çıkarmak gerekir. Bunun için ilk önce dil/zihin ilişkisi çerçevesinde Türkçenin yazıya aktarılmış ürünlerini veya söz varlığını içeren sözlüklerini kapsamlı bir incelemeye tabi tutmak gerekecektir.

Bu bağlamda, “Türkiye Türkçesi İle Kırgız Türkçesindeki Mutluluk/Mutsuzluk Kavramları İle İlgili Fiil Ve Deyimlerde Anlam İlişkisi” başlıklı tezde, Türkçenin çağdaş iki lehçesinin dil malzemelerinden örneklem olarak seçilen bir bölümü, dil/zihin ilişkisi açısından değerlendirilerek bu lehçeleri konuşan insanların kendilerini, çevresindeki insanları ve tabiatı nasıl algıladıkları, algılarını nelerle ilişkilendirerek dillerine nasıl aktardıkları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın başlangıç, işleniş ve sonuçlandırılmasında çok emeği geçen hocam Prof. Dr. Vahit Türk’e minnet borçlu olduğumu belirtiyor ve kendilerine teşekkür ediyorum.

Yasin ŞERİFOĞLU

20.05.2011

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MUTLULUK KAVRAM ALANI	23
1.1.Eğlenmek Kavram Alanı.....	23
1.2.Gülmek/Gülümsemek/Sırıtmak Kavram Alanı	27
1.3. Sevinmek Kavram Alanı	29
1.3.1. “Sevinmek Gönenmektir” Metaforu	37
1.3.2. “Sevinmek Keyiflenmektir (Neşelenmektir/Şenelmektir)” Metaforu	42
1.3.3. “Sevinmek Kıvanmaktır” Metaforu	46
1.3.4. “Sevinmek Rahatlamaktır” Metaforu.....	49
2. BÖLÜM: MUTSUZLUK KAVRAM ALANI.....	55
2.1. Ağlamak Kavram Alanı	55
2.2. Bunalmak Kavram Alanı.....	58
2.2.1. “Bunalmak Bezmektir” Metaforu.....	62
2.2.2. “Bunalmak Bıkmaktır” Metaforu.....	63
2.2.3. “Bunalmak Daralmaktır” Metaforu.....	66
2.2.4. “Bunalmak Dolmaktır” Metaforu.....	68
2.2.5. “Bunalmak Oflamaktır” Metaforu.....	69
2.2.6. “Bunalmak Sıkılmaktır” Metaforu.....	69
2.2.7. “Bunalmak Usanmaktır” Metaforu.....	75
2.3. Hüzünlenmek Kavram Alanı.....	77
2.3.1. “Hüzünlenmek Dertlenmektir” Metaforu..	79
2.3.2. “Hüzünlenmek Efkatlanmaktır” Metaforu.....	82
2.3.3. “Hüzünlenmek Hislenmektir (Duygulanmaktır)” Metaforu..	84
2.3.4. “Hüzünlenmek Kederlenmektir” Metaforu.....	85
2.4. Korkmak Kavram Alanı.....	88
2.4.1. “Korkmak Kaygılanmaktır (Endişelenmektir) Metaforu	94

2.5. Küsmek/Darılmak Kavram Alanı	96
2.5.1. “Küsmek/Darılmak Alınmaktır” Metaforu.....	99
2.5.2. “Küsmek/Darılmak Gücenmektir” Metaforu.....	101
2.5.3. “Küsmek/Darılmak İncinmektir” Metaforu.....	103
2.5.4. “Küsmek/Darılmak Kırılmaktır” Metaforu.....	103
2.6. Öfkelenmek Kavram Alanı	106
2.6.1. “Öfkelenmek Cinlenmektir” Metaforu.....	114
2.6.2. “Öfkelenmek Çıldırılmaktır” Metaforu.....	115
2.6.3. “Öfkelenmek Gerilmektir” Metaforu.....	116
2.6.4. “Öfkelenmek Kızılmaktır” Metaforu.....	117
2.6.5. “Öfkelenmek Sinirlenmektir” Metaforu.....	122
2.7. Üzülmek Kavram Alanı	125
2.7.1. “Üzülmek Ahlanmaktır” Metaforu.....	130
2.7.2. “Üzülmek Kahırlanmaktır” Metaforu.....	131
2.7.3. “Üzülmek Yazıklanmaktır” Metaforu.....	133
3. BÖLÜM: TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDE MUTLULUK/MUTSUZLUK İFADE EDEN FİİL VE DEYİMLERİN AÇIKLAMALI DİZİNİ.....	136
3.1. Fiiller.....	136
3.1.1. Türkiye Türkçesinde Doğrudan Mutluluk İfade Eden Fiiller	136
3.1.2. Türkiye Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutluluk İfade Eden Fiiller	138
3.1.3. Türkiye Türkçesinde Doğrudan Mutsuzluk İfade Eden Fiiller	143
3.1.4. Türkiye Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutsuzluk İfade Eden Fiiller	146
3.1.5. Türkiye Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Fiiller.....	160
3.1.6. Kırgız Türkçesinde Doğrudan Mutluluk İfade Eden Fiiller.....	173
3.1.7. Kırgız Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutluluk İfade Eden Fiiller.....	174
3.1.8. Kırgız Türkçesinde Doğrudan Mutsuzluk İfade Eden Fiiller	177
3.1.9. Kırgız Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutsuzluk İfade Eden Fiiller.....	179
3.1.10. Kırgız Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Fiiller.....	187
3.2. Deyimler.....	188

3.2.1. Türkiye Türkçesinde Mutluluk İfade Eden Deyimler.....	188
3.2.2. Türkiye Türkçesinde Mutsuzluk İfade Eden Deyimler.....	198
3.2.3. Türkiye Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Deyimler.....	235
3.2.4. Kırgız Türkçesinde Mutluluk İfade Eden Deyimler	244
3.2.5. Kırgız Türkçesinde Mutsuzluk İfade Eden Deyimler	250
3.2.6. Kırgız Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Deyimler.....	273
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	282
KAYNAKÇA	289
ÖZGEÇMİŞ.....	293

TABLÖLAR

Tablo 1: Mutluluk Kavram Alanı.....	23
Tablo 2: Mutsuzluk Kavram Alanı	55

Tezin Başlığı: Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki Mutluluk/Mutsuzluk Kavramı İle İlgili Fiil Ve Deyimlerde Anlam İlişkisi

Tezin Yazarı: Yasin ŞERİFOĞLU **Danışman :** Prof. Dr. Vahit TÜRK

Kabul Tarihi: 20.05.2011 **Sayfa Sayısı :** vi (ön kısım) + 288 (tez) + 5 (ekler)

Anabilim dalı: Türk Dili ve Edebiyatı **Bilim dalı :** Yeni Türk Dili

“Türkiye Türkçesi İle Kırgız Türkçesi Arasında Mutluluk/Mutsuzluk İfade Eden Fiil Ve Deyimlerde Anlam İlişkisi” başlıklı tezde, genel anlamda dil ile zihin arasında nasıl bir ilişki olduğu, insanın çevresinde olup bitenleri nasıl algıladığı, ruh dünyasını yakından ilgilendiren durumlarda nasıl tepkiler verdiği, bu tepkileri dili vasıtasıyla karşısındaki veya çevresindekilere aktarırken zihnini nasıl işlettiği, karşılaştığı bu durumlarda zihninin neleri nelerle veya nerelerle ne şekilde ilişkilendirdiği gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

İncelenecek olan dil malzemesine geçmeden önce, mutluluk ve mutsuzluk olgularıyla ilgili daha önceden ileri sürülen felsefi görüşler ele alınarak konunun şimdiye kadar nasıl algılandığı da aktarılmaya çalışılmıştır. Konuyu belirli bir çerçevede ele almak için doğrudan mutluluk ve mutsuzluk ifade eden fiillerden veya anlam olarak dolaylı da olsa insan zihninde, doğrudan mutluluk veya mutsuzluk kavramlarıyla ilişkili anlamlarıyla tasarlanan temel ve alt kavram alanları oluşturulmuş, böylece mutluluk ifade etmeleri bakımından “eğlenmek, gülmek, sevinmek” şeklinde üç temel kavram alanı; mutsuzluk ifade etmeleri bakımından, “ağlamak, bunalmak, hüzünlenmek, korkmak, küsmek/darılmak, öfkelenmek ve üzülme” şeklinde yedi temel kavram alanı belirlenmiştir. Belirlenen bu temel kavram alanlarının içinde alt kavram alanları oluşturulmuş, oluşturulan bu alt kavramlarla ilgili her iki lehçede ortaya çıkan deyimler, bu kavramlarla ifade ettikleri anlamlar açısından eşleştirilmiştir.

Bu çalışmada değerlendirmeye tabi tutulan malzemeler, Türkiye Türkçesi için Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Büyük Türkçe Sözlük’te yer alan söz, deyim, terim ve ad olmak üzere 104.407 söz varlığı içinden seçilen deyim ve fiiller ile Kırgız Türkçesi için 25.000 sözü içine alan K. K. Yudahin’in Kırgız Sözlüğü’nden, 50.000 sözü kapsayan Gülzura Cumakunova’nın hazırladığı Türkçe- Kırgızca Sözlük’ten ve 7980 deyimini içine alan Kırgız Dilinin Deyimler Sözlüğü’nden seçilen deyim ve fiillerden oluşmaktadır. Bunların dışında Türkiye Türkçesinde konuyla ilgili hazırlanmış başka sözlüklerden de istifade edilmiş, böylece bir sözlükte ele alınmayan veya gözden kaçan söz varlığı diğer kaynaklarda tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışmada, ilgili alanla ortaya çıkan dil malzemelerinin hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki durumu karşılaştırılmış, her iki lehçe için var olan ortaklıklar ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Her iki lehçedeki fiiller ve deyimler, doğrudan mutluluk veya mutsuzluk bildirmelerine göre incelemeye tabi tutulmuş; bunların dışında, dolaylı olarak bu kavramlarla ilişkili fiil ve deyimler de ayrı bir bölümde ele alınarak, sözlük niteliğinde tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Mutsuzluk, Metafor, Anlam, Dil, Zihin.

Title of the Thesis: Meaning relationships of idioms and verbs expressing happiness and unhappiness between Turkey Turkish and Kirghiz Turkish

Author : Yasin ŞERİFOĞLU

Supervisor : Prof. Dr. Vahit TURK

Date : 20.05.2011

Nu.of pages: vi(pre text)+288(main)+5(app)

Department: Turkish Language and Literature

Subfield : New Turkish Language

In the thesis named “Meaning relationships of idioms and verbs expressing happiness and unhappiness between Turkey Turkish and Kirghiz Turkish”, what kind of relationship exists between language and brain, how a person perceives the occurrences around him/her, how a person reacts in the situations concerning his/her own spiritual world, how he/she uses his/her brain in transferring his/her reactions to people around him/her via language, and how brain relates the things with one another are tried to bring to light.

Before moving on to the language sample which are going to be investigated, philosophical ideas on happiness and unhappiness asserted beforehand are discussed and how the issue has been comprehended and approached till now is narrated. In order to discuss the issue in a defined frame, concepts of direct happiness and unhappiness expression verbs and sub-concepts of indirect connotations which refer to the happiness and unhappiness directly are formed. As a result of this, three conceptual fields of happiness as “having fun, laughing and rejoicing”; and seven conceptual fields of unhappiness as “crying, getting bored, grieving, fearing, being offended, being angry and being sorry” are specified. Sub-conceptual fields of these basic conceptual fields are formed, and the idioms of both dialects related to these subfields are matched based on their meanings with these concepts.

The samples evaluated in this study consist of idioms and verbs chosen among 104407 vocabularies (such as words, idioms, nouns or concepts) from Great Turkish Dictionary published by Turkish Language Society for Turkish, and K. K. Yudahin’s Kirghiz Dictionary consisting of 25000 vocabularies, Gülzura Cumakunova’s Turkish-Kirghiz Dicitonary having 50000 vocabularies and Kirghiz Langauge’s Idioms Dictionary including 7980 idioms are used for the samples of Kirghiz Turkish. Apart from these, some other Turkish dictionaries related to the issue are also used so that no vocabulary is overlooked.

In this study, the language samples of both Turkish and Kirghiz Turkish are compared, and both similarities and differences of the dialects are tried to be revealed. The verbs and idioms of both languages are analyzed based on their direct or indirect expression of happiness or unhappiness. Besides, verbs and idioms having an indirect relation to those concepts are also classified as a dictionary field in a different chapter.

Key words: Happiness, Unhappiness, Metaphor, Meaning, Language, Brain.

GİRİŞ

Dilcilikte Anlam Bilimi Yorumlamaları

Bir dil bilimi terimi olarak anlambilim, dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremlî (evrim dışında ve süreden, artsüremden bağımsız olarak ele alınan, birbirleriyle aynı dizge içinde bağıntılar kuran öğeleri, olguları belirtmek için kullanılır.) ve artsüremli (olguları, süre içinde geçirdikleri evrim açısından inceleyen) açılardan inceleyen dilbilim dalıdır. Anlama ilişkin sorunlar dilbilimi olduğu gibi felsefe, mantık, ruhbilim, toplumbilimi vb. dalları da çok yakından ilgilendirir (Vardar, 2002:18).

Çalışmamızın konusu, anlam bilimi çatısı altında ele alındığı için genel dilbilimi içerisinde anlam bilimi çalışmalarının geçmişine bakmak gerekli görülmektedir.

Dil biliminin başlıca dalları şunlardır: Ses bilimi (fonetik), dizim bilimi (sentaks), anlam bilimi (semantik), söz bilimi (leksikoloji), sözlük bilimi (leksikografi), ad bilimi (onomastik), lehçe bilimi (diyalektoloji). Ayrıca gösterge bilimi/işaret bilimi (semiotik) ve anlatım bilimi (stilistik) olmak üzere iki ayrı dal da son zamanlarda dil biliminin dalı olarak gösterilmektedir. Bu arada köken bilimi (etimoloji)nin de dil biliminin bir dalı haline geldiğini belirtmek gerekir. Bu dallara ek olarak Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri adlı eserinde, yapı bilgisi (morfoloji), deyimler (locution), eyitmeler (diction) dallarını da eklemiştir. Bunların dışında bazı araştırmacılar metin bilgisini de dil biliminin dalları arasında incelemektedir (Arslan Erol, 2008: 16).

Kendine özgü yöntemlerle yürütülen filoloji, dil bilimi ve felsefe çalışmaları sırasında, 19. yüzyıla gelinceye kadar anlam sorunlarına zaman zaman değinildiğini görüyoruz. 17. yüzyılda John Locke, Francis Bacon, 18. yüzyılda Leibniz, Herder ve daha sonraları Wilhelm von Humboldt dilin düşünceyle ilgisi konusuyla ilgilenmişlerdir. Aristoteles De Interpretatione'de seslendirdiğimiz adların zihnimizdekilerle, yazdığımız adlarınsa seslendirdiklerimizle uyumlu birer simge olduklarını belirtir. Ortaçağ boyunca sözcüklerin kavram ve nesnelere olan ilişkisi sorgulanmış, 17. ve 18. yüzyıllarda ise dil- anlam ilişkisine dayalı zihinci, göndergeci ve davranışçı üç kuram tartışılmıştır. Daha çok dil- zihin ilişkisini sorgulayan zihinci kurama göre dil, insanın görünmez

zihin içeriklerini başkalarına aktarmak için kullandığı görünür işaretlerden başka bir şey değildir. Zihinci kuram, dille ifade ettiklerimizin zihnimizdeki kavramlarla düşünceleri temsil ettiklerini ileri sürer. Göndergeci kuram ise dili, dünyayı betimlemenin bir aracı olarak görür ve zihinci kuramın dil ile zihin arasında kurduğu birebir ilişkiyi dil ile dünya arasındaki bir ilişki haline getirir. Davranışçı kuram da dili kullanmanın bir davranışta bulunmak, konuşan kişinin uyarım koşullarına gösterdiği tepki olduğunu ileri sürer ve anlamı, uyarım koşulları ve ona gösterilen tepki arasındaki ilişki üzerinden açıklamaya çalışır (Aysever, 2003: 127-138).

Anlam biliminin temelleri 19. yüzyılda Alman dilcisi K. Reisig tarafından atılmıştır. *Latin Dilbilimi Üzerine Dersler* isimli çalışmasını hazırlarken Yunanca semasia (anlam)'dan türettiği semasiologie başlığı altında anlama dair çeşitli konulara değinmiştir. Reisig'in başlattığı çalışmalar Fransız dilci M. Breal tarafından sağlam bir temele oturtulmuştur. Eski Yunan'dan Breal'e kadar, hatta ondan uzun süre sonra bile anlamla ilgili konular art zamanlı yöntemle ele alınmış ve daha çok anlam değişimleri üzerinde durulmuştur (Aksan, 1999: 18). Semantik adıyla dil biliminde yeni bir çalışma alanı oluşturan Breal, *Essai de Semantique* adlı kitabında anlam bilimini, dilin düşünceyle ilişkisi, kelimelerin anlamları, söz diziminin oluşumu gibi konulara ayırmış ve anlam değişmelerine geniş yer vermiştir (Arslan Erol, 2008: 18).

20. yüzyılda İsviçreli bilim adamı F. De Saussure'le birlikte dilbiliminde dizge anlayışı ortaya çıkmış ve eş zamanlılık- art zamanlılık ayrımı dil çalışmalarının esasını oluşturmuştur. Gelişme ve değişmelerden uzak olarak kelime, kavram, anlam, kapsam konularıyla eş anlamlılık, eş seslilik ve çok anlamlılık meselelerinin ele alındığı anlam bilimi dalı, eş zamanlı anlam bilimi adını; anlam değişmelerinin ve söz sanatı sayılabilecek olan deyim aktarması, ad aktarması gibi konuların ele alındığı anlam bilimi dalı ise art zamanlı anlam bilimi adını almıştır (Topaloğlu, 1989: 25).

Anlam biliminin bir bilim dalı haline gelmesiyle birlikte bu gelişme kendisini bu alanda da hissettirmiştir. Saussure'ün Avrupa'da başlattığı yapısalcılık akımı Amerika'da da yankı bulmuş, L. Bloomfield, N. Chomsky gibi önemli dilciler ortaya çıkmıştır (Arslan Erol, 2008: 19).

19. yüzyılın ortalarına doğru bilim dünyasında beliren ve yüzyılın sonlarında gelişen anlam bilimi, dilin, o zamana kadarki çalışmalarda önemsenmeyen bir yanını ele alıyor,

dilin doğrudan doğruya anlam yönüne eğiliyordu. Bugün de eğer ana hatlarıyla bir ayırım yapmak istersek ses biliminin dilin dış yönüne, dil seslerine yöneldiğini, anlambilimin ise dilin düşünce yanıyla, sesle düşünce arasındaki ilişkilerle ilgilendiğini söyleyebiliriz. Doğan Aksan anlam bilimini; durgun anlambilim ve gelişmeli anlambilim diye iki kola ayırmanın en yerinde tasnif olduğu görüşündedir. Bu iki daldan birincisi içinde, gelişme ve değişmelerden uzak olarak sözcük, kavram, anlam, kapsam konularıyla eşanlamlılık, eşadlılık ve çok anlamlılık sorunlarının alınabileceğini; gelişmeli anlam bilimi alanı içine ise anlam olayı olarak nitelendirdiğimiz anlam değişmelerinin ve söz sanatı sayılabilecek olan deyim aktarması, ad aktarması gibi sorunların ele alınabileceğini belirtmektedir (Aksan, 2003: 30).

Bugün anlambilimi çalışmaları daha çok dilbilimi açısından ele alınmakta, dilbilimsel anlambilimi adı altında yürütülmektedir. Günümüzde anlambilimi üzerine yapılan çalışmalar başlıca iki alt alana ayrılmaktadır: 1. Kelime anlambilimi 2. Cümle anlambilimi. Bunun yanında eş zamanlı veya art zamanlı yöntemin kullanılmasına göre durgun anlambilimi ve gelişmeli anlambilimi şeklinde iki alt alan daha belirlenmiştir. Anlambiliminde bu alt alanlar dışında uygulanan yöntemler açısından da 1. Yapısal 2. Yorumlayıcı 3. Üretimsel 4. Mantıksal anlambilimi gibi türler bulunmaktadır (Aksan, 1999: 20).

Dilbilimsel olarak anlam konusunu içine alan ve “*kelimelerin anlamını inceleyen alanın adı*” olarak tanımlanan anlambilimin bir başka çalışmada dilbilimciler tarafından üç biçimde tasarlandığını görmekteyiz; 1. Anlambilim, anlamın incelenmesidir, 2. Anlambilim, kelimelerin anlamının incelenmesidir, 3. Anlambilim, kelimelerin, cümlelerin ve sözcüklerin anlamının incelenmesidir. Ne olursa olsun ortada anlam vardır. Ancak anlam da yalnızca dilcileri ilgilendiren bir olgu değildir. Davranışların, olayların, gösterilerin, hareketlerin ve günün, günlerin hatta nesnelere anlamından söz edilebilir (Aydın, 2007: 72). Görüldüğü üzere anlamın ele alınması noktasında ortaya atılan görüşler geçmişte olduğu gibi yakın dönemde de birçok farklılık içermektedir. Farklılıklar içeren bu görüşlerden çıkarabileceğimiz kesin sonuç, anlam konusunu, sadece dildeki kelimelerin anlamları olarak algılamamızın gerektiğidir.

İnsan ve varlık arasındaki ilişkinin değişkenliği, bu değişkenliğin gerekleştiiği yer ve zamandaki insanların dillerine de yansır. Bu değişiklik, dillerin ses ve anlam yapılarında ortaya çıkar. Bu sebeple dil çalışmalarında, eş zamanlılık ve eş mekânlılık ölçülerine başvurma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İnsan ve varlık ilişkisinin belli yer ve zamanlardaki bütün kişiler ve sosyal gruplar arasında da değişiklik göstermesiyle bu değişkenlik, bu kişilerin ve sosyal grupların dillerine de yansımaktadır. Dillerin anlam yapıları, aynı zaman ve aynı coğrafyanın insanları arasında da yaş farklarına ve mesleklere göre farklılık gösterebilir. Bir dilin lehçeleri arasında da bu farklılıklar, coğrafî uzaklıklar ve tarih içinde bilgilenme kanallarının farklılığıyla doğru orantılı olduğu için eş sesli veya çok anlamlı ilişkiler ortaya çıkar.

İnsanlık tarihiyle yaşıt olan dil, elbette insanın zamanla ve mekânla olan ilişkisinin sonucunda, elde ettiği tecrübelerle sergilediiği değişim ve gelişimle paralellik göstermiştir. İnsanın zaman içinde mekânı tüm çeşitliliğiyle tecrübe etmesi diline de yansımış, dilini de zamanla değiştirmiş, geliştirmiştir. Mekândaki eşitliliği anlama ve tanımadaki dili adeta bir kodlama mekanizması olarak kullanan insan, farklı unsurları dilinde oluşturduğu küçük- büyük farklılıklarla ayırt etme tecrübesini de kazanmıştır. İnsan toplulukları, dilde kazandıkları bu tecrübelerin birikimiyle zaman içerisinde kendi sözvarlıklarını oluşturmuşlardır.

Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinin Mantık Sistemi Ve Kelime Aileleri* adlı yazısında: Kutsal kitabımıza göre yaratıcı ilk insanı, karşılaşabileceği varlıkların isimlerini biliyor olarak yaratmıştır, yaratılıştan öğretilen bu kelimeler dildeki kök kelimelerdir, demektedir. Bu görüşe bağlı olarak Türkçedeki en eski köklerin “hazır verilmiş” kelimeler olduğunu bu sebeple bu kök kelimeler ile temsil ettiği kavram ve nesnelere arasında herhangi bir mantık bağlantısı aramanın zor olduğunu, fakat türemiş kelimeler söz konusu olduğunda, söz ile nesne arasında mutlaka bir mantık bağının aranması gerektiğini, çünkü sonradan türetilen bütün kelimelerin artık insan zekâsının bir ürünü olduğunu, ifade etmektedir (Hacıeminoğlu, 1991: 179- 196).

Hacıeminoğlu'nun fikirlerinden hareketle Türkçede kelime türetmede kullanılan eklerin fonksiyonel olarak kelimelerin anlamlarına kattıkları yorumlar bizim düşünçemize göre en az kök veya gövdelerin anlamlarının ne ifade ettikleri kadar önem taşımaktadır. Çünkü Türkçe, sistemli olarak köklerden kelimeler türeten bir yapıya sahiptir. Bilindiği

gibi Türkçe ile ilgili elimizdeki ilk kaynaklarda karşılaştığımız dilin yapısı, bizim bilmediğimiz dönemlerde Türkçenin sözvarlığının hangi evrelerden geçtiği sadece yorumlanabilmekte, hatta çoğu zaman bir yorum bile yapılamamaktadır. Bu konuyla ilgili söylenilegelen tek şey; Türkçenin ilk yazılı kaynaklarımızdan çok önceleri oldukça iyi işlendiği, çok uzun (kesin bir tarih aralığı yoktur) bir süre kullanıldığı, hatta yazıtlardaki yazı dilinin tek bir ağız özelliğine dayalı olmayıp birden çok (Oğuz, Kıpçak gibi) ağız özelliğinin unsurlarını bünyesinde barındırdığıdır. Bu dönemlerdeki sözvarlığının incelenmesi esnasında özellikle kelimelerin köklerinin belirlenmesi ve kelimeler üzerinde yapılan etimoloji denemelerinde çoğu zaman kesin bir açıklama yapılamamakta, konuya yorumlarla açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

Bu durumda, Hacıeminoğlu'nun, dilimizdeki en eski köklerin "hazır verilmiş" kelimeler olduğu, fikri kanaatimizce önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili olarak son yıllarda dünyadaki dilbilim çalışmalarında "ilahiyat teorisi" adıyla yürütülen birtakım çalışmaların ve buna bağlı kurulan merkezlerin olduğunu biliyoruz. Dilin doğuşunun dayandırıldığı bu bakış açısı yeni bir fikir değildir. Dil insan aklının ürünüdür diyen rasyonalist yaklaşım, dil doğa seslerini öykünmeden doğar diyen pozitivist yaklaşım, dil duyuların kendilerini açmasıdır diyen ampirik yaklaşımdan başka, "Dil Tanrı vergisidir" diyen teolojik yaklaşım, 18. yüzyıldan önce de dilin doğuşu ile ilgili ileri sürülen görüşlerden biri olmuştur (Akarsu, 1998: 20).

İlahiyat teorisine bağlı ortaya atılan bu fikirlerin, çoğunlukla kanıtının olmadığı ve iman edilmesi gereken bir durum olduğu düşünülürse, bilim dünyasında geçerlilik kazanmasının mümkün olup olmayacağı, zamanla görülebilecek bir durumdur.

Bütün bu açıklamalardan sonra dil malzemelerini yorumlamanın o dili konuşan insanları da bir bakıma tanımaya çalışmak olarak kabul edilebileceğini söylemek gerekir. Çünkü dil, insanı ve toplumu her yönüyle yansıtan, açığa çıkarıcı bir araçtır. Özellikle dildeki insan eseri olan türetilmiş kelime veya kalıplaşmış sözler insan zihninin çevresinde olup biteni nasıl algıladığını ve bu olup bitene nasıl tepki verdiğini ortaya çıkarmakla birlikte onun/onların davranış biçimini, hassasiyetlerini, inançlarını, kinlerini, sevinçlerini, üzüntülerini, yoksulluk veya zenginliklerini, emeklerini, bilgilerini, cehaletlerini, sevdalarını, acılarını, kavuşmaları veya ayrılmalarını, hasretlerini, dua ve beddualarını, esenliklerini, hastalıklarını, dertlerini, dermanlarını,

mutluluk ve mutsuzluklarını da tespit etmemize yardımcı olurlar. Bu bakımdan dil insan ve toplumların aynası durumundadır.

Doğan Aksan, *Türkçenin Sözcükleri* isimli kitabında, sözcüklerini tanımlarken yalnızca bir dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının tamamının oluşturduğu bütünü sözcükleri içerisinde değerlendirmektedir. Sözcüklerinin, sadece dildeki seslerin bir araya gelerek oluşturduğu göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır (Aksan, 2006: 7).

Aksan, Türkçenin sözcüklerinin temel niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır: “1. Türkçenin yapısından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut, çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma ve ayrıntılarına inebilen bir kavramlaştırma gücü vermiştir. 2. Türkler, değişik toplumlarla kurdukları ilişkiler sırasında dillerinde yabancı etkiye kapılarını açmış, çoğu zaman yerli öğelerin yerine yabancı öğeleri tercih etmiştir. Bunun sonucunda birçok yerli dil öğesinin unutulması bunların yerine dile, yabancılarının yerleştiği görülmüştür. 3. Kavramlaştırma sırasında Türkçe en çok somut nesnelere, doğaya dayanmakta, böylece kavramları daha canlı olarak dile getirmektedir. 4. Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır. Bu nitelik ona, tek tek sözcüklerin yanı sıra ayrı bir “kalıplaşmış öğelerden oluşmuş sözcükleri” kazandırmıştır. 5. Daha Köktürkçe döneminde Türkçe sözcüklerin geniş bir çokanlamlılık gösterdikleri göze çarpmakta, bu durum, dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere uzandığına tanıklık etmektedir. 6. En eski belgelerde bile eşanlamlıların sayıca çokluğu dikkati çekmekte, asıl ilginç olan, bunların bir bölümünü, birbirine anlamca çok yakın eşanlamlılar oluşturmaktadır. 7. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutulmuş, yitirilmiş birçok öğe Türkçenin diğer lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmektedir” (Aksan, 2006: 43).

Varlık ve Kelime

Dilin en küçük birliği olan kelime, ciğerlerden çıkan nefese, hançere, ağız, dişler, vs. tarafından şekil verilmesi ile vücut bulan bir yapıdır. Bu yapı boş kalıplardan ibaret değildir; zihin hayatımız bunlara mana da vermiştir. Her kelime bizim iç hayatımızın dışında bir varlığı ifadeye yaradığı gibi, iç hayatımızda kendi kendimize yarattığımız

birçok gerçeğin kavranmasına da hizmet eder. Önce dışımızda bulunan el ile tutulup göz ile görülebilen taş, toprak, at, ağaç gibi somut varlıklara, sonra da yavaş yavaş soyut olanlara kelimeler tahsis edip ad verdik. Bu suretle düşünme alanımızda onlara yer ayırmış olduk. Genel ad veya kelime, ağızımızdan çıkan ses bütününe zihnimizde kavrama ait mana ile birleşmesinden meydana gelen bir işaret, bir semboldür.

Antik Yunan düşünürü Platon'dan Darwin'e kadar geçen sürede dil; varlık ile düşünce, sözcük ile anlam bağlantısı üzerine durularak ele alınmıştır (Yüksel, 2009: 151-163). Dilde sözcükle neyin dile getirildiği, sözcük-nesne bağıntısının ne olduğu soruları yine antik çağdan bu yana sorula gelmiştir. Platon felsefesinde sözcük ve nesne öyle bağlıdır ki sözcük, şeyi (nesneyi) düşüncede temsil eder (Akarsu, 1998).

Kelimeler ile onların gösterdiği şeyler veya bizim anlatmak istediğimiz şey arasında tam bir uygunluk var mıdır, yoksa kelime ile anlam arasındaki ilişki özel bir anlaşmaya mı bağlıdır? sorusu bu noktada önem arz etmektedir. John Wilson, biz kelimeleri görünürde tek bir genel maksatla kullanırız: Diğer insanlar bizi anlasınlar diye, der (Wilson, 2002: 21). Buradan hareketle şöyle bir yargıya varmamız mümkün görülmektedir: Kelimeler insanın kendisini karşısındakine anlatabilmesi için kullanılır ancak eşyayı veya hareketi anlatma veya tanımlama, ona kimlik olma noktasında tam bir sonuç vermez. Genel ad vermede varabileceğimiz sonuç nesnenin her yönüyle gerçek kimliği değil, onun zihnimizdeki hayali ve bizim zihnimizde bıraktığı izdir. Sonuç olarak bu şekildeki adlandırmalardan eşyanın kılığını ve yapısını kelime ile anlamanın mümkün olmadığı görülmektedir (Üçok, 2004: 19).

Her eşya farklı milletlerin dilinde farklı kelimelerle adlandırılmıştır veya örneğin dilimiz için **ağaç** kelimesini işiten farklı meslekteki kişilerin zihinlerinde oluşan hayal diğerlerinden farklıdır. Bir ressam, bir marangoz veya bir şair **ağaç** kelimesini işittiklerinde birbirlerinden farklı hayaller kurar, zihinleri bu kelime ile ilgili birbirlerinden farklı izleri harekete geçirirler.

Dolayısıyla herkesin zihninde farklı sonuçlar doğuran **ağaç** kelimesi tabiattaki ağacın tam olarak kimliği olmaktan yoksundur. Genel ad olarak ağaç kelimesi tabiattaki herhangi bir eşyanın tam olarak kimliği olamazken **çınar**, **erik**, **meşe**, **gürgen** gibi ağaç isimleri insan zihninin ortak hayalleri ve zihnindeki izleri birbirine yaklaştırmada genel ad olan **ağaç** isminden daha önce gelir. Sonuç olarak insan zihninde teşekkül eden

kavramlar, ne tabiattaki nesnenin, ne başkasının zihnindeki kavramların tamamen aynıdır ne de onlardan tamamen ayrıdır.

Türkçenin Kavram Dünyası

Aksan, kavram alanını (1971: 254), “birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eş anlamlıların içinde düşünüldükleri alan” olarak tanımlar ve (1971: 254), “bıkmak-bezmek- usanmak öğelerinin bir kavram alanı içinde düşünülebileceklerini ancak, asıl önemli olanın bu alan içinde kavramların değerlerinin belli edilebilmesi değil, zihnin nasıl işlediği, dil denemeleri içindeki çeşitli öğelerin konuşma, okuma, yazma sırasında nasıl seçildikleridir” der.

Dilimizin en eski yazılı kaynakları olan Köktürk Yazıtları bunların içinden de özellikle Tonyukuk yazıtı, Türkçenin daha o çağda bir yazı dili durumunda olduğunu ve bu yazı dilindeki ürünlerin sanatlı anlatımlarla işlendiğini göstermektedir. Köktürk belgeleri askeri ve siyasi olaylar, hayvan adları, renk adları, yön adları ve bunlarla ilgili ve bunların dışındaki birçok somut ve soyut kavramları barındırmaları dilimizin ilk yazılı dönemlerinden itibaren kavram dünyasının zenginliğini açıkça göstermektedir. Bilge Kagan Yazıtı doğu cephesinde **yazug**'tan başka aynı kavram **yazınç** ile de anlatılmakta, **yazugsuz**'un yanı sıra **yazınçsız** da “günahsız” anlamında kullanılmaktadır. Aynı şekilde, **yaz-** ve **yazın-** fiilleri varken **yazugla-** fiili de meydana gelmiştir (Ergin, 1995: 38-48). Burada asıl önemli olan, Eski Türkçede kelime hazinesinin aynı kavramı iki kelimedede yansıtmaya kadar geniş bir duruma gelmiş olmasıdır.

Bugünkü Türkiye Türkçesi de bir yandan Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce yaşadıkları topraklardaki kültür birikiminin, bir yandan Anadolu'da gelişip yaklaşık 800 yılı geride bırakan bir yazı dilinin kavramlarını içeren, bir yandan da örgütlü bir şekilde üç kıtaya yerleşmiş bir imparatorluk olarak değişik kültürlerle ilişki kurmuş bir toplumun dilini yansıtan çok zengin bir kavramlar dünyasına sahiptir.

Türkiye Türkçesinin sözcük varlığını besleyen kaynakların başında, tarih boyunca doğaya sıkı sıkıya bağlı, tarım ve hayvancılıkla geçinen, savaştan savaşa koşan Türk toplumunun maddi kültürü gelir. Çevreye ilişkin kavramlar, bitki örtüsü ve hayvanlar, özellikle hayvancılıkla ve yiyecek maddeleriyle ilgili kavramlar, renkler büyük bir zenginlik gösterir. Bunun dışında Türkiye Türkçesinin sosyolinguistik açıdan dikkat

çeken en önemli özelliklerinden biri akrabalık kavramlarıdır. Bu konu zaten inceleme kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından bu bölümde örnekler üzerinde durmuyoruz.

Diğer bir alan da, tez çalışmamızda dikkate aldığımız üzere duygularla ilgili sözvarlığı etrafında oluşan kavramlardır. Bunların büyük bir çoğunluğu soyut durumların ifade edildiği sözvarlıklarıdır.

Dilde Benzetme ve Aktarmalar

Benzetme

Her dilde anlatımı güçlendirmek, canlı kılmak için yararlanılan dil olaylarından biri de benzetmedir. Benzetme, bir nesnenin niteliğini bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek ve onu canlandırabilmek için bir başka nesneden yararlanmaktır. Ancak benzetmelerden bazıları dilde zamanla kalıplaşarak yerleşir. Benzetmeler aynı zamanda aktarmaların da ilk basamağıdır. Benzetmenin eksilmesi sonucu dilde aktarmalar ortaya çıkar. Cin gibi akıllı, şeytan gibi kurnaz, fitil gibi sarhoş, keçi gibi inatçı, arslan gibi cesur biçimindeki benzetmeler sırasıyla cin, şeytan, fitil, keçi, arslan biçiminde birer aktarmaya dönüşebilir (Aydın, 2007: 86-87).

Aktarma

Çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında aktarmalar gelmektedir. Aktarma, bir kavramı, bir nesneyi anlatmak için başka bir kavramın veya nesnenin adını kullanma biçiminde tanımlanabilir (Aydın, 2007: 88). Aktarmalar daha çok yeni bir nesneyi veya kavramı adlandırırken yeni sözcükler bulmaktansa kullanılanların birinden yararlanma amacıyla gerçekleştirilirler (Uğur, 2007: 18). Aktarmalarda tıpkı benzetmelerde olduğu gibi anlatılmak istenen kavram onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı bulunan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece gösterge yeni bir anlam kazanır. Aktarmalar ikiye ayrılır:

Deyim Aktarması

Aktarmaların her dilde en yaygın türünü değişik çeşitleri bulunan deyim aktarmaları oluşturur. Deyim aktarması bir benzerliğe veya yakınlığa dayanır. Aktarmaların; 1. İnsandan tabiata aktarma (daha çok organ isimlerinin tabiattaki nesnelere veya bölgelere

aktarılması), 2. Tabiattan insana aktarma (tabiatla ilgili sıfatların insanlar için kullanılması), 3. Tabiattaki nesnelere arasında aktarma (Hayvan organlarının bitki adı olması veya buna benzer aktarımlar), 4. Somutlaştırma (soyut kavramların somutlaştırılması), 5. Duyular arasındaki aktarmalar (soğuk bir ses, sıcak bir bakış, acı bir fren sesi gibi) (Aydın, 2007: 89-90).

Ad Aktarması

Ad aktarması, bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmekten kullanmak biçiminde tanımlanabilir. Hemen her dilde görülen bu anlam olayı, anlatılmak istenen kavram kullanılmadan, onunla ilgisi, ilişkisi bulunan başka bir kavramla dile getirilmesi yoluyla gerçekleşir: ağlamak > gözyaşı dökmek, ölmek > tahtalı köyü boylamak örneğinde olduğu gibi (Aydın, 2007: 91).

Dil-Zihin İlişkisi ve Metaforlar

Anlambilimle ilgili ileri sürülen görüşler ve yapılan çalışmaları aktarmaya çalıştığımız bölümde de temas etmeye çalıştığımız ve özellikle “17. ve 18. yüzyıllarda daha çok dil-zihin ilişkisini sorgulayan ve dille ifade ettiklerimizin zihnimizdeki kavramlarla düşünceleri temsil ettiklerini ileri süren zihinci kuramın bakış açısı” (Aysever, 2003: 127-138), çalışmamızın bir yönüyle ilişkili olduğu görüşlerden biri olarak kabul edilebilir.

Antikçağda insan “zoon logon ekho”, yani "konuşan varlık" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdaki logon logos ile ilintilidir. Logos ise iki anlam taşır; bir yandan söz demektir, diğer yandan düşünce. Görülüyor ki dille düşünce tek bir kavram içinde değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle logos kavramında düşünme ile konuşma, düşünce ile söz ve sözcük birbirinden koparılmaz şekilde kaynamış görünmektedir (Akarsu, 1998: 36).

Düşünce, dil aracılığıyla söylenen anlamın esasını oluşturur. Düşünce aracılığıyla dil birimleri gerçek dünyanın varlıkları ve durumlarıyla bağlantı kurar. İnsan, düşüncesini dil olmaksızın ne söyleyebilir, ne de yazabilir. Düşüncenin gün yüzüne çıkıp işlev görmesi ve yaşaması için dil malzemelerine dayanması şarttır. Bundan dolayı dil, düşüncenin aktarma ve bildirme amacıdır (Ahanov, 2008: 48).

Chomsky, dilbilim insan ruhbiliminin bir bölümünden, insanın zihinsel yeteneklerinin doğasını ve bu yeteneklerin işletilme biçimini belirlemeye çalışan bir bölümünden başka bir şey değildir, der (Chomsky, 2001: 155). Düşünceyi dilden soyutlamak, insan ve doğanın yaratılışı gereği imkansız görünmektedir. Düşüncenin dile en büyük katkısı karşılaştığı nesnelere veya durumlar arasında ilişkiler kurarak onlar arasında aktarmalar yapmasıdır. Bu sayede dil gelişir ve işlevsellik kazanır. Eğer her sözcüğün belli, kesin, sınırlı ve değişmez bir anlamı olsaydı, belki çok açık ve mantıklı konuşabilirdik, ancak göreceli olarak pek az şey söyleyebilirdik (Özarpınar, 2002: 132).

Düşünce-sözcük bağlantısı üzerinde duran Türk düşünürü Fârâbî, düşünceyi iç-düşünme ve dış-düşünme olmak üzere iki kategoride inceler ve sözcükleri iç düşünmenin dış düşünmeye dönüşmesi olarak açıklar. Sözcüklerin her biri bir şeyi gösterir. Bu gösterilen şey tek ya da birden fazla olabilir. İşte bu gösterilenleri özelliklerine göre “töz, nicelik, nitelik, görelilik, zaman, mekan, durum, sahip olma, etki, edilgi” şeklinde on kategoride ele alan düşünür, bu kategorilerin bir yandan akla (usa), diğer yandan eşyaya (şeye) ait olduklarını belirtir. İnsan aklına ait kavramlar ona göre zihinde tek başlarına durmazlar aralarında bir takım bağlantılar kurarlar, bu bağlantılar ya özsel ya da ilintisel olur (Olguner, 1999: 63–68). Bu bakış açısı da çalışmamızda dikkate aldığımız “kavramlar arası anlam geçişleri”ni açıklamada yardımcı olacak bir yaklaşım niteliğindedir.

Aynı veya farklı kavramlardan yapılan anlam geçişleri temeline dayandırılarak açıklanmaya çalışılan metaforun temel tanım tohumlarını Aristo, Retorik adlı eserinde atmıştır. Aristocu geleneğe göre metafor, kelime ve onun temel anlamı tarafından genellikle adlandırılan şey arasında transfer olan benzerlik temelinde, onun uygun olmadığı bir şeye bir adın uygulanması olarak kabul edilmiştir (Erdem, 2003: 12).

Eva Feder Kittay’a göre metafor, sık sık radikal yollarda, etkileme kapasitesini genişletmek için doğal bir dilde hazır bulunan bir anlamdır. Metafor, dilin gerçek birimleri anlam farklılıklarını telaffuz etmede yetersiz olduğu zaman kullanılır. Dünya hakkında yeni bir bilgi sağlamaktan ziyade bilgiyi kavramlaştırma ile metaforun zihni gücü ortaya çıkar. Metafor, dünya üzerindeki kavram organizasyonunu tecrübe etmede ve bilgiyi uygunlaştırmada öncelikli yoldur. Kittay, metaforların özelliklerini sıralarken aslında birer cümle şeklinde, kelimelerden tecrit edilmiş ve iki parçadan (benzeyen

benzetilen gibi) müteşekkil olduklarını ve aralarında bir tür elektriklenme gerçekleştiğinden sistem olarak anlaşılması gereken bu iki parçanın, karşılıklı etkileşiminden bir metaforun anlamının ortaya çıktığını, bu anlamın ise zihni olduğunu belirtmiştir (Erdem, 2003: 13).

Lakoff ve Johnson'ın anlayışına göre, sıradan kavram sistemimizin çoğunu tabiatta metaforik olarak buluruz. Yine onlara göre, nasıl algıladığımız, nasıl düşündüğümüz ve ne yaptığımızı bütünüyle metaforlar planlamaktadır. Onların önemli bir iddiası da metaforun sadece, dilin yani katıksız saf kelimelerin bir meselesi olmadığı; insan düşüncesinin süreçlerinin geniş ölçüde metaforik olduğudur (Erdem, 2003: 21). Lakoff ve Johnson'ın metaforlarla ilgili fikirlerinin daha iyi anlaşılması için metaforları ele almaları konusunda bir örnek sunmayı uygun görüyoruz. Lakoff ve Johnson'a göre "TARTIŞMA SAVAŞTIR" metaforunu günlük konuşma dilimizde tartışma kavramıyla ilgili benzetmelerden hareketle şu şekilde ele almak gerekmektedir:

TARTIŞMA SAVAŞTIR

İddialarınız savunulamaz.

Argümanımdaki her zayıf fikre saldırdı.

Eleştirileri doğrudan hedefi buldu.

Argümanını yerle bir ettim.

Onunla asla bir tartışmada galip gelemedim.

Kabul etmiyor musun? O zaman, ateş!

Bu stratejiyi kullanırsan, o seni bitirecek.

Argümanlarımın hepsini tahrip etti.

"Tartışma savaştır" metaforunda bizim tartışırken, bir şeyi ileri sürerken yaptığımız hareketler, atak, savunma, kazanma, kaybetme, plan, strateji vs. gibi kavramlar savaş ile ilgili kavramlara benzetilmektedir. Esasında zihnimiz, "tartışma" kavramını "savaş" kavramının argümanlarıyla ilişkilendirmektedir. Tartışmalar ve savaşlar farklı türden şeylerdir –şifahi söylem ve silahlı çatışma- ve icra edilen eylemler de farklı türden eylemlerdir. Fakat "tartışma" kısmen "savaş" a göre yapılaşır, anlaşılır, icra edilir ve dile getirilir. Kavram metaforik olarak yapıya kavuşur, eylem metaforik olarak yapıya kavuşur ve neticede dil metaforik olarak yapıya kavuşur (Lakoff ve Johnson, 2005: 26-27). Bu incelemeye göre metaforun özü, bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve

tecrübe etmektir. Bu metaforik eşleştirmeler tamamen soyut ve keyfi olmayıp dünyadaki bedensel tecrübelerimiz yani iki kavram alanının birbirleriyle bağlantılarının kurulduğu ve sonunda bir alandan diğerine eşleştirmelerin tesis edildiği tecrübelerle şekillenir. Esasında zihnimizin bu şekilde algılaması bizim veya temsil ettiğimiz kültürün tecrübelerinden kaynaklanmaktadır.

Anlamın, kavramlaştırmanın, akıl yürütmenin ve dilin doğası hakkındaki soruların deneysel çalışmayı gerektiren sorular olduğunu kabul etmenin hayati bir önemi vardır. Bu sorulara yalnızca felsefe yapılarak cevap vermek mümkün değildir. Ayrıca metaforun doğası bir tanım sorunu değil, bir idrakin doğası sorunudur (Lakoff ve Johnson, 2005: 278). Biz bir kavram alanının çıkarım modellerini bir diğer kavram alanı hakkında akıl yürütmek için sistematik olarak kullanırız. Lakoff ve Johnson, bu fenomeni kavramsal metafor ve bu tür alanların sistematik karşıtlıklarını metaforik eşleştirme şeklinde adlandırmaktadır (Lakoff ve Johnson, 2005: 278).

Sonuçta metaforların ve metafor haline gelen bütün anlatım yollarının nüfuz alanları olarak adlandırılan bir **semantik alan** veya **kavram alanı** ile ilgili olduğu ve kelimenin anlam çerçevesini meydana getirdikleri anlaşılmaktadır. Bir kelimenin anlam çerçevesi içinde öncelikle her bir kelimenin ilk olarak belirttiği **temel anlam** vardır. Kelime daha sonra insan zihnindeki çeşitli hadiselerle **yan anlam** denilen yeni anlamlar kazanır. Bu yan anlamlar aynı kavram alanından alınabileceği gibi farklı kavram alanlarından da alınabilmektedir. Burada Lakoff ve Johnson'ın yaklaşımındaki nüfuz alanları arasında gerçekleşen etkileşimler söz konusu olmaktadır. Bu etkileşimlerde şahsa ve içinde bulunulan topluma, kültüre veya dil birliğine özgü olan tasavvurlar ve duygu değerleri de önem kazanmaktadır.

Metaforların Çok Anlamlılık (Genişlemiş Anlam) Yapısı

“Bir veya aynı kelimenin iki veya daha fazla anlamının olması” (Karaağaç, 2005: 53), “anlam genişlemesi yoluyla sözcüklerin birden çok gerçek anlam kazanması” (Uğur, 2007: 21) şeklinde açıklanan çok anlamlılık, dildeki sözcüklerin aynı veya birbirinden farklı kavram alanlarını ilgilendiren anlamları kendi bünyelerinde toplamaları şeklinde de tanımlanabilir. Çok anlamlı yapıya sahip kelimelerin birçoğu ilk yazılı belgelerimizde karşımıza bu özellikleriyle çıkmıştır. İlk yazılı kaynaklarımızdan sonraki tarihi süreçte çok anlamlılık kazanan kelimelerimizin sayısı da oldukça fazladır.

Dil ile yazıyı birbirinden ayırmamızın gerekliliğini dikkate aldığımızda dilimizin ilk yazılı kaynaklarımızdan önce de var olduğunu kabul etmemiz gerekir ki zaten genel kabul de bu yöndedir. Dilimizdeki kelimeleri anlamları bakımından geriye doğru incelediğimizde, değişik sebeplerle birçok anlam ifade eden kelimelerin tek anlamlılığa doğru gittiğini görmekteyiz. Bu durum, ilk başta her kelime bir kavramı, bir nesneyi veya bir hareketi karşılamaktaydı, fikrini doğrular niteliktedir. Sonuç olarak dildeki kelimelerin, ilk başta tek anlamlı olmalarına rağmen tarihi süreçte, çoğu benzetme ve aktarmalara dayanan anlam olaylarıyla, birden çok anlam ifade eder duruma geldikleri açıktır. Bir anlam olayı olarak değerlendireceğimiz bu durum dildeki **anlam genişlemesi** olayına da karşılık gelmektedir. Anlamla ilgili kaynaklar incelendiğinde kelimelerdeki anlam genişlemelerinde, kelimenin sözlüklerde ifade edilen gerçek anlamının dışındaki anlamları **yan anlam** olarak kabul edilmekte; bu yüzden kazandığı yan anlamlar sayesinde birçok anlamı olan kelimeler çok anlamlı kabul edilmemektedir. Bir kelimenin çok anlamlı olabilmesi için ifade ettiği anlamlardan ilki dışındakilerin sonradan kazanılmış olmasına rağmen artık gerçek anlam gibi algılanıyor ve ifade ediliyor olması gerekli görülmektedir (Uğur, 2007: 21).

Burada ifade edilmeye çalışılan, kelimelerin anlamlarının konuşanlar veya yazarlar açısından nasıl algılandığıyla yakından ilgili olmasıdır. Sonuçta dili kullanan insandır ve kelimeler de ifade ettikleri anlamlar açısından, insan zihnindeki yeri ile doğru orantılı bir şekilde seçilmektedir. Günümüz Türkçesi için sıkılmak, daralmak, bunalmak veya kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek fiilleri acaba bu kelimeleri konuşma dilinde kullanan insanlar tarafından anlamları dikkate alınarak nasıl tasnif edilmektedir? Sözlüklerdeki anlamlarını dikkate almadan, insanların içinde buldukları durumu ifade etmek üzere yukarıda seçtiğimiz bu kelimeleri birbirinden ayırt etmeksizin kullandıkları bir gerçektir. Bu durum dikkate alındığında, bu kelimelerin her biri çok anlamlı mıdır yoksa anlam genişlemesine mi uğramıştır? Bu soruları cevaplarken eğer dili kullanan insanları dikkate alacaksak bunlar çok anlamlıdır, dememiz gerekir. Çünkü bu kelimelerin ifade ettiği anlamlar, insanların zihninde birbirleriyle iç içe geçmiş gerçek anlam durumundadır. Sonuç olarak bunları, çok anlamlı kelimeler olarak ilan ettiğimizde sorunu çözmüş olabilecek miyiz?

Bizim esas üzerinde durmak istediğimiz konu, her biri birden çok anlam ifade eden kelimelerin bazı nedenlerle farklı kategorilere yerleştirilip anlam genişlemesi veya çok anlamlılık terimleriyle ifade edilmesi konusudur. Buradan hareketle çok anlamlılık terimindeki **çok** kelimesinin anlam ve işlev çerçevesine bakmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Türkçe Sözlük'te **çok** kelimesi; “1. Sayı, nicelik, değer, güç, derece bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı, 2. Sayı, güçlük, süre bakımından aşırılık bildiren zarf.” şeklinde açıklanmıştır. Bu açıklamadan da görüleceği üzere çok kelimesinin hem anlam, hem de görev bakımından ifade ettiği durum tamamen nicelikle ilgilidir. Dolayısıyla kelime, çok anlamlılık terimindeki kasdıyla anlam genişlemesi terimindeki “birden çok anlam” ifadesinin dışında, zihnimizde herhangi bir açıklamaya karşılık gelmemektedir. Bu durumda, kaynaklarda farklı kategorilerde ele alınan ve tanımları farklı yapılan bu iki terimi oluşturan sözlerin anlamca birbirinden bir farkı kalmamakta ve bu terimlerde bir anlam kargaşası ortaya çıkmaktadır.

İlk baştaki durumuna göre, **tek anlamlı** kabul ettiğimiz kelimelerin tarihi süreçte hangi sebeple olursa olsun kazandığı diğer anlamları, karşıtlık ilkesini de dikkate alarak **çok anlamlı** olarak değerlendirmemiz mi gerekir? Eğer bu mantıkla hareket edeceksek **anlam genişlemesini** nasıl açıklayacağız. Bu soruları dikkate aldığımızda, konunun tartışmaya açık olduğu göz ardı edemeyeceğimiz bir gerçek gibi görünmektedir.

Bizim düşüncemize göre, anlam genişlemesi ve çok anlamlılık diye adlandırılan bu anlam olayları, esasında sebep- sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı iki durumu ifade etmektedir. **Çok** anlamlılık, **tek** anlamlılık veya **az** anlamlılığın karşıtı olarak kelimelerdeki anlam genişlemelerinin sonucunda, her türlü birden çok anlamın ortaya çıkardığı durumun adı olabilir. Bize göre çok anlamlılık terimi, anlam genişlemesi teriminden farklı bir durumu değil, bizzat kendisini açıklayabilir. Bir diğer deyişle, çok anlamlılık, anlam genişlemesi teriminin diğer bir adı olabilir.

Sonuç olarak, dilbilimi kaynaklarında **çok anlamlılık** başlığı altında değerlendirilen anlam olayını, kendisini ifade edebilecek ve herhangi bir karışıklığa yol açmayacak başka bir terimle karşılamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Buna karşılık çok anlamlılık teriminin, her ne sebeple olursa olsun bir kelimenin gerçek anlamı dışında kazandığı geçici veya kalıcı anlamlarla dilde kullanılabilirlik kazanması, şeklinde daha genel bir durumu ifade edebilir nitelikte olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte, çok

anlamlılık olarak adlandırılan anlam olayı için, kelimenin başka kavram alanlarından anlam üstlenmesine uygunluğunu da dikkate alarak, anlam bilim konuları ve terminolojisi üzerine yapılan sohbetlerde Zikri Turan'ın önerdiği “**anlam başkalaşması**” teriminin daha nitelikli bir adlandırma olacağı kanısındayız.

Yukarıda metaforun tanımını verirken bir kavram alanının diğer bir kavram alanının unsurlarını (kelime veya anlamlarını) kullanması şeklinde ortaya çıkan durumdan bahsetmiştik. Metafor eşleşmelerinde, birden çok kavram malzemesinin bir araya geldiği yapılar kendiliğinden çok anlamlı veya başka bir deyişle anlam genişlemesine uğramış yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısaca toparlamak gerekirse, bir kavramı başka bir kavramın unsurlarıyla açıklama, bu iki kavramın anlam alanlarının birleşmesi sonucu ortaya çıkan metaforluk eşleşme, bu iki kavramın kendi alanlarında karşıladıkları anlamları bir araya getirdiği için çok anlamlı bir yapı arz ederler. Buradan hareketle ele aldığımız çok anlamlılığı, metaforik eşleşmelerle ortaya çıkan anlam kazanımlarıyla ilişkilendirdik.

Mutluluk - Mutsuzluk Algısı

Yunanca *eudaimonia* kelimesine karşılık İslam filozofları mutluluğu ifade etmek için *es-saade* kelimesini (Bircan, 2001: 15), Türkler ise yakın geçmişe kadar *kut* kelimesini kullanmışlardır. *Eudaimonia* sözcüğü, “vicdanı rahat olmak için içi ile barışık olmak”, demektir. Grekçe *eu*, “iyi-denge” anlamına gelir. İçi ile dışı barışık olan, vicdanı rahat olan da mutludur (Poyraz, 2006: 178-180). Arapça *es-saade* kelimesi ise, “baht, iyi, şans, kısmet, şanslı, uğurlu, bereketli” gibi anlamlar ifade etmektedir. Arapçadaki bu kelimedenden türeme *saadet* kelimesi aynı kavramı karşılamak üzere Türkçede de uzun süre kullanılmış hatta halen kullanılmaya devam edilmektedir. Mutsuzluk kavramı ise Arapça’da *es-şakāve* kelimesi ile karşılanmaktadır.

Türkçe olan *kut* kelimesi ise Türkçe Sözlük’te “uğur, baht, talih, mutluluk” anlamlarıyla verilmektedir. Türkçe Sözlük’te *kut* kelimesinin olumsuz olan *kutsuz*, kelimesi “mutsuz, uğursuz, kötü” anlamlarıyla verilmiştir. *Kut* kelimesinin, aynı kavram alanı etrafındaki birçok fiil ve isimde varlığını devam ettirmesine karşılık geçmişe oranla Türkiye Türkçesindeki kullanım alanı daralmış, bu kavramı ifade etmek üzere *kut*, yerini *mutluluk* kelimesine bırakmıştır.

Türkçe Sözlük'te *mut* kelimesi, “bütün özlemlerin eksiksiz ve sürekli olarak yerine gelmesinden duyulan kıvanç, kut, saadet” şeklinde anlamlandırılmıştır. *Mutlu*, “mutluluğa ermiş olan, ongun, mesut”, *mutluluk* kelimesi “bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, ongunluk, kut, saadet” gibi anlamlara karşılık gelmektedir. *Mutsuzluk* kelimesi ise “mutsuz olma durumu, bedbahtlık” anlamıyla verilmektedir.

İnsanoğlunun iç dünyasını dikkate alarak, yeryüzünde ulaşmak istediği en önemli nokta, olarak da açıklanabilecek olan mutluluk durumu doğal olarak felsefenin de ilgi alanlarından biri olmuştur. Geçmişten günümüze birçok filozof ve bu filozofların çevresinde oluşan felsefi akımlar bu konuyla ilgilenmiş, hatta mutluluğa ulaşmanın yollarını izah ve telkin etmiştir.

“Felsefede mutluluk olgusu, ahlak felsefesi çerçevesinde ele alınan bir konu” (Bircan, 2001, 18) olsa da onu, psikoloji, siyaset, sosyoloji ve metafizik gibi dallarla da ilişkilendirmenin doğru olacağı kanısındayız. “Mutluluk nedir? Ona ulaşmanın herkes için geçerli olan bir genel yolu var mıdır? Gibi sorulara yanıt bulmaya çalışmak, ahlak felsefesine adım atmak” (Özgen, 1997: 14) olarak değerlendirilmektedir.

Ahlak, “bir bireyin, bir halkın, bir toplumsal sınıfın, bir milletin belli bir tarihsel dönemde yaşama girmiş olan inanç, değer, yönerge, buyruk, yasak ve tasarımlar topluluğu ve ağı” (Özgen, 1997: 14) olarak tanımlanmaktadır. Mutluluk olgusunun nasıl algılandığını daha iyi ifade edebilmek için bazı filozof ve okulların görüşlerini incelemek gerekli görülmektedir.

Ahlak öğretileri mutluluğu insana kazandırmanın çabasıyla doludur. Demokritos'a göre, mutluluk ruhun dinginliğidir, mutlu olmanın tek yolu ise iyinin ne olduğunu bilmektir. Sokrates'e göre erdemli olmak, mutlu olmak demektir. Erdemli olmak ise bilgiye bağlıdır. Doğru bilgi, insanı iyi erdeme götürür. Zaten ahlakın özü de iyiyi bilmektir. Stoacılar okulu mensuplarına göre en yüksek iyi, en yüksek amaç olan mutluluktur. Mutluluk ise sadece erdemle bulunur. Erdem ise doğa ile uyum içinde olma ve doğaya uygun yaşamla kazanılır. (Özgen, 1997: 16).

Platon (Eflatun), mutluluğu erdem ile açıklar. Erdemi ise ruh anlayışına göre belirler. Ona göre insanda akıl, öfke ve şehvet olmak üzere üç meleke vardır ve her melekeye

özgü bir erdem vardır. Bu üç erdemin uyuşması ile meydana gelen bir erdem daha vardır ki o da doğruluk da dediği adalettir. İşte Eflatun'a göre mutluluk, ancak adalete uygun davranmakla meydana gelir. Kısaca ona göre mutluluk, doğruluk ve adaletten; mutsuzluk da ölçsüzlük ve adaletsizlikten doğar. Aristoteles ise mutluluğu, ruhun akla uygun davranışta bulunması veya ruhun erdeme uygun etkinliği, şeklinde tanımlar. O mutluluğun ne olduğunu *iyi* kavramından hareket ederek belirler. Ona göre en yüksek iyinin mutluluk olduğu konusunda hem halk, hem de seçkinler mutabıktır. Ancak herkesin içinde bulunduğu sosyal, fiziki ve ruhsal durumun farklılığıyla iyinin ne olduğu farklı bekleşlerle paralel olarak değişebilir. İnsanın mutlu olabilmesi için ruhun dışında bazı iyilere; şans, dostlar, servet, onur, fiziki yeterlilik gibi bazı şartlara sahip olması gerekir. Bunlardan tamamen yoksun olmak insanı mutsuzluğa götürmektedir.

Sonuç olarak mutluluğu, ruhun erdeme uygun davranışı, olarak belirleyen Aristoteles, erdemleri akli ve ahlaki şeklinde ikiye ayırıp inceler. Aristoteles'in bu görüşleri bir yandan insanların genel olarak mutluluk hakkındaki kanaatlerine bir yandan da *eudaimonia* teriminin anlamına uygun düşmektedir (Bircan, 2001: 25-29).

Ahlaki "iyi ve kötü" olgularıyla açıklamaya çalışan Nietzsche, değerlerin ahlakımızı oluşturan temel unsurlar olduğunu ifade etmiştir. Ahlaki değerlerin en önemli kriteri ise insanın rahatı ve mutluluğudur (Nietzsche, 2005: 21-49).

İslam felsefesi tarihinde mutluluk olgusunu, ilk olarak sistematik bir şekilde ele alıp tahlil etme önceliğine sahip olanın Türk düşünürü Fârâbî olduğunu söylemek gerekir. Fârâbî, mutluluk olgusu hakkındaki görüşlerini ifade ettiği *et- Tenbih a'la sebili's-saade* adlı eseriyle, kendisinden sonraki bütün İslam filozoflarının konuya bakış açılarını belirlemiştir (Aydın, 1984: 433).

Fârâbî'ye göre mutluluk, her insanın ulaşmayı arzu ettiği herhangi bir gayedir. İnsanın istediği her yetkinlik ve gaye herhangi bir iyi olduğu için istenir. Çünkü her iyi tercih edilir. İyi ve tercih edilir gayeler çok olduğuna göre mutluluk tercih edilen iyi şeylerden biridir. Ancak, Fârâbî'ye göre en yüce mutluluk, bu dünyada değil öteki dünyada ulaşılacak bir gayedir. Bu itibarla insanın bu dünyada herhangi bir gayeyi mutluluk olarak görüp hayatını ona göre düzenlemesi ya ebedi mutsuzluğun ya da yok olmanın sebeplerini hazırlayacaktır (Bircan, 2001: 55-86).

İslam filozoflarına göre mutluluk, tam olarak ne insanın kendi eğilimlerine göre gerçekleşen keyfi bir seçimin ilkesini kanun yerine koymaktır, ne de varoluşunun bütünü içinde her şeyin kendi arzu ve istekleri uygun olup bittiği dünyadaki durumudur. Aksine onlara göre esas mutluluk, her şeyden önce arzu ve eğilimlerin doyurulması şeklindeki genel kanaatten uzaklaşmaktır. Zira bu tutum insanı öteki hayatta sonsuz mutluluğa taşıyacak yoldur (Bircan, 2001: 82).

İslam filozoflarının mutluluk ve mutsuzluk olgularına yaklaşımlarında, kutsal kitap Kur'an önemli bir etken olarak görülmelidir. Kur'an'a göre mutluluğun, ancak Allah'a itaatle elde edileceği bellidir. İnsanın mutluluğunu temin için neleri yapmak ve neleri yapmamak zorunda olduğu ilahî kitapta açıkça yazılmıştır. Kur'an'daki tüm insani nitelikler, semantik açıdan iyi ve kötü veya doğru ve yanlış diye isimlendirilmeye ve tasnif edilmeye çok uygun bir durum arz etmeleri sebebiyle, basit olarak olumlu ahlaki (ve dini), olumsuz ahlaki (ve dini) özellikler kategorisi şeklinde iki guruba bölünebilmektedir (Bircan, 2001: 39). Buradan anlaşılıyor ki Kur'an'a göre, iyi ve olumlu ahlaka uygun ameller mutluluğa, kötü ve olumsuz ahlaka uygun ameller de mutsuzluğa götüren yol olarak belirlenmiştir.

“Mutluluk Bilgisi ya da Mutluluk Veren Bilgi” anlamına gelen Türkçe eserimiz Kutadgu Bilig’de yer alan; “Gerek bey, gerek kul, kötü ve iyi/ Kendi öldü ama, kaldı bir ismi, iki türlü ad var, dillerde kalır/ Biri iyi, biri kötü dünyada kalır, kendin iyi olsan adın övülür/ Kötü olsan bil ki sana sövülür, Binler erdem gerek yönetmek için/ Ülkeyi elde tutup sis kovmak için” gibi beyitlerde Yusuf Has Hacib iyi, kötü ve erdem kavramlarını işlemiş, iyi ve erdemli olmanın insanı ve onun yaşadığı toplumu mutluluğa, kötü olmanın ise mutsuzluğa götüreceğine vurguda bulunmuştur (Yüce, 2005: 47-54).

Geçmişten günümüze, mutluluk ve mutsuzluk kavramlarıyla ilgilenen bütün filozoflar ve bunların etrafında şekillenen okullar mutluluk olgusunu, “iyi, güzel, değer, erdem” gibi kavramlar etrafında ele almış ve mutluluğu bu olgulara sahip olmayla birlikte insanın içinde yaşadığı toplumun veya inanılan dinin düzenine uygun davranışlarda bulunmasıyla kazanabileceğine vurgu yapmıştır.

İnsanın sıralanan bu durumlara aykırı davranması veya içinde bulunduğu şartların bu durumlara uymaması halinde mutsuzluk olgusunun ortaya çıkacağı da açıkça anlaşılmaktadır.

Çalışmanın Konusu:

“Türkiye Türkçesi İle Kırgız Türkçesi Arasında Mutluluk- Mutsuzluk İfade Eden Fiil Ve Deyimlerde Anlam İlişkisi” başlıklı tez çalışmamızın konusu, dil bilimi alanı içinde değerlendirilen anlam bilimi ve daha ziyade dil- zihin ilişkisi olarak açıklanabilir.

Çalışmanın Önemi:

Tez çalışmamızın önemi, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki mutluluk-mutsuzluk ifade eden fiil ve deyimlerden hareketle bu iki lehçeyi konuşan insanların özellikle dil- zihin ilişkisini incelemeye tabi tutması, şeklinde özetlenebilir.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmada bizim amacımız, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesini konuşan insanların mutluluk ve mutsuzlukla ilişkili dil malzemelerini oluştururken zihni ile dili arasında ne gibi bağlar kurduğu, bu olguları bedeni, ruhu ve sosyal çevresiyle ne şekilde ilişkilendirdiğini gün yüzüne çıkarmak olacaktır.

Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında karşılaştırmalı olarak tasarladığımız çalışmamızda incelenecek dil malzemelerinden birinin fiiller olması, sürekli hareket halinde olan bir milletin buna paralel olarak ürettiği hareket isimleri, onun sürekli hareket eden varlığının yanında duygu yönünü ne kadar açığa çıkarmaktadır, sorusunun cevabını aramayı amaçlamaktadır. İncelenecek dil malzemelerinden bir diğeri olan deyimlerin seçilmiş olması da, bir dili öğrenmenin o dilin sözlükteki kelimelerini ezberlemekle değil, o dilin deyim, atasözü ve diğer kalıplaşmış sözlerini öğrenmekle mümkün olabileceği fikrinin sonucudur. Bu dil malzemelerinde mutluluk- mutsuzluk ilişkisinin ele alınmasının sebebi de, uzun bir tarihi süreçte geniş coğrafyalarda sürekli hareket etmiş, birçok farklı kültürle karşılaşmış ve alışverişlerde bulunmuş ve hala aynı özelliğini devam ettiren bir milletin iç dünyasını açığa çıkarmak, yaşam şeklini diline yansıtma biçimini anlamak, kısaca bedeni, yüreği, beyni, dili arasındaki ilişkiyi gözler önüne serilemek, dil bilimcilerin ifadesiyle keşfedebilmektir. Bir başka deyişle,

yeryüzündeki bütün kültürlerde hayat boyu ulaşılmak istenen erdemin adı olan mutluluğun ve bu yolda karşılaşılan olumsuzluklar karşısında ortaya çıkan mutsuzluğun, Türk'ün zihninde nasıl algılandığını, nelerle ilişkilendirildiğini ve diline nasıl yansıtıldığını ortaya çıkarmaktır.

Çalışmanın Yöntem Ve Kapsamı:

Çalışmamızın dil malzemelerini tespit etmek için Türkiye’de ve Kırgızistan’da hem Türkiye Türkçesiyle, hem de Kırgız Türkçesiyle yayınlanmış sözlüklerden yararlandık. Bu amaçla; Türk Dil Kurumu’nun yayınladığı Türkçe Sözlük’ü, ayrıca Türk Dil Kurumu’nun internet ortamında yayınlanmakta olan deyimleri¹, K. K. Yudahin’in Kırgız Sözlüğü’nü, bununla birlikte Kadıralı Konkobayev- Cüzökan Osmanoğlu- Şeralı Caparov’un hazırladığı ve Manas Üniversitesi’nin yayınladığı Kırgız Dilinin Deyimler Sözlüğü’nü kaynak olarak taradık. Ayrıca Türkçe deyimler için Ahmet Turan Sinan’ın hazırladığı Türkçenin Deyim Varlığı isimli eseri, Ömer Asım Aksoy’un hazırladığı Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü isimli çalışması da taranan diğer kaynaklardır.

Hem Kırgız Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde fiil ve deyimleri tararken bunlara verilen anlamlardan sadece mutluluk- mutsuzlukla ilgili olanları dikkate aldık ve incelemelerimizi bunlar üzerinden yaptık. Hem fiiller hem de deyimlerden mutluluk- mutsuzluk anlamı taşıyanları belirlerken üç noktayı esas aldık. Bunlar; 1. İnsanın kendisiyle ilgili olanlar, 2. İnsanın karşısındakiyle (muhatapı) ilgili olanlar, 3. İnsanın çevresiyle ilgili olanlar.

Bu üç nokta etrafında incelememizin esas olan ilk iki bölümünde, mutluluk kavram alanı için; “eğlenmek, gülmek ve sevinmek” fiilleri etrafında üç temel kavram alanı, mutsuzluk kavram alanı için; “ağlamak, bunalmak, hüzünlenmek, korkmak, küsmek/darılmak, öfkelenmek ve üzülme” fiilleri etrafında yedi temel kavram alanı oluşturduk. Bu temel kavram alanlarının içine girebilecek fiilleri tespit edip mutluluk ve mutsuzlukla ilgili deyimlerde bu fiillerin kullanılmasıyla ifade edilen anlam eşleştirmelerini gösteren yargılar oluşturduk. Bu yargılardan hareketle yaptığımız inceleme, Lakoff ve Johnson’ın “Kavramsal Metafor Teorisi”² çerçevesinde yaptıkları incelemelere tıpatıp uymasa da, hareket noktamız, kısaca fiil deyim eşleştirmeleri ve

¹ Türk Dil Kurumu’nun (<http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=aba&hng=tam>) adresindeki deyimler.

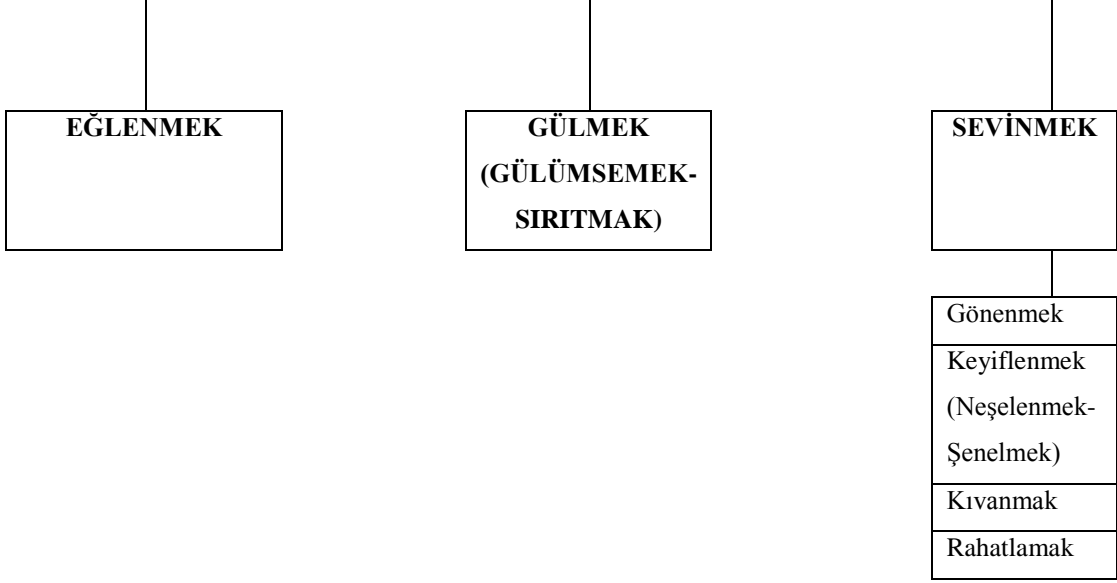
² George Lakoff ve Mark Johnson’un Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil isimli eseri.

incelenecek malzemelerin yargılar ifade edecek şekilde kalıplaştırılması, bu teori ışığında oluşturulmuştur. Bu incelememizin ardından, hem doğrudan, hem de doğrudan değil de taşıdığı anlamları dikkate alıp dolaylı olarak mutluluk/ mutsuzluk, dolaylı olarak hem mutluluk-hem mutsuzluk ifade eden fiil ve deyimleri de anlamlarıyla birlikte tespit edip çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrı ayrı başlıklar altında tasnif ettik. Bu tasnif çalışması aynı zamanda bir çeşit açıklamalı dizin veya mutluluk mutsuzluk sözlüğü şeklinde de tanımlanabilir.

Taradığımız eserlerde deyimlere kelimelerin gerçek anlamlarını hatırlatacak anlamlar verilmişse bu anlamları dikkate almadık. Dildeki deyimler zaten benzetme üzerine kurulduğu için, bunların anlamları gerçek anlamları değil de artık mecaz anlamları olduğu için deyimlerde çok anlamlılık ilişkisi aramak gereksizdir. Bu sebeple asıl çok anlamlılık ilişkisini Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki mutluluk/ mutsuzluk anlamı taşıyan fiiller ve fiillerle kavram alanı olarak eşleşen deyimlerin ortaya çıkardığı metaforik yargılar üzerinden ortaya koymaya çalıştık. Bu bölümlerdeki metaforik eşleşmelerde, inceleme alanımızda değerlendirdiğimiz deyimlerin, açıklamalarını dikkate alarak bir eşleştirme yaptık. Böylece deyimlerde geçen kelimelerin kendilerinden ziyade, anlam bakımından doğru eşleştirmeler yapabilmek adına, bir arada kullanıldıkları diğer kelime/kelimelerle birlikte ortaya çıkardıkları anlamları ön plana çıkarmaya çalıştık.

1. BÖLÜM: MUTLULUK KAVRAM ALANI

Tablo 1: Mutluluk Kavram Alanı

1.1. Eğlenmek Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **eğlenmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Eğlenmek aşka gelmektir, bir şeyi yapmak için büyük bir istek duymak, coşmak, coşkunculuk göstermek.

Eğlenmek (birini) alaya almaktır, alay etmek, eğlenmek.

Eğlenmek cümbüş yapmaktır, toplu olarak eğlenmek.

Eğlenmek (biriyle) dalga geçmektir, 1) eğlenmek, alay etmek; 2) geçici sevgi ilişkisi kurmak, gönül eğlendirmek.

Eğlenmek (birine) dil çıkarmaktır, alay etmek, eğlenmek.

Eğlenmek felekten bir gün (gece) çalmaktır, güzel bir gün veya gece geçirmek.

Eğlenmek felekten kâam almaktır, güzel vakit geçirmek, istediği gibi eğlenmek.

Eğlenmek film çevirmektir, argo eğlenmek, hoş vakit geçirmek.

Eğlenmek gönlünü eğlemektir, mutlu, neşeli vakit geçirmek.

Eğlenmek (birinin) gönlü ile oynamaktır, sever görünüp eğlenmek.

Eğlenmek (biriyle) gönül eğlendirmektir, geçici bir ilgi ve sevgi göstererek hoşça vakit geçirmek.

Eğlenmek hazzını çıkarmaktır, zevkini çıkarmak.

Eğlenmek içi içine sığmamaktır, telaş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak.

Eğlenmek (birine) içinden gülmektir, sezdirmeden eğlenmek.

Eğlenmek (birinin) kanı kaynamaktır, coşkun ve kıpırdak olmak.

Eğlenmek (birini) makaraya (sarmak) almaktır, bir kimseyle alay etmek.

Eğlenmek (birini) maskaraya almaktır, biriyle eğlenmek, alay etmek.

Eğlenmek matrağa almaktır, alaya almak, eğlenmek.

Eğlenmek matrak geçmektir, argo alay etmek, eğlenmek.

Eğlenmek (birini) maytaba almaktır, biriyle alay etmek, eğlenmek.

Eğlenmek maytap geçmektir, biriyle alay etmek.

Eğlenmek (birinin) sakalına gülmektir, ciddi gibi görünen sözlerle alay etmek.

Eğlenmek (birini) sarakaya almaktır, alay etmek, alaya almak.

Eğlenmek sefa sürmektir, rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak.

Eğlenmek tadını almaktır, bir şeyin güzelliğini bilir olmak, zevkine varmak.

Eğlenmek (birini) tiye almaktır, argo biriyle alay etmek, eğlenmek.

Eğlenmek (bir şeyden) zevk almaktır, hoşlanmak, beğenmek.

Eğlenmek zevk etmektir, eğlenmek.

Eğlenmek zevkinde olmaktır, zevkine bakmak.

Eğlenmek zevkine bakmaktır, yalnız kendi eğlencesini düşünmek.

Eğlenmek zevkine (varmak) ermektir, zevkini çıkarmak.

Eğlenmek (bir şeyin) zevkini çıkarmaktır, ondan olabildiği kadar zevk almak.

Kırgız Türkçesinde **eğlenmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Eğlenmek başını kutlamaktır (Başın kuttuktoo), biri kötü olaylardan, ağır hastalıktan, kaza ve belalardan kurtulduğunda ona hediyeler vererek onun bu durumunu kutlamak.

Eğlenmek can eritmektir (Can eritüü), kendinden geçirmek, eğlendirmek, neşelendirmek, içini eritmek.

Eğlenmek can sıkıntısını gidermektir (Çer cazuu), keyifli zaman geçirmek, eğlenmek.

Eğlenmek bağırarak oynamaktır (Çuruldap oynoo), bağıra çağıra ve gayet canlı bir şekilde oynamak.

Eğlenmek zevkine (keyfine batmak), dalmaktır (Kızıgına batuu), bir şeyin zevkine adamakıllı dalmak.

Eğlenmek seyran kurmaktır (Sayran kuru), çok eğlenmek, mutlu olmak, gezinmek.

DEĞERLENDİRME: Yukarıdaki metaforik eşleşmelerde, “eğlenmek” kavram alanı içinde değerlendirebileceğimiz iki farklı anlam dikkati çekmektedir. Bu anlamları ortaya çıkaran durumlardan birincisini, insanın karşısındakinin içinde bulunduğu durumu dikkate alarak, daha çok onun üzerinden keyifli vakit geçirmek; ikincisini ise insanın kendi şartları içinde keyifli vakit geçirmek adına gerçekleştirdiği eylemler, olarak değerlendirebiliriz. “birini alaya almak, biriyle alay geçmek, dalga geçmek, birine dil çıkartmak, birinin gönlü ile oynamak, biriyle gönül eğlendirmek, birine içinden gülmek, birini makaraya almak, birini maskaraya almak, birini matrağa almak, biriyle matrak geçmek, birini maytaba almak, biriyle maytap geçmek, birinin sakalina gülmek, birini sarakaya almak, birini tiye almak” gibi deyimlerle ortaya çıkan metaforlarda daha çok birinci durumu ifade eden anlam/anlamlar; “cümbüş yapmak, felekten bir gün (gece) çalmak, felekten kâm almak, film çevirmek, gönlünü eğlemek, zevk etmek, zevkine bakmak, başını kutlamak (başın kuttuktoo), can eritmek (can eritüü), can sıkıntısını gidermek (çer cazuu), bağırarak oynamak (çuruldap oynoo), zevkine (keyfine batmak), dalmak (kızıgına batuu), seyran kurmak (sayran kuru)” gibi deyimlerle ortaya çıkan metaforlarda da daha çok ikinci durumu ifade eden anlam/anlamlar söz konusudur.

Bunların dışında, yine insan bedeniyle ilgili dil, sakal gibi unsurların, eğlenmek kavram alanı içindeki metaforik anlamların oluşumunda bir aracı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Zaten eğlenmek kavram alanı ile ilgili yukarıda da bahsedilen iki farklı durumdan ikincisinin gerçekleşmesinde, insan bedeninin (oynamak, hareket etmek vb. anlamlarda) sürekli aktif durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kavram alanındaki eşleşmelerde dikkat çeken bir diğer husus, eğlenmek kavram alanıyla ilgili durumların **coşmak** tabiriyle ilişkilendirilmesidir. Türkiye Türkçesindeki “aşka gelmek, içi içine sığmamak, kanı kaynamak” deyimleri ile Kırgız Türkçesindeki “bağırarak oynamak (çuruldap oynoo)” deyiminde, daha çok insanın iç dünyasında sevinç kaynaklı oluşan soyut hareketliliğin derecesinin yüksekliğiyle paralel olarak dışa

vurulması görülmektedir. Bu coşkunluk halini ifade ederken “alev, ateş” gibi somut tabiat unsurlarından, “parlamak, kaynamak” gibi hareket isimlerinden yararlanılmasının sebebi, insanın iç dünyasındaki hareketliliğin insan ruhunda oluşturduğu enerjiyi ön plana çıkarmak, şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca bu eşleşmelerde, zihnin **aşk** gibi duygu isimlerini eğlenmek kavram alanıyla birleştirmesi, insanın eğlenmek için duyduğu isteğin yoğunluğunu daha net bir biçimde ifade etmek şeklinde yorumlanabilir.

Eğlenmek kavram alanı içinde incelenen metaforik eşleşmelerde görülen bir diğer özellik, eğlenmek kavramıyla “içinde bulunulan neşeli, keyifli, hoş giden durumun insan için ifade ettiği anlam” olarak açıklanabilecek **zevklenmek** tabirinin anlam olarak eşleştirilmesidir. Türkiye Türkçesindeki; “*hazzını çıkarmak, tadını almak, (bir şeyden) zevk almak, zevk etmek, zevkinde olmak, zevkine bakmak, zevkine (varmak) ermek, (bir şeyin) zevkini çıkarmak*” deyimleri ile Kırgız Türkçesindeki “*zevkine (keyfine batmak), dalmak (kızığına batuu)*” deyimini bu eşleşmeyi gözler önüne sermektedir.

Eğlenmenin, coşmak veya zevklenmek kavramlarıyla anlam olarak eşleşmesi ve bu eşleşmelerin çoğunda neşelenmek, keyiflenmek, iyi vakit geçirmek gibi anlamların ortaya çıkması bize, sadece bu kavram alanından değil genel olarak mutluluk kavram alanının içine girebilecek herhangi bir kavramdan birçok anlam aktarımının yapılabildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Burada, Kırgız Türkçesindeki deyimde geçen “**batmak**” fiili de ayrı bir dikkat konusudur. Türkiye Türkçesi için **batmak** fiili Türkçe Sözlük’te; “1. Bir sıvının üstündeyken içine gömülmek. 2. Dünya'nın dönüşü dolayısıyla Güneş, Ay ve yıldız ufkun altına inmek. 3. İflas etmek. 4. Kirlenmek. 5. (-e) Saplanmak. 6. (-e) Tedirgin etmemesi gereken şeyler tedirgin etmek. 7. (-e) Hoşa gitmeyen bir duruma uğramak. 8. Yok olmak. 9. (-e) Çökmek. 10. *mec.* Daha kötü bir duruma uğramak. 11. *mec.* Yıkılmak, egemenliği sona ermek. 12. (-e) *mec.* Dokunmak, incitmek” gibi genellikle insan yaşamındaki olumsuz sayılabilecek, mutsuzluk kavram alanı içinde değerlendirilebilecek durumları ifade eden söz veya kalıp sözlerde karşılaşılan bir fiil iken Kırgız Türkçesinde bu durumun tam tersine eğlenmeyle, zevklenmeyle, mutlulukla ilişkili bir durumu ifade etmek üzere karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun, **batmak** fiiliyle Türkçe Sözlük’te kendisine; “1. (-e) Suyun içine bütün vücuduyla ve hızla girmek. 2. (*nsz*) Bir yerin içine girmek. 3. (*nsz*) *mec.* Kendini bilmez duruma gelmek,

kendinden geçmek. 4. (nsz) Uyumak. 5. *mec.* Başka bir şeyle uğraşamayacak veya başka bir şeyi düşünemeyecek biçimde kendini bir şeye kaptırmak. 6. *sp.* Güreşte rakibinin belden aşağı bir yerini aniden tutmak.” anlamları verilen **dalmak** fiili arasındaki anlam ilişkisine bağlı olarak ortaya çıktığını düşünmekteyiz.

1.2. Gülmek/Gülümsemek/Sırıtmak Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **gülmek/gülümsemek/sırıtmak** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Gülmek bıyık altından gülmektir, birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek.

Gülmek gevrek gevrek gülmektir, neşeli ve kendine güvenli biçimde gülmek.

Gülmek gülmekten (katılmak, yarılmak) kırılmaktır, aşırı derecede gülmek.

Gülmek kahkahadan kırılmaktır, çok gülmek.

Gülmek kahkaha tufanı kopmaktır, birdenbire toplu olarak kahkaha atmak.

Gülmek kahkaha (kahkahayı) basmaktır, kendini tutamayıp yüksek sesle gülmek.

Gülmek katıla katıla gülmektir, aşırı derecede gülmek.

Gülmek katmerli katmerli gülmektir, üst üste ve ara vermeden aşırı derecede gülmek.

Gülmek kıkır kıkır gülmektir, içinden gelerek sesli bir biçimde gülmek.

Gülmek vidaları gevşemektir, *argo* kendini tutamayıp çok gülmek.

Gülmek zembereği boşalmaktır, *mec.* kendini tutamayıp uzun uzun ve sesli gülmek.

Kırgız Türkçesinde **gülmek/gülümsemek/sırıtmak** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Gülmek bağrını tırmalayıp gülmektir (Boorun tırmay külüü), gülmekten katılmak.

Gülmek bağrını tırmalamaktır (Boorun tırmoo), kahkahalarla gülmek, gülmekten kendinden geçmek.

Gülmek hıçkırarak gülmektir (Eçkirip külüü), canlı bir tavırla ve yüksek sesle çok gülmek.

Gülmek sırtarak gülmektir (Ircayıp külüü), sırtarak gülmek.

Gülmek bağırsağı-bağrı katılmak (İçek-booru katuu), gülmekten gözleri yaşarmak, kendinden geçecek seviyede gülmek

Gülmek içini ezmektir (İçin ezüü), güldürmekten kendinden geçirmek.

Gölmek kars- kars gölöp geçmektir (Kars-kars külöp ciberüü), kakhaha ile gölmek.
Gölmek pervasızca sırtmaktır (Kaşkayıp külüü), sırtarak (dişlerin aklığını göstererek) gölmek.
Gölmek katılarak gölmektir (Katılöp külüü), yüksek sesle gölmek; gölmekten katılmak.
Gölmek kakhahası taş yarmaktır (Katırığı taş caruu), çok gölmek, kakhaha atmak.
Gölmek çatırdayarak kakhaha atmaktır (Kırsıdap külüü), kakhaha ile gölmek.
Gölmek bıyığıyla gölmektir (Mıyığınan külüü), tebessüm etmek, sessizce gölmek.
Gölmek ağzını kapayamamaktır (Oozun cıya alboo), gölmekten kendini alamamak.
Gölmek yayılarak gölmektir (Tıraktap külüü), büyük bir zevkle gölmek.
Gölmek tebessüm etmektir (Uurtunan cılmayuu), tebessüm etmek.

DEĞERLENDİRME: Gölmek ile sevinmek, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan durumlardır. İnsan sevindiği için güler, sevindiği oranda gülme şekli de farklılaşır. Yukarıda görölen metaforik eşleşmelerin neredeyse tamamı, gülme eyleminin derecelerinin açıklayıcısı niteliğindedir.

Bu eşleşmelerde, gülme işinin derecesini açıklayıcı nitelikte olan kelimelerden bazılarının ikilemeler şeklinde oluşturulduğu görölmektedir: “*gevrek gevrek gölmek, katıla katıla gölmek, katmerli katmerli gölmek, kıkır kıkır gölmek, kars- kars gölöp geçmek (kars-kars külöp ciberüü)*”. Bu durumun sebebi, gülme işinin derecesini karşı tarafa daha açık bir şekilde anlatma-aktarma kaygısı, olarak açıklanabilir.

Gölmek eylemi, insanın sevindiği, neşeli, keyifli olduğu dönemlerin derecesine göre ortaya çıkardığı somut bir tepki durumudur. Gülme eyleminin gerçekleştiği anlarda insanın vücudunda ve ruhunda bir rahatlama ve gevşeme ortaya çıkar. Türkiye Türkçesindeki “*vidaları gevşemek ve zembereği boşalmak*” ifadeleri bu durumun birer açıklaması olarak kabul edilebilir.

Türkiye Türkçesindeki “*kakhahadan kırılmak, gölmekten kırılmak*” deyimleri ile Kırgız Türkçesindeki “*yayılarak gölmek*” deyiminde geçen “*kırılmak*” ve “*yayılmak*” fiillerinin seçilmesinde, kanaatimizce insan vücudunun gülme eylemi sırasında almış olduğu şekiller (eğilip kalkmalar, saça-sola esnemeler, baş ve kolların hareketleri) etkili olmaktadır.

Türkiye Türkçesindeki “*kahkaha tufanı koparmak*” deyiminde ise tabiattan insana benzetme şekliyle yapılan bir aktarma söz konusudur. Gerçekleşen gülme eyleminin derecesinin yüksekliğinin, çıkartılan sesin şiddetinin ve insan vücudundaki hareketliliğin bu benzetmeye bir sebep olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca gülmek kavram alanı içinde, özellikle Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde dikkat çeken diğer bir husus, yansıma sözlerin kullanılıyor olmasıdır: “*kars- kars gülüp geçmek (kars-kars külüp ciberüü), çaturdayarak kahkaha atmak (kırsıdap külüü)*” deyimlerinde geçen kars ve kırs sözleri, tabiattan aktarılan yansıma sözlerdir (Gülensoy, 2007: 223).

Gülmek kavram alanında incelenen eşleşmelerden “*bıyığıyla gülmek, kahkahayla gülmek ve katıla katıla gülmek*” deyimleri hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde karşılaşılan deyimlerdendir. Bu kavram alanıyla ilgili söylenilebilecek diğer bir özellik de insan vücuduyla ilgili unsurların aktarım aracı olarak kullanılmasıdır: ağız, bağız, bağırsak, bıyık bu amaçla kullanılan unsurlar olarak gösterilebilir.

1.3. Sevinmek Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **sevinmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek ağzı kulaklarına varmaktır, çok sevinmek.

Sevinmek arkasından zil takıp oynamaktır, birinin bir yerden ayrılmasına veya bir işte başarısızlığa uğramasına çok sevinmek.

Sevinmek ayağı yerden kesilmektir, 1) bir taşıta binip yaya yürümekten kurtulmak; 2) mec. çok mutlu olmak.

Sevinmek ayakları yere değmemektir, çok sevinmek.

Sevinmek bastığı yeri bilmemektir, 1) çok sevinmek; 2) şaşkınlıktan nerede olduğunu seçememek, durumunu kontrol edememek.

Sevinmek başı göğe ermektir, (alay) beklenmeyen bir mutluluğa ermek.

Sevinmek bayram etmektir, çok sevinmek.

Sevinmek çalmadan oynamaktır, 1) çok keyifli ve sevinçli durumda bulunmak; 2) bir işe çok hevesli görünmek.

Sevinmek dünya (dünyalar) birinin olmak, dünyalara sahip olmaktır, çok sevinmek.

Sevinmek etekleri zil (ıslık veya çalpara) çalmaktır, 1) çok sevinmek; 2) alınan sevinçli bir haber üzerine telaşa ve heyecana kapılmak.

Sevinmek fesini havaya atmaktır, sevinmek.

Sevinmek göbek atmaktır, 1) karnını hareket ettirerek oynamak; 2) mec. çok sevinmek.

Sevinmek gökte ararken yerde bulmaktır, çok güçlkle ele geçirebileceğini sandığı şeyi veya kimseyi birdenbire bulmak.

Sevinmek gözlerinin içi gülmektir, çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak.

Sevinmek gözleri parlamaktır, gözlerinde sevinç ve istek belirlemek.

Sevinmek gülüp oynamaktır, neşeli, sevinçli, keyifli, güzel vakit geçirmek.

Sevinmek havaya/havalara uçmaktır, çok sevinmek.

Sevinmek kışına kına yakmaktır, karşısındaki kişinin uğradığı bir olumsuzluğa aşırı derecede sevinmek.

Sevinmek ömrüne ömür katmaktır, sevinmesine, mutlu olmasına sebep olmak.

Sevinmek ruhunda güneş açmaktır, 1) rahatlamak, huzura ermek; 2) sevinmek, neşelenmek, coşmak.

Sevinmek sevinç yaşları (gözyaşları) dökmektir, sevinçten ağlamak.

Sevinmek şıkır şıkır oynamaktır, 1) canlı bir biçimde oynamak; 2) mec. çok sevinmek.

Sevinmek takla atmaktır, 1) mec. çok sevinmek; 2) mec. bir kimseye yaranmak için onun hoşuna giden davranışlarda bulunmak, dalkavukluk etmek.

Sevinmek yüzü gülmektir, 1) sevinci yüzünden belli olmak; 2) feraha kavuşmak; 3) temiz, tertipli duruma gelmek.

Sevinmek zevkten dört köşe olmaktır, çok sevinip keyiflenmek, aşırı zevk duymak.

Kırgız Türkçesinde **sevinmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek (onun) ayı sağından doğmaktır (Ayı onunan tuu), amacına ulaşmak, sevinmek, mutlu olmak.

Sevinmek başı göğe yetmektir (Başı kökkö cetüü), sevinmek, çok mutlu olmak.

Sevinmek başına ışık (yakmak) çakmaktır (Başına çırak caguu), birine iyilik göstermek, onu sevindirmek.

Sevinmek biti bitine sığmamaktır (Biti bitne batpoo), sevinçten içi içine sığmamak, sevinmek.

Sevinmek hali kalmamaktır (Can-alı kalboo), sevinçten eli ayağı birbirine dolanmak.

Sevinmek kalbini yumuşatmaktır (Cürögün elciretüü), gönlünü almak, sevindirmek.
Sevinmek yıldızı açılmaktır (Cıldızı açılıu), şansını açılmak, işleri iyi olmak, sevinmek.
Sevinmek yüzü açılmaktır (Kabak acardanuu), yüzünde sevinç belirlemek.
Sevinmek kamçıyı ölçüp bölmektir (Kamçıga çenep bölüü), ödüllendirmek, payına düşeni vermek.
Sevinmek kirasını çıkarmaktır (Kiresin çigaruu), emeğinin karşılığını almak.
Sevinmek gökten (dilediğini) aradığını yerde bulmaktır (Köktön tilegenin cerden tabuu), gerçekleşmesi zor olan bir arzu gerçekleşmek.
Sevinmek gönül sormaktır (Könül suroo), hasta ziyaret etmek.
Sevinmek gönlü (yükselmek) yücelmektir (Könülü kötörülüü), bir şeye sevinmek, mutlu olmak, morali düzelmek.
Sevinmek gönlünü ağartmaktır (Könülün agartuu), razı etmek, sevindirmek.
Sevinmek gönlünü almaktır (Könülün aluu), gönlünü almak, iyi davranmak.
Sevinmek gülücüğü belirlemektir (Külküü çiguu), çok sevinmek, mutlu olmak.
Sevinmek alın terinin karşılığını almaktır (Manday teri kaytuu), emeğinin karşılığını alabilmek.
Sevinmek alını yarılmaktır (Mandayı carılıu), çok sevinmek, neşelenmek, mutlu olmak.
Sevinmek sağ tarafından yatmaktır (On cambaşınan catuu), yolu açık olmak, işi rast gitmek.
Sevinmek tatmin olmaktır (Tabası kanuu), birinin kötülüğüne içinden sevinmek.
Sevinmek şapkasını göğe atmaktır (Tebeteyin kökkö ırgıtuu), çok sevinmek, mutlu olmak.
Sevinmek derisine sığmamaktır (Terisine batpoo), yerinde duramamak, çok sevinmek.
Sevinmek başı göğe (yermek) ulaşmaktır (Töbösü kökkö cetüü), çok sevinmek.
Sevinmek döşek yenilemektir (Töşök canırtuu), yeniden, evlenmek.
Sevinmek eteğine rızık dolmaktır (Eteğine ırıs toluu), sevinmek, mutlu olmak.
Sevinmek eteğini çalkalamaktır (Etegin calkoo), çocuk sahibi olmak, doğurmak.

DEĞERLENDİRME: Her iki lehçede de sevinmek kavram alanıyla ilgili metaforlarda, birçok farklı kavram alanından anlam geçişleri görülmektedir. Bunlardan birincisi **uçmak** (havalanmak, yukarıya çıkmak) ile ilgilidir. Türkiye Türkçesinde; “*sevinmek havalara uçmaktır, ayağı yerden kesilmektir, ayakları yere değmemektir, sevinmek başı göğe ermektir, sevinmek fesini havaya atmaktır*” gibi eşleşmelere karşılık Kırgız

Türkçesinde; “*başı göğe yetmek, gönü (yükselmek) yücelmek, şapkasını göğe atmak, başı göğe (yetmek) ulaşmak*” gibi eşleşmeler uçmak, yükselmek kavramıyla ilişkili görülmektedir. Eşleşmelerdeki kelimeler, uçmak kavram alanıyla ilgili olduğu halde insan zihninde, sevinmek kavram alanının ifade araçları olarak yer kaplamakta ve dile bu şekilde yansımaktadır.

Dünyadaki yaşamı boyunca, hangi millet ve kültüre ait olursa olsun insanın, her zaman ve her mekanda gök yani yukarı ile yakın bir ilişkisi olmuştur. Bu ilişkinin belirleyici unsurunun inanç sistemi olduğu kesindir. İnanılan bütün dinlerde yaratıcı olan hakim unsurun yani tanrının, insan tarafından her zaman **yukarıda** algılandığı, bir gerçektir. Tanrının zamandan ve mekandan münezzehtir sayıldığı İslam’da bile bütün Müslümanlar açıkça ifade etmeseler de yaratıcıyı yukarıda görme noktasında diğer insanlarla aynı zihin yapısına sahiptirler. Örneğin herhangi bir amaçla yaratıcıya dua etmek için ellerinin içi yukarıya gelecek şekilde ellerini yukarı doğru kaldırıp istekte bulunmaları, onların bilinç altındaki “yaratıcının her yerde ancak daha çok yukarıda” olduğu fikrini destekler nitelikte görülmektedir. Yine dilimizde yaygın olarak kullanılan, herhangi bir şeye şahit gösterme, şahit tutma anlamı içeren “yukarıda Allah var” sözü de bu durumla ilgili gösterilebilecek diğer bir örnektir.

Din ile bağlantılı veya din dışı herhangi bir inanç sistemi içerisinde önem verilen, kutsal sayılan Tanrı dışındaki canlılar (insan, hayvan, melek) gibi veya tabiat unsuru olup yaratıcıdan mesaj getirici olarak kabul edilmiş ve kendilerine değişik anlamlar yüklenmiş güneş, ay, yıldız, şimşek, yağmur, sis, bulut hatta rüzgar gibi dünyayla ilişkili uzay cisimleri veya tabiat olayları, insanoğlunun nazarında hep yukarıyla olan bu ilişkinin çerçevesi içinde düşünülmüştür. “*dünya (dünyalar) birinin olmak, ruhunda güneş açmak, dünyalara sahip olmak, ayın sağından doğmak, yıldızı açılmak*” gibi deyimler bu ilişkiyi işaret etmektedir.

İnsan, dünyadaki yaşamı içinde somut olarak görüp anlam veremediği ancak varlığına inandığı canlılarla birlikte tabiat olaylarıyla; çevresinde gördüğü, duyduğu, ilişkiye girdiği canlılarla birlikte somut olarak doğayla olan mücadelesiyle sisteme ne kadar ayak uydurur, onunla ne kadar barışık olursa o derece ahlaklı ve mutlu olabilmektedir. Bu anlayış veya daha doğru bir ifadeyle bu bekleyiş, antik çağdan günümüze gelinceye

kadar geçen bütün evrelerde insanoğlu tarafından algılanan ahlak, mutluluk ve mutsuzluk ilişkisini özetlemektedir.

Bu bakış açısıyla bakıldığında, tezimizdeki **uçmak** veya diğer bir ifadeyle **yukarı** ile ilgili dil malzemelerinde de görüldüğü üzere hem Anadolu Türklüğü, hem de Kırgız Türkleri arasında birçok ortak nokta vardır. Türkçe Sözlük ve Kırgız Sözlüğü'nde **uçmak** fiili “cennet, öldükten sonra ruhun gökyüzüne çıkması ve mutlu olmak” gibi ortak veya aynı kavram alanından birbirine çok yakın anlamlar ifade etmesi bir rastlantı olarak kabul edilemez. Mutluluğu yukarıda arayan veya onun yukarıyla kurulan ilişki sonucunda kazanılacağına inanan kültürün her iki kolunun **gök** kavramını işleyişindeki ortaklık da dikkat çekicidir. Türkiye Türkçesinde; “*başı göğe ermek, gökte ararken yerde bulmak*” deyimleri ile Kırgız Türkçesindeki; “*gökten (dilediğini) aradığını yerde bulmak, şapkasını göğe atmak, başı göğe (yetmek) ulaşmak*” deyimleri arasında hem kullanılan dil malzemeleri, hem de zihnin işleyişi açısından hiçbir fark bulunmamaktadır.

Sevinmek kavram alanıyla metaforik olarak eşleşen bir diğer kavram alanının **oynamak** olduğu görünmektedir. Türkiye Türkçesindeki; “*sevinmek gülp oynamaktır, sevinmek şıkır şıkır oynamaktır, sevinmek arkasından zil takıp oynamaktır, sevinmek çalmadan oynamaktır*” gibi ifadeler bu eşleşmeye birer örnektir. Bunun yanında, *sevinmek göbek atmaktır* ifadesi de farklı bir metafor olduğu halde insan zihninde yine oynamaya karşılık geldiği için bu ifadeyi de oynamak kavram alanı içinde kabul etmek mümkündür. *Etekleri zil çalıp oynamak* ifadesi de insandan nesneye bir geçiş şeklinde oynamak kavram alanı içinde değerlendirilebilir. Burada dikkati çeken bir diğer husus, bu kavram alanı içinde değerlendirilebilecek deyimlerde insanlara ait özel giyim eşyalarının her iki lehçede de ortaklaşa kullanılmasıdır. Türkiye Türkçesinde; “*etekleri zil (ıslık veya çalpara) çalmak ve fesini havaya atmak*” gibi deyimlerle birlikte Kırgız Türkçesinde; “*şapkasını göğe atmak ve eteğine rızık dolmak*” şeklinde ifade edilen deyimlerde bu ortaklık açıkça görülmektedir. Bu benzerliği, bu iki lehçenin birbirlerinden etkilenmesi neticesi olarak değil, konuşan insanların zihinlerinin benzer algılar ve yansımalar sergilediğinin bir sonucu olarak açıklamak, başka bir ifade ile kök birliğine bağlamak gerekir. Diğer taraftan, “*ağzı kulaklarına varmak, göbek atmak, takla atmak ve zevkten dört köşe olmak*” gibi ifadelerde de insan bedeninde ortaya çıkan

hareketlilik işaret edilmektedir. Kırgız Türkçesinde, **sevinmek** kavram alanını **oynamak** kavram alanıyla açıklayabilecek eşleşmeler neredeyse hiç yoktur. Sadece “*biti bitine sığmamak*” şeklinde ifade edilen deyimde, söz konusu edilen hareket işaret edilmektedir.

Bu kavram alanında dikkati çeken diğer bir anlam eşleşmesi de **gülmek** kavram alanı ile yapılmıştır. Türkiye Türkçesindeki “*sevinmek yüzü gülmektir, sevinmek gözlerinin içi gülmektir*” şeklindeki eşleşmelerde, **sevinmek** kavram alanı **gülmek** kavramı ile eşleştirilmiştir. Kırgız Türkçesinde de aynı kavram alanıyla yapılan anlam eşleşmesi “*gülücüğü belirmektir (Külküsü çıguu)*” deyiminde kendisini göstermektedir. Bu eşleşmeler esasında, bir sebep sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanmaktadır. Sevinen insanın gülmesi, insanın doğası gereği ortaya çıkan gayet normal bir tepkidir. Gülmek eylemi, sevinmeyle birlikte insanın mutluluğuyla ilişkili daha birçok eylem sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak da kabul edilebilir.

Dilde, **gözyaşı dökmek** ifadesi veya genel anlamıyla **ağlamak** eylemi ve bu kavram alanı içindeki dil malzemeleri çoğunlukla mutsuzluk ifade eden kavramlarla birlikte ele alınır. Ancak Türkiye Türkçesinde, “*sevinmek yaşlar (gözyaşları) dökmektir*” şeklindeki metafora tam zıddı bir anlam eşleşmesi söz konusudur ki bu da insanın, olumlu veya olumsuz ruhi doygunluğa ulaşması sonucu benzer tepkiler verebileceğini işaret etmektedir. Bu durumu bir anlam olayı olarak anlam iyileşmesi şeklinde özetleyebilmemiz mümkündür.

Bu kavram alanında, yukarıda ele alınanlardan başka metaforik eşleşmelerde dikkatimizi çeken diğer hususlarda şu şekilde sıralanabilir:

Türkiye Türkçesindeki “*Sevinmek ruhunda güneş açmaktır*” metaforunda, insan zihninin tabiattaki somut bir olayı insan ruhunda ortaya çıkan soyut bir eylemin ifade edildiği kavram alanına aktarması, söz konusudur. Güneş, insan ve tabiat için bir enerji kaynağıdır ve bu durum, insan zihninde her zaman olumlu bir değerlendirmeye neden olmaktadır. Sevinmek insan ruhunda olumlu bir enerji açığa çıkardığı için zihin bu enerjiyi kolaylıkla güneşle eşleştirmektedir. “*Gözleri parlamak*” metaforunda da yine böyle bir enerjinin yansıması söz konusudur. Gözlere yansıyan enerjiyi dikkate alarak, bu metaforu bu gurup içerisinde vermeyi uygun gördük. “*Sevinmek bayram etmektir*” metaforunda ise bayram günlerinin insan için büyük bir mutluluk ve heyecan kaynağı

olması, bu günlerde insanı sevindiren olayların (insanların bayramda kucaklaşmaları, küslerin barışması, karşılıklı ziyaretlerin yapılması, hediyeler alınıp verilmesi vb.) yaşanması bayram etmekten hasıl olan anlamın sevinmek kavram alanı ile bir arada düşünülmesine aracı olduğu görülmektedir. “*Sevinmek ömrüne ömür katmaktır*” metaforunu ise; uzun, sağlıklı ve mutlu bir ömrün insanlar arasında hep tercih edilen, arzulanan bir durum olması ile açıklayabiliriz. “*Dünyalara sahip olmak*” metaforunda da dünyada elde edilen mal, mülk, servet kısaca maddi zenginliğin insan zihninde ortaya çıkardığı anlam alanı, sevinmek kavram alanı ile örtüşmektedir. Bu iki durum neden-sonuç ilişkisi bakımından da birbirine bağlıdır.

Dikkatimizi çeken diğer bir eşleşme ise “*sevinmek kıcına kına yakmaktır*” metaforik eşleşmesinden hareketle kına yakma kültürüyle gerçekleştirilen anlam eşleşmesidir. Kına yakma, insanımız için oldukça derin, manevi bir anlam yapısına sahip kültür ritüelidir. Kına, Anadolu insanı için önemli görülen bazı durumlarda (askere uğurlama, evlenecek kızı uğurlama, ve hayvan uğurlama) “kurban etme, kurban olmasına razı olma, feda etme” gibi kültürel anlam altyapısına sahip, manevi bir bakış açısına bağlı bir inanç sistemi gereğinin yerine getirilme aracıdır. Bu uygulamalar; insanı manevi yönden huzura eriştiren, ruhunu kabartan ve onu mutluluğa götüren bir zihin yapısının tecellisi olarak görülmektedir. Bu uygulamalar neredeyse bir görev olarak algılanmakta, yerine getirildiğinde de büyük bir sevinç ve mutluluk yaşanmaktadır.

Bu metaforun anlam yapısında, başkası için üzücü sonuçları olan bir olay karşısında, insanın sevinmesinin kültürümüzün bir ögesi olan kına yakma geleneğinin insan zihninde ortaya çıkardığı sevinçle eşleştirildiği görülmektedir. Bu metafordaki anlam olayının, sadece sevinen kişiyi dikkate aldığımızda, anlam kötüleşmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Sevinmek kavram alanında dikkatimizi çeken hususlardan bir diğeri ise insan vücuduyla ilişkili **ağız, ayak, alın, baş, göbek, göz, kalp, kık, kulak, yüz** gibi organların veya vücuttaki bazı bölge adlarının benzetme veya somutlaştırma amacıyla kullanılmasıdır.

Kırgız Türkçesindeki deyimlerde üzerinde durulması gereken bir diğer husus, sevinmek kavram alanıyla ilişkili deyimlerde **sağ** kavramının işlenmiş olmasıdır. “İşleri rast gitmek, amacına ulaşmak, sevinmek, mutlu olmak” anlamına gelen “*sevinmek (onun) ayı sağından doğmaktır (Ayı onunun tuu)*” deyimini ile “yolu açık olmak, işi rast gitmek”

anlamına gelen “*sevinmek sağ tarafından yatmaktır (On cambaşınan catuu)*” deyiminde karşımıza çıkan **sağ** kavramı, görüldüğü üzere Kırgız Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi iyilik, güzellik, olumluluk anlamlarıyla ilişkili olarak kullanılmaktadır. Sağ kavramının iyilik, güzellik veya genel anlamda insan için hayırlı, olumlu işler veya sonuçlar doğuracak bir olgu olarak algılanması sadece Anadolu Türklüğüne ve Kırgızlara ya da genel olarak Türklere ait bir anlayış mıdır?

Yön tayini, her devirde bütün insanlık için çok önemli olmuştur. Yön tayinindeki en önemli unsur şüphesiz güneştir. İnsanlar, güneşin doğduğu tarafa dönerek yönlerini belirlemişlerdir. Orhun metinlerinde “**ön**” sözünün hem bugünkü anlamda, hem de doğu anlamında kullanılması Türklerin de bu usulü uyguladıklarını göstermektedir. Orhun abidelerinde kullanılan sözlerin büyük bir kısmının yön ve mekanlarla ilgili olması, abideleri insanlık için yön ve mekanın önemini yansıtmaları bakımından, bu alanla ilgili iyi bir örnek haline getirmiştir (Duran, 1956: 1-110).

Sürekli hareket halindeki bir toplum için bu durum gayet doğaldır. Güneşin doğduğu tarafa dönerek yön tayini yapıldığında sağ taraf güney, sol taraf kuzeydir. Oğuz destanında ve Çingiz İmparatorluğu’nda sağ, sola göre daha önemli sayılmıştır. Oğuz Han’ın sağ yanında gökle ilgili adlar taşıyan üç oğlu yani Bozoklar vardı. Oğuz Han öldükten sonra onun yerine tahta çıkan da yine sağ yandaki oğullarından Gün Han olmuştur (Türk, 2004: 125-136). Aynı anlayışı Dede Korkut hikayelerinde de görmekteyiz. Bamsı Beyrek babasının sağ yanında oturmaktadır: “Babası, sevindi, çetir otağ ala sayvan dikdürdi, ipek halıçalar saldı, keçdi oturdı, oğlını sağ yanına aldı...” (Ergin, 1958: 120).

Türklerin İslam dinine girmeleri, sağ tarafın önemini daha da pekiştirmiştir. Doğuya dönüldüğünde kible güneyde yani sağ tarafta kalmaktadır. İslam anlayışına göre cennet sağ tarafta, cehennem ise sol taraftadır. Bu bakımdan eski Türk inancı, İslam’ın bu yaklaşımı ile uygunluk göstermektedir (Ögel, 1978: 435-439).

“Kur’an-ı Kerim’de “kitabı (amel defteri) sağ taraftan veya sol taraftan verilme, sağın adamları, solun adamları” şeklinde terimleşmiş bazı ifadelerle birlikte sağın iyi ve hayır, solun kötü ve şer anlamlarına karşılık gelen bir kısım ayetlerin de varlığı bilinmektedir. İncil’de de benzer bir durum vardır. Sağ taraf cennet, sol taraf cehennem; sağda

cennetlik olan iyi insanlar, solda ise cehennemlik olan kötü insanlar oturmakta dırlar” (Türk, 2004: 125-136) şeklindeki ifadelere rastlanmaktadır.

Sağ ve sol sözlerinin yan anlamlar kazanarak mitolojilerde ve dinlerde iyilik ve kötülük kavramlarını karşılar hâle geldiklerini görüyoruz. Muhtemelen dinlerin güçlü etkisiyle pek çok dilde aynı yönde bir gelişme söz konusudur. Mitolojilerin ve dinlerin konuyu aynı bakış açısıyla değerlendirmeleri, insanlık için bir ortaklık olarak düşünölmelidir. Konuyla ilgili son olarak, insan beyninin aynı mantıkla çalıştığı sonucunu çıkarabiliriz.

1.3.1. “Sevinmek Gönenmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde “sevinmek gönenmektir” metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek bir yastıkta kocamaktır, karı koca birlikte uzun bir ömür sürmek.

Sevinmek eyyam (sürmek) görmektir, iyi günler geçirmek, mutlu zamanlar yaşamak.

Sevinmek gül gibi (yaşamak) geçinmektir, 1) çok iyi anlamak, geçinmek; 2) pek geniş olmayan bir imkânla rahat, sıkıntısız yaşamak.

Sevinmek hayatını yaşamaktır, her türlü baskıdan uzak, dilediğince, gönlünce yaşamak.

Sevinmek ikinci baharı yaşamaktır, ileri yaşlarda mutluluk, refah ve esenlik içinde bulunmak.

Sevinmek keyfine bakmaktır, dilediğince yaşamak, güzel vakit geçirmek.

Sevinmek keyfine diyecek olmamaktır, mutlu ve huzurlu olmak.

Sevinmek (bir şeyin) keyfini çıkarmaktır, bir şeyden iyice tat almak.

Sevinmek keyfi yerinde olmaktır, sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.

Sevinmek keyif sürmektir, sıkıntısız, rahat yaşamak.

Sevinmek masal âleminde yaşamaktır, 1) gerçek olmayan, gerçekleşmesi güç olan şeyler düşünerek yaşamak; 2) masallardaki gibi olağanüstü güzel anlar yaşamak.

Sevinmek muammer olmaktır, 1) yaşamak; 2) uzun ve mutlu yaşamak.

Sevinmek sefa sürmektir, rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak.

Kırgız Türkçesinde “sevinmek gönenmektir” metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek zenginliği artmaktır (Baymanası taşüü), çok zengin olmak.

Sevinmek çorabı kadifeden olmaktır (Baypagı maypal boluu), mal, mülk içinde zengin, rahat ve huzurlu yaşamak.

Sevinmek başına baht konmaktır (Başına bak konuu), birinin bahtının açılması, işlerinin düzelmesi, gönenmesi.

Sevinmek devran sürmektir (Dooron sürüü), güzel bir hayat yaşamak, keyifli vakit geçirmek.

Sevinmek (işleri) yerinde olmaktır (Cayında boluu), işleri yolunda gitmek, hali vakti yerinde olmak.

Sevinmek yeri genişlemektir (Cayıtı kenüü), emeğinin karşılığını almak, mutlu yaşamak.

Sevinmek yolu olmaktır (Colu boluu), amacına, hayallerine ulaşmak, rahat yaşamak, gönenmek.

Sevinmek ensesi bütün olmaktır (Conu bütölüü), hayatı, işlerini düzene girmek, rahatlamak, keyfince yaşamak.

Sevinmek eşiğinden yağ akmaktır (İregenden may aguu), maddi durumu iyi olmak, varlıklı yaşamak.

Sevinmek ocaktan yağ akmaktır (KemeGEDEN may aguu), varlıklı olmak, maddi açıdan rahat olmak.

Sevinmek küliyle dökmektir (Külün çoGUU töGüü), birlik, beraberlik içinde mutlu yaşamak.

Sevinmek gün görmektir (Künün körüü), huzurlu yaşamak, yaşamdan keyif almak, gönenmek.

Sevinmek ateşine yağ dökmektir (Otuna may kuyGANDAY boluu), her şey gönlünce olmak, mutlu yaşamak.

Sevinmek kendince duman tüttürmektir (ÖZünçö tütin bulatuu), kendi halinde ailesiyle huzurlu yaşamak.

Sevinmek ömür sürmektir (Ömür sürüü), keyfince yaşamak.

Sevinmek parmaklarının arasından yağ akmaktır (Salaasinnan may akuu), zengin, rahat ve mutlu yaşamak.

Sevinmek yanağından yağ akmaktır (Urtunan may aguu), çok zengin ve mutlu yaşamak.

Sevinmek ucu uzamaktır (Uçu uzaruu), rahat olmak, mutlu bir yaşam sürmek, şanslı olmak.

Sevinmek baykuşun yuvasını bulmaktır (Ükünün uyasın tabuu), çok güzel şartlarda yaşamak.

Sevinmek eteğin kolu yayılmaktır (Etek ceni cayıluu), 1. Çoluk çocuk sahibi olmak, 2. Zengin, huzurlu, mutlu bir hayat sürmek.

DEĞERLENDİRME: Genel anlamda **gönenmek** kavram alanı içerisinde değerlendirebileceğimiz (iyi günler geçirmek, uzun ve mutlu yaşamak, sağlıklı yaşamak, sıkıntısız, sakin ve rahat yaşamak, sevinmek, her şeyden tat alarak yaşamak, geniş imkânlar içinde eğlenceli hatta masallardaki gibi olağanüstü güzel anlar yaşamak gibi) durumları ifade eden anlamlar, çoğu insanın hep hayalini kurduğu, kendisi ve yakınındakiler (ailesi) için böyle bir hayat ortamı oluşturma çabası harcadığı sürecin sonunda, ortaya çıkan sevinç durumuyla ilgilidir. Bu durumu dikkate alarak, yukarıdaki metaforik eşleşmelerde, zihnimizin anlam açısından sevinmek kavram alanını gönenmek kavram alanıyla nasıl birleştirdiğini görmekteyiz.

Gönenmek kavram alanıyla ilgili malzemelerde kavramın ifade ettiği anlam, hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki eşleşmelerde değişik kelimelerle vurgulanmaktadır. Türkiye Türkçesindeki, “*hayatını yaşamak*”, deyimine karşılık Kırgız Türkçesindeki; “*devran sürmek (dooron sürüü), ömür sürmek (ömür sürüü)*” şeklindeki deyimlerin bulunması iki lehçe arasındaki ortak bakış açısını sergilemektedir. Kırgız Türkçesindeki “*gün görmektir (künün körüü)*” mutlu, huzurlu yaşamak anlamıyla yine aynı durumu ifade etmektedir.

Gönenmek kavram alanındaki malzemelerde görülen diğer bir husus, keyiflenmek kavramıyla ilişkili olarak yapılan anlam geçişleridir. Özellikle Türkiye Türkçesindeki; “*keyfine bakmak, keyfine diyecek olmamak, (bir şeyin) keyfini çıkarmak, keyfi yerinde olmak, keyif sürmek*” gibi deyimlerde açıkça görülen bu ilişki, “*sefa sürmek, hayatını yaşamak*” gibi deyimlerde de dolaylı olarak kendini hissettirmektedir. Buna karşılık Kırgız Türkçesinde de; “*devran sürmek (dooron sürüü), ömür sürmek (ömür sürüü)*” deyimleri aynı zamanda keyiflenmek kavramıyla yakından ilişkili ifadeler olarak kabul edilmelidir. Her iki lehçedeki bu deyimler genel olarak zevk, eğlence, huzur, keyif gibi anlamlar ifade etmekte ve bu anlamlarla gönenmek kavramıyla ilişkilendirilmektedirler.

Yine Türkiye Türkçesinde anlamca keyiflenmek kavramını çağrıştıran ancak, dilimizde neredeyse kalıp bir ifade haline gelen “gül gibi yaşamak veya geçinmek veya geçinip

gitmek” deyimi yapılan benzetme açısından dikkat çekicidir. Burada gül kelimesinin gönenmek kavramını ifade etmek üzere, bir benzetme aracı olarak kullanılmasının altında neler vardır?

Bilindiği üzere gül, divan edebiyatımızı neredeyse baştan sona kaplamış bir mazmun olarak hem peygamberimiz Hz. Muhammed’i simgelemekte, hem de buradan hareketle divan edebiyatında âşık’ı temsil etmektedir. Gül kavramının manevi simge şeklinde mukaddes bir anlam çerçevesiyle bizim kültürümüze girişi, İslamiyet’i kabul etmemizle birlikte gerçekleşmiştir. Bu yüzden gülün, bizim kültürümüzde mitolojik bir unsur olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektir. Dolayısıyla dilimizdeki “*gül gibi geçinip gitmek veya yaşamak*” gibi deyimlerin anlam olarak, İslami bir boyutunun olması muhtemeldir.

Deyimimiz, kurgusu itibariyle iki kişinin birbiriyle olan ilişkisini ifade etmekte, yani birliktelik bildirmektedir. Bu açıdan, divan edebiyatımızda geniş yer tutan gül- bülbül hikayelerindeki ikili ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Ancak, edebiyatımızdan da hatırlanacağı üzere bülbül, her ne kadar içinde bulunduğu durumdan memnun ise de, gül ile aralarındaki ilişki, her zaman sıkıntılı bir durumu (aşk acısı, hasret, ayrılık, işkence gibi) ifade etmiştir. Oysa dilimizdeki “*gül gibi geçinmek*” deyimi bu ilişkinin tersine, huzur dolu mutlu bir ilişkiye temas etmektedir. Dolayısıyla deyimdeki anlam, divan edebiyatımızdaki gül- bülbül mazmunundan tamamen kopuk olmasa da, orada hikaye edilen durumla çok da ilişkili görünmemektedir.

Gül ile ilişkili özellikle din kültürümüzde yer kaplayan bir diğer vakıa, Hz. İbrahim’in atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesi olayıdır. Bazı kaynaklarda ateşin genel bir ifadeyle yeşillığe dönüştüğü belirtilse de, birçok kaynaktan yeşillikten kastın gül bahçesi olduğu anlaşılmaktadır (Pala, 1999: 156).

Gülün bir diğer özelliği de cennet çiçeği olarak kabul edilmesidir. Edebiyatımızdaki gülşen, gülzar, gülistan, gül bahçesi gibi tabirler hep bu anlayışla işlenmiştir. Gül ile ilişkili bir diğer husus, bahar mevsiminin diğer bir adı olarak kullanılmasıdır. Gül mevsimi, baharın, canlılığın, güzelliğin, renkliliğin, aynı zamanda da huzurun bir tecellisi olarak kabul edilir (Pala, 1999: 157).

Sonuç olarak, “*göl gibi geçinmek*” deyiminde ifade edilmeye çalışılan anlamı, zihinlerin gülü; bir cennet çiçeği, gönüllere huzur veren bir bahçe, bir bahar mevsimi olarak algılaması ile ilişkilendirmek daha doğru bir yaklaşımdır.

Bu kavram alanındaki dil malzemelerinin işlenmesiyle ilgili söylenilmesi gereken bir diğer husus, **yağ** tabirinin bolluk, bereket, lezzet ve huzur içinde geçen bir yaşamı ifade etmek için kullanılan bir benzetme unsuru olmasıdır.

Özellikle Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde karşılaştığımız; “*eşiğinden yağ akmak (İregenden may aguu), ocaktan yağ akmak (Kemeğeden may aguu), ateşine yağ dökmek (Otuna may kuyganday boluu), parmaklarının arasından yağ akmak (Salaasinnan may akuu), yanağından yağ akmak (Uurtunan may aguu)*” şeklindeki deyimler bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Buna karşılık Türkiye Türkçesinde de **yağ** tabiri, doğrudan gönenmek kavram alanına girecek anlam veya anlamlar ifade etmese de, genel manada bolluk, fazlalık, rahatlık ve ferahlık anlamlarını verecek bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır:

ekmeğine yağ sürmek, “istemediği halde birinin işine yarayacak biçimde davranmak”; yağ bağlamak, “üzerine yağ birikmek, semirmek”; yağ basmak, “mec. çok yağlanmak, semirmek”; yağa bala batırmak, “bol bol yedirip içirmek, çok iyi ağırlamak”; yağlı ballı olmak, “araları çok iyi olmak”; yağlı kapıya konmak, “rahat sıkıntısız bir yere gitmek, geçimini başkasının üstüne yıkmak”; yüreği yağ bağlamak, “istenilen bir şeyin olmasından ferahlık duymak” gibi deyimlerde bu kullanım şekillerini görmekteyiz.

Hem Anadolu’da, hem de Türklerin yaşadıkları diğer bölgelerde özellikle de Anadolu dışındaki bölgelerde kısaca Türkistan’ın dört bir yanında yağ tabirinin bolluk, bereket, lezzet, rahatlık, ferahlık, kolaylık, huzur veya bu unsurların hakim olduğu bir yaşam anlamlarında kullanılması; Türklerin hem göçebe olarak yaşadıkları dönemde, hem de yerleşik hayata geçtikten sonraki dönemlerde sürekli hayvancılıkla uğraşmış olması bu kullanımın sebebi olarak gösterilebilir. Hayvancılık kültüründe veya bu kültürden gelen topluluklarda, hayvan etinin özellikle yağlı kısımlarının diğer bölgelerine göre çok daha lezzetli olduğu görüşü yağın dilimizdeki bu anlam kazanımının başlıca çıkış noktası olarak kabul edilebilir.

1.3.2. “Sevinmek Keyiflenmektir (Neşelenmektir/Şenelemektir)” Metaforu

Türkiye Türkçesinde “sevinmek keyiflenmektir (neşelenmektir/şenelemektir)” metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek gözü gönlü açılmaktır, “neşelenmek, ferahlamak”.

Sevinmek gülleri yarılmaktır, “çok keyiflenmek”.

Sevinmek gülüp (söylemek) oynamaktır, “neşeli, sevinçli, keyifli, güzel vakit geçirmek”.

Sevinmek havasını bulmaktır, “keyiflenmek, neşelenmek”.

Sevinmek haz almaktır, “hoşlanmak, keyif almak”.

Sevinmek (bir şeyden) kâm almaktır, “umduğunu ve istediğini elde etmek, dilediği biçimde zevk almak, keyfini çıkarmak”.

Sevinmek keyfi gelmektir, “neşelenmek”.

Sevinmek keyif çatmaktır, “keyfetmek”.

Sevinmek neşesini bulmaktır, “neşeli bir duruma gelmek, neşelenmek”.

Sevinmek oh çekmektir, “birinin kötü duruma düşmesine sevinmek”.

Sevinmek şevke gelmektir, “1) isteği, hevesi artmak; 2) neşelenmek”.

Sevinmek yan gelmektir, “bir işe karışmayarak rahatına bakmak, keyfince yaşamak”.

Sevinmek yüreği soğumaktır, “düşmanın bir felakete uğramasına sevinmek”.

Kırgız Türkçesinde “sevinmek keyiflenmektir (neşelenmektir/şenelemektir)” metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek atın kulağıyla denk olmaktır (Attın kulağı menen ten oynoo), serbestçe ve neşeli gezebilmek, huzurlu olmak.

Sevinmek tadını almaktır (Daamin tatuu), herhangi bir şeyin veya işin tadını almak, keyif almak.

Sevinmek devran sürmektir (Dooron sürüü), güzel bir hayat yaşamak, keyifli vakit geçirmek.

Sevinmek canı canlanmaktır (Can candanuu), yuva kurmak, evlenmek.

Sevinmek can eritmektir (Can eritüü), kendinden geçirmek, eğlendirmek, neşelendirmek, içini eritmek.

Sevinmek neşesi yerine gelmektir (Carpu cazıluu), morali düzelmek, ferahlamak, rahatlamak.

Sevinmek yere suya sığmamaktır (Cer-suuga batpoo), morali düzelmek, neşelenmek.

Sevinmek kalbi yumuşamaktır (Cüröögü elciröö), içini kaplayan bir sevinç hissetmek, şenelmek.

Sevinmek yemlenmiş gibi olmaktır (Cemdey tüşüü), her şeyin istediği gibi sonuçlanmasından neşelenmek, keyif almak.

Sevinmek gözü açılmaktır (Közü açılıu), morali düzelmek, keyfi yerine gelmek.

Sevinmek gününü görmektir (Künün körüü), huzurlu yaşamak, yaşamdan keyif almak, gönenmek.

Sevinmek yağ gibi gelmektir (Mayday caguu), çok hoşuna gitmek, hoşlanmak, istediği gibi olmak.

Sevinmek alnı yarılmaktır (Mandayı carılıu), çok sevinmek, neşelenmek, mutlu olmak.

Sevinmek ocak beklemektir (Oçok kütüü), aile kurmak, ev sahibi olmak.

Sevinmek yüzüne kızıl (kan) çıkmaktır (Önüne kızıl cügürüü), eskiye nazaran morali daha iyi olmak, neşelenmek.

Sevinmek sönen ateşi canlandırmaktır (Öçkön otun tamıtuu), eski haline getirmek, tekrar canlandırmak.

Sevinmek can sıkıntısını gidermektir (Çer cazuu), keyifli zaman geçirmek, eğlenmek.

DEĞERLENDİRME: Genel anlamda “neşeli duruma gelmek, neşelenmek, keyiflenmek, hoşlanmak, keyif almak, keyfince yaşamak, keyfini çıkarmak, neşeli vakit geçirmek veya başkasının durumuna sevinip keyiflenmek” gibi durumları ifade eden **keyiflenmek-neşelenmek-şenlenmek** kavram alanı içindeki bu anlamların sevinmek kavram alanı ile eşleştikleri görülmektedir. Bu eşleşmelerde, sevinmek kavram alanı içinde insan zihninin algıladıkları ve tasarladıkları keyiflenmek, neşelenmek, şenelmek kavramlarının argümanlarında kendisini bulmaktadır.

İnsanı neşelendiren durumlar, genellikle sevinç duyulması için geçerli sebeplerin olduğu durumlar olarak değerlendirilebilir. Esasında bu metaforik eşleşmelerde dikkate aldığımız kalıp sözlerin yani buradaki deyimlerin arka planında, yaşanmış bir olay veya böyle bir olayın hikaye edilmiş metinleri vardır, ancak biz bu geniş metinlerin tamamına vâkıf olamayacağımız için burada muhtemelen yaşanmış bu olayların özetlendiği, dondurulduğu kalıp sözlerin zaman içinde halk arasında yaygınlaşmış ve kabul görmüş anlamlarından hareket ederek bir anlam analizi yapmak durumundayız. Mesela *sevinmek havasını bulmaktır* metaforunda, *havasını bulmak* deyiminin arka

planında nasıl bir sır vardır? Dili kullananlar neşesini neden “hava” ile ve onun yakalanması ve devam etmesini de neden “bulmak” ile dile getirmiştir?

“Hava”, özgür tabiatın bir parçası olarak dilediği gibi hareket edebilen, yükselip alçalabilen, istediği yere istediği anda girip çıkabilen bir olgu olarak düşünülmesi ve bu durumun sevinç ve mutluluk kaynağı olarak görülmesi sonucu deyimdeki kalıplaşmış anlamıyla düşünülüyor olabilir. “Bulmak” da, bu duruma sahip olmak için insanoğlunun uzun süren arayışlarından hareketle seçilmiş olabilir, ancak acaba bu durumu simgeleyen yaşanmış bir olay var mıdır? Varsa halkın geniş kültür birikiminin içinde birileri tarafından kaydedilmiş ve bir yerlerde kayıt altına alınmış mıdır? gibi soruların cevabını bulmak oldukça zor bir uğraştır ve buradaki çalışmamızın dışında ayrı bir araştırma konusudur, diye düşünmekteyiz.

Bununla birlikte havasını bulmak deyimini zihnimizin, yukarıda yaptığımız analiz doğrultusunda, sevinmek kavram alanı ile ilişkilendirdiğini düşünmekteyiz. Ayrıca buradaki hava kelimesinin insanın mutluluğunu temsil ediyor olmasından hareketle duman veya genel manada duman çıkarıcı bazı nesnelere insanın mutlu olmasına sebep olarak kabul edildiğini düşünürsek acaba bu iki anlayış birbiriyle ilişkili midir? Örneğin kendine özgü aromasıyla tütünün, insanı rahatlatan, ferahlatan, bazı halk inanışlarına göre kötülüklerden, nazar ve benzeri etkilerden koruyan bir özelliğe sahip olduğuna inanılmaktadır.

Yakıldığında duman çıkarıcı ve insanlara keyif verdiği söylenen bir diğer nesne de tütündür. Afrika’da, şehir hayatından uzakta kabileler halinde yaşayan toplulukların, tütüne benzeyen ancak farklı bitkilerin karışımıyla oluşturdukları ve tütün gibi yakıldığında duman çıkarıp uzun çubuklarla nefes yoluyla içe çekilen tütünsü bir maddeyi, rahatlama, ferahlatma, keyif alma hatta kötülüklerden korunma gibi inanışlarla kullandıkları bilinmektedir.

Bütün bunlar, havanın veya havaya karışan diğer unsurların insanın keyif, huzur ve rahatıyla ilişkilendirilmesinde etkin rol oynayabilir. Ancak burada insan zihnini etkileyen ve bu kullanımları doğuran asıl hareket noktası, bize göre insanın nefes olarak ciğerlerine çektiği oksijenden başka bir şey değildir. İnsanın yaşamını devam ettirmesine yardımcı olan bu hava alış ve verişinden hareketle içe çekilen her türlü

havanın insana hayat, bundan dolayı keyif, huzur ve rahatlık sağladığı kanısı ön plana çıkmaktadır.

Bu kavram alanında dikkat çeken hususlardan biri, Kırgız Türkçesindeki “*sevinmek gününü görmektir (künün körüü)*” metaforik eşleşmesindeki “huzurlu yaşamak, yaşamdan keyif almak, gönenmek” anlamına gelen ***gününü görmek*** deyiminin kullanımınıdır. Bu deyim aynı şekilde Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Deyimin Türkiye Türkçesindeki anlamlarından biri, Kırgız Türkçesindeki anlama yakın; diğeri ise tamamen tersi bir durumu ifade etmektedir. ***Gününü görmek*** deyimini Türkiye Türkçesinde daha çok “kötü bir sonla karşılaşmak, cezaya çarptırılmak” anlamıyla kullanılmaktadır.

Burada, deyimini oluşturan kelimelerin anlam ve gramerlik yapılarını dikkate alacak olursak Türkiye Türkçesindeki kullanımda bir anlam kötüleşmesi vardır, dememiz yerinde olacaktır. Türkiye Türkçesindeki diğeri anlamı Kırgız Türkçesindeki anlama daha yakın olmakla birlikte, daha çok deyimden kendisinden önce getirilen yardımcı unsurlarla bu anlamı kazandığını söylemek gerekmektedir. Örneğin “(çocukların) mutlu gününü görmek”, gibi kullanımlarda ortaya çıkan anlamda; ya okuldan mezun oldukları günü görmek, ya nişan veya evliliklerini görmek, ya da doğum günlerini görmek kastedilmektedir. Bu kullanımlardaki anlamı aktarabilmek için gününü görmek deyimini tek başına kullanmak Türkiye Türkçesi için pek mümkün olmamaktadır. Çünkü deyimden ilk anlamı, kullanırlılık oranı bakımından daha ileridedir.

Diğeri taraftan, Kırgız Türkçesinde “cezalandırmak” anlamını ifade etmek üzere oluşturulan “*atasını tanıtmak, babasını tanıtmak, biri göstermek, beşi göstermek*” gibi deyimlerde de Türkiye Türkçesindeki “*gününü görmek veya göstermek*” deyiminde olduğu gibi anlam kötüleşmesi söz konusudur. Anlaşılacağı üzere her iki lehçeyi konuşan insanların dili, durumları ifade ederken nasıl aynı kelimelerden istifade etmişlerse zihinleri de dilin benzer zenginliklerinden (sanatlarından) istifade etmiştir.

Keyiflenmek, neşelenmek ve şenelmek eylemlerinin insan üzerinde gerçekleşebilmesi ancak harici unsurların gerçekleşmesiyle mümkün olabilmektedir. Yani insanın keyiflenmesi veya neşelenmesi için bir şeylerin olması, oluşması, gerçekleşmesi gerekmektedir. İnsan o gerekçeler yerine gelirse keyfi, neşeyi, huzuru elde edebilir. İşte bu duruma bağlı olarak, bu kavram alanıyla ilgili hem Türkiye Türkçesinde, hem de

Kırgız Türkçesinde “**almak**” fiiliyle oluşturulan deyimler dikkat çekmektedir. Her iki lehçede de “*haz almak, (bir şeyden) kâim almak, tadını almak*” gibi kullanımlar bu durumu işaret etmektedir. Esasında dikkatlice incelendiğinde bu kavram alanındaki eşleşmelerin neredeyse tamamında bu anlam ilişkisi dolaylı da olsa görülmektedir.

Gül motifi, bu kavram alanında da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “*gülleri yarılmak*” deyimini neşelenmenin, keyiflenmenin ayrı bir ifade biçimidir. Bu benzetmede, bir goncanın yapraklarını teker teker açıp içindeki güzellikleri dışa açma, dışa vurma, güzel bir güle dönüşme safhası işlenmiş olmalıdır. Burada, goncanın rahatlama, ferahlama ve neşelenmesi onun yarılmak yani açılmasıyla ele alınmıştır. Bu kavram alanında **açılmak** fiili başka eşleşmelerde de karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “*gözü gönül açılmak*” deyimini ile Kırgız Türkçesindeki “*gözü açılmak (közü açılıu)*” deyimini tamamen aynı durumun aynı kelimelerle ve aynı zihin işlemiyle yansıtıldığı örneklerdir. Ayrıca Kırgız Türkçesindeki “*alnı yarılmak (mandayı carılıu)*” deyimini de yine açılmak fiili ile ilişkili görünmektedir.

Neşelenmek, keyiflenmek, şenelmek kavram alanında bedenle ilgili tabirlerin kullanımı da oldukça çoktur. Özellikle Kırgız Türkçesinde; “*alnı yarılmak (mandayı carılıu), kalbi yumuşamak (cüröögü elciröö), gözü açılmak (közü açılıu), yüzüne kızıl (kan) çıkmak (önüne kızıl cügürüü)*” gibi deyimlerde geçen alın, (yürek) kalp, göz, yüz tabirleri ile Türkiye Türkçesinde; “*gözü gönül açılmak ve yüreği soğumak*” deyimlerindeki göz ve yürek tabirleri bu durumla ilgili kullanımlardır. Ayrıca hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde **yürek**, **gönül** ve **can** tabirlerinin geçtiği metaforik eşleşmelerde bir anlam eşleşmesi göze çarpmaktadır. Bu tabirler etrafında **iç** ve **ruh** gibi kavramlar işlenmektedir.

1.3.3. “Sevinmek Kıvanmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **sevinmek kıvanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek göğsü kabarmaktır, “övünç duymak, kıvanmak, iftihar etmek”.

Sevinmek göğsünü kabartmaktır, “bir olay dolayısıyla kıvanç duygusunu ortaya koymak, övünmek”.

Sevinmek keyfinden (dörtköşe olmak) bayılmaktır, “bir şeyden çok kıvanç duymak”.

Sevinmek kıvanç duymaktır, “1) övünmek; 2) sevinmek, mutlu olmak”.

Sevinmek koltukları kabarmaktır, “kendine veya yakınlarına yapılan övgüden kıvanç duymak”.

Sevinmek mürüvvetini görmektir, “anne ve baba çocuklarının sevinçli günlerini görerek mutluluk duymak”.

Sevinmek onur duymaktır, “onurlanmak”.

Sevinmek övünç duymaktır, “iftihar etmek, kıvanmak”.

Kırgız Türkçesinde **sevinmek kıvanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek ünü(şanı) yer yarmaktır (Atağı cer caruu), çok ünlü olmak, meşhur olmak.

Sevinmek adını çıkartmaktır (Atın çıgaruu), birinin makamını, şanını, otoritesini yükseltmek.

Sevinmek baht konmaktır (Bak konuu), işlerin iyi olması, isminin duyulması, meşhur olması, şansının açılması.

Sevinmek doğum yılını deve yapmaktır (Cılın töö kıluu), övülmek, saygı gösterilmek.

Sevinmek adımı uzamaktır (Kadamı uzaruu), başarılı olmak, işinde yükselmek, kıvanmak.

Sevinmek göğe yükseltmektir (Kökkö kötörüü), çok övmek, yere göğe sığdıramamak.

Sevinmek kaburgasını şişirmektir (Sübösün kötörüü), canlanmak, itibarını artırmak, övünülecek başarı kazanmak.

DEĞERLENDİRME: Burada kıvanmak kavram alanı içinde değerlendirilen kalıp sözlerin çoğunun insan bedenindeki organlarla ilişkilendirilmesi söz konusudur. “*Göğsü kabarmak, koltukları kabarmak*” gibi ifadeler bunun bir göstergesidir. “*Dört köşe olmak*” ifadesi de, yine insan bedeninin fiziksel bir tepki vermesi sonucu oluşan durumu ifade etmektedir. Burada, soyut olan ve duygu ifade eden bir anlam alanının insan bedeniyle ilişkilendirilerek somutlaştırılması söz konusudur. Böylece hissedilen duygu, muhatabına daha açık ve anlaşılabilir bir şekilde ifade edilmektedir.

Göğüs ve göğüsle ilgili tabirler, dilimizde kişilik sahibi olma, dik durma, prensip sahibi olma, doğru ve gurur duyulacak işler yapma, cesaretli olma ve bunlardan ödün vermeme durumlarının ifadesinde her zaman kendisine yer bulmuştur. Bu eşleşmelerde,

“sağlamlık, sertlik” kavramının zihin için ortak bir çağrışım alanı olması, bu durumun açıklayıcısı olarak düşünülebilir.

Kıvanmak kavramı, insan için herhangi bir konuda “normal olanından daha fazlasına sahip olmak, başkasında olmayı elde etmek” gibi durumlar hasıl olunca ortaya çıkan soyut bir duygu alanını kapsar. Dolayısıyla bu kavram alanıyla ilgili deyimlerde de bu durumu ön plana çıkartabilecek sözler tercih edilmiştir. Bununla ilişkili olarak Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde karşılaşılan; “göğsü kabarmak, koltukları kabarmak, göğe yükseltmek, kaburgası şişmek, adımı uzamak” gibi deyimler, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. “Kabarmak, yükselmek, şişmek ve uzamak” fiilleri de bu durumu derecelendirerek aktarmaya yarayan bir vasıta olarak seçilmiş gibi görülmektedir. Hatta, Kırgız Türkçesindeki “doğum yılını deve yapmak” deyiminde bile bu fazlalaştırma, yükseltme, değerini artırma” anlamı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu deyimde 12 hayvanlı Türk takvimine de bir gönderme yapılmaktadır.

Bilindiği üzere 12 hayvanlı Türk takvimi çok eski tarihlerden bu yana birçok Türk boyu ve topluluğu tarafından kullanılmış, artık resmi olarak kullanmayan toplulukların halk kültüründe ise hala yaşatılmaya devam edilmektedir. Bu durum Kırgız halk kültürü için de geçerlidir. 12 hayvanlı Türk takvimi Kırgız Türkçesindeki ifadeyle; çıçkan cılı (sıçan yılı), uy cılı (sığır yılı), colbors cılı (bars/pars yılı), koyon cılı (tavşan yılı), uluu cılı (balık yılı), cılan cılı (yılan yılı), cılkı cılı (at yılı), koy cılı (koyun yılı), meçin (maymıl) cılı (maymun yılı), took cılı (tavuk yılı), it cılı (it/köpek yılı), donguz cılı (domuz yılı) şeklinde on iki hayvan adından oluşmaktadır (Biray, 2009: 671-683).

Görüldüğü üzere sayılan hayvan isimleri arasında deve bulunmamaktadır. Ancak, görünüş itibarıyla deve burada sayılan hayvanların tamamından iri yapılıdır. “doğum yılını deve yapmak” deyiminde de yukarıda ifade edilen, herhangi bir özelliği normal olandan veya aslından daha büyük, daha fazla gösterme özelliği ön plana çıkmıştır.

Bu kavram alanında dikkat çeken bir diğer husus, “baht konmak” tabiridir. Kırgız Türkçesindeki bu ifade tarzı Türkiye Türkçesinde farklı sözlerle de olsa aynı zihin yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Baht ile ilgili Türkiye Türkçesinde karşılaşılabilecek; “bahtı açık olmak, bahtı açılmak, bahtı bağlı olmak, bahtı kapanmak, bahtı kara olmak, bahtına küsmek” gibi kalıp ifadeler mevcuttur, ancak “baht konmak” şeklinde bir ifade oluşmamıştır. Bunun yanında Türkiye Türkçesinde yine **konmak** fiiliyle birlikte ifade

edilen “(başına) talih kuşu konmak” şeklinde bir ifade oluşmuştur. Bu ifade Kırgız Türkçesindeki “baht konmak” ifadesiyle zihnin işleyişi bakımından birebir aynı niteliktedir.

Farsça olan baht sözünün kuş anlamına gelebilecek bir anlamı bulunmamaktadır. Buna rağmen her iki lehçeyi konuşan insanlar anlatmak istediklerini **konmak** fiili ile ilişkilendirerek ifade etmektedirler. Demek ki, bu lehçeleri konuşan insanların zihinlerinde baht, yukarıdan gelip hayatı güzelleştirecek, daha iyi bir hale gelmesini sağlayacak olumlu bir etki olarak algılanmaktadır. Görüldüğü üzere bu ifadede de insan zihninin yukarıyla veya yukarıda hissettiğiyle olan ilişkisi bir kez daha vurgulanmaktadır. Türkiye Türkçesi bu ifadeyi, Kırgız Türkçesine nazaran biraz daha somutlaştırmış ve adeta bir elçi vasfı yüklediği **kuşu** biraz daha ön plana çıkartmıştır.

İnsanlığın ortak kültüründe; şans getiren, baht açan sihirli bir kuş motifi çok eski ve genel bir inancı simgelemektedir. Türk kültüründe de devlet kuşu, talih kuşu veya kutlu kuş adlarıyla da ifade edilen hümâ kuşu bu inancı simgelemektedir. Fars kültüründen alınan hümâ motifindeki inanış biçimi, eski Türk inancındaki dişi tanrı Umay’la ilişkili inanışlarla bir ölçüde örtüşmektedir. Oğuz boylarından Çepnilerin ve Oğuz hakanının hanımının ongunu olan, Türk ve İran mitolojisinde kuşların en asili sayılan ve devlet kuşu kabul edilen, talih, saltanat, iyilik ve cennetin sembolü sayılan hümânın yaşadığı mekan aklın alamayacağı ve gözün göremeyeceği kadar yükseklerde ve sınırsız bir genişlikte tasavvur edilmiştir (Ceylan, 2003: 99).

1.3.4. “Sevinmek Rahatlamaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **sevinmek rahatlamaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek deveyi düze çıkarmaktır, “güçlükleri giderip işleri yoluna koymak”.

Sevinmek ferahlık duymaktır, “içinin açıklığını, rahatlığını hissetmek”.

Sevinmek geniş bir nefes almaktır, “sıkıntılı bir durumdan kurtulmak, ferahlığa kavuşmak”.

Sevinmek gözü gönü açılmaktır, “neşelenmek, ferahlanmak”.

Sevinmek hava almaktır, ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek.

Sevinmek huzur bulmaktır, “ruhsal yönden rahatlamak”.

Sevinmek içi açılmaktır, “güzel bir şey karşısında sıkıntısı dağılmak, ferahlamak”.

Sevinmek içine su serpilmektir, “ferahlamak”.

Sevinmek içini dökmektir, “1) derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak; 2) ferahlamak, rahatlamak”.

Sevinmek içi rahat etmektir, “kaygı duyulacak bir konu bulunmadığını öğrenerek ferahlamak”.

Sevinmek inşirah bulmaktır, “iç açılmak, ferahlamak”.

Sevinmek kabuğunu (kırmak) çatlatmaktır, “içinde bulunduğu güç, olumsuz veya kötü durumdan kurtulup rahatlamak”.

Sevinmek kalbi ferahlamaktır, “yüreği ferahlamak”.

Sevinmek keçesini sudan çıkarmaktır, “güç olan bir işi, durumu yoluna koyarak rahatlamak”.

Sevinmek nefes almaktır, “1) dinlenmek; 2) ferahlamak, rahatlamak; 3) mutlu bir biçimde yaşamak”.

Sevinmek oh demektir, “rahata ermek, rahata kavuşmak, rahat bir soluk almak”.

Sevinmek pirüpak olmaktır, “tamamen kurtulmak, rahatlamak, huzura kavuşmak”.

Sevinmek rahata ermektir, “rahatlamak”.

Sevinmek rahata kavuşmaktır, “rahatlamak”.

Sevinmek rahat etmektir, “sıkıntısız durumda olmak, ferahlanmak, dinlenmek”.

Sevinmek sefasına bakmaktır, “rahatına bakmak”.

Sevinmek sinirleri (yatışmak) gevşemektir, “sinirliiyken ferahlamak, sakinleşmek”.

Sevinmek sükûnet bulmaktır, “sakinleşmek, rahatlamak”.

Sevinmek yüreği (hafiflemek) ferahlamaktır, “kaygıdan kurtulmak”.

Sevinmek yüzü gülmektir, “1) sevinci yüzünden belli olmak; 2) feraha kavuşmak; 3) temiz, tertipli duruma gelmek”.

Kırgız Türkçesinde **sevinmek rahatlamaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sevinmek öte gidip beri gelmektir (Arı barıp beri kelüü), ağır hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

Sevinmek baş kaldırmaktır (Baş kötörüü), 1.Ağır hastalıktan iyileşmek, kurtulmak. 2. Canlanmak.

Sevinmek başını alıp kaçmaktır (Başın ala kaçuu), herhangi bir kazadan, kötü işlerden kaçıp kurtulmak.

Sevinmek boy düzeltmektir (Boy tüzöö), hastalıktan iyileşmek, ölümden dönmek.

Sevinmek boy tazelemektir (Boy sergüü), sıkıntılardan, üzerindeki ağır yüklerden kurtulmak, rahatlamak.

Sevinmek canı dinlendirmektir (Candı sep aldıruu), dinlenmek, rahatlamak.

Sevinmek canı kendi yerine gelmektir (Canı öz orduna kelüü), çekilen ağır ağırlardan kurtulmak, sağlığına kavuşmak, rahatlamak.

Sevinmek neşesi yerine gelmektir (Carpı cazıluu), morali düzelmek, ferahlamak, rahatlamak.

Sevinmek yüreği hafiflemektir (Cürögü böksörö tüşüü), rahatlamak, huzura kavuşmak.

Sevinmek sıcak yerini bulmaktır (Cıluu ordun tabuu), rahatlamak, kendine rahat bir yer bulmak.

Sevinmek gözü açılmaktır (Kabağı açılıu), kızgınlığı geçmek, sakinleşmek, rahatlamak.

Sevinmek eli uzamaktır (Kolu uzaruu), 1. Durumu iyiye gitmek, zenginleşmeye başlamak, rahata kavuşmak.

Sevinmek gönül (tazelemek) yenilemektir (Könül canğıruu), gönül ferahlamak.

Sevinmek gözü doymaktır (Közü toyuu), gözü doymak, tatmin olmak.

Sevinmek göğsüne basmaktır (Kökürögün basuu), biraz dinlenmek, nefes almak, rahatlamak.

Sevinmek gönül açmaktır (Köngül açuu), gönlü ferahlandırmak; ferahlanmak.

Sevinmek kör ağızdan geri dönmektir (Kör oozunan kaytuu), ölümden dönmek, iyileşmek.

Sevinmek Allah'ı ziyaret edip gelmektir (Kuday aydap kelüü), beklenmedik zamanda işleri düzelmek, rahatlamak.

Sevinmek kulağı kaşınmaktır (Kulagının kıçuusu kanuu), güzel sözler duyarak rahatlamak.

Sevinmek öte gidip beri gelmektir (Narı barıp beri kelüü), çok zorlanmak, ağır hastalıktan zar zor kurtulmak.

Sevinmek falı doğru çıkmaktır (Tölgösü töp kelüü), işleri düzelmek, dileği gerçekleşmek, amacına ulaşmak, rahatlamak.

Sevinmek deveyi bayırdan geçirtmektir (Töö kıyadan ötüü), bir işin en zor bölümünü bitirmek, engeli aşmak, rahatlamak.

Sevinmek çırasına yağ damlamaktır (Çıragına may tamu), işleri düzelmek, şans açılmak, rahatlamak.

Sevinmek elekten geçmektir (Elekten ötüü), büyük bir sınavdan geçmek, zorluğu, sıkıntıyı atlatmak.

Sevinmek dinlenmektir (Es aluu), dinlenmek, rahatlamak.

DEĞERLENDİRME: Rahatlamak kavram alanı içinde değerlendirilebilecek kalıp sözlerin çoğunda, “iç” kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki; “*Sevinmek içi açılmaktır, sevinmek içine su serpilmektir, sevinmek içini dökmektir, sevinmek içi rahat etmektir, sevinmek kabuğunu (kırmak) çatlatmaktır*” gibi metaforik eşleşmelerde yer alan “iç” kavramından hareketle, Anadolu insanının rahatlamak kavram alanına girebilecek dil malzemelerini, daha çok kendi ruhundaki rahatlamayı ön plana çıkartacak, onun önemine vurgu yapabilecek şekilde düzenlediği anlaşılmaktadır. Yukarıda sıralanan eşleşmelerin dışında; “*sevinmek kalbi ferahlamaktır, sevinmek nefes almaktır*” gibi metaforik eşleşmelerde de yine iç huzurunun, manevi tatminin kastedildiği aşıkardır. Sonuç olarak, Türkiye Türkçesinde ortaya çıkan metaforik eşleşmelerde, iç kavramının işlenmesiyle ifade edilmeye çalışılan durumu, “**açılmak**” kavramı ile ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. Bu eşleşmelerde ruhun, içten dışa veya dıştan içe açılmalarla rahatlığa kavuşması söz konusu edilmektedir.

Kırgız Türkçesinde oluşan eşleşmelerde ise herhangi bir tehlikeden, hastalıktan, daha genel bir ifadeyle sıkıntıdan **kurtulmak**, rahatlamak kavram alanı içindeki malzemelerin büyük bir kısmında vurgulanmaya çalışılan durumdur; “*öte gidip beri gelmek (arı barıp beri kelüü), baş kaldırmak (baş kötörüü), başını alıp kaçmak (başın ala kaçuu), boy düzeltmek (boy tüzöö), boy tazelemek (boy sergüü), canı kendi yerine gelmek (canı öz orduna kelüü), kör ağızdan geri dönmek (kör oozunan kaytuu), deveyi bayırdan geçirtmek (töö kıyadan ötüü), elekten geçmek (elekten ötüü)*” gibi deyimlerde hep bu vurgu yapılmaktadır.

İnsan düşüncesi, aynı şeyi farklı bakış açılarından farklı sözcüklerle adlandırabilir. Önemli olan, o şeyin ne olduğundan ayrı olarak düşüncenin onu ne açıdan ele aldığıdır.

Buradan anlaşılacağı üzere dilin sembolik sistemiyle temsil işlemine, insan düşüncesinin önemli bir niteliği yansımaktadır (Özakpınar, 2002: 130). Türkiye Türkçesiyle Kırgız Türkçesinin rahatlamak kavram alanıyla ilişkili deyimlerinde ortaya çıkan, açılmak ve kurtulmak tabirlerinin kendisini hissettirecek derecedeki ağırlığını bu şekilde açıklayabiliriz.

Kırgız Türkçesinde rahatlamayı, sadece herhangi bir sıkıntıdan kurtulmak olarak ifade etmeyen, ruha yönelik dinginliği ön plana çıkartan, iç huzuru işaret eden deyimler de vardır; “*canı dinlendirmek (candı sep aldıruu), neşesi yerine gelmek (carpı cazılıu), yüreği hafiflemek (cürögü böksörö tüşüü), gönül (tazelemek) yenilemek (könül canğıruu), gönül açmak (köngül açuu), kulağı kaşınmak (kulagının kıçuusu kanuu)*” gibi deyimler daha çok içe yönelik rahatlamayı ifade eden dil malzemeleri olarak kabul edilebilir niteliktedir. Bu da, **iç** kavramının sadece Türkiye Türkçesindeki deyimlerde değil, Kırgız Türkçesindeki malzemelerde de işlendiğinin bir göstergesidir. Bunun dışında her iki lehçede de **yürek**, **can** ve **gönül** tabirleriyle oluşturulan deyimlerde de genel olarak **iç** kavramı işlenmektedir.

Yukarıda sıralanan metaforik eşleşmelerden “*deveyi düze çıkarmak, gözü açılmak ve yüreği hafiflemek*”, hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yine Kırgız Türkçesindeki “*elekten geçmek*” deyimini, Türkiye Türkçesinde “*elekten geçirmek*” biçiminde ve genel olarak aynı anlamlarda kullanılan bir deyimdir. Ancak sözlüklerde kendilerine verilen anlamlar dikkate alındığında, deyimın Kırgız Türkçesindeki kullanımı dikkate alındığında rahatlamak kavram alanına daha uygun bir ifade taşıdığı söylenebilir. Kırgız Türkçesindeki eşleşmeler için söylenilebilecek bir diğer husus, “*çirasına yağ damlamak (çıragına may tamuu)*” deyiminde olduğu gibi **yağ** tabirinin rahatlamak, işleri düzelmek, hafiflemek anlamlarında bu kavram alanında da kullanılıyor olmasıdır.

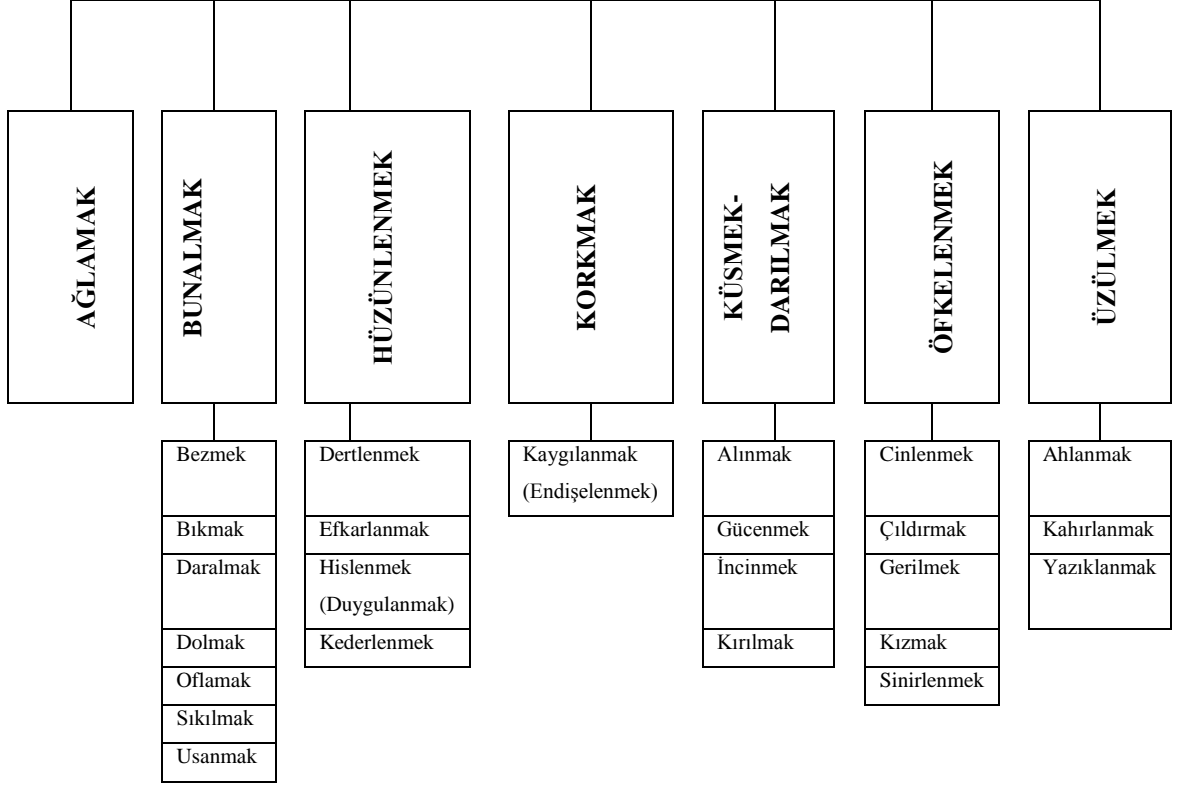
Rahatlamak kavram alanıyla ilgili söylenilebilecek bir diğer özellik, insan bedeniyle ilgili uzuvların benzetme veya somutlaştırma aracı olarak hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde kullanılıyor olmasıdır. Türkiye Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde; göz, kalp, yürek ve yüz gibi tabirler kullanılırken Kırgız Türkçesinde; ağız, baş, el, göğüs, göz, kulak ve yürek gibi tabirler kullanılmaktadır.

Genel olarak, mutluluk kavram alanı için hazırlanan tabloda yer alan kavramlarla ilgili anlamlar, mutluluk kavram alanı içerisindeki metaforik eşleşmelerde, hep iç içe girmiş durumda karşımıza çıkmaktadır. Daha doğrusu zihin, bunlardan herhangi biri ön plana çıktığında onu diğerlerinin biri veya birkaçı ile eşleştirmektedir. Bu durum; insanın dil, tabiat ve toplum ile ilişkili tecrübelerine bağlı kendiliğinden gerçekleşen bir sürecin sonucu olarak kabul edilmelidir.

Zihnimizin bu eşleştirmeleri anlık reflekslerle gerçekleştiriyor olması, bunları birbirinden bağımsız olarak ayrı ayrı değerlendirmeyi imkansız kılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, kelime olarak farklı olsa da kavram olarak veya o kavrama ait anlam/anlamlar açısından aynı daire içerisindeki ifadeler veya bu ifadelerin karşıladığı anlamlar guruplar halinde ele alınmış ve bir gurubun diğeriyle ortak veya diğerinden az da olsa farklı yanları ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır.

2. BÖLÜM: MUTSUZLUK KAVRAM ALANI

Tablo 2: Mutsuzluk Kavram Alanı

2.1. Ağlamak Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **ağlamak** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Ağlamak dudak (dudağını) bükmektir, ağlayacak gibi olmak.

Ağlamak figan etmektir, bağıarak ağlamak, inlemek.

Ağlamak gözleri (bulutlanmak) buğulanmaktır, gözleri yaşararak çevreyi bulanık görmek.

Ağlamak gözleri (dolu dolu olmak) dolmaktır, ağlayacak kadar duygulanmak.

Ağlamak gözleri (kanlanmak) kan çanağına dönmektir, uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak.

Ağlamak gözyaşına boğulmaktır, çok ağlamak.

Ağlamak iki gözü iki çeşme olmaktır, sürekli veya çok ağlamak.

Ağlamak kanlı yaş (yaşlar) dökmektir, büyük üzüntüyle ağlamak.

Ağlamak katıla katıla ağlamaktır, aşırı derecede ağlamak.

Ağlamak siyem siyem ağlamaktır, iplik iplik gözyaşı dökmek.

Ağlamak yaş (dökmek) akıtmaktır, ağlamak.

Ağlamak yaşlara boğulmaktır, çok ağlamak.

Kırgız Türkçesinde **ağlamak** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Ağlamak ahlayarak ağlamaktır (Kokuylap ıyloo), acı-acı ağlamak.

Ağlamak bağırını yerden kaldıramamaktır (Boorun cerden alboo), darılmak, çok üzülmek, üzüntüden yere kapanıp ağlamak.

Ağlamak çırıl çırıl ağlamaktır (Çuruldap ıyloo), yüksek sesle ağlamak.

Ağlamak ciğeri ciğerine sığmamak-ciğeri sökülmektir (Öpkö öpkösünö batpoo), hıçkırarak ağlamak.

Ağlamak gözü yaşarmaktır (Közü çaşıldanuu), gözleri yaşarmak, her an ağlayacakmış gibi olmak.

Ağlamak gözünü yaş bürümektir (Közünön çaş kılgruu), ağlamak istemek, içlenmek.

Ağlamak gözünü yaş yıkamaktır (Közün çaş çayuu), gözleri yaşarmak, ağlamaklı olmak.

Ağlamak gözünün yaşı akmaktır (Közünön çaşı çuuruu), gözünden yaşları dökülmek.

Ağlamak gözyaşı göl olmaktır (Közdün çaşı köldöö), iki gözü iki çeşme ağlamak.

Ağlamak gözyaşını göl yapmaktır (Köz çaşın köl kıluu), çok ağlamak.

Ağlamak gözyaşını pınar yapmaktır (Caş bulaktatuu), bol bol gözyaşı dökmek.

Ağlamak gözyaşını şarıl şarıl akıtmaktır (Caş şuburtuu), gözyaşı dökmek.

Ağlamak hıçkırarak ağlamaktır (Eçkirip ıyloo), hıçkırarak ağlamak, derinden iç çekerek ağlamak.

Ağlamak hıçkırmaktır (Kenğkildep ıyloo), hıçkırıkla ağlamak.

Ağlamak kanı sızlamaktır (Kan kakşoo), acı acı ağlamak.

Ağlamak sesi kesilmemektir (Ünün baspoo), durmadan ağlamak.

Ağlamak titreyerek ağlamaktır (Tırpırap ıyloo), titreyerek ağlamak.

Ağlamak yerden bağırını alamamaktır (Cerden borun alboo), bağıra bağıra ağlamak, hıçkırarak durmadan ağlamak.

Ağlamak zırlayarak ağlamaktır (Zinggırap ıyloo), hıçkırarak (avaz avaz bağırarak) ağlamak.

DEĞERLENDİRME: Ağlamak kavram alanı ile ilgili metaforik eşleşmelerde birbirleriyle ilişkili olan göz ve yaş kavramları doğal olarak daha çok eşleşmiştir. Buna örnek olarak Türkiye Türkçesinde; “gözleri (*bulutlanmak*) *buğulanmak*, gözleri (*dolu dolu olmak*) *dolmak*, gözleri *kan çanağına* (*kanlanmak*) *dönmek*, gözyaşına *boğulmak*, *iki gözü iki çeşme olmak*” gibi kullanımların yanında Kırgız Türkçesinde; “*közünön caşı çuuruu*, *közdün caşı köldöö*, *gözyaşı göl olmak* (*köz caşın köl kılıu*), *gözü yaşarmak* (*közü caşıldanuu*), *gözünü yaş yıkamak* (*közün caş çayuu*), *gözünü yaş bürümek* (*közünön caş kılğıruu*)” gibi deyimler kanıt gösterilebilir.

Bunun dışındaki eşleşmelerde de ağlamak eyleminin derecesini daha anlaşılır kılmak için başvurulan malzemelerle karşılaşmaktayız. Örneğin, Türkiye Türkçesinde; *fiğan etmek*, *kan çanağına dönme*, *gözyaşına boğulmak*, *kanlı yaşlar dökmek*, *katıla katıla ağlamak*, *siyem siyem ağlamak*, Kırgız Türkçesinde; “*caş bulaktatuu* (*bol bol gözyaşı dökmek*), *caş buraktatuu* (*iri gözyaşları dökmek*), *çuruldap ıyloo* (*yüksek sesle ağlamak*), *eçkirip ıyloo* (*hıçkırarak ağlamak*, *derinden iç çekerek ağlamak*), *kan kakşoo* (*acı acı ağlamak*), *kengkildep ıyloo* (*hıçkırıkla ağlamak*), *kokuylap ıyloo* (*acı-acı ağlamak*), *tırpırap ıyloo* (*titreyerek ağlamak*), *zinggırap ıyloo* (*hıçkırarak*, *avaz avaz bağırarak ağlamak*)” gibi ifadeler bu derecelendirmeye alakalıdır.

Bu eşleşmelerde dikkati çeken bir diğer husus, kan kavramının gözyaşıyla eşleştirilip acıyı aktarmada çok etkili bir argüman olarak kullanılmasıdır. Türkiye Türkçesinde; “*gözleri* (*kanlanmak*) *kan çanağına dönme*, *kanlı yaş* (*yaşlar*) *dökmek*” deyimleri ile Kırgız Türkçesinde ise; “*kan kakşoo* (*acı acı ağlamak*)” deyimini bu eşleşmelere örnek olarak tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde, ağlamak kavram alanıyla ilgili metaforik eşleşmelerde dikkati çeken bir diğer husus, su ve suyla ilgili somut malzemelerin gözyaşıyla eşleştirilmiş olmasıdır. Burada gözyaşının akıcı olma özelliği, suya benzetilmesinin gerçek sebebi olarak değerlendirilebilir. Türkiye Türkçesinde; “*gözleri* (*bulutlanmak*) *buğulanmak*, *iki gözü iki çeşme olmak*” gibi deyimler doğrudan bu durumla ilgili iken, “*gözyaşına boğulmak*, *yaş* (*dökmek*) *akıtmak*, *yaşlara boğulmak*” gibi deyimler de “boğulmak ve akıtmak” fiillerinden hareketle dolaylı olarak su ile bağlantılıdır. Kırgız Türkçesinde ise, “*caş bulaktatuu* (*bol bol gözyaşı dökmek*), *közdün caşı köldöö* (*iki gözü iki çeşme ağlamak*), *gözyaşı göl olmak* (*köz caşın köl kılıu*) (*çok*

ağlamak), gözünü yaş yıkamak (köziin caş çayuu) (gözleri yaşarmak, ağlamaklı olmak)” gibi deyimler doğrudan su ile ilgiliyken, “*caş şuburtuu (gözyaşı dökmek)”* deyimini de dolaylı olarak aynı kavramla ilgili görülmektedir.

2.2. Bunalmak Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **bunalmak** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak ateh getirmektir, bunamak.

Bunalmak başı (sıkışmak) sıkılmaktır, herhangi bir güçlük karşısında kalmak, bunalmak.

Bunalmak başı sıkıya gelmektir, herhangi bir güçlük karşısında bunalmak, zor durumda kalmak.

Bunalmak beyni kaynamaktır, aşırı sıcaktan sersemlemek, bunalmak.

Bunalmak bıçak kemiğe dayanmaktır, çekilen sıkıntı artık katlanılamayacak bir duruma gelmek.

Bunalmak bıkkınlık gelmektir, bıkmak, usanmak, bunalmak.

Bunalmak bir hâl olmaktır, bir şeyin çok tekrarlanması yüzünden bitkin duruma gelmek, usanmak, bezmek, fenalık gelmek.

Bunalmak buhran geçirmektir, bunalım geçirmek.

Bunalmak canına tak (etmek) demektir, dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak.

Bunalmak doğduğuna pişman olmaktır, anasından doğduğuna pişman olmak.

Bunalmak dört yanı deniz kesilmektir, çaresiz ve umutsuz kalmak.

Bunalmak dünya gözüne zindan (görünmek, kesilmek) olmaktır, büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içinde olmak.

Bunalmak eli koynunda kalmaktır, çaresiz kalmak.

Bunalmak güç mevkide kalmaktır, içinden çıkılması zor bir durumda bulunmak.

Bunalmak içi daralmaktır, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak içi kapanmaktır, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak içi kararmaktır, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak içine fenalık (basmak) gelmektir, ruhu daralmak, sıkılıp bunalmak.

Bunalmak içi sıkılmaktır, bunalmak.

Bunalmak kafayı yemektir, (argo) aşırı yorgunluktan bunalıma düşmek.

Bunalmak keçileri kaçırmaktır, delirmek veya bunalım içinde bulunmak.

Bunalmak kriz geçirmektir, (mec.) bunalım içinde bulunmak.

Bunalmak menopoza girmektir, âdetten kesilmek, doğurma özelliğini yitirmek, nifastan kesilmek gibi sebeplerden dolayı kadın bunalım içerisinde olmak.

Bunalmak sinir buhranı geçirmektir, bunalım içinde olmak.

Bunalmak sinir buhranına tutulmaktır, bunalım geçirmek.

Bunalmak soğuk ter (basmak, boşanmak) dökmektir, korkmak, heyecanlanmak, bunalmak, gerilmek.

Bunalmak üstüne fenalık gelmektir, aşırı derecede sıkılmak, pek bunalmak.

Bunalmak yüreği bozulmaktır, bunalmak, sıkılmak.

Bunalmak yüreği daralmaktır, sıkılmak, bunalmak, içi daralmak.

Bunalmak yüreği şişmektir, can sıkıcı şeyler dinlemekten bunalmak.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak anasından emdiği süt ağzından gelmektir (Ene sütü oozuna tatuu), çok acı çekmek, büyük sıkıntılar atlatmak, bunalmak.

Bunalmak anasından emdiği sütü ağzından getirmektir (Ene sütün oozuna tatituu), eziyet etmek, cezalandırmak, bunaltmak.

Bunalmak ateşe atmaktır (Çokko saluu), azap çektirmek, acı çektirmek, bunaltmak.

Bunalmak bağıri yerlerde sürünmektir (Booru menen cılıp kaluu), fakirleşmek, yoksulluk içinde bunalmak.

Bunalmak baş ağrıtmaktır (Baş oorutuu), baş ağrıtmak, bunaltmak.

Bunalmak başı çıkmamaktır (Başı çıkpoo), (bunalmak işin içinden çıkamamaktır), bir işe girişip bunalmak.

Bunalmak başına bulut dolanmaktır (Başına bulut aylanuu), (bunalmak başında bulut dolaşmaktır), işleri kötüye gitmek, bunalmak.

Bunalmak başını bunaltmak, döndürmektir (Başın mang kılıu), (bunaltmak kafasını karıştırmaktır), birini çaresiz bırakmak.

Bunalmak bir o yana bir bu yana kıvrınmaktır (Ari tolgonup beri tolgonuu), uzun uzun düşünüp bunalmak, usanmak.

Bunalmak boku buluta dolanmaktır (Zaarası bulut aylanuu), ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak, bunalmak.

Bunalmak canına yük olmaktır (Canına küç kelüü), çok zorlanmak, bunalmak.

Bunalmak canını gözüne göstermektir (Canın közünö körgözüü), (bunaltmak canını gözüne göstermektir), çok zorlamak, eziyet etmek, sıkmak, bunaltmak.

Bunalmak canını sıkmaktır (Canın kaşaytuu), birini çok zorlamak, bunaltmak.

Bunalmak çaresini bulamamaktır (Tepkirin tabay albay kaluu), ne yapacağını bilememek, kendini kaybetmek, bunalmak.

Bunalmak dünyasını çekmektir (Düynösüü tartuu), çaresiz kalmak, bunalmak.

Bunalmak eceli avuçlamaktır (Acaldı uuçtoo), (bunalmak eceli avuçlamaktır), katlanılması çok zor olaylar yaşamak, bunalmak.

Bunalmak eti acılamak, sızlamaktır (Eti açınuu), çok acı çekmek, bunalmak.

Bunalmak hali kalmamaktır (Dinkesi sooluu), çok yorulmak, perişan olmak, bunalmak.

Bunalmak ıs-mıska gelmemektir (Is-mıska kelböö), ikna olmamak, hiç kimseyi dinlememek, ne yapacağını bilememek, bunalmak.

Bunalmak itin görmediğini görmektir (İt körbögöndü körüü), başına gelmedik iş kalmamak, çile çekmek, bunalmak.

Bunalmak iyiliğini görmektir (Sonundu körü), ağır ceza çekmek, ezilmek, bunalmak.

Bunalmak kafası karışmaktır (Başı katuu), çok düşünmekten karar verememek.

Bunalmak kafası kırılmaktır (Başı sınuu), (bunalmak başı kırılmaktır), çok ağır baş ağrısı çekmek.

Bunalmak kafası şişmektir (Başı şişüü), (bunalmak başı şişmektir), çok düşünerek bunalmak.

Bunalmak (insanı) kara ter basmaktır (Kara ter basuu), kan ter içinde kalmak, bunalmak.

Bunalmak kör ağızına ayak sokmaktır (Kör oozuna but saluu), azap çekmek, çok zorlanmak, bunalmak.

Bunalmak on (kez, çok) kıvrınmaktır (On tolgonuu), karar verememek, çok zorlanmak, bunalmak.

Bunalmak ortalığı çoluk çocuk basmaktır (Bala bastı boluu), peş peşe doğurmaktan ve artan işlerden bunalmak, rahat hareket edememek.

Bunalmak rengi kaçmaktır (Beşi ketüü), bir şeyden korkmak, irkilmek, çaresizlikten bunalmak.

Bunalmak sinirleri boşalmaktır (Depkiri kaçuu), benzi sararıp solmak, rengi kaçmak, dengesi bozulmak, bunalmak.

Bunalmak yer alt üst olmaktır (Cer astın-üstün boluu), kafası karışmak, ne yapacağına karar verememek, bunalmak.

Bunalmak yeri eşeleyip oturmaktır (Cer çukup oturup kaluu), zor duruma düşmek, ne yapacağını bilememek, bunalmak.

Bunalmak zamanı daralmaktır (Zamanası kuruluu), perişan olmak, ne yapacağını bilememek, bunalmak.

DEĞERLENDİRME: Bunalmak kavram alanı içinde değerlendirilebilecek metaforik eşleşmelerde, zihnin insanın ruh dünyasını olumsuz etkileyebilecek olayları ve durumları algılamak ve dile aktarırken birbiriyle ilişkili birçok kavramı birlikte değerlendirdiği görülmektedir. Bu açıdan incelendiğinde yukarıdaki birçok metaforik eşleşmede bunalmak, bıkmak, usanmak, sıkılmak gibi kavramların metaforik eşleşmelerde birlikte düşünüldüğü görülmektedir. Yani insanı bunaltan herhangi bir durumun, aynı zamanda insanın sıkılmasına, bıkmasına ve usanmasına da sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Bunalmak kavram alanıyla ilgili hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde üretilen dil malzemelerinde “yürek, baş (kafa), ağız, el, göz, beyin, bağır” gibi birçok organ adı kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde; *başı (sıkışmak) sıkılmak, başı sıkıya gelmek, beyni kaynamak, dünya gözüne zindan (görünmek, kesilmek) olmak, eli koynunda kalmak, kafayı yemek, yüreği bozulmak, yüreği daralmak, yüreği şişmek* gibi deyimlerin yanında Kırgız Türkçesinde; *baş ağrıtmak (baş oorutuu), bunaltmak, başı çıkmamak (başı çıkpoo) (bunalmak işin içinden çıkamamaktır), bir işe girişip bunalmak, kafası karışmak (başı katuu) çok düşünmekten karar verememek, kafası kırılmak (başı sınıu) çok ağır baş ağrısı çekmek, başı şişmektir (başı şişüü) çok düşünerek bunalmak, başını bunaltmak, döndürmek, karıştırmak (başın mang kılıu) birini çaresiz bırakmak, başına bulut dolanmak (başına bulut aylanuu) işleri kötüye gitmek, bunalmak, bağır yerlerde sürünmek (booru menen cılıp kaluu) fakirleşmek, yoksulluk içinde bunalmak, anasından emdiği süt ağzından gelmek (ene sütü oozuna tatuu) çok acı çekmek, büyük sıkıntılar atlatmak, bunalmak, kör ağızına ayak sokmak (kör oozuna but saluu) azap çekmek, çok zorlanmak, bunalmak, gibi deyimler, doğrudan bu kullanımlara örnek gösterilebilir.*

Bu kullanımlarda insan zihninin, esasında insanın ruh dünyasıyla ilgili soyut bir durumu vücudundaki organlar üzerinde bıraktığı etkiden hareketle, somut bir durum haline getirme çabasını görmekteyiz.

Bunlarla birlikte Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde insanın hem ruh dünyasını, hem de bazı organlarını ifade etmede “iç ve can” kelimelerine sık sık başvurulduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesinde; *canına tak (etmek) demek, içi daralmak, içi kapanmak, içi kararmak, içine fenalık (basmak) gelmek, içi sıkılmak* gibi örneklerin yanında Kırgız Türkçesinde de; *canını gözüne göstermek (canın közünö körgözüü) (çok zorlamak, eziyet etmek, sıkmak, bunaltmak), canına yük olmak (canına küç kelüü) (çok zorlanmak, bunalmak), canını sıkmak (canın kaşaytuu) (birini çok zorlamak, bunaltmak)* şeklindeki örnekler bu eşleşmeyle ilgilidir.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan ortaklıkların yanında, Kırgız Türkçesinde bunalmak kavram alanıyla ilgili tespit edilen metaforik eşleşmelerden bazıları da Türkiye Türkçesindeki kullanımlarla benzerlik göstermektedir; *bir o yana bir bu yana kıvranmak (arı tolgonup beri tolgonuu), rengi kaçmak (beşi ketüü), birin içinden çıkmak -işin içinden çıkamamak- (birdin içinen çıguu), bitap düşmek (dal bolu), sinirleri boşalmak (depkiri kaçuu), hali kalmamak (dinkesi sooluu), yer alt üst olmak (cer astın-üstün boluu), ateşe atmak (çokko saluu), zamanı daralmak (zamanası kuruluu).*

Kırgız Türkçesindeki eşleşmelerde görülen; *eceli avuçlamak (acaldı uuçtoo), ortalığı çoluk çocuk basmak (bala bastı bolu), yeri eşeleyip oturmak (cer çukup oturup kaluu), itin görmediğini görmek (it körbögöndü körüü), kör ağzına ayak sokmak (kör oozuna but saluu), boku buluta dolanmak (zaarası bulut aylanuu)* gibi deyimlerde yapılan benzetmeler de dikkat çekecek niteliktedir.

2.2.1. “Bunalmak Bezmektir” Metaforu

Bu eşleşmelerde, bezmek kavram alanı içinde üretilen deyimlerin aynı zamanda bunalmak kavram alanıyla da ilişkilendirildiklerini görmekteyiz. Aşağıdaki metaforik eşleştirmeler, bu ilişkilendirmeden hareketle kavramsal metafor teorisi çerçevesinde yargılaştırılmıştır. Türkiye Türkçesinde **bunalmak bezmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak bir hâl olmaktır, bir şeyin çok tekrarlanması yüzünden bitkin duruma gelmek, usanmak, bezmek, fenalık gelmek.

Bunalmak canına yetmektir, katlanamayacak duruma gelmek, bezmek, bıkmak.

Bunalmak canından (bıkmak veya usanmak) bezmektir, ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak fütür getirmektir, bezginlik getirmek, bezmek.

Bunalmak hayata küsmektir, bezgin, kötümser olmak, yaşama isteğini yitirmek.

Bunalmak illallah (etmek) demektir, usanmak, bıkmak, bezmek.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak bezmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak yüreği yağlanmaktır (Cürögünö mayday tiyüü), aynı şeyi sürekli görmek veya yaşamaktan bezmek, bıkmak.

DEĞERLENDİRME: Kırgız Türkçesindeki “bezmek” kavramı alanıyla ilgili bu deyimde, bir organ ismi kullanılması suretiyle bir somutlaştırma eğilimi görmekteyiz. Bezmek kavramı için bu deyim Türkiye Türkçesinde karşılaşılmayan bir ifade biçimidir. Kırgız Türkçesinin bu kullanımına karşılık Türkiye Türkçesinde ruhun daralması, bezmesini işaret eden “canına yetmek, canından (bıkmak veya usanmak) bezmek” gibi yine “can” kelimesiyle oluşturulan yapıları görmekteyiz. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki “hayata küsmek” deyimini de dolaylı olarak yine can ile bağlantılı bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. “Bunalmak Bıkmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **bunalmak bıkmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak bezginlik getirmektir, usanmak, bıkmak.

Bunalmak bıkkınlık gelmektir, bıkmak, usanmak, bunalmak.

Bunalmak bulantı vermektir, (mec.) bıkkınlık vermek.

Bunalmak canına yetmektir, katlanamayacak duruma gelmek, bezmek, bıkmak.

Bunalmak canından (bıkmak veya usanmak) bezmektir, ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak dilinde tüy bitmektir, tekrar tekrar söylemekten usanmak, bıkmak.

Bunalmak dili yanmaktır, bıkmak, nefret etmek.

Bunalmak fazla (kaçmak) gelmektir, çekilmeyecek, bıktırarak, tedirgin edecek bir durum almak.

Bunalmak gına gelmektir, usanmak, bıkmak.

Bunalmak gına getirmektir, bıkmak, usanmak.

Bunalmak illallah (etmek) demektir, usanmak, bıkmak, bezmek.

Bunalmak kanı kurumaktır, çok usanmak, çok bıkmak.

Bunalmak (birinden, bir şeyden) sıdkı sıyrılmaktır, birinden veya bir şeyden bıkmak.

Bunalmak usançlık getirmektir, iyice bıkmak, tamamen usanmak.

Bunalmak (birinden) yaka silkmektir, bıkmak, usanmak.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak bıkmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak ayağını çekememektir (Butun tarta alboo), çok yorulmak, güçsüz kalmak, tükenmek, bıkmak.

Bunalmak başı ağrıtmaktır (Baştı oorutuu), gereksiz yere konuşarak bıktırmak.

Bunalmak bin felakete düşürmektir (Ming alaketke tüşürüü), zorlamak, rahatını bozmak, bıktırmak.

Bunalmak bitap düşürmektir (Suy cıguu), çok yormak, uğraştırmak, bıktırmak.

Bunalmak canı yer çekmektir (Canı cer tartuu), yorulmak, bıkmak.

Bunalmak canını bırakmamaktır (Canın koyboo), rahatsız etmek, huzur vermemek, bıktırmak.

Bunalmak canını çekip almaktır (Canın suurop aluu), 1. Çok korkutmak, çaresiz bırakmak, 2. rahatsız etmek, bıktırmak.

Bunalmak canını kurutmak, canına okumaktır (Şiltisin kurutu), çok eziyet etmek, zorlamak, bıktırmak.

Bunalmak derisini sıyıyıp çıkarmaktır (Terisin teskeri sıyruu), acı çektirmek, cezalandırmak, bıktırmak.

Bunalmak dibi delinmektir (Tamanı teşilüü), bir yere sürekli gitmekten bıkmak.

Bunalmak dibine yetmek, ulaşmaktır (Tübünö cetüü), zorluk çektirmek, bıktırmak.

Bunalmak dili delinmektir (Tili teşilüü), tekrar tekrar anlatmaktan bıkmak.

Bunalmak geçip gitmektir (Ötüp ketüü), 1. Ölmek, 2. Bıkmak.

Bunalmak gönlüne toz değmektir (Kököygö kök talkanday tiyüü), gönlü kırılmak, bıkmak, usanmak.

Bunalmak gönlünü kesmektir (Kököyün kesüü), gönlünü kırmak, bıktırmak.

Bunalmak gözüne soğuk göstermektir (Közünö suuk körgözüü), nefret ettirmek, bıktırmak.

Bunalmak güçlük, zorluk çıkartmaktı (Küç keltirüü), birine baskı yapmak, zorluk çıkarmak, bıktırmak.

Bunalmak iki ayağını bir pabuca sığdırmaktır (Eki butun bir konçuna sıydıruu), çok zorlamak, eziyet etmek, bıktırmak.

Bunalmak iliğine ulaşmaktır (Çuçuguna cetüü), bıktırmak.

Bunalmak kapı aşındırmaktır (Eşik cirtuu), bir yere tekrar tekrar gidip bıktırmak.

Bunalmak tabanını, dibini şişirmektir (Tamanına şiş kaguu), zorlamak, bıktırmak.

Bunalmak tepesi (başı) kanlanmaktır (Töböşün kandoo), ağır cezaya çarptırmak, bıktırmak.

Bunalmak tepesinde (başında) ceviz kırmaktır (Töböşünö cangak çaguu), başının etini yemek, dır dır etmek, bıktırmak, cezalandırmak.

Bunalmak tuzunu kaynatmaktır (Şoron kaynatuu), çok eziyet etmek, ezmek, zorlamak, acı çektirmek, bıktırmak.

Bunalmak yüreği yağlanmaktır (Cürögünö mayday tiyüü), aynı şeyi sürekli görmek veya yaşamaktan bezmek, bıkmak.

DEĞERLENDİRME: Bunalmak kavram alanı içindeki metaforik eşleşmelerden biri de bıkmak kavramı içinde oluşturulan deyimlerdir. Türkiye Türkçesindeki “*bezginlik getirmek*” deyimini, bunalmak kavram alanı içinde değerlendirilen kavramları, zihnin nasıl eşit anlamlarla algıladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Hem Türkiye Türkçesi için, hem de Kırgız Türkçesi için bıkmak kavramıyla ilgili deyimlerinde “can” kelimesinin yine ortak kullanımlarını görmekteyiz. Türkiye Türkçesindeki “*canına yetmek, canından (bıkmak veya usanmak) bezmek*” deyimleri ile Kırgız Türkçesindeki “*canı yer çekmek (canı cer tartuu), canını bırakmamak (canın koyboo), canını çekip almak (canın suurup aluu)*” deyimleri “ruh” kavramıyla bağlantılı, ruhun bıkması, daralması, sıkılması anlamlarını ifade eden kullanımlardır. Bunların yanında Kırgız Türkçesindeki “*canını kurutmak, canına okumak (şiltisin kurutu)*”

deyimindeki can kelimesi, ifade ettiği anlam dikkate alındığında, ruh kavramından daha ziyade beden kelimesiyle ilgili görölmektedir.

Bu eşleşmelerde dikkati çeken bir diğer ortak nokta “dil” organ isminin kullanılmasıdır. Türkiye Türkçesinde “*dilinde tüy bitmek, dili yanmak*” gibi kullanımlarından özellikle “*dilinde tüy bitmek*” Kırgız Türkçesindeki “*dili delinmek (tili teşilüü)*” kullanımıyla örtüşmektedir. Bunun yanında Kırgız Türkçesinde “baş, ayak, yürek” gibi organ isimlerinin ifadeyi somutlaştırmada etkin olarak kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle “*ayağını çekememek (butun tarta alboo), iki ayağını bir pabuca sığdırmak (eki butun bir konçuna sıydıruu), tepesinde (başında) ceviz kırmak (töbösünö cangak çaguu)*” gibi deyimler de Türkiye Türkçesinde dolaylı olarak aynı anlamları ifade eden dil malzemeleridir.

Kırgız Türkçesindeki “*tuzunu kaynatmak (şorun kaynatuu)*” ifadesi Türkiye Türkçesinde “*suyu kaynamak*” ifadesi ile anlam olarak benzerlik göstermesine rağmen deyimlerdeki su ve tuz kelimeleri farklılaşan nokta olarak dikkati çekmektedir. Burada tuz kelimesi bizce anlamı daha etkili kılmak için tercih edilmiştir. Yine Kırgız Türkçesindeki “*dibi delinmek (tamarı teşilüü)*” deyimini Türkiye Türkçesi ağızlarında “*su sızdırmak, su boşalmak*” yağmur için “*göğün dibi delinmek*” gibi farklı anlamda karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3. “Bunalmak Daralmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **bunalmak daralmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak içine fenalık (basmak) gelmektir, ruhu daralmak, sıkılıp bunalmak.

Bunalmak kasvet (çökmek) basmaktır, çok sıkılmak, içi daralmak.

Bunalmak yüreği daralmaktır, sıkılmak, bunalmak, içi daralmak.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak daralmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak acısı sabrını zorlamaktır (Kıygılığı çıçkılık boluu), ne yapacağını şaşırarak, çaresiz kalmak, daralmak.

Bunalmak akli gitmektir (Esi ketüü), ne yapacağını şaşırarak kalmak, daralmak, korkmak.

Bunalmak ateşe düşmektir (Otko tüşüü), zor durumda kalmak, çaresiz kalmak, daralmak.

Bunalmak (bir yere, bir işe) ateşle girip külle çıkmaktır (Otu menen kirip, külü menen çıguu), birinin yanında köle gibi çalışmak, çaresiz kalmak, daralmak.

Bunalmak başı dolanmak, karışmaktır (Başı kanguu), ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

Bunalmak başı (bulanmak, şişmek) dönmeektir (Mang boluu), karar verememek, ne yapacağını bilememek, daralmak.

Bunalmak beyni acımaktır (Meesi açuu), ne yapacağını bilememek, çaresiz kalmak, daralmak.

Bunalmak beyni (karışmak) bulanmaktır (Meesi aylanuu), 1. Aklını kaybetmek, delirmek, 2. Herhangi bir şey için karar verememek, çaresiz kalmak, daralmak.

Bunalmak burnuna kadar su çıkmaktır (Tumşuguna suu cetüü), ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

Bunalmak canına yer bulamamaktır (Canı cay alboo), çok zorlanmak, eziyet çekmek, daralmak.

Bunalmak göziünden kıvılcımlar çıkmaktır (Közünön çaar çımin açuu), 1. Çok eziyet çekmek, 2. Korkmak, korkudan ne yapacağını şaşırarak kalmak, daralmak.

Bunalmak kara gecede kalmaktır (Karan tün tüşüü), başına ağır iş gelmek, daralmak.

Bunalmak kendini kaybetmeektir (Özün cogotup koyuu), şaşırarak kalmak, ne yapacağını bilememek, daralmak.

Bunalmak sidiği buluta dolanmaktır (Siydigi bulut aylanuu), zor durumda kalmak, ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

Bunalmak telaş sarmaktır (Dalbas uruu), çaresiz kalmak, ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

DEĞERLENDİRME: Diğer eşleşmelerde olduğu gibi daralmak kavram alanındaki deyimlerde de “iç ve can” kelimeleri ile karşılaşmaktayız. Türkiye Türkçesinde “içine fenalık (basmak) gelmek” deyimini ile Kırgız Türkçesindeki “canına yer bulamamak (canı cay alboo)” deyimini “ruh” kavramıyla ilgili görünmektedir.

Daralmak kavram alanı içinde, Türkiye Türkçesinde organ ismi olarak yürek “yüreği daralmak” kelimesinin geçmesine karşılık olarak Kırgız Türkçesinde; baş “başı

dolanmak, karışmak (başı kanguu), başı (bulanmak, şişmek) dönmek (mang boluu)”, beyin “beyni (karışmak) bulanmak (meesi aylanuu), beyni acılamak (meesi açuu)”, burun “burnuna kadar su çıkmak (tumşuguna suu cetüü)” ve göz “gözünden kıvılcımlar çıkmak (közünön çaar çımın açuu)” organ isimleri ile karşılaşmaktayız.

Bu kavram alanı içinde Kırgız Türkçesindeki “*başı dolanmak, karışmak (başı kanguu), akli gitmek (esi ketüü), gözünden kıvılcımlar çıkmak (közünön çaar çımın açuu), başı (bulanmak, şişmek) dönmek (mang boluu), beyni (karışmak) bulanmak (meesi aylanuu), ateşe düşmek (otko tüşüü), (bir yere, bir işe) ateşle girip külle çıkmak (otu menen kirip, külü menen çıguu), kendini kaybetmek (özün cogotup koyuu)” gibi deyimler Türkiye Türkçesindeki kullanımlarıyla aynı olmakla birlikte, anlam olarak doğrudan değil de dolaylı bir benzerlik taşımaktadırlar. Bunların dışında Kırgız Türkçesindeki “*sidiği buluta dolanmak (Siydiği bulut aylanuu)”* deyimi, Türkiye Türkçesinde karşılaşmadığımız dikkat çekici bir benzetme ve somutlaştırma örneğidir.*

2.2.4. “Bunalmak Dolmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **bunalmak dolmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak (bir şey) çok gelmektir, çekilmez ve katlanılmaz olmak.

Bunalmak fazla (kaçmak) gelmektir, çekilmeyecek, bıktırarak, tedirgin edecek bir durum almak.

Bunalmak fazla olmaktır, dayanma gücünü aşacak davranışlarda bulunmak, çok olmak.

Kırgız Türkçesinde “bunalmak dolmaktır” yargısına uygun bir fiil- deyim metaforik eşleşmesi tespit edilememiştir.

DEĞERLENDİRME: Kırgız Türkçesinde örneğine rastlayamadığımız bu eşleşmenin Türkiye Türkçesindeki örneklerine bakıldığında, anlam olarak dolmak fiilinin ifade ettiği doluluk sınırın aşılması, insanın kaldırabileceğinin üzerine çıkılması durumunu yansıttıkları görülmektedir. Deyimlerde yer alan “fazla” kelimesi bunu sınırın aşıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.2.5. “Bunalmak Oflamaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **bunalmak oflamaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak of çekmektir, oflamak.

Bunalmak oflayıp puflamaktır, "of, puf" diyerek sıkıntısını, acısını dışa vurmak.

Bunalmak uflayıp puflamaktır, sürekli olarak uflamak.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak oflamaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak oflaması taş yarmaktır (Üşkürüğü taş caruu), bir şeyi çok düşünmek, çok çekmek, zorlanmak, eftarlanmak, oflamak- puflamak.

DEĞERLENDİRME: Oflamak fiili, insanın arzu etmediği bir durumun aşırısına kaçması, tahammül sınırını zorlaması durumlarında içinde bulunduğu sıkıntıyı sözlü olarak dışa vurma, dışarıdakilere yansıtma eyleminin adı olarak açıklanabilir.

Yukarıdaki örneklerden özellikle Kırgız Türkçesindeki “*oflaması taş yarmak (üşkürüğü taş caruu)*” deyiminin Türkiye Türkçesindeki “*bir of çeksem karşiki dağlar yıkılır*” ifadesi ile tıpa tıp aynı olduğu görülmektedir.

2.2.6. “Bunalmak Sıkılmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **bunalmak sıkılmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak ağırlığı üzerine çökmektir, sıkıntı bütünüyle kaplamak.

Bunalmak (birine) ateş basmaktır, kızarmak, sıkılıp başına kan yürümek.

Bunalmak başı belada olmaktır, çözülmesi güç, sıkıntılı bir durumda olmak.

Bunalmak başı belaya (uğramak) girmektir, sıkıcı, üzücü bir durumla karşılaşmak.

Bunalmak başı dara düşmektir, sıkıntıya girmek.

Bunalmak başı daralmaktır, para yönünden sıkıntıya, darlığa düşmek.

Bunalmak başı darda kalmaktır, parasızlıktan dolayı sıkıntıda olmak.

Bunalmak başı derde girmektir, sıkıntılı bir duruma düşmek.

Bunalmak başından aşağı kaynar sular dökülmektir, üzüntülü veya kötü bir olay karşısında birdenbire büyük bir sıkıntı duymak.

Bunalmak başının derdine düşmektir, başka bir şeyle ilgilenmeyecek kadar sıkıntılı durumda bulunmak.

Bunalmak baygınlık geçirmek, (mec.) çok sıkılmak.

Bunalmak bozuk çalmaktır, argo canı sıkılmış, yüzü asılmış olmak.

Bunalmak burnundan gelmektir, iyi niyetle girişilen bir işten beklenen sonuç alınmadığından dolayı sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak can alıp can vermektir, ölüm sıkıntısı ve acısı içinde bunalmak.

Bunalmak canı ile uğraşmaktır, büyük sıkıntıya düşmek.

Bunalmak canından (bıkmak veya usanmak) bezmektir, ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak canının derdine düşmektir, canından başka bir şey düşünemeyecek kadar sıkıntıda olmak.

Bunalmak canı sıkılmaktır, içi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak.

Bunalmak darda bulunmaktır, bir şeyin sıkıntısını çekmek.

Bunalmak darda kalmaktır, paraca sıkıntı içine girmek.

Bunalmak dert (kesilmek) olmaktır, bir kimse veya olay sıkıntı vermek.

Bunalmak dünya başına dar (gelmek) olmaktır, çok sıkılmak, büyük bir çaresizlik içinde kalmak.

Bunalmak dünya başına yıkılmaktır, çok sıkılmak, umutlarını yitirmek.

Bunalmak feryat etmektir, (mec.) büyük bir yokluk, zarar ve sıkıntı içinde bulunmak.

Bunalmak göğsü (tıkanmak) daralmaktır, (mec.) içi sıkılmak.

Bunalmak güç gelmektir, bir şeyin yapılmasında zorluk ve sıkıntı ile karşılaşmak.

Bunalmak güçlük çekmektir, maddi açıdan sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak gün görmemektir, sıkıntı içinde yaşamak.

Bunalmak hafakanlar (boğmak) basmaktır, sıkıntıdan bunalmak.

Bunalmak içi daralmaktır, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak içi kapanmaktır, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak içi kararmaktır, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak içine baygınlıklar çökmektir, sıkıntı, fenalık basmak.

Bunalmak içine daralma gelmektir, sıkıntı basmak, sıkılmak.

Bunalmak içine fenalık (basamak) gelmektir, ruhu daralmak, sıkılıp bunalmak.

Bunalmak imanı gevremektir, (imanı) çok yorulmak veya sıkıntı çekmek.

Bunalmak kabir azabı çekmektir, (mec.) çok sıkılmak, üzülmek.

Bunalmak kahır (kahrını) çekmektir, uzun süre sıkıntıya katlanmak.

Bunalmak karanlığa gömülmektir, büyük sıkıntı ve keder içinde kalmak.

Bunalmak kasvet (çökmek) basmaktır, çok sıkılmak, içi daralmak.

Bunalmak kendini harap etmektir, sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak.

Bunalmak kıvrım kıvrım kıvrınmaktır, yalvarma, sıkıntı vb. bir sebeple çok kıvrınmak.

Bunalmak mihnet çekmektir, sıkıntılı bir duruma katlanmak, sıkıntı çekmek.

Bunalmak ölüp ölüp dirilmektir, çok sıkıntı, acı çekmek veya çok ağır hastalık geçirmek.

Bunalmak pişmiş tavuğun başına gelmemektir, her türlü zarara, kötülüğe, felakete uğramak, çok sıkıntı çekmek.

Bunalmak renkten renge girmektir, korkudan veya utançtan yüzünün rengi değişmek, sıkılmak.

Bunalmak sıkıntı basmaktır, çok sıkılmak, can sıkıntısı duymak.

Bunalmak üstüne fenalık gelmektir, aşırı derecede sıkılmak, pek bunalmak.

Bunalmak yüreği bozulmaktır, bunalmak, sıkılmak.

Bunalmak yüreği daralmaktır, sıkılmak, bunalmak, içi daralmak.

Bunalmak yüreği kararmaktır, içine karamsarlık ve sıkıntı çökmek.

Bunalmak yüreği sıkılmaktır, içi sıkılmak.

Bunalmak (bir yer) zindan kesilmektir, çok sıkıcı ve içinde yaşanmaz duruma gelmek.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak sıkılmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak ağızına söz vermemek (Oozuna kep berböö), ne söyleyeceğini, ne cevap vereceğini bilememek, sıkılmak.

Bunalmak bahtına taş değmektir (Taalayına taş tiyüü), kazaya uğramak, zor durumda kalmak, sıkılmak.

Bunalmak başı (dolmak, şişmek) almamaktır (Başı kengiröö), hiçbir şeye neşelenememek, kendini kötü hissetmek, sıkılmak.

Bunalmak başı yere girmektir (Başı cerge kirüü), 1.ölmek, 2. birinin yanında kendini suçlu hissederek utanmak, sıkılmak.

Bunalmak bıçak gibi değmektir (Bıçaktay tiyüü), bir şeyden olumsuz yönde etkilenmek, canı sıkılmak.

Bunalmak bir kızarıp bir bozarmaktır (Bir bozorup bir kızaruu), utanmak, kızarıp bozarmak, sıkılmak.

Bunalmak birin içinden çıkmaktır (işin içinden çıkamamaktır) (Birdin içinen çıguu), sıkıntılı bir durumun içinde kalmak, sıkılmak, bunalmak.

Bunalmak canını gözüne göstermektir (Canın közünö körgözüü), çok zorlamak, eziyet etmek, sıkmak, bunaltmak.

Bunalmak çenesi karışmaktır (Caagi karışuu), akli karışmak, sıkıntıya girmek, ne söyleyeceğini bilememek.

Bunalmak dar yolu kayarak geçmektir (Tar col taygak keçüü), zor zamanlar geçirmek, başı sıkıntıda olmak.

Bunalmak gözünü çıkarmaktır (Çeçekeyin sooltuu), sıkıntılı bir durumda olmak, zorlukla karşılaşmak.

Bunalmak günü geçmemektir (Künü ötpöö), işleri bozulmak, keyfi kaçmak, sıkılmak.

Bunalmak itin izi ayağı gibi olmaktır (İttin artki şıyragınday bolu), rezil olmak, kimsenin yüzüne bakmamak, sıkılmak.

Bunalmak kahrını çekmektir (Azabın tartuu), biri için sıkıntı çekmek, birinin ölmesinden dolayı çok acı çekmek, üzülme.

Bunalmak kızarıp bozarmaktır (Boz ala boluu), kötü duruma düşmek, rezil olmak, sıkılmak.

Bunalmak kibir (caka) satmaktır (Surun saluu), kötü davranmak, sıkmak.

Bunalmak kirpiği aşağı düşmektir (Kirpigi tömön tüşüü), utanmak, sıkılmak, utancından başını kaldıramamak.

Bunalmak kor (ateş) tutmaktır (Çok karmoo), sıkıntıya düşme, ölümle karşı karşıya gelme.

Bunalmak ok gibi kaçmaktır (Caa boyu kaçuu), herhangi bir işten veya sohbetten kaçmak, kendine yaklaştırmamak, dinlemek bile istememek, sıkıcı bulmak.

Bunalmak ölmeyen sadece dört ayağı kalmaktır (Ölbögön tört şıyracı kaluu), çok rezil olmak, utançtan girecek yer bulamamak, sıkılmak.

Bunalmak ölmeyenin gününü görmektir (Ölböstün künün körüü), zar zor geçinmek, maddi sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak şevki kırılmaktır (Şagi sınıuu), rezil olmak, utanmak, sıkılmak.

Bunalmak tan vaktini (günü) ağartmaktır (Tandı appak attıruu), tüm gece uyumamak, sıkıntılı olmak.

Bunalmak üstüne düşmektir (Üstünö tüşö kaluu), 1. Üstüne düşmek, sıkmak, 2. Yalakalık yapmak.

Bunalmak yedi ömrü yere girmektir (Ceti ömürü cerge kirüü), herkese rezil olmak, utancından yerin dibine girmek, sıkılmak.

Bunalmak yerin dibine girmiş gibi olmaktır (Cerge kirip kete cazdoo), utanmak yerin dibine girmek, sıkılmak, kaçacak yer aramak.

Bunalmak yerle bir olmaktır (Cer menen ceksen boluu), 1. Her şeyini kaybetmek, 2. Utancından başını yere eğmek, sıkılmak, başkalarının gözünde küçülmek.

Bunalmak yüreği kalmaktır (Cürögü kaluu), bir şeyi veya birini görmek istememek, tedirgin olmak, sıkılmak.

Bunalmak yüzü kalmamaktır (Beti tügönüü), rezil olmak, kimsenin içine çıkacak yüzü kalmamak, sıkılmak.

Bunalmak yüzü kararmaktır (Cüzü kararuu), herkesin içinde rezil olmak, sıkılmak.

Bunalmak yüzü kararmaktır (Beti kararuu), çok rezil duruma düşmek, rezil olmak, sıkılmak.

Bunalmak yüzü kızarıp yanmaktır (Beti duuldo), utanmak, yüzü kızarmak, sıkılmak.

Bunalmak yüzü kızarmaktır (Beti kızaruu), utanmak, kızarıp bozarmak, sıkılmak.

Bunalmak yüzünden ateş çıkmaktır (Betinen otu çıguu), çok utanmak, sıkılmak.

Bunalmak yüzünü kaçırmaktır (Cüzün ala kaçuu), utancından kimsenin yüzüne bakmamak, sıkılmak.

DEĞERLENDİRME: Sıkılmak kavram alanıyla ilgili hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde oluşturulan eşleşmelerde, sıkıntılı ruh halinin somutlaştırılmasında, organ veya insan vücudundaki değişik bölge isimlerinin oldukça fazla yer kapladığını görmekteyiz.

Türkiye Türkçesinde; baş “başı belada olmak, başı belaya (uğramak) girmek, başı dara düşmektir, başı daralmaktır, başı darda kalmaktır, başı derde girmektir, başından aşağı kaynar sular dökülmektir, başının derdine düşmek, dünya başına dar (gelmek) olmak, dünya başına yıkılmak”, burun “burnundan gelmek”, göğüs “göğsü (tıkanmak) daralmak”, yürek “yüreği bozulmaktır, yüreği daralmak, yüreği kararmak, yüreği

sıkılmak” gibi organ isimlerinin geçtiği deyimlerin yanında Kırgız Türkçesinde de; ağız “*ağzına söz vermemek (oozuna kep berböö)*”, baş “*başı yere girmek (başı cerge kirüü)*”, başı (dolmak, şişmek) almamak (başı kengiröö), ayak “*itin izi ayağı gibi olmak (ittin artkı şıyragınday bolu)*, ölmeyen sadece dört ayağı kalmak (ölbögön tört şıyracı kaluu)”, çene “*çenesi karışmak (caagi karışuu)*”, göz “*canını gözüne göstermek (canın közünö körgözüü)*, gözünü çıkarmak (çeçekeyin sooltuu)”, kirpik “*kirpiği aşağı düşmek (kirpiği tömön tüşüü)*”, yürek “*yüreği kalmak (cürögü kaluu)*”, yüz “*yüzü kızarıp yanmak (beti duuldo)*, yüzü kararmak (beti kararuu), yüzü kızarmak (beti kızaruu), yüzü kalmamak (beti tügönüü), yüzünden ateş çıkmak (betinen otu çıguu), yüzü kararmak (cüzü kararuu), yüzünü kaçırmak (cüzün ala kaçuu)” gibi organ isimlerinin geçtiği deyimler tespit edilmiştir. Bu organ isimlerinden baş ve yürek hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki deyimlerde karşımıza çıkarken diğer organ veya vücuttaki bölge isimlerinin sadece Kırgız Türkçesindeki deyimlerde kullanıldığı görülmektedir.

Kırgız Türkçesindeki deyimlerden “*kirpiği aşağı düşmek (kirpiği tömön tüşüü)*, *çenesi karışmak (caagi karışuu)*” gibi deyimler, Türkiye Türkçesinde de aynı anlamlarda kullanılırken kirpik yerine surat, yüz, boyun veya kaş; çene yerine de dil kelimeleri tercih edilmektedir. Organ isimlerinin geçtiği diğer kullanımların çoğundaki ortaklıklar dikkat çekecek değerdedir.

Organ isimlerinden başka, bunalmak kavram alanı içindeki diğer eşleşmelerde olduğu gibi sıkılmak kavramıyla ilgili deyimlerde de can ve iç kelimeleri dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinde; “*can alıp can vermek, canı ile uğraşmak, canından (bıkmak veya usanmak) bezmek, canının derdine düşmek, canı sıkılmak*” gibi deyimlerin yanında Kırgız Türkçesinde; “*canını gözüne göstermek (canın közünö körgözüü)*” deyimini yer almaktadır. Bu kullanımlarda can kelimesi, diğer kullanımların çoğunda olduğu gibi ruh kavramıyla ilgili görülmektedir. İç kelimesi ise, sıkılmak kavramıyla ilgili olarak, Kırgız Türkçesindeki deyimlerde görülmemektedir. İç kelimesinin ruh kavramı yerine kullanıldığı Türkiye Türkçesindeki örnekleri şu şekildedir: “*içi daralmak, içi kapanmak, içi kararmak, içine baygınlıklar çökmek, içine daralma gelmek, içine fenalık (basmak) gelmek*”. Burada dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus, can ve iç kelimeleri ile oluşturulan yapılarla yürek kelimesiyle oluşturulan yapılar arasında büyük bir anlam benzerliği olduğudur. Bu durumda insan zihninin, hemen hemen aynı

duyguyu ifade etmek için oluşturulan dil malzemelerinde, bu üç kelimeyi eşit oranda algıladığını dolayısıyla aynı kavram alanı içindeki malzemelerde sık sık ön plana çıkardığını söylemek mümkündür.

2.2.7. “Bunalmak Usanmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **bunalmak usanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak bezginlik getirmektir, usanmak, bıkmak.

Bunalmak bıkkınlık gelmektir, bıkmak, usanmak, bunalmak.

Bunalmak bir hâl olmaktır, bir şeyin çok tekrarlanması yüzünden bitkin duruma gelmek, usanmak, bezmek, fenalık gelmek.

Bunalmak canından (bıkmak veya usanmak) bezmektir, ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

Bunalmak dilinde tüy bitmektir, tekrar tekrar söylemekten usanmak, bıkmak.

Bunalmak gına gelmektir, usanmak, bıkmak.

Bunalmak gına getirmektir, bıkmak, usanmak.

Bunalmak illallah (etmek) demektir, usanmak, bıkmak, bezmek.

Bunalmak kanı kurumaktır, çok usanmak, çok bıkmak.

Bunalmak usanç getirmektir, usanacak duruma gelmek.

Bunalmak usançlık getirmektir, iyice bıkmak, tamamen usanmak.

Bunalmak (birinden) yaka silkmektir, bıkmak, usanmak.

Kırgız Türkçesinde **bunalmak usanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunalmak (birini) aptallaştırmaktır (Mee kılıu), gereksiz konuşarak başının etini yemek, usandırmak.

Bunalmak ayağını dindirmemektir (Tamanın tındırboo), durmadan iş yaptırmak, usandırmak.

Bunalmak başı şişmektir (Başı mang boluu), çaresiz kalmak, usanmak.

Bunalmak başından dayak gitmemektir (Başınan tayak ketpöö), çok dayak yiyerek çile çekmek, usanmak.

Bunalmak beli bükülmektir (Beli mayışuu), sürekli sıkıntı çekmekten usanmak.

Bunalmak beli kırılmaktır (Beli sınıu), başa gelen ağır kaza ve belalardan usanmak, çaresiz kalmak.

Bunalmak bir o tarafa bir bu tarafa (kıvranarak) dönmektir (Arı tolgonup beri tolgonuu), uzun uzun düşünüp bunalmak, usanmak.

Bunalmak burnundan su akmaktır (Murdunan suu aguu), zorlanmak, azap çekmek, usanmak.

Bunalmak hali kalmamaktır (Tırpı tügönüü), çok yorulmak, usanmak.

Bunalmak it başı sersem olmaktır (İt başı kangı boluu), ne yapacağını bilememek, usanmak.

Bunalmak kemiği sızlamaktır (Say söögü sızdoo), eziyet çekmekten usanmak, içi yanmak.

Bunalmak tepesinde (başında) kamçı oynatmaktır (Töbösünö kamçı oynotuu), eziyet etmek, acı çektirmek, usandırmak.

Bunalmak tuzu kaynamaktır (Şoru kaynoo), kazaya uğramak, azap çekmek, acı çekmek, usanmak.

Bunalmak (acısı bitmemek) tuzu saflaşmamaktır (Şoru arılboo), azap çekmek, usanmak.

Bunalmak yurdunda it havlamaktır (Curtunda it uulup kaluu), kimsesiz ve çaresiz kalmak, usanmak.

Bunalmak zihni tozlanmaktır (Kököygö kök talkanday tiyüü), gönlünü kırmak, bıktırmak, usandırmak.

DEĞERLENDİRME: Daha önce de bazı bölümlerde zikredildiği üzere, insan zihninin aynı kavram alanı içindeki birçok unsuru birlikte düşünmesi durumu, usanmak kavramı için oluşturulan malzemelerde de görülmektedir. Türkiye Türkçesinde “usanmak, bıkmak” anlamına gelen “bezginlik getirmek” deyimini bu tespit için en güzel örneklerden biri olmalıdır.

Bunalmak kavram alanındaki diğer eşleşmelerde olduğu gibi “can” kavramı usanmak kavramıyla ilgili malzemelerde de mevcuttur. Türkiye Türkçesinde “canından (bıkmak veya usanmak) bezmek” deyiminde görülen kelimeye, Kırgız Türkçesindeki deyimlerde rastlanmamıştır.

Bunların dışında usanmak kavramı ile ilgili deyimlerde yine birçok organ ismi kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde dil ile ilgili “dilinde tüy bitmek” deyiminin

yanında Kırgız Türkçesinde; ayak “*ayağını dindirmemek (tamanın tındırboo)*”, baş “*başı şişmek (başı mang boluu), başından dayak gitmemek (başınan tayak ketpöö), it başı sersem olmak (it başı kangı boluu), tepesinde (başında) kamçı oynatmak (töbösünö kamçı oynotuu)*”, bel “*beli bükülmek (beli mayışuu), bel kırılmak (beli sınıuu)*”, burun “*burnundan su akmak (murdunan suu aguu)*” gibi organ isimlerinin geçtiği deyimlerle karşılaşmaktayız.

Bu kavram alanı içinde özellikle dikkatimizi çeken husus, “usanmak” duygusunu ifade ederken Kırgız Türkçesinin, Türkiye Türkçesine göre daha çok somutlaştırma yolunu tercih ettiğidir. Bu durum bize göre, soyut ifadelerin aktarılması noktasında kullanılabilecek kelimelerin Kırgız Türkçesindeki azlığı ile ilgilidir.

2.3. Hüzünlenmek Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **hüzünlenmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek bir hoş olmaktır, hüzünlenmek.

Hüzünlenmek (birine) gariplik basmaktır, yalnızlık çökmek.

Hüzünlenmek gözünü (gözlerini) duman bürümektir, hüzünlenmek.

Hüzünlenmek hüzne kapılmaktır, hüzünlenmek.

Hüzünlenmek hüznün çökmektir, hüzünlenmek.

Hüzünlenmek hüznün duymaktır, hüzünlü duruma gelmek, üzülmek.

Hüzünlenmek içine hüznün çökmektir, kederlenmeye, hüzünlenmeye başlamak.

Kırgız Türkçesinde **hüzünlenmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek ciğeri kazan gibi (şişmek) olmaktır (Öpkösü kazanbaktay bolu), 1. Birine darılmak, 2. İçi yanmak, 3. Övünmek, böbürlenmek.

Hüzünlenmek içi yanmaktır (Özögü küyüü), çok kırılmak, darılmak, içi yanmak.

Hüzünlenmek iki gözü dört olmaktır (Eki közü tört boluu), birini çok özleyerek beklemek, hasret çekmek.

Hüzünlenmek karnı ağrıdır (Kursagı ooruu), birine acımak, üzülmek.

Hüzünlenmek karnı (içi) kaynamaktır (Kursak kaynoo), içi yanmak.

Hüzünlenmek kemiği sızlamaktır (Say sööğü sızdoo), eziyet çekmekten usanmak, içi yanmak.

Hüzünlenmek kemiğinden su çıkmaktır (Söögünön su çıguu), canı yanmak.

DEĞERLENDİRME: “Hüzünlü duruma gelmek, hüznü duymak” olarak anlamlandırılan hüzünlenmek kavram alanı içinde “dertlenmek, eftarlanmak, hislenmek- duygulanmak ve kederlenmek” kavramlarıyla gerçekleştirilen metaforik eşleşmeler dikkate alınacaktır.

Hüzünlenmek kavram alanı içinde doğrudan hüzünlenmek bildiren deyimlerde, yine organ isimleri ile yapılan somutlaştırmalar dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinde sadece göz ile ilgili “gözünü (gözlerini) duman bürümek” şeklinde bir deyim bulunmasına karşılık Kırgız Türkçesinde; ciğer ile ilgili “ciğeri kazan gibi (şişmek) olmak (öpkösü kazanbaktay bolu)”, göz ile ilgili “iki gözü dört olmak (eki közü tört boluu)”, karın ile ilgili “karnı ağrımak (kursagı ooruu), karnı (içi) kaynamak (kursak kaynoo)” deyimler bulunmaktadır. Kırgız Türkçesindeki “kemiği sızlamak (say sööğü sızdoo), kemiğinden su çıkmak (söögünön su çıguu)” deyimler de dolaylı olarak insan bedenindeki bir uzuvla ilgili olduğu için aynı gruba dahil edilebilir.

Bu kavram alanı içindeki malzemelerde dikkati çeken bir diğer husus da “iç” kelimesinin her iki tarafta da bulunuyor olmasıdır. Türkiye Türkçesinde “içine hüznü çökmek” deyimine karşılık Kırgız Türkçesinde “içi yanmak (özögü küyüü)” deyimini aynı kavramı işlendiği deyimlerdir. Bunun dışında Kırgız Türkçesinde hüzünlenmenin “karın” ile ilişkilendirilen malzemelerinde de dolaylı olarak “iç” kavramının işlendiği söylenilebilir.

Kırgız Türkçesinde kullanılan “karnı ağrımak (kursagı ooruu), içi yanmak (özögü küyüü), kemiği sızlamak (say sööğü sızdoo)” gibi deyimler Türkiye Türkçesinde de karşılaşılan deyimlerdir. Bu deyimlerden “içi yanmak” Türkiye Türkçesinde üzmek kavram alanıyla ilişkilendirilecek şekilde anlamlandırılmış olmasının yanında “karnı ağrımak” ve “kemiği sızlamak” tamamen başka anlamlar içermektedir. Doğrudan hüzünlenmek kavramı ile ilgili malzemelerde Kırgız Türkçesinde, Türkiye Türkçesine oranla daha fazla benzetme ve somutlaştırma yolu tercih edildiği görülmektedir.

2.3.1. “Hüzünlenmek Dertlenmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **hüzünlenmek dertlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek başına bela açmaktır, kötü bir olay dolayısıyla dert sahibi olmak.

Hüzünlenmek derde düşer olmaktır, kötü bir duruma düşmek.

Hüzünlenmek derdine yanmaktır, kendi durumuna üzülme.

Hüzünlenmek (birinin/bir şeyin) derdini çekmektir, üzüntüsüne katlanmak.

Hüzünlenmek dert (edinmek) etmektir, bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak.

Hüzünlenmek dertsiz başını derde sokmaktır, bir derdi yokken gereksiz yere üzüntü veren bir işe girişmek.

Hüzünlenmek içi içini yemektir, dert etmek.

Hüzünlenmek kendine dert etmektir, bir şeyi üzüntü konusu yapmak.

Hüzünlenmek tatasına düşmektir, derdine düşmek.

Hüzünlenmek tatlı canını sıkıkmaktır, gereksiz şeylere üzülme ve bunları dert edinme.

Hüzünlenmek yüreği boğazına tıkanmaktır, sıkılmak, üzülme, dertlenme.

Hüzünlenmek yüreği göz göz olmaktır, dert, acı ve sıkıntıdan içi kabarmak, aşırı dertlenme.

Kırgız Türkçesinde **hüzünlenmek dertlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek (kuvvetten düşmek) adımı zayıflamaktır (Kademi katuu), azap çekmek, dertlenme.

Hüzünlenmek Allah (Allah'ın cezalandırması) vurmaktır (Kuday uruu), başı belaya girmek, herhangi bir kötülüğe uğramak, kazaya uğramak.

Hüzünlenmek başa (bir şey) gelmektir (Başka kelüü), tesadüfen kötü olaylarla, kazalarla karşılaşmak, başı derde girmek.

Hüzünlenmek başına iş (gelmek, açılmak) düşmektir (Başına iş tüşüü), çok zor durumda kalmak, başına iş açılmak.

Hüzünlenmek başına (gelmek) yetmektir (Başına cetüü), yapılan işler yüzünden başı belaya girmek, zarara uğramak.

Hüzünlenmek başından (şans, talih) baht kaçmaktır (Başınan bakıt kaçuu), işleri kötü gitmek, derde düşmek.

Hüzünlenmek canı acıdır (Canı açuu), 1. Acımak, dertlenmek, kederlenmek.

Hüzünlenmek canını koyacak yer bulamamaktır (Canın koyorgo cer tappoo), 1. Hastalıktan çok çekmek, 2. kaygılanmak, merakta kalmak.

Hüzünlenmek felaket basmaktır (Balaket basuu), felakete uğramak, dert sahibi olmak.

Hüzünlenmek felakete kalmaktır (Balaketke kaluu), başı belaya girmek, zor durumda kalmak.

Hüzünlenmek göz kapağını bir karış (indirmek) asmaktır (Kabagın karış saluu), 1. Üzülme, kırılmak, darılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek, kızmak.

Hüzünlenmek ız-bızı çıkmaktır (Iz-bızı çıguu), meraklanmak, kaygılanmak.

Hüzünlenmek kara saat (girmek) sarmaktır (Kara saat çirmoo), kazaya, belaya uğramak.

Hüzünlenmek kederi sayılara bölünmektir (Sanaası sanga bölünüü), herhangi bir şeyi çok düşünerek endişelenmek.

Hüzünlenmek örümceğin ağına düşmektir (Cörgömüştün toruna çalınuu), başı belaya girmek, zor durumda kalmak.

Hüzünlenmek (yediği içtiği zehir olmak) yediği yapışkan içtiği girdap olmaktır (Cegeni celim, içkeni irim boluu), hayatı zehir olmak, sürekli korku ve tedirginlik yaşamak.

Hüzünlenmek yılanın kuyruğuna basmaktır (Cılandın kurugun basuu), istemeden birini kızdırmak, başı belaya girmek.

Hüzünlenmek yüreği sıkılmaktır (Cürögü opkolcuu), kötü bir şey olacakmış veya kötü bir haber alacakmış gibi korkmak, kaygılanmak, endişeye kapılmak.

Hüzünlenmek yüreği şuu deyip düşmektir (Cürögü şuu dey tüşüü), kötü şeyler olacağını hissederek irkilmek, korkmak.

Hüzünlenmek yüreği tahrip olmaktır (Cürögün öyüü), sürekli kötü şey olacakmış gibi hissetmek, evhamlanmak.

Hüzünlenmek yüreği titremektir (Cürögü titiröö), korkmak, endişelenmek.

Hüzünlenmek yüreği üşümektir (Cürögü üşüü), endişelenmek, herhangi bir şeyin üzücü sonuçlarının olabileme ihtimalinden korkmak.

Hüzünlenmek yüreğinden (çekmek) dertlenmektir (Cürök zaada bolu), endişelenmek, korkmak.

DEĞERLENDİRME: Bu kavram alanı içinde dertlenmek fiili iki farklı ancak birbiriyle ilgili anlamıyla beraber değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisi “üzüntüye kapılmak, hüzünlenmek, efkarlanmak” ile ilgili, diğeri ise “kaza, bela” ile ilgili olan anlamdır.

Genel manada, “üzüntüye kapılmak, dertli duruma gelmek, kaygılanmak” anlamı verilen dertlenmek fiili ile ilgili deyimlerde hem Türkiye Türkçesi, hem de Kırgız Türkçesinde ortak kullanılan baş, göz, yürek gibi organ isimleri dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinde baş ile ilgili, “*başına bela açmak, dertsiz başını derde sokmak*” gibi deyimler bulunurken Kırgız Türkçesinde baş ile ilgili, “*baş (bir şey) gelmek (başka kelii), başına (gelmek) yetmek (başına cetüü), başına iş (gelmek, açılmak) düşmek (başına iş tüşüü), başından (şans, talih) baht kaçmak (başınan bakıt kaçuu)*” gibi deyimler mevcuttur.

Türkiye Türkçesinde göz ile ilgili, “*yüreği göz göz olmak*” deyimini bulunmaktadır. Bu deyimdeki göz, esasında doğrudan organ ismi olan göz değil, benzetme yolu ile organ ismine gönderme yapılan bir kullanımdadır. Kırgız Türkçesinde ise içinde göz kelimesinin geçtiği deyimde esasında kastedilen göz değil gözkapağıdır, ancak biz kapak- göz ilişkisini dikkate alarak bu deyimini burada değerlendirdik. Kırgız Türkçesinde, “1. Üzölmek, kırılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek, kızmak” anlamlarında kullanılan “*göz kapağını bir karış (indirmek) asmak (kabagın karış saluu)*” deyimini taşıdığı “kaygılanmak” anlamından ötürü üzölmek ve kırılmak kavramlarıyla ilgili bölümlerin yanında, dertlenmek kavramı içinde de ele alınmıştır. Ancak burada dikkatimizi çeken husus, Türkiye Türkçesinde “suratı asılmak, yüzü asılmak veya kaşlarını çatmak gibi kullanımlardan farklı, Kırgız Türkçesinde aynı anlamı ifade eden deyimde yüz, surat veya kaş yerine gözkapağı tabirinin kullanılmasıdır. Bu durum, aynı duyguları yaşayan ve aynı tepkiyi gösteren insanlara toplumların bakışlarının veya baktıklarında neyi gördüklerinin sosyolojik, psikolojik ve belki yaşadıkları coğrafyaya bağlı değişkenliğini ortaya çıkarmaktadır.

Her iki lehçede de ortak kullanılan bir diğeri organ “yürek”tir. Türkiye Türkçesinde yürek ile ilgili, “*yüreği boğazına tıkanmak, yüreği göz göz olmak*” deyimleri tespit edilmiştir. Kırgız Türkçesinde ise, “*yüreği sıkılmak (cürögü opkolcuu), yüreği şuu deyip düşmek (cürögü şuu dey tüşüü), yüreği titremek (cürögü titiröö), yüreği üşömek (cürögü üşüü), yüreği tahrip olmak (cürögün öyüü), yüreğinden (çekmek) dertlenmek (cürök*

zaada bolu)” şeklindeki yürek isminin geçtiği deyimlerin sayısı Türkiye Türkçesine göre daha fazladır. Kırgız Türkçesinde örneği bulunmayan, ancak Türkiye Türkçesinde “*yüreği boğazına tıkanmak*” şeklinde bir deyimde adı geçen bir diğer uzuv, boğazdır.

Dertlenmek kavram alanı içinde, her iki lehçede karşılaşılan ortaklıklardan biri de “can” kavramının kullanılıyor olmasıdır. Türkiye Türkçesinde, “*tatlı canını sıkmak*” deyiminin bulunmasına karşılık Kırgız Türkçesinde, “*canı acımak (canı açuu), canını koyacak yer bulamamak (canın koyorgo cer tappoo)*” deyimleri yer almaktadır. Diğer kavram alanlarında sıklıkla rastladığımız “iç” kavramı, dertlenmek kavramı için Kırgız Türkçesindeki örneklerde bulunmamasına karşın, Türkiye Türkçesinde “*içi içini yemek*” şeklinde bir örnekle karşımıza çıkmaktadır.

Bu kavram alanı içinde dikkatimizi çeken bir diğer husus, Kırgız Türkçesindeki deyimlerde yansıma kelimelerin kullanılmış olmasıdır. Kırgız Türkçesinde, “meraklanmak, kaygılanmak” anlamındaki “*ız-bızı çıkmak (ız-bızı çıguu)*” ve “kötü şeyler olacağını hissederek irkilmek, korkmak” anlamındaki “*yüreği şuu deyip düşmek (cürögü şuu dey tüşüü)*” şeklinde iki deyimde yansıma “ız-bız ve şuu” şeklinde yansıma kelimeler görmektediriz.

Kırgız Türkçesindeki deyimlerde görülen bir başka farklılık, “istemeden birini kızdırmak, başı belaya girmek” anlamındaki “*yılanın kuyruğuna basmak (cilandın kurugun basuu)*” ve “başı belaya girmek, zor durumda kalmak” anlamında “*örümceğin ağına düşmek (cörgömüştüin toruna çalınuu)*” şeklindeki iki deyimde hayvan adlarının kullanılıyor olmasıdır.

2.3.2. “Hüzünlenmek Efkârlanmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **hüzünlenmek efkârlanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek bağırını ezmektir, üzölmek, dertlenmek.

Hüzünlenmek başını duman almaktır, efkârlanmak.

Hüzünlenmek efkâr basmaktır, hüzünlenmek, tasalanmak, kaygılanmak.

Hüzünlenmek kötü kötü düşünmektir, üzüntülü düşüncelere dalmak.

Hüzünlenmek kukumav kuşu gibi düşünüp durmaktır, çok üzüntülü bir durumda düşünmek.

Hüzünlenmek pis pis düşünmektir, derin ve üzüntülü düşünceye dalmak.

Kırgız Türkçesinde **hüzünlenmek efkarlanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek (çok) bin (türlü, kez) kıvranmaktır (Ming tolgoo), kara kara düşünmek, efkarlanmak.

Hüzünlenmek çiğ yağ yemektir (Çiyki may cegendey boluu), hasret çekmek, kara kara düşünmek, efkarlanmak.

Hüzünlenmek dokuz (doğurmak) kıvranmaktır (Toguz tolgonuu), çok düşünmek, kara kara düşünmek, efkarlanmak.

Hüzünlenmek gönlü bozulmaktır (Könülü buzuluu), 1. Darılmak, kırılmak. 2. Derin düşüncelere dalıp efkarlanmak.

Hüzünlenmek oflaması taş yarmaktır (Üşkürüğü taş caruu), bir şeyi çok düşünmek, çok çekmek, zorlanmak, efkarlanmak, oflamak- puflamak.

DEĞERLENDİRME: “Tasalanmak, kaygılanmak, üzülme” şeklinde anlamlar verilen efkarlanmak kelimesi etrafında oluşturulan Türkiye Türkçesindeki deyimlerde, baş ve bağır organ isimlerine rastlamaktayız. Türkiye Türkçesinde bağır ile ilgili, “*bağrını ezmek*” ve baş ile ilgili, “*başını duman almak*” deyimleri buna örnek gösterilebilir. Ayrıca bu kavram alanı için Türkiye Türkçesinde, Kırgız Türkçesinden farklı olarak işlenen bir diğer husus, “*kukumav kuşu gibi düşünüp durmak*” deyiminde geçen bir hayvan isminin kullanılıyor olmasıdır.

Kırgız Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı kabul edilebilecek durum, “kara kara düşünmek, efkarlanmak” anlamlarındaki “*(çok) bin (türlü, kez) kıvranmak (ming tolgoo)*” deyimini ve “çok düşünmek, kara kara düşünmek, efkarlanmak” anlamlarındaki “*dokuz (doğurmak) kıvranmak (toguz tolgonuu)*” deyimlerinde geçen “bin kıvranmak, dokuz kıvranmak” ifadeleridir. Bu ifadeler, Türkiye Türkçesindeki “merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek” anlamındaki “*dokuz doğurmak*” deyiminde olduğu gibi, içinde bulunulan durumun derecelendirilmesi, ne kadar fazla olduğunun bildirilmesi amacıyla kullanılmış olmalıdır. Ancak “bin kıvranmak, dokuz kıvranmak” deyimlerinde kullanılan “kıvranmak” fiili dikkate alındığında, Kırgız Türkçesindeki bu yaklaşımın Türkiye Türkçesindeki bakış açısından farklı olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.3. “Hüzünlenmek Hislenmektir (Duygulanmaktır)” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **hüzünlenmek hislenmektir (duygulanmaktır)** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek gözleri (dolu dolu olmak) dolmaktır, ağlayacak kadar duygulanmak.

Hüzünlenmek içine işlemektir, duygulanmak, etkilenmek, dokunmak.

Hüzünlenmek içi titremektir, duygulanmak.

Kırgız Türkçesinde **hüzünlenmek hislenmektir (duygulanmaktır)** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek (içi) bağı yumuşamaktır (Booru cibüü), duygulanmak.

Hüzünlenmek gözünden yaş parlamaktır (Közünön caş kılgruu), ağlamak istemek, duygulanmak.

Hüzünlenmek kemiği boşalmaktır (Söögü boşoo), çektiği zorluklardan dolayı birine acımak, hislenmek.

Hüzünlenmek kemiği yumuşamaktır (Söögü caşuu), birine acımak, hislenmek.

DEĞERLENDİRME: Hislenmek- duygulanmak kavramı içindeki deyimler incelendiğinde, yine göz organı üzerinden kurulabilecek ortaklıklar dikkat çekmektedir. Ayrıca her iki lehçe için “iç” kavramı gene ortaklıkları belirleyen bir diğer husus olarak göze çarpmaktadır. Türkiye Türkçesinde göz ile ilgili, “gözleri (dolu dolu olmak) dolmak” deyimine karşılık Kırgız Türkçesindeki, “gözünden yaş parlamak (közünön caş kılgruu)” deyimi, hemen hemen aynı bakış açısıyla aynı şeyi ifade etmektedir. Bunun yanında Kırgız Türkçesinde, “kemiği boşalmak (söögü boşoo), kemiği yumuşamak (söögü caşuu)” şeklindeki deyimlerdeki kemik ismi üzerinden yapılan somutlaştırma da kanaatimizce, dolaylı olarak organ isimleri ile bağlantılıdır.

Bu kavram alanı içindeki malzemelerde görülen bir diğer ortaklık “iç” kavramı etrafında oluşmaktadır. Türkiye Türkçesinde, “içine işlemek” ve “içi titremek” deyimlerine karşılık Kırgız Türkçesindeki, “bağı yumuşamak (booru cibüü)” deyimi bağı kelimesinden dolayı esasında organ ismi ile ilgili deyimlerle ele alınması gerekli iken buradaki bağı kelimesi daha çok “iç” kavramını temsilen kullanılmış gibi görüldüğü için bu deyimi burada ele almayı uygun gördük.

2.3.4. “Hüzünlenmek Kederlenmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **hüzünlenmek kederlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek bağırnı delmektir, çok dokunmak, içine işlemek.

Hüzünlenmek başına karalar bağlamaktır, çok kederlenmek.

Hüzünlenmek ciğer kebab olmaktır, büyük bir acıya uğramak, yüreği yanmak.

Hüzünlenmek ciğeri parçalanmaktır, yüreği parçalanmak.

Hüzünlenmek ciğeri sızlamaktır, yüreği sızlamak.

Hüzünlenmek ciğeri yanmaktır, çok acı ve sıkıntı çekmek, büyük bir acıya uğramak, yüreği yanmak.

Hüzünlenmek ciğerini (delip) delmektir, acıklı bir durum, kişiye dayanılmaz bir üzüntü vermek.

Hüzünlenmek günleri gece olmaktır, çok kederlenecek bir durum içinde bulunmak.

Hüzünlenmek iç çekmektir, üzüntüyle derinden soluk almak.

Hüzünlenmek iç geçirmektir, derin soluk alarak üzüntüsünü belli etmek.

Hüzünlenmek içi cız etmektir, ansızın içi sızlamak.

Hüzünlenmek içi dayanmamaktır, acıklı bir durumu kaldıramamak.

Hüzünlenmek içi götürmemektir, acıklı bir durum karşısında dayanamamak.

Hüzünlenmek içinden bir şeyler kopmaktır, içi ezilmek.

Hüzünlenmek içinden kan gitmektir, içi kan ağlamak.

Hüzünlenmek içini çekmektir, iç çekmek.

Hüzünlenmek içini (parça parça etmek) parçalamaktır, çok üzülmek, aşırı derecede sıkılıp harap olmak.

Hüzünlenmek kalbi parçalanmaktır, yüreği parçalanmak.

Hüzünlenmek kalbi sızlamaktır, yüreği sızlamak.

Hüzünlenmek karanlığa gömülmektir, büyük sıkıntı ve keder içinde kalmak.

Hüzünlenmek keder çekmektir, acı duymak, ızdırıp çekmek.

Hüzünlenmek neşesi kaçmaktır, sevinci azalmak, kederlenmek.

Hüzünlenmek yüreği (cızlamak) cız etmektir, çok acımak, içi sızlamak.

Hüzünlenmek yüreği dayanmamaktır, acısına katlanamamak, çok acı duymak.

Hüzünlenmek yüreğine (bir şey) çökmektir, derinden ızdırıp duymak.

Hüzünlenmek yüreğine saplanmaktır, aşırı derecede acı duymak, içine oturmak.

Hüzünlenmek yüreğini dağlamaktır, acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvranmak.

Kırgız Türkçesinde **hüzünlenmek kederlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüzünlenmek canı acıdır (Canı açuu), acılamak, dertlenmek, kederlenmek.

Hüzünlenmek canı yanmaktır (Canı keyüü), 1. Hastalıktan çekmek, 2. Acılamak, kıyamamak, dayanamamak.

Hüzünlenmek gönlü bölünmüş (parçalanmış) olmaktır (Könülü bölündü bolu), bir şeyi düşünerek huzursuz olmak, kederlenmek.

Hüzünlenmek içi acıdır (İçi açuu), kıyamamak, acılamak, kederlenmek.

Hüzünlenmek içi parçalanmaktır (İçi tıluu), içi acılamak, kalbi acılamak.

Hüzünlenmek içi sıyrılmaktır (İçi sıyrıluu), acılamak, kıyamamak, kederlenmek.

Hüzünlenmek içi (yanmamak) tütmektir (İçi tütpöö), dayanamamak, kıyamamak, meraklanmak.

Hüzünlenmek içten ezilmektir (İçten ezilüü), içerenmek.

Hüzünlenmek kaburgası (bükülme) eğilmektir (Kabırgası kayışuu), 1. Acılamak, kıyamamak, kederlenmek. 2. Zorluk çekmek.

Hüzünlenmek kaburgası sökülmektir (Kabırgası sögülüü), içi acılamak, kederlenmek, kaygılanmak.

Hüzünlenmek (içi) karnı kaynamaktır (Kursak kaynoo), içi yanmak.

Hüzünlenmek yüreği zır deyip düşmektir (Cürögü zır dey tüşüü), üzücü olayları hatırlayıp yüreği sızlamak, ödü kopmak.

Hüzünlenmek yüreğinden duman çıkmaktır (Cürögünön tütün çıguu), yüreği yanmak.

Hüzünlenmek yüreğinden kan damlamaktır (Cürögünön kan tamçıloo), içi acılamak, kederlenmek.

Hüzünlenmek yüz (kez, çok) kıvranmaktır (Cüz tolgonuu), kararsız kalmak, kara kara düşünmek.

DEĞERLENDİRME: “Kederli olmak, üzülme, tasalanma, mükedder olmak” anlamlarına gelen kederlenmek kelimesi etrafında, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde oluşan malzemelerde, birçok ortak nokta dikkat çekmektedir.

Bu ortaklıklardan ilki deyimlerde geçen organ isimleri etrafında oluşmaktadır. Hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki deyimlerde “yürek” kelimesi

ortaktır. Türkiye Türkçesinde yürek ile ilgili, “*yüreği (cızlamak) cız etmek, yüreği dayanmamak, yüreğine (bir şey) çökmek, yüreğine saplanmak, yüreğini dağlamak*” deyimlerin bulunmasına karşılık Kırgız Türkçesinde yürek ile ilgili, “*yüreği zır deyip düşmek (cürögü zır dey tüşüü), yüreğinden kan damlamak (cürögünön kan tamçıloo), yüreğinden duman çıkmak (cürögünön tütün çıguu)*” deyimler yer almaktadır.

Türkiye Türkçesindeki deyimlerde geçen ancak Kırgız Türkçesindeki deyimlerde tespit edemediğimiz diğer organ isimleri; bağır, baş, ciğer ve kalptir. Bunun yanında Türkiye Türkçesinde örneği olmadığı halde Kırgız Türkçesindeki deyimlerde adı geçen vücut uzuvları ise karın ve kaburgadır. Bunlarla ilgili örnekler yukarıda kendi başlıkları altında verilmiştir, ancak ortak olan veya olmayan bu organ isimlerinin yanında anlatılmak istenen durumun daha iyi somutlaştırılmasını sağlamak amacıyla kullanılan fiiller de bu organ isimleri kadar dikkat çekicidir.

Türkiye Türkçesindeki deyimlerde karşılaşılan; dağlamak, delmek, parçalanmak, saplanmak, sızlamak, yanmak gibi fiillerin yanında Kırgız Türkçesindeki deyimlerde karşılaşılan; bükülmek, eğrilmek, ezilmek, kaynamak, kıvranmak, parçalanmak, sökülme, yanmak gibi fiiller, aktarılmak istenen durumun somutlaştırılmasında etkin rol oynayabilecek, özellikle seçilmiş fiiller, gibi görünmektedir. Çünkü bu fiillerin her biri taşıdıkları anlamlar itibariyle somut eylemlerin açıklanması ve adeta resmedilmesi için son derece elverişlidir. Bu durum bize, aynı soydan gelen insanların, yüzlerce yıllık ayrılığın ve binlerce kilometrelik coğrafya farklılığının bulunmasına rağmen, dil mantıklarının farklılaşmadığını, zihinlerinin dil ile olan münasebetlerinde aynı yolu takip ettiğini göstermektedir.

Her iki lehçe arasında bu kavram alanı ile ilgili bir diğer ortak nokta “iç” kavramının “gönül, ruh, can, yürek” gibi anlamları ifade edebilecek şekilde kullanılmış olmasıdır. Türkiye Türkçesinde iç ile ilgili, “*iç çekmek, iç geçirmek, içi cız etmek, içi dayanmamak, içi götürmemek, içinden bir şeyler kopmak, içinden kan gitmek, içini çekmek, içini (parça parça etmek) parçalamak*” deyimlerin bulunmasına karşılık Kırgız Türkçesinde iç ile ilgili, “*içi acılamak (içi açuu), içi sıyrılmak (içi sıyrıluu), içi (yanmamak) tütmemek (içi tütpöö), içi parçalanmak (içi tütüü), içten ezilmek (içten ezilüü)*” deyimler tespit edilmiştir. Bunların dışında Türkiye Türkçesinden farklı olarak

Kırgız Türkçesinde “can” kavramının kullanıldığı “*canı acımak (canı açuu), canı yanmak (canı keyüü)*” iki deyim bulunmaktadır.

Buraya kadar incelediğimiz eşleşmelerde dikkatimizi çeken bir diğer husus da mutsuzlukla ilgili kavram alanlarındaki malzemelerde acıyı nitelemede, somutlaştırmada “kan” kelimesinin yaygın olarak kullanılmış olduğudur. Türkiye Türkçesinde kan ile ilgili tespit edilen, “*içinden kan gitmek*” deyimine karşılık Kırgız Türkçesinde, “*yüreğinden kan damlamak (cürögünön kan tamçıloo)*” deyimini bu ortaklık için dikkat çekicidir. Ayrıca Kırgız Türkçesindeki bu deyim, çalışmada incelenecek deyimlerin tespit edildiği kaynaklarda yer almamasına karşılık, Anadolu’dan derlenmiş: “*Bayram gelmiş neyime/Anam anam garibem/Kan damlar yüreğime/Anam anam garibem*” mısralarından oluşan türküdeki “*yüreğine kan damlamak*” ifadesini de çağrıştırmaktadır. Yalnız burada, zihnin bir benzetme unsuru olarak ilişki kurduğu hareket ve nesneyi algılayışı bakımından dikkat çeken nokta, Kırgız Türkçesindeki ifadenin “*yüreğinden kan damlamak*” şeklinde, hareketin içten dışa doğru, Türkiye Türkçesindeki ifadenin “*yüreğine kan damlamak*” şeklinde, hareketin dıştan içe doğru tasarlanmış olmasıdır. Yani bu lehçelerde ifade edilmeye çalışılan hareketin yönü, birbirine ters istikamettedir.

Kederlenmek kavram alanıyla ilgili tespit edilen deyimlerdeki bir diğer husus, kelime olarak ortaklık bulunmamasına karşılık her iki lehçede de yansıma kelimelerin kullanılmış olmasıdır. Türkiye Türkçesinde, “çok acımak, içi sızlamak” anlamında “*yüreği (cızlamak) cız etmek*” deyimine karşılık Kırgız Türkçesinde, “üzücü olayları hatırlayıp yüreği sızlamak, ödü kopmak” anlamındaki “*yüreği zır deyip düşmek (cürögü zır dey tüşüü)*” deyimini “cız ve zır” yansıma kelimelerinin geçtiği örneklerdir.

2.4. Korkmak Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **korkmak** kavram alanıyla ilişkili metaforlar şu şekilde sıralayabiliriz:

Korkmak akli başından gitmektir çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.

Korkmak akli bokuna karışmaktır kaba korkudan şaşırıp ne yapacağını bilememek.

Korkmak akli çıkmaktır sonucun kötü olacağını düşünerek korkuya kapılmak.

Korkmak altına (kaçırmak) etmektir 1) yatağına veya donuna işemek; 2) *meç.* çok korkmak.

Korkmak can başına sıçramaktır çok korkmak.

Korkmak can derdine düşmektir ölüm korkusuna kapılmak.

Korkmak canı ağzına (boğazına) gelmektir büyük bir tehlike karşısında ölecekmiş gibi bir korkuya kapılmak.

Korkmak (birinin) cesaretini kırmaktır yürekliliğini gidermek, korkutmak.

Korkmak çarpıntısı tutmaktır heyecan, korku veya üzüntüden çarpıntı nöbeti gelmek.

Korkmak dili dolaşmaktır korku, heyecan, hastalık, utangaçlık, sarhoşluk gibi sebeplerle şaşırarak söyleyeceğini karıştırmak.

Korkmak dizlerinin bağı çözülmektir korkudan ayakta duramayacak duruma gelmek.

Korkmak etekleri tutuşmaktır çok telaşlanmak.

Korkmak gözleri yuvalarından (evinden) fırlamaktır (uğramak) korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak.

Korkmak gözü yılmaktır daha önceden denediği için o durumla karşılaşmaktan korkmak, o işe girişmekten çekinmek.

Korkmak kâbus basmaktır (çökmek) 1) kötü rüya görmek; 2) büyük sıkıntı, korku duymak.

Korkmak kâbus görmektir 1) korkulu rüya görmek; 2) büyük sıkıntı, korku duymak.

Korkmak kaçacak delik aramaktır korku ile saklanacak yer aramak.

Korkmak kaskatı kesilmektir aşırı coşku, soğuk, korku, üzüntü vb. etkisiyle hareket edemeyecek, bir şey söylemeyecek duruma gelmek, donup kalmak.

Korkmak korktuğuna uğramaktır korktuğu başına gelmek.

Korkmak korkudan çıldırılmaktır aşırı korku yüzünden aklını yitirmek, delirmek.

Korkmak korkusundan altına etmektir (kaçırmak, yapmak) çok korktuğunda idrarını veya dışkısını kaçırarak.

Korkmak korkuya kapılmaktır korku düşmek.

Korkmak korkuya kesmektir korkmak.

Korkmak morali bozulmaktır ruhsal yönden direnme gücünü yitirmek, içine korku düşmek.

Korkmak nutku tutulmaktır korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak.

Korkmak ödü bokuna karışmaktır kaba çok korkmak.

Korkmak ödü kopmaktır (patlamak) çok korkmak.

Korkmak renkten renge girmektir korkudan veya utançtan yüzünün rengi değişmek, sıkılmak.

Korkmak soğuk ter dökmektir (basmak, boşanmak) korkmak, heyecanlanmak, bunalmak, gerilmek.

Korkmak vahamet kesbetmektir gittikçe zorlaşmak, tehlikeli ve korkulacak bir durum almak.

Korkmak vehme kapılmaktır (düşmek) yersiz korkuya, yanlış düşünceye kapılmak.

Korkmak yüreğinin yağı (yağları) erimektir 1) çok üzülmek; 2) çok korkmak.

Korkmak yüreği oynamaktır ansızın heyecanlanmak veya korkmak.

Korkmak yüreği titremektir duygulanmak, endişe, korku duymak.

Korkmak yüreği ürpermektir çok korkmak.

Korkmak yüreği yarılmaktır çok korkmak.

Korkmak yüreği yerinden oynamaktır birdenbire heyecanlanmak veya korkmak.

Korkmak yüzü sararmaktır korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

Kırgız Türkçesinde **korkmak** kavram alanıyla ilgili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Korkmak rengi kaçmaktır (Beti ketüü) bir şeyden korkmak, irkilmek, çaresizlikten bunalmak.

Korkmak yüzünden kanı kaçmaktır (Betinen kanı kaçuu) korku veya kızgınlıktan benzinin sararması, kanının çekilmesi, renginin kaçması.

Korkmak çenesinden (sakal) tüyü çıkmaktır (Caagınan tügü çıguu) 1. Çok kızgın ve sinirli olmak, 2. Korkudan donup kalmak.

Korkmak candan tünemektir (Candan tünülüü) çok korkmak, yaşamdan umudunu kesmek.

Korkmak canı çıkmaktır (Canı çıguu) 1. Ölmek, canı çıkmak, 2. Çok korkmak ve ödü patlamak.

Korkmak canı gözüne görünmektir (Canı közünö körünü) 1. Ağrı sızı çekmek, 2. Çok korkmak, ödü patlamak.

Korkmak canı (ağzını kaplamak) ağzına gelmektir (Canı oozuna kaptaluu) çok korkmak, ödü patlamak, canı ağzına gelmek.

Korkmak canını çekip almaktır (Canın suurup aluu) 1. Çok korkutmak, çaresiz bırakmak, 2. rahatsız etmek, bıktırmak.

Korkmak yüreği titremektir (Cüröğü kaltıroo) korkudan ödü patlamak.

Korkmak yüreği ağzına (tıklmak) sıkışmaktır (Cüröğü oozuna tıgıluu) çok korkmak, ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak.

Korkmak yüreği sıkılmaktır (Cüröğü opkolcuu) kötü bir şey olacakmış veya kötü bir haber alacakmış gibi korkmak, kaygılanmak, endişeye kapılmak.

Korkmak yüreği ölmektir (Cüröğü ölüü) yapılan şeyin sonuçlarından korkup pişman olmak, yazıklanmak.

Korkmak yüreği şuu diye düşmektir (Cüröğü şuu dey tüşüü) kötü şeyler olacağını hissederek irkilmek, korkmak.

Korkmak yüreği titremektir (Cüröğü titiröö) korkmak, endişelenmek.

Korkmak yüreği düşmektir (Cüröğü tüşüü) bayılacak kadar korkmak.

Korkmak yüreği zır diye düşmektir (Cüröğü zır dey tüşüü) üzücü olayları hatırlayıp yüreği sızlamak, ödü kopmak.

Korkmak saçı dik durmaktır (Çaçı tik turuu) korkudan veya şaşkınlıktan kalbi çarpmak, çarpıntı yaşamak.

Korkmak bedeni ölmektir (Deni ölüü) çok korkmak, korkudan aklını oynatmak.

Korkmak akli çıkmaktır (Esi çıguu) korkmak.

Korkmak akli gitmektir (Esi ketüü) ne yapacağını şaşırıp kalmak, daralmak, korkmak.

Korkmak imanı saman olmaktır (Iymanı saman boluu) çok korkmak.

Korkmak kelimesi ağzından düşmektir (Kelmesi oozunan tüşüü) korkudan kendini kaybetmek, ne yapacağını bilememek.

Korkmak kınına girmektir (Kınına kirüü) korkudan hiç sesini çıkaramamak, çaresiz kalmak.

Korkmak girecek yer bulamamaktır (Kirerge cer tappoo) korku veya utançtan ne yapacağını bilememek.

Korkmak gölgesinden korkmaktır (Kölökösünön korkuu) gereksiz yere korkmak, gölgesinden bile korkmak.

Korkmak gözünden kıvılcımlar uçmaktır (Közünön çaar çımın uçuu) 1. Çok eziyet çekmek, 2. Korkmak, korkudan ne yapacağını şaşırıp kalmak, daralmak.

Korkmak kuyruğunu kısıp kalmaktır (Kuyrugun kıpçuu) korkudan sessiz kalmak, ses çıkartamamak.

Korkmak kedi olmaktır (Mışık boluu) korkmak, korkudan yüreği titremek, ödü patlamak.

Korkmak (keskin bir şeyin) sivri ucu körelmektir (Mizi kaytuu) şevki kırılmak, korkmak, sakinleşmek.

Korkmak ciğeri ağzına gelmektir (Öpkösü oozuna kelüü) yüreği ağzına gelmek, ödü kopmak.

Korkmak canı (ruhu) kaçmaktır (Suru kaçuu) 1. Korkmak, 2. Çökmek.

Korkmak kanı kaçmaktır (Şüyü kaçuu) korkmak.

Korkmak dili bağlanmaktır (Tili baylanuu) korkudan dilini yutmak, konuşamamak, boğazı düğümlenmek.

Korkmak başındaki (tepesindeki) saçı dik durmaktır (Töbö çaçı tik turuu) çok korkmak, korkudan aklını kaçırmak.

Korkmak (ödü patlamak) ruhu uçmaktır (Üröyü uçuu) korkudan titremek.

Korkmak şuurunu gitmektir (Üşü ketüü) çok korkmak, ödü patlamak.

DEĞERLENDİRME: Korkmak kavram alanıyla ilgili hem Türkiye Türkçesi, hem de Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelere bakıldığında, bu iki lehçenin dil malzemelerinde neredeyse aynı hususları dikkate alarak tıpa tıp aynı şeyleri söylediği görülmektedir.

Buradan hareketle, bu kavram alanı için ortak veya farklı özellikleri ifade etmek gerekirse ilk dikkat çeken nokta, bedenle ilişkili organların kullanım ortaklığıdır. Her iki lehçede de “**ağız, baş, dil, diz, göz, öd, yürek**” gibi bedenle ilişkili organ veya bölge isimleri bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bu organların içinden **baş** Kırgız Türkçesinde doğrudan kullanılmamış, ancak “*töbö çaçı tik turu*” deyimindeki **töbö** (tepe) ibaresi **baş** yerine kullanılmış bir benzetme unsuru olarak kabul edilebilir niteliktedir.

Her iki lehçede de korkmak kavramını ifade etmek üzere oluşturulan kalıp söz dizilerinin çoğunda “**gitmek, kaçmak ve çıkmak**” fiillerinin yaygın bir şekilde kullanımını dikkat çeken bir diğer husustur. Esasında, her iki lehçenin metaforik eşleşmelerinde bu üç fiil anlam olarak aynı hareketi ifade etmektedir. Bu hareket de

“**çıkılmak**”tır. Diğer ikisi hareketin daha çok derecesi veya yeri ile ilişkili olarak aynı anlamı işaret etmektedir. Türkiye Türkçesinde; “*aklı başından gitmek, akli çıkılmak*” gibi deyimler doğrudan çıkılmak kavram alanıyla ilişkili iken “*canı ağzına gelmek, gözleri yuvalarından fırlamak, yüreği oynamak veya yüreği yerinden oynamak*” gibi deyimler de dolaylı olarak çıkılmak kavram alanıyla ilişkili görülmektedir.

Kırgız Türkçesinde ise; “*rengi kaçmak, yüzünden kanı kaçmak, canı çıkılmak, akli çıkılmak, akli gitmek, canı (ruhu) kaçmak, kanı kaçmak, şuuru gitmek*” gibi deyimler doğrudan “*canı gözüne görünmek, canı ağzına gelmek, yüreği ağzına sıkışmak, yüreği düşmek, yüreği zır diye düşmek, gözünden kıvılcımlar uçmak, ciğeri ağzına gelmek, ruhu uçmak*” gibi deyimler de dolaylı olarak çıkılmak kavram alanıyla ilişkili görülmektedir. Burada dikkati çeken bir diğer husus, korkma hissini ifade etmek üzere başvuru olan çıkılmak, gitmek veya kaçmak fiilleri ile aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılan diğer fiillerin işlenişinde çoğunluk “**can**”ın gitmesi, çıkması yani **ölüm** fikri işlenmektedir.

Mutsuzluk kavram alanıyla ilişkili alt kavramları oluşturan metaforik eşleşmelerin çoğunda **can** kavramı dikkat çekici derecede ön plandadır, ancak **korkmak** kavram alanında olduğu kadar hiçbir kavram alanında **ölüm** kavramını hatırlatacak derecede işlenmemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, mutsuzluk kavram alanını oluşturan alt kavramların içinde korkmak kavramı, insan için çaresizliğin en son noktası olan **ölüm** olgusunu yoğun bir şekilde işlemeyle, insan zihninde çok derin izler bırakmakta, çaresizliğin ve mutsuzluğun en çok hissedildiği kavram alanı olarak ön plana çıkmaktadır.

Korkmak kavram alanını ifade etmek üzere başvuru olan gitmek, çıkılmak kavram alanıyla işlenen bir diğer unsur da **akıl** olgusudur. Türkiye Türkçesinde; “*aklı başından gitmek, akli bokuna karışmak, akli çıkılmak*” gibi deyimlerin yanında Kırgız Türkçesindeki; “*akli çıkılmak, akli gitmek*” gibi deyimler de hep akıl olgusunun gitmek, çıkılmak kavramıyla ilişkili bir şekilde ele alındığı metaforik eşleşmelerdir.

Korkmak kavramıyla ilişkili her iki lehçede de insanların korku halindeyken ortaya koydukları tepkilerini somut bir şekilde gözlemlenmelerinin sonucu olarak, renk (yüzle ilgili) kavramını ele alışları da ortak bir özellik olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Türkiye Türkçesinde; “*renkten renge girmek, yüzü sararmak*” gibi deyimlerin yanında

Kırgız Türkçesinde; “*renge kaçmak, yüzünden kanı kaçmak, kanı kaçmak*” gibi deyimler bu ortaklığı sergilemektedir.

Bu kavram alanında her iki lehçe için ortaya çıkan bir diğer ortak kullanım; korku ve heyecan gibi durumların sonunda insanda meydana gelen fizyolojik bir gösterge biçiminde de tanımlayabileceğimiz “*dil tutulması*” ile ilişkilidir. Bu durumu ifade etmek üzere Türkiye Türkçesinde “*dili dolaşmak*” deyiminin kullanılmasına karşılık Kırgız Türkçesinde “*dili bağlanmak*” deyimini kullanılmaktadır. Bu iki deyimde geçen “bağlanmak” fiili her ne kadar “dolaşmak” fiiline göre anlam açısından daha kesin bir ifadeye sahipse de sonuç olarak her iki lehçeyi konuşan insanların zihinlerinin aynı yönde işletildiğini göstermesi bakımından bu örnekler dikkat çekicidir.

Korkmak kavram alanında Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde karşılaşılan bir diğer özellik, “korkudan sessiz kalmak, ses çıkartmamak” anlamına gelen *kuyruğunu kısıp kalmak (Kuyrugun kıpçuu)* ve “korkmak, korkudan yüreği titremek, ödü patlamak” anlamına gelen *kedi olmak (Mışık boluu)* deyimlerinde de görüldüğü üzere korkmak kavramıyla **kedi** ve **kuyruk** kavramlarının ilişkilendirilmesidir. Aynı ilişkilendirme, yukarıda tespit edilen metaforik eşleşmelerde yer almasa da Türkiye Türkçesinde de görülen bir özelliktir. “*Kuyruğunu kısıp oturmak, kuyruğunu sokacak delik aramak*” veya “*korkak kedi*” gibi kullanımlar Türkiye Türkçesinde de korkmak kavram alanıyla ilişkili anlamlar ifade etmektedir.

2.4.1. “Korkmak Kaygılanmaktır (Endişelenmektir)” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **korkmak kaygılanmaktır (endişelenmektir)** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Korkmak başından korkmaktır hayatından kaygı duymak, cezalandırılmaktan korkmak.

Korkmak endişeye düşmektir tasaya kapılmak, kaygılanmak.

Korkmak gam çekmektir tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek.

Korkmak içi içine geçmektir tedirgin olmak.

Korkmak içini kemirmektir bir üzüntüden rahatsızlık duymak, tedirgin olmak.

Korkmak içini kurt yemektir (kemirmek) sürekli bir kaygı içinde bulunmak.

Korkmak korku düşmektir endişelenmek, korkmak.

Korkmak meraka düşmektir 1) meraklanmak; 2) kaygılanmak.

Korkmak merakından çatlamaktır çok kaygılanmak.

Korkmak merakta kalmaktır kaygı içinde olmak.

Korkmak meraktan ölmektir çok kaygılanmak.

Korkmak (birinde) şafak atmaktır 1) birden önemli bir durumla karşı karşıya olduğunu anlamak; 2) öfkelenmek; 3) korku ve telaşa kapılmak.

Korkmak (birinin) tebdili şaşmaktır ne yapacağını bilememek, telaşa kapılmak.

Kırgız Türkçesinde **korkmak kaygılanmaktır (endişelenmektir)** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Korkmak yediği tutkal içtiği girdap olmaktır (Cegeni celim, içkeni irim boluu) hayatı zehir olmak, sürekli korku ve tedirginlik yaşamak.

Korkmak yüreği şuu diye düşmektir (Cürögü şuu dey tüşüü) kötü şeyler olacağını hissederek irkilmek, korkmak.

Korkmak yüreği titremektir (Cürögü titiröö) korkmak, endişelenmek.

Korkmak yüreği üşümektir (Cürögü üşüü) endişelenmek, herhangi bir şeyin üzücü sonuçlarının olabilme ihtimalinden korkmak.

Korkmak yüreği korkmuş olmaktır (Cürök zaada boluu) endişelenmek, korkmak.

Korkmak ız-bızı çıkmaktır (Iz-bızı çıguu) meraklanmak, kaygılanmak.

Korkmak şuuru (kafası karışmak) sayılara bölünmektir (Sanaası sanga bölünüü) herhangi bir şeyi çok düşünerek endişelenmek.

DEĞERLENDİRME: Kaygılanmak kavramıyla ilişkili metaforik eşleşmelerin değerlendirmesine geçmeden önce, kaygılanmak fiilinin Türkçe Sözlük'te nasıl anlamlandırıldığına bakmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Türkçe Sözlük'te kaygı sözü ve bu sözün türevlerine verilen anlamların çoğu; **kaygı**, “üzüntü, endişe duyulan düşünce”, **kaygılanma**, “kaygılanmak işi, üzülmek”, **kaygılanmak**, “kaygı duymak, üzülmek”, **kaygılı**, “kaygısı olan, üzüntülü” gibi örneklerde açıkça görüldüğü üzere, korku kavramından ziyade üzüntü kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Bizce bu ilişkilendirmede kaygı, üzüntüden daha çok korku kavram alanı içinde değerlendirilmelidir. Kaygı sözünün üzülmek kavramıyla olan ilişkisi daha dolaylı bir ilişki gibi görünmektedir. Günlük konuşma dilimizde de insanların zihinlerinde kaygılanmak kavramı çoğunlukla korku kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir, zira üretilen dil malzemeleri buna işaret etmektedir.

Kaygılanmak kavramını ifade eden metaforik eşleşmelerde anlam olarak “herhangi bir durumun içinde kapalı kalma, herhangi bir durumun istemeden de olsa içinde bulunma, bu durumdan hoşnut olmama, biraz da çaresiz kalma, ne yapacağını bilememe” gibi anlamlar ifade edebilecek olan “**düşmek**” fiilinin her iki lehçede de kullanılması dikkat çeken bir unsurdur. Türkiye Türkçesindeki “*endişeye düşmek, (içine) korku düşmek, meraka düşmek*” gibi deyimler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kırgız Türkçesinde de aynı durum “*yüreği şuu diye düşmek*” deyiminde ortaya çıkmaktadır. Bu da bu lehçeleri konuşan insanların zihninde kaygı kavramının aynı şekilde tasarlandığını göstermektedir.

2.5. Küsmek/Darılmak Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde “**küsmek/darılmak**” kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) adını ağzına almamaktır, dargınlık, kırgınlık, kızgınlık vb. sebeple bir kimseden söz etmemek.

Küsmek (Darılmak) (birini) aforoz etmektir, mec. darılıp biriyle konuşmamak, ilgiyi kesip kendinden uzaklaştırmak, toplum dışlamak.

Küsmek (Darılmak) arası (araları) açılmaktır, arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak.

Küsmek (Darılmak) arayı soğutmaktır, eski yakınlık, dostluk kalmamak.

Küsmek (Darılmak) çehre etmektir, surat etmek.

Küsmek (Darılmak) çehresi bozulmaktır, yüzü düşmek.

Küsmek (Darılmak) dargın durmaktır, küskün durumda olmak.

Küsmek (Darılmak) gönül koymaktır, gücenmek, alınmak, darılmak.

Küsmek (Darılmak) sırt (sırtını) çevirmektir, birine darılmak.

Küsmek (Darılmak) surat asmaktır, kaşlarını çatıp yüzüne küskün veya dargın bir anlam vermek, somurtmak.

Küsmek (Darılmak) surat etmektir, birine karşı küskün durmak, asık yüzlü olmak.

Küsmek (Darılmak) suratı bir karış asılmaktır, öfkelenmek, kızmak ve somurtmak.

Küsmek (Darılmak) suratından düşen bin parça olmaktır, öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak.

Küsmek (Darılmak) yüzü asılmaktır, somurtmak.

Küsmek (Darılmak) yüzü düşmektir, somurtmak.

Küsmek (Darılmak) yüzünden düşen bin parça olmaktadır, öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak.

Kırgız Türkçesinde “**küsmek/darılmak**” kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) biri eve biri uzağa bakmaktır (Biri üydü, biri çüydü karo), küsmek, konuşmamak.

Küsmek (Darılmak) ciğeri genişlemektir (Öpkösü kazanbaktay boluu), 1. Birine darılmak, 2. İçi yanmak, 3. Övünmek, böbürlenmek.

Küsmek (Darılmak) çatlamak, kırılmaktır (Caraka tüşüü), dostluğun bozulması, darılmak.

Küsmek (Darılmak) gönlü ağrırmaktır (Könülü ooruu), darılmak, kırılmak, gücenmek.

Küsmek (Darılmak) gönlü bozulmaktır (Könülü buzulu), 1. Darılmak, kırılmak. 2. Derin düşüncelere dalıp efkarlanmak.

Küsmek (Darılmak) gönlü kırılmaktır (Könülü sınıuu), darılmak, küsmek.

Küsmek (Darılmak) gönlüne (üstüne almak) almaktır (Könülgö aluu), incinmek, darılmak, kırılmak.

Küsmek (Darılmak) gönül ağrırmaktır (Könül oorutuu), darıltmak, kırmak, gücendirmek.

Küsmek (Darılmak) göz kapağını bir karış asmaktır (Kabagın karış saluu), 1. Üzülmek, kırılmak, darılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek, kızmak.

Küsmek (Darılmak) göz kapağı kirlenmektir (Kabagı kirdöö), kırılmak, darılmak.

Küsmek (Darılmak) içi yanmaktır (Özögü küyüü), çok kırılmak, darılmak, içi yanmak.

Küsmek (Darılmak) neşesi kaçmaktır (İndını öçüü), kırılmak, küsmek.

Küsmek (Darılmak) sen ben olmaktır (Sen, men deşip kaluu), birbiriyle kavga etmek, araları bozulmak, küsmek.

Küsmek (Darılmak) sırtını dönmektir (Sırtın saluu), küsmüş gibi davranmak, sırt çevirmek.

Küsmek (Darılmak) sırtını dönmektir (Dalısın saluu), ilgisiz görünmek, darılmış gibi davranmak.

Küsmek (Darılmak) yanmayan yeri kül olmaktadır (Küybögön ceri kül boluu), çok kırılmak, darılmak.

Küsmek (Darılmak) yüzüne bakmamaktır (Cüz karışpoo), birbiriyle kavga edip ilişkiyi kesmek, küsmek.

DEĞERLENDİRME: Doğrudan küsmek- darılmak kavram alanı içinde değerlendirilebilecek deyimler incelendiğinde, her iki lehçede de özellikle organ veya vücuttaki diğer bölge adlarının kullanılarak gerçekleştirilen somutlaştırmalar ön plana çıkmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ağız ile ilgili, “*adını ağzına almamak*” deyimine karşılık Kırgız Türkçesinde ciğer ile ilgili, “*ciğeri genişlemek (öpkösü kazanbaktay boluu)*” deyimini doğrudan organ isimlerinin kullanılarak yapılan somutlaştırmalara örnek olarak gösterilebilir. Kırgız Türkçesinde “*öpkösü kazanbaktay boluu*” deyiminin tam olarak Türkiye Türkçesinde aktarımı “ciğeri kazan gibi olmak” şeklindedir. Ancak biz, “kazan gibi olmak” ifadesinden kastedilen “genişlemek, büyümek” olduğu için bu deyim, “ciğeri genişlemek” olarak aktarmayı uygun gördük. Ayrıca Kırgız Türkçesindeki “*içi yanmak (özöğü küyüü)*” deyimindeki “iç” kavramı bu kavram alanında da karşımıza çıkması açısından önemli görmekte ve buradaki “iç” kavramının “ciğer” organıyla kurulan deyimlerle anlam olarak bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz.

Bunun dışında, her iki lehçede de aynı uzuvların kullanıldığı somutlaştırma örnekleri mevcuttur. Örneğin Türkiye Türkçesinde yüz ile ilgili, “*yüzü asılmak, yüzü düşmek, yüzünden düşen bin parça olmak*” deyimlerinin varlığına karşılık Kırgız Türkçesinde yüz ile ilgili, “*yüzüne bakmamak (cüz karışpoo)*” deyimini mevcuttur. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki “*surat etmek, suratı bir karış asılmak, suratından düşen bin parça olmak*” deyimlerindeki “surat” kelimesinden de “yüz” kastedilmektedir. Yine Türkiye Türkçesinde geçen “*çehre etmek, çehresi bozulmak*” deyimindeki “çehre” de “yüz” ifade edilmek istenmiştir. Burada dikkati çeken önemli bir husus, Türkiye Türkçesinde “alınmak, kırılmak, darılmak, morali bozulmak” gibi anlamlar ifade eden yüz, surat veya çehre gibi farklı kelimelerle telaffuz edilen, ancak aynı bölgenin “asılması, düşmesi, aşağı sarkıtılması” şeklinde tasvir edilen durumun Kırgız Türkçesindeki “*göz kapağı kirlenmek (kabağı kirdöö)*, ve *göz kapağını bir karış asmak (kabağın karış saluu)*” deyimlerinde geçen gözkapığı ile ifade edilmesidir.

Bu kavram alınıyla doğrudan ilgili deyimlerde görülen bir diğer ortaklık, yine vücutla ilgili “sırt” kelimesinin her iki lehçede de işlenmiş olmasıdır. Türkiye Türkçesinde, “*sırt*

(sırtını) çevirmek” deyimine karşılık Kırgız Türkçesinde “*sırtını dönmek (dalısın saluu), sırtını dönmek (sırtın saluu)*” deyimleri sırt kelimesinin geçtiği örneklerdir.

Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde küsmek- darılmak kavram alanıyla doğrudan ilgili deyimlerde karşımıza çıkan bir diğer ortaklık “gönül” kelimesi etrafında oluşturulan benzetmelerdir. Türkiye Türkçesinde “*gönül koymak*” deyimini ve Kırgız Türkçesindeki “*gönül ağrıtmak (könül oorutuu), gönlüne (üstüne almak) almak (könülgö aluu), gönlü bozulmak (könülü buzulu), gönlü ağrıtmak (könülü ooruu), gönlü kırılmak (könülü sınıuu)*” deyimleri gönül kelimesinin işlendiği örneklerdir. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki “*arası (araları) açılmak, arayı soğutmak*” deyimlerde geçen “ara” kelimesi de bizce, iki kişi arasındaki “gönül ilişkisi, gönül yakınlığı/uzaklığı” anlamlarını işaret etmektedir.

2.5.1. “Küsmek/Darılmak Alınmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **küsmek/darılmak alınmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) buluttan nem kapmaktır, en küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak.

Küsmek (Darılmak) gönül koymaktır, gücenmek, alınmak, darılmak.

Küsmek (Darılmak) havadan nem kapmaktır, en küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak.

Küsmek (Darılmak) (birinin) pirinci (çok) su (götürmemek) kaldırmamaktır, alıngan, çabuk darılır olmak, şakadan anlamamak.

Küsmek (Darılmak) rüzgârdan nem kapmaktır, en küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak.

Küsmek (Darılmak) üzerine almaktır, bir davranışın kendisine karşı olduğunu sanarak tedirgin olmak, alınmak.

Kırgız Türkçesinde **küsmek/darılmak alınmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) ağzı taş olmaktır (Oozu taş bolu), tepkisini susarak göstermek.

Küsmek (Darılmak) arkasını dönmektir (Arkasın saluu), surat asmak, alınmak.

Küsmek (Darılmak) arpasını ham biçmektir (Arpasın kam orgonsuu), gereksiz yere alınganlık göstermek.

Küsmek (Darılmak) yüzünü yere eğmektir (Cesirin cerge saluu), suratını asmak, alınmak.

DEĞERLENDİRME: Alınmak kavram alanıyla ilgili Kırgız Türkçesindeki deyimlerde yine insan bedeniyle bağlantılı somutlaştırmalar dikkat çekmektedir. “*arkasını dönmek (arkasın saluu), yüzünü yere eğmek (cesirin cerge saluu), ağzı taş olmak (oozu taş bolu)*” deyimleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu deyimlerden, “*arkasını dönmek*” deyimindeki “arka” kelimesinden “sırt” anlamının işaret edildiğini düşündüğümüzden dolayı, bu deyim de bu grupta ele almayı uygun gördük.

Türkiye Türkçesindeki “*gönül koymak*” deyiminde görülen “gönül” kelimesinin bundan önceki kavram alanlarındaki kullanımı da dikkate alınacak olursa, bu kelimenin ruh dünyamızla ilgili malzemelerde ne derece önemli bir yere sahip olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde karşılaştığımız ve hemen hemen aynı kaynaktan beslenilerek oluşturulduğunu düşündüğümüz “*buluttan nem kapmak, havadan nem kapmak, rüzgârdan nem kapmak*” deyimlerinde “gelip geçer durumlara gösterilen gereksiz kırgınlık” anlamının “bulut, hava ve rüzgar” kelimeleriyle ifade edilmesi son derece dikkat çekici benzetmelerdir.

Bu kavram alanıyla ilgili, iki lehçe arasında dikkat çeken bir diğer eşleşme, Türkiye Türkçesinde “*(birinin) pirinci (çok) su (götürmemek) kaldırmamak*” deyimindeki ifade tarzı, zihnin işleyiş yönü ve kullanılan argümanlar ile Kırgız Türkçesinde “*arpasını ham biçmek (arpasın kam orgonsuu)*” deyimindeki bakış açısidir. Bu iki kullanım, sanki yan yana oturan iki kişinin birbirlerinden etkilenecek, benzer durumlara aynı veya benzer malzemelerle benzer tepkileri vermesi, adeta birbirlerinden kopya etmesine benzetilmektedir.

Kırgız Türkçesindeki deyimlerden “*ağzı taş olmak (oozu taş bolu)*”, Türkiye Türkçesindeki “Çok şaşırıp ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilememek, sesini çıkaramaz olmak” anlamlarına gelen “*taş kesilmek*” deyimini hatırlatmaktadır. Bu iki deyim, her iki lehçede de hemen hemen aynı zihin yapısıyla birbirlerine yakın anlamlarda kullanılsa da farklı durumları ifade etmektedirler. Bununla birlikte bu deyimler, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesini konuşan insanların zihinlerinin,

durumları algılama ve ifade etmede birbirlerine benzer noktalarla bağlantı kurduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

2.5.2. “Küsmek/Darılmak Gücenmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **küsmek/darılmak gücenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) ağır gelmektir, 1) gücüne gitmek, onuruna dokunmak. 2) yapılması güç gelmek.

Küsmek (Darılmak) ağırlığına gitmektir, onuruna dokunmak veya gücüne gitmek.

Küsmek (Darılmak) araları limoni olmaktır, aralarında hafif bir kırgınlık olmak.

Küsmek (Darılmak) aralarına kara kedi girmektir, iki dost birbirine gücenmek, iki dostun arasına soğukluk girmek.

Küsmek (Darılmak) fenasına gitmektir, üzülme, gücenme, kırılmak, sinirlenme.

Küsmek (Darılmak) gönlü kalmaktır, gücenme.

Küsmek (Darılmak) gönül koymaktır, gücenme, alınma, darılma.

Küsmek (Darılmak) (bir şey birinin) gücüne gitmektir, gönlü kırılmak, onuruna dokunma.

Küsmek (Darılmak) (birinin) hatırı kalmaktır, gücenme, kırılmak.

Küsmek (Darılmak) izzetinefsine dokunmaktır, 1) onuruna dokunma; 2) gücüne gitme.

Küsmek (Darılmak) kibrine dokunmaktır, gururu zedelenme.

Küsmek (Darılmak) kibrine yedirememektir, gururuna dokunma.

Küsmek (Darılmak) onuruna yedirememektir, bir kimse, kendine duyduğu saygıyla bağdaşmayan ve onur kırıcı olay veya davranışlar karşısında tepkide bulunma, kendine yedirememek.

Küsmek (Darılmak) (bir şey birinin) zoruna gitmektir, onuruna dokunma, gücüne gitme.

Kırgız Türkçesinde **küsmek/darılmak gücenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) bakışı, fikri kırılmaktır (Nazarı sınıuu), gücenme, utanma.

Küsmek (Darılmak) bakışını, fikrini kırmaktır (Nazarın sındıruu), gücendirmek.

Küsmek (Darılmak) gönlü ağrımdır (Könülü ooruu), darılmak, kırılmak, gücenmek.

Küsmek (Darılmak) gönül ağrımdır (Könül oorutuu), darılmak, kırmak, gücendirmek.

Küsmek (Darılmak) içini acımdır (İçin açıştıruu), çok üzme, gücendirmek.

Küsmek (Darılmak) içini burkmdır (İçin buratuu), pişman etmek, gücendirmek.

Küsmek (Darılmak) yüreği kanamak, yanmdır (Zeeni keyüü), gücenmek, üzölmek, canı acımd.

Küsmek (Darılmak) yüreğini kanatmak, yakmdır (Zeenin keyitüü), gücendirmek, acı çektirmek.

DEĞERLENDİRME: Gücenmek kavram alanıyla ilgili hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki deyimlerde ortaklaşa kullanılan tek kavram “gönöl” kavramıdır. Türkiye Türkçesinde “gönlü kalmak, gönöl koymak” deyimlerinde geçen gönöl kelimesi Kırgız Türkçesindeki “gönöl ağrımdak (könöl oorutuu), gönlü ağrımdak (könölü ooruu)” deyimlerde karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesindeki iki deyim, anlam olarak esasında aynı deyim olmakla birlikte eylemin yönü açısından farklılık göstermektedirler.

Türkiye Türkçesindeki deyimlerde bulunmamasına karşılık önceki kavram alanlarında sıklıkla karşılaştığımız “iç” ve yürek” kavramları Kırgız Türkçesindeki bu kavram alanıyla ilgili deyimlerde de karşımıza çıkmaktadır: “içini acımdak (için açıştıruu), içini burkmdak (için buratuu); yüreği kanamak, yanmak (zeeni keyüü), yüreğini kanatmak, yakmak (zeenin keyitüü)” deyimleri bu kavramların kullanıldığı örnekler olarak gösterilebilir.

Kırgız Türkçesindeki bu işleyişten farklı olarak bu kavram alanındaki eşleşmelerde Türkiye Türkçesiyle oluşturulan deyimlerde daha soyut ifadeler kullanıldığı söylenilebilir. Bununla birlikte “araları limoni olmak” deyimindeki limon kelimesinden kastedilen “ekşilik” anlamı, kişiler arasındaki ilişkide “soğukluğu, bozukluğu, iyi olmamayı” tasvir etmesi açısından dikkat çeken bir benzetmedir. Yine “aralarına kara kedi girmek” deyimindeki “kara kedi” ifadesinden de daha çok “kara” ismi ön plana çıkarılmak istenmektedir. Çünkü “kara”, halk arasında, beşeri ilişkilerde veya daha genel bir bakış açısıyla, anlam olarak hep “olumsuzluğu, kötülüğü, uğursuzluğu” temsil etmiştir.

Dede Korkut destanında geçen; “Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin...” (Ergin, 1999: 21) diyalogu, halk arasında “kara” kelimesi etrafında oluşturulan kavram alanını göstermesi açısından iyi bir örnektir.

2.5.3. “Küsmek/Darılmak İncinmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **küsmek/darılmak incinmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek canı acımaktır, üzölmek, rahatsız olmak.

Küsmek gönlü kırılmaktır, üzölmek, incinmek, yerinmek.

Küsmek haysiyetine dokunmaktır, onuru incinmek.

Küsmek (birinin) ciğerine işlemektir, kötü söz, kötü davranış çok dokunmak, etkilemek.

Kırgız Türkçesinde **küsmek/darılmak incinmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) bastırmaktır (Basıp berüü), başkalarının yanında biriyle dalga geçmek, onu aşağılamak, incitmek, küçümsemek.

Küsmek (Darılmak) gönlüne (üstüne almak) almaktır (Könülgö aluu), incinmek, darılmak, kırılmak.

Küsmek (Darılmak) pire gibi zıplamaktır (Bürgödöy sekirüü), duymak istemediği sözleri duymak, incinmek.

DEĞERLENDİRME: İncinmek kavram alanıyla ilgili hem Türkiye Türkçesi, hem de Kırgız Türkçesindeki deyimlerde yine “can ve gönöl” benzetmeleri dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinde “gönlü kırılmak” deyimini ile Kırgız Türkçesindeki “gönlüne (üstüne almak) almak (könülgö aluu)” deyimini hemen hemen aynı ifadelerdir.

Buna ilave olarak Türkiye Türkçesinde geçen “canı acımak” deyimini de “can” kavramını işlendiği tek örnektir. Ayrıca “ciğerine işlemek” deyimindeki ciğer benzetmesi de bize göre yine can, iç ve gönöl ile ilişkili bir kullanımdır.

2.5.4. “Küsmek/Darılmak Kırılmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **küsmek/darılmak kırılmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) adını ağzına almamaktır, dargınlık, kırgınlık, kızgınlık vb. sebeple bir kimseden söz etmemek.

Küsmek (Darılmak) araya (aralarına) soğukluk girmektir, arada kırgınlık oluşmak.

Küsmek (Darılmak) fenasına gitmektir, üzölmek, gücenmek, kırılmak, sinirlenmek.

Kırgız Türkçesinde **küsmek/darılmak kırılmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Küsmek (Darılmak) alevlenmektir (Kıyt etüü), birden bire alevlenmek, hiddetlenmek, kırılmak.

Küsmek (Darılmak) burnunu (dokundurmak) sokmaktır (Murdu menen bir tiyüü), birine kötü davranmak, kırmak.

Küsmek (Darılmak) gönlü ağrırmaktır (Könülü ooruu), darılmak, kırılmak, gücenmek.

Küsmek (Darılmak) gönlü bozulmaktır (Könülü buzulu), 1. Darılmak, kırılmak. 2. Derin düşüncelere dalıp efkarlanmak.

Küsmek (Darılmak) gönlünü ağrırmaktır (Könülün oorutuu), gönlünü kırmak, üzmek.

Küsmek (Darılmak) gönlünü kesmektir (Kököyün kesüü), gönlünü kırmak, bıktırmak.

Küsmek (Darılmak) gönlünü kırmaktır (Könülün kaltıruu), gönlünü kırmak.

Küsmek (Darılmak) gönöl ağrırmaktır (Könöl oorutuu), darılmak, kırmak, gücendirmek.

Küsmek (Darılmak) gönöl kırmaktır (Könöl kaltıruu), incitmek, kırmak, gönlünü kırmak.

Küsmek (Darılmak) gönüle (üstüne almak) almaktır (Könölgö aluu), incinmek, darılmak, kırılmak.

Küsmek (Darılmak) göz kapağı kirlenmektir (Kabagı kirdöö), kırılmak, darılmak.

Küsmek (Darılmak) göz kapağını bir karış asmaktır (Kabagın karış saluu), 1. Üzölmek, kırılmak, darılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek, kızmak.

Küsmek (Darılmak) içi yanmaktır (Özögü küyüü), çok kırılmak, darılmak, içi yanmak.

Küsmek (Darılmak) kan yanmaktır (Kan küyüü), aşırı derecede kırılmak.

Küsmek (Darılmak) kıldan dışarı bastırmamaktır (Kıldan kıya bastırboo), olmadık şeylerden birini suçlayıp gönlünü kırmak, incitmek.

Küsmek (Darılmak) mezarı bozulmaktır (Mazarı aynuu), morali bozulmak, kırılmak.

Küsmek (Darılmak) namusuna kamçı değmektir (Namusına kamçı tiyüü), kırılmak.

Küsmek (Darılmak) neşesi kaçmaktır (İndını öçüü), kırılmak, küsmek.

Küsmek (Darılmak) şevki kırılmaktır (Desi kaytuu), hayal kırıklığına uğramak, üzülmek, gönlü kırılmak.

Küsmek (Darılmak) şevkini kırmaktır (Desin kaytaruu), hayal kırıklığına uğratmak, gönül kırmak, üzme.

Küsmek (Darılmak) tadını kaçırmaktır (Mazasın aluu), moralini bozmak, kırmak.

Küsmek (Darılmak) yanmayan yeri kül olmaktır (Küyböğön ceri kül boluu), çok kırılmak, darılmak.

Küsmek (Darılmak) yüreğine buz koymaktır (Cürögünö muz burkuu), gönül kırmak, kendinden soğutmak.

Küsmek (Darılmak) yüreğini yakmak, acıtmaktır (Cürögün açıştıruu), birini aşırı derecede kırmak.

Küsmek (Darılmak) yüreğini yaralamaktır (Cürögün caraloo), kalbini kırmak.

Küsmek (Darılmak) zihni tozlanmaktır (Kököyö kök talkanday tiyüü), gönlünü kırmak, bıktırmak, usandırmak.

DEĞERLENDİRME: Kırılmak kavram alanı içinde dikkat çeken önemli hususlardan biri, Kırgız Türkçesinin bu alanda Türkiye Türkçesinden daha çok malzeme ürettiğidir. Ancak üretilen bu malzemenin hemen hemen tamamı somutlaştırılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu somutlaştırmada, öne çıkarılan isimler kadar o isimlerle birlikte kullanılan “acıtmak, ağrımak, ağrıtmak, alevlenmek, değmek, kesmek, kırılmak, kirlenmek, koymak, yakmak, yanmak, yaralamak” gibi fiillerin ifade ettikleri anlamlar da etkileyicidir.

Kırgız Türkçesinde “yürek, gönül ve iç” kavramlarıyla yapılan somutlaştırmalar yine ön plandadır; “yüreğini yakmak, acıtmak (cürögün açıştıruu), yüreğini yaralamak (cürögün caraloo), yüreğine buz koymak (cürögünö muz burkuu)” deyimleri yürek ile ilgili, “gönlünü kesmek (kököyün kesüü), gönül kırmak (könlü kaltıruu), gönül ağrıtmak (könlü oorutuu), gönüle (üstüne almak) almak (könlü aluu), gönlü bozulmak (könlü buzulu), gönlü ağrımak (könlü ooruu), gönlünü kırmak (könlün kaltıruu), gönlünü ağrıtmak (könlün oorutuu)” deyimleri gönül ile ilgili, “içi yanmak (özöğü küyüü)” deyimi de “iç” kavramı ile ilgilidir.

Bunun dışında; “kan yanmak (kan küyüü)”, “yüreğini yakmak, acıtmak (cürögün açıştıruu), “yüreğine buz koymak (cürögünö muz burkuu)” deyimleri de yanmak fiili

etrafında “iç” kavramıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki “*araya (aralarına) soğukluk girmek*” deyiminde ifade edilen “ara” kelimesinden hareketle, daha önce de belirtildiği üzere bize göre, “kişiler arasındaki gönül ilişkisi, gönül bağı” anlamı işaret edilmektedir. Buna göre bu deyim de gönül ile ilgili deyimler grubunda değerlendirilebilir.

Bu kavram alanıyla ilgili söylenilebilecek diğer bir husus, organ isimlerinin işlenişi ile ilgili olabilir. Türkiye Türkçesinde ağız ile ilgili, “*adını ağzına almamak*” şeklinde bir deyim bulunurken Kırgız Türkçesinde burun ile ilgili, “*burnunu (dokundurmak) sokmak (murdu menen bir tiyüü)*” biçiminde bir deyim bulunmaktadır.

2.6. Öfkelenmek Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **öfkelenmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek afyonu başına vurmaktır, aşırı davranışlarda bulunacak kadar öfkelenmek, ne yaptığını bilememek.

Öfkelenmek ağzı köpürmektir, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek ağzını açıp gözünü yummaktadır, öfke ile sonunu düşünmeden ağzına gelen bütün ağır sözleri söylemek.

Öfkelenmek ateş gibi kesilmektir, beklenmedik bir olay karşısında öfke sonucu kanı beynine sıçramak.

Öfkelenmek ateşi başına vurmaktır, çok öfkelenmek, sinirlenmek, coşmak.

Öfkelenmek ateş püskürmektir, çok öfkeli olmak.

Öfkelenmek ateş saçmaktır, çok kızmak, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek bağırıp çağırmaktır, öfkeyle bağırarak.

Öfkelenmek barut (olmak) kesilmektir, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek (birinin) başına çalmaktır, bir şeyi öfkeyle, nefretle geri vermek.

Öfkelenmek başına geçirmektir, bir şeyi öfke ile birisinin başına vurmaktır.

Öfkelenmek başına kan çıkmaktır, öfkelenmek, hiddete kapılmak, kontrolünü yitirmek.

Öfkelenmek beyni atmaktır, tepesi atmak.

Öfkelenmek (elinden gelse, bıraksalar) bir kaşık suda boğmaktır, bir kimseye çok kızmak veya çok öfkelenmek.

Öfkelenmek bomba gibi patlamaktır, öfkelenerek birdenbire ve yüksek sesle bağırp çağırarak.

Öfkelenmek burnundan solumaktır, çok öfkelenmiş olmak.

Öfkelenmek burnunun yeli harman savurmaktır, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek canı burnundan çıkmaktır, çok kızgın olmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek canı sıkılmaktır, öfkelenmek.

Öfkelenmek diş gıcırdatmaktır, öfkesini davranışlarıyla göstermek.

Öfkelenmek feveran etmektir, birdenbire öfkelenmek, köpürmek, parlamak.

Öfkelenmek (biri) fitili almaktır, birdenbire telaşlanmak, kaygılanmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek gazaba gelmektir, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek gözleri çakmak çakmak olmaktır, ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış (olmak).

Öfkelenmek gözleri kan çanağına dönmektir, sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak.

Öfkelenmek gözlerini devirmektir, öfke ile bakmak.

Öfkelenmek gözleri yuvalarından (evinden) fırlamaktır, korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak.

Öfkelenmek gözü dumanlanmaktır, öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek.

Öfkelenmek gözü kızmaktır, gözü hiçbir şey görmeyecek ölçüde öfkelenmek.

Öfkelenmek gözünü (gözlerini) kan bürümektir, adam öldürecek kadar öfkelenmek.

Öfkelenmek gözü (gözleri) dönmektir, aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek.

Öfkelenmek hırsından çatlamaktır, öfkeyle birlikte aşırı derecede kıskanmak.

Öfkelenmek hırsını alamamaktır, öfkesini yenememek.

Öfkelenmek hızını alamamaktır, mec. öfkesini yenememek, yatışamamak.

Öfkelenmek hiddete kapılmaktır, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek hiddetten kudurmaktır, çok öfkelenmek, aşırı derecede kızmak.

Öfkelenmek ifrit (olmak) kesilmektir, çok öfkelenmek, çok kızmak.

Öfkelenmek infiale kapılmaktır, kızgınlık, öfke duymak.

Öfkelenmek infial uyandırmaktır, kızgınlığa yol açmak, öfke yaratmak.

Öfkelenmek kafası bozulmaktır, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek kafası dönmektir, kızıp öfkelenmek.

Öfkelenmek kafası kızmaktır, öfkelenmek.

Öfkelenmek kafasının kantağı atmaktır, çok sinirlenmek, öfke ile dolmak.

Öfkelenmek kan (kanı) başına (sıçramak veya toplanmak) çıkmaktır, öfkelenmek.

Öfkelenmek kaşı (kaşları) çatılmaktır, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek kaşlarını çatmaktır, kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek (birinin) keli kızmaktır, öfkelenmek.

Öfkelenmek kırıp dökmektir, dikkatsizlik veya öfkeyle birçok şeyin kırılmasına neden olmak.

Öfkelenmek kızarıp bozarmaktır, utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle yüzü renkten renge girmek.

Öfkelenmek küplere binmektir, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek nevri dönmezdır, belli etmemeye çalıştığı bir öfkeye kapılmak, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek nutku tutulmaktır, korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak.

Öfkelenmek ortalığı kırıp geçirmektir, çok kızarak çevresindekilere bağırıp çağırarak.

Öfkelenmek öfkesi başına (çıkarak, vurmak) sıçramaktır, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek öfkesi kabarmaktır, çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmek.

Öfkelenmek (birinden) öfkesini (almak) çıkarmaktır, öfkeli kişi haksız yere ilgisiz birine çatmak.

Öfkelenmek (birinin) öfke topuklarına çıkmaktır, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek sıçırıp sıvamaktır, kaba öfkelenip kaba küfürlerle dolu sözler söylemek.

Öfkelenmek siniri oynamaktır, öfkelenmek, sinirlenmek.

Öfkelenmek sinir kesilmektir, çok sinirlenmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek sinirleri ayakta olmaktadır, çok sinirlenmiş veya öfkelenmiş bulunmak.

Öfkelenmek suratı sirke satmaktır, öfkeli, kızgın olduğu anlaşılmaq.

Öfkelenmek (birinde) şafak atmaktır, öfkelenmek.

Öfkelenmek tepesi atmaktır, birdenbire öfkeye kapılmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek ters ters bakmaktır, düşmanca ve öfkeli bir biçimde bakmaq.

Öfkelenmek yüzünden düşen bin parça olmaktadır, öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak.

Öfkelenmek yüzünü (ekşitmek) buruşturmaktır, yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek.

Öfkelenmek zıvanadan çıkmaktır, 1) çok sinirlenmek, öfkelenmek; 2) aklını yitirmek, çılgın gibi davranmak.

Kırgız Türkçesinde **öfkelenmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek ağızdan ateş saçmaktır (Oozunan ot bürküü), öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek altı üstüne gelmektir (Tügü sırtına aylanuu), çok kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek altındaki yer yanmaktır (Tamanındaki cer örttönüü), çok öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek bıçağa sarılmaktır (Bıçakka tüşüü), aşırı derecede kızmak, öfkeyle saldırmak.

Öfkelenmek dehşete kapılmaktır (Kaabına kaluu), öfkelenmek.

Öfkelenmek derisi daralmaktır (Terisi taruu), kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek dişini gıcırdatmaktır (Tişin kayroo), nefret etmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek göz kapağını bir karış asmaktır (Kabagın karış saluu), 1. Üzülme, kırılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek.

Öfkelenmek gözü (dönmek) bozulmaktır (Közü buzulu), öfkeden çıldırmak, deliye dönme.

Öfkelenmek gözüne kan dolmaktır (Közünö kan toluu), öfkeden gözleri kızarmak.

Öfkelenmek gözünden kan çıkmaktır (Közünön kan çıguu), çok öfkelenmek, çıldırmak.

Öfkelenmek gözünden zehir saçmaktır (Közünön zaar çaçuu), öfkeyle bakmak, öfkesi gözünden belli olmak.

Öfkelenmek gözünün tepesi (ucu) ile bakmaktır (Közünün töböüsü menen karoo), nefretle, öfkeyle bakmak.

Öfkelenmek hiddeti kaynamaktır (Kııcıray kaynoo), kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek (birinin) hiddetine dokunmaktır (Kııcırayna tiyüü), kızdırmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek kafa derisi büzüşmektir (Kuykası kuruşu), öfkelenmek.

Öfkelenmek kahrını kaynamaktır (Kaarı kaynoo), cinlenmek, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek kahrını dökmektir (Kaarın tögüü), çok öfkelenmek, söylenmek.

Öfkelenmek kanı başına (vurmak) çıkmaktır (Kanı başka tebüü), öfkesinden kan beynine çıkmak.

Öfkelenmek kanı bozulmaktır (*Kanı buzulu*), çok öfkelenmek.

Öfkelenmek kanı içine çekmektir (*Kanı içine tartuu*), öfkesinden yüzünün rengi değişmek.

Öfkelenmek kanı kaynamaktır (*Kanı kaynoo*), çok öfkelenmek, cinlenmek, öfkesinden yerinde duramamak.

Öfkelenmek kanı sulanmaktır (*Kanı suyuluu*), cinlenmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek kara cini tutmaktır (*Kara cini karmoo*), çok öfkelenmek.

Öfkelenmek keteni kaynamaktır (*Zıgırı kaynoo*), cinlenmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek ketenini kaynatmaktır (*Zıgırın kaynatuu*), öfkelendirmek, cinlendirmek.

Öfkelenmek kirpiğinde buz donmaktır (*Kirpigine muz tonuu*), öfkelenmek.

Öfkelenmek köşeye sıkışmaktır (*Tanoosu kıpçılıu*), kızmak, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek kül çekmektir (*Kül çeküü*), öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek pisliğini çıkartmaktır (*Zil taştoo*), öfkelenmek.

Öfkelenmek sinir krizine (*kriz geçirmek*) tutulmaktır (*İtatayı tutulu*), öfkelenmek, cinlenmek.

Öfkelenmek şeytani tutmaktır (*Şaytani karmoo*), öfkelenmek, cinlenmek.

Öfkelenmek tiksinti, nefret gelmektir (*İtirkeyi kelüü*), 1. Tiksinmek, iğrenmek. 2. Öfkelenmek.

Öfkelenmek yüzünden kıl çıkmaktır (*Betinen tügü çıguu*), çok öfkelenmek.

Öfkelenmek zehri yüzüne çıkmaktır (*Zaarı betine çıguu*), öfkesi yüzüne vurmak.

DEĞERLENDİRME: Doğrudan öfkelenmek kavram alanı içinde değerlendirilebilecek metaforlarda, genel olarak beden uzuvları oldukça fazla yer kaplamaktadır. Öfkelenmek duygusunu, muhataba daha iyi aktarmak maksadıyla bu yönde yapılan somutlaştırmalar benzetme sanatı açısından da dikkat çekici görünmektedir.

Somitlaştırma malzemesi olarak kullanılan bu organlardan “ağız, diş, göz ve yüz”, hem Türkiye Türkçesi, hem de Kırgız Türkçesindeki deyimlerde ortaklaşa kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ağızla ilgili, “ağzı köpürmek, ağzını açıp gözünü yummak” şeklinde iki deyim; Kırgız Türkçesinde ise “ağzından ateş saçmak (*oozunan ot bürküü*)” şeklinde bir deyim bulunmaktadır. Bu deyimlerden “ağzı köpürmek” deyiminde geçen köpük kelimesi, insanın aşırı derecede sinirlendiği ve bu durumdayken konuştuğu anda, ağzından istem dışı çıkan tükürükleri ifade etmesi açısından dikkat

çekici bir benzetmedir. Kırgız Türkçesi ise, insanın sinirli anında konuşurken ifade ettiği acı, kırıcı, korkutucu, sinirli sözleri ateşe benzetmektedir.

Aynı benzetmeyi Türkiye Türkçesindeki; “*ateş gibi kesilmek, ateş püskürtmek, ateş saçmak, ateşi başına vurmak*” deyimlerinde görmekteyiz. Bununla birlikte, Kırgız Türkçesindeki “*kahrı kaynamak, hiddeti (siniri) kaynamak, keteni kaynamak ve kanı kaynamak*” deyimleriyle Türkiye Türkçesindeki; “*barut kesilmek, bomba gibi patlamak ve gözleri çakmak çakmak olmak*” deyimlerinde de dolaylı olarak aynı ilişki görülmektedir. Burada zihin, ateş halinde bir beden ve bununla birlikte ağızdan çıkan kırıcı, üzücü, ürkütücü sözlerin muhatabının gönlünü zedelemesi, mecazi anlamda yakmasını dikkate alarak bu sözleri ateşle eşleştirmektedir.

Zihinlerin bu eşleştirmeyi yaparken Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde de var olan **kızmak** fiilinin ateşle, sıcaklıkla ilişkili anlamından, başka bir deyişle gerçek anlamından etkilendiğini söylemek gerekir. İleri derecede öfkelenen bir insanın yüzünün kızarması, vücut ısısının artması dışarıdan bakıldığında görülebilen ve herkesçe de bilinen bir durumdur. Bu durumda, bedeni ve ruhu kızmış yani çok ısınmış bir kişinin ağızdan çıkan sözlerin aleve veya ateşe benzetilmesi gayet normal bir durum olarak karşılanmalıdır.

Ayrıca Kırgız Türkçesindeki “*kanı kaynamak*” deyimini, aynı ifadelerle Türkiye Türkçesinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak, her iki lehçede de mevcut olan bu deyim başka başka kavramlarla ilişkili olarak anlamlandırılmaktadır. Kırgız Türkçesinde, “çok öfkelenmek, cinlenmek, öfkesinden yerinde duramamak” şeklinde anlamlandırılan bu deyim Türkiye Türkçesinde daha çok mutluluk ifade edecek şekilde, “heyecanlanmak, coşkun olmak” anlamlarına gelmektedir. Aslında her iki lehçeyi konuşanlar, insan fizyolojisindeki aynı durumu esas almışlar, ancak benzettikleri unsurları farklı kavramlardan seçmişlerdir.

Her iki lehçede de ortaklaşa kullanılan bir diğer organ dişdir. Türkiye Türkçesinde diş ile ilgili; “*diş gıcırdatmak*” şeklinde ifade edilen bir deyim bulunurken Kırgız Türkçesinde; “*dişini gıcırdatmak (tişin kayroo)*” şeklinde bir deyim tespit edilmiştir. Her iki lehçede karşımıza çıkan bu deyim, neredeyse aynı zihinden aynı şeyler düşünülerek üretilen bir dil malzemesi olarak, iki lehçeyi konuşan insanların dil- zihin ilişkisi ortaklıklarında, gösterilebilecek güzel bir örnektir.

Ortak olarak kullanılan bir diğerk organ gözdür. Türkiye Türkçesinde göz ile ilgili; “gözleri çakmak çakmak olmak, gözleri kan çanağına dönmek, gözlerini devirmek, gözleri yuvalarından (evinden) fırlamak, gözü dumanlanmak, gözü kızmak, gözünü (gözlerini) kan bürümek, gözü (gözleri) dönmek” deyimleri bulunmaktayken Kırgız Türkçesinde; “gözü (dönmek) bozulmak (közü buzulu), gözüne kan dolmak (közünö kan toluu), gözünden zehir saçmak (közünön zaar çaçuu), gözünden kan çıkmak (közünön kan çıguu), gözünün tepesi (ucu) ile bakmak (közünün töbösu menen karoo)” şeklindeki deyimler bulunmaktadır.

Bu eşleşmelerde esas itibariyle bir organ olarak göz ve göz ile ilgili kavramlar etrafında gerçekleşen somutlaştırmalar, benzetmeler yapılırken; diğerk taraftan da genel anlamda mutsuzluk kavram alanında geniş yer kaplayan bazı unsurlara da yer verilmektedir. Örneğın “kan” kavramı göz ile ilgili somutlaştırmaların içinde kendine yer edinmiştir. Hem Türkiye Türkçesi, hem de Kırgız Türkçesi göz yuvasını, içi herhangi bir şeyle dolabilecek bir çanağına benzetmiş ve deyimlerde içini kanla doldurmuş, hatta oradan kan çıkartmıştır. Bu da demek oluyor ki, her iki tarafta zihin ortak noktalara temas etmiş, aynı şeyleri düşünmüş ve sonuç olarak aynı malzemeleri üretmiştir.

Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki öfkelenmek kavram alanıyla ilgili deyimlerde, ortaklaşa kullanılan bir diğerk uzuv yüzdür. Türkiye Türkçesinde yüz ile ilgili; “yüzünden düşen bin parça olmak, yüzünü (ekşitmek) buruşturmamak” gibi deyimlerin bulunmasına karşılık Kırgız Türkçesinde bu uzuvla ilgili; “yüzünden kıl çıkmak (betinen tüğü çıguu), zehri yüzüne çıkmak (zaarı betine çıguu)” şeklinde iki deyim bulunmaktadır. Bu deyimlerden öfkelenmek anlamı ifade eden “yüzünden kıl çıkmak” deyimini Türkiye Türkçesinde “üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek” anlamında “tüyleri dik dik olmak” deyimini hatırlatmaktadır. Bu iki deyim her iki lehçede de benzer şekilde ifade edilmesine rağmen zihin bu deyim, bir tarafta “öfkelenmek” kavram alanıyla; diğerk tarafta ise “korkmak, ürkmek” kavram alanıyla ilişkilendirmiştir. Bu iki kavram aynı olmasa da her ikisi birden mutsuzluk kavram alanı içinde değerlendirilebileceğı için esasında, zihnin işleyişı açısından birbirine yakın kavram alanlarından geçişlerin olması, gayet doğal bir durum olarak kabul edilmelidir.

Kırgız Türkçesinde örneğini tespit edemediğimiz, ancak Türkiye Türkçesindeki deyimlerde varlığına rastladığımız bedenle ilgili diğer uzuvlar; “baş (kafa), beyin, burun ve kaş” dır. Türkiye Türkçesinde baş ile ilgili; “*afyonu başına vurmak, ateşi başına vurmak, (birinin) başına çalmak, başına geçirmek, başına kan çıkmak*” şeklindeki deyimlerin yanında “*kafası bozulmak, kafası dönmek, kafası kızmak, kafasının kontağı atmak*” şeklinde kafa kelimesi ile oluşturulmuş benzetmeler de tespit edilmiştir. Beyin ile ilgili; tepesi atmak anlamıyla verilen “*beyni atmak*” deyimini, burun ile ilgili; “*burnundan solumak, burnunun yeli harman savurmak, canı burnundan çıkmak*” deyimleri, kaş ile ilgili; “*kaşı (kaşları) çatılmak, kaşlarını çatmak*” deyimleri yine Kırgız Türkçesinde olmadığı halde Türkiye Türkçesinde bünyesinde bedenle ilgili uzuvların işlendiği metaforik eşleşmelerdir. Buna karşılık Türkiye Türkçesinde olmadığı halde Kırgız Türkçesindeki eşleşmelerde rastladığımız kaşla ilgili “*kirpiğinde buz donmak (kirpiğine muz tonuu)*” şeklinde bir örnek bulunmaktadır.

Öfkelenmek kavram alanıyla ilgili Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesindeki eşleşmelerde dikkatimizi çeken bir diğer husus, “hiddetlenmek, bir anda aşırı öfkelenmek” anlamlarını ifade etmek üzere yapılan somutlaştırmalardır. Bu somutlaştırmaların birçoğunda, birbirleriyle hem nesne olarak ilişkili, hem de anlam ağı olarak ilişkili kelimelerin işleniş biçimi oldukça ilgi çekicidir. Türkiye Türkçesinde “*ateş gibi kesilmek, ateşi başına vurmak, ateş püskürmek, ateş saçmak*” deyimlerindeki ateş kelimesi ile; “*barut (olmak) kesilmek*” deyimindeki barut; “*bomba gibi patlamak*” deyimindeki bomba; “*fitili almaktır*” deyimindeki fitil (almak kelimesi de “alev” kelimesi ile olan ilişkisi nedeniyle ateş kelimesi ile bağlantılı kabul edilmelidir.), “*gözleri çakmak çakmak olmak*” deyimindeki çakmak kelimeleri, neredeyse bir cümleyi oluşturan kelimelerin birer parçası gibi birbirlerine anlam açısından sıkı sıkıya bağlı unsurlardır.

Türkiye Türkçesindeki bu durum karşısında Kırgız Türkçesinde de benzer bir durum “kaynamak, yanmak” fiili etrafında oluşmaktadır. Kırgız Türkçesindeki “*kahrı kaynamak (kaarı kaynoo), kanı kaynamak (kanı kaynoo), hiddeti kaynamak (kıcıru kaynoo), altındaki yer yanmak (tamanındağı cer örttönüü), keteni kaynamak (zıgırı kaynoo)*” deyimleri öfkenin, hiddetin insan zihinde nasıl tasarlandığını göstermesi

açısından ilgi çekicidir. Ayrıca kaynamak fiili etrafında oluşturulan bu benzetmeler, aynı zamanda yanmak ve ateş kavramlarıyla da ilişkili görünmektedir.

2.6.1. “Öfkelenmek Cinlenmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **öfkelenmek cinlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek cin ifrit (kesilmek) olmaktır, son derece kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek cini tutmaktır, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek cinleri ayağa kalkmaktır, sinirlenmek.

Öfkelenmek cinleri başına (üşüşmek) toplanmaktır, öfkelenmek.

Öfkelenmek cinleri (cin) tepesine (binmek) çıkmaktır, çok kızmak.

Kırgız Türkçesinde **öfkelenmek cinlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek kahrı kaynamaktır (Kaarı kaynoo), cinlenmek, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek kanı kaynamaktır (Kanı kaynoo), çok öfkelenmek, cinlenmek, öfkesinden yerinde duramamak.

Öfkelenmek kanı sulanmaktır (Kanı suyuluu), cinlenmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek keteni kaynamaktır (Zıgırı kaynoo), cinlenmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek ketenini kaynatmaktır (Zıgırın kaynatuu), öfkelendirmek, cinlendirmek.

Öfkelenmek kötülüğü yüzüne vurmaktır (Caalı betine çıguu), çok fena kızmak, cinlenmek.

Öfkelenmek sinir krizine tutulmaktır (İtatayı tutulu), öfkelenmek, cinlenmek.

Öfkelenmek şeytanı tutmaktır (Şaytanı karmoo), öfkelenmek, cinlenmek.

DEĞERLENDİRME: Cinlenmek kavram alanıyla ilgili Türkiye Türkçesindeki deyimlerin hemen tamamında “cin” kelimesinin bizzat telaffuz edildiğini görmekteyiz. Kırgız Türkçesindeki deyimlerde ise böyle bir durum görülmemektedir. Bize göre bunun sebebi Türkiye Türkçesinde “kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” anlamlarını içeren cinlenmek fiilinin yaygın olarak kullanılmamasıdır.

Buna bağlı olarak da bu kavramların her birini ifade eden birer fiilin türetilmiş olması, benzetmelerin yönünün türetilen bu fiillerden “cin”e doğru, cinlenmeye doğru olmasına sebep olmuştur. Oysa Kırgız Türkçesinde bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Bu

lehçede “cinlenmek” diye bir fiil, çok aktif bir biçimde kullanılmakta ve buna bağlı olarak da benzetmenin yönü cinlenmek fiilinden, başka nesne veya fiillerle oluşturulan malzemelere doğru yapılmaktadır.

2.6.2. “Öfkelenmek Çıldırmaştır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **öfkelenmek çıldırmaştır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek akıl- aklını oynatmak, çıldırmaştır.

Öfkelenmek akli zıvanadan çıkmaktır, delirmek, aklını oynatmak.

Öfkelenmek cinnnet geçirmektir, delirmek, aklını kaçırmak.

Öfkelenmek çileden çıkmaktır, olup bitenler karşısında sabrı ve dayanıklılığı kalmayıp taşkınlık göstermek.

Öfkelenmek dinden imandan çıkmaktır, kendini kontrol edemeyecek kadar çok öfkelenmek, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek kafayı üşütmektir, delirmek, çılgınlaşmak.

Öfkelenmek keçileri kaçırmaktır, delirmek veya bunalım içinde bulunmak.

Öfkelenmek kontak atmaktır, mec. dengeyi kaybetmek, sinirlenip olağan dışı davranmak.

Öfkelenmek zıvanadan çıkmaktır, 1) çok sinirlenmek, öfkelenmek; 2) aklını yitirmek, çılgın gibi davranmak.

Kırgız Türkçesinde **öfkelenmek çıldırmaştır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek gözünden kan çıkmaktır (Közünön kan çıguu), çok öfkelenmek, çıldırmaştır.

Öfkelenmek itin yemediği boku yemektir (İt cebegen boktu çeşüü), çıldırmaştır, küfretmek.

Öfkelenmek kanı kızdırmaktır (Kandı kızıtuu), çıldırmaştır.

Öfkelenmek kuyruğuna basmaktır (Kuyrugun basuu), çileden çıkartmak, çıldırmaştır.

Öfkelenmek parlamaktır (Çakçan-çakçan etüü), öfkesinden gözleri yerinden fırlamak, çıldırmaştır.

Öfkelenmek rengi (değişmek, kaçmak) dönmektir (Tüsün üyriüü), öfkeden çıldırmaştır.

Öfkelenmek sesini yükseltmektir (Ünün kötörüü), öfkeden deliye dönmek, çıldırmaştır.

Öfkelenmek yer-suyunu bozmaktır (Cer-suunu buzuu), öfkesinden haykırmak, bağırıp çağırarak, çıldırmak.

DEĞERLENDİRME: Çıldırmak kavram alanıyla ilgili Türkiye Türkçesindeki deyimleri incelediğimizde, bu kavramla ifade edilmeye çalışılan durumun; “sabit, dengeli olan herhangi bir gidişatın kendi mecrasından ayrılması, başka bir yöne sapması, normal olanın bozulup düzensiz hale gelmesi” anlamlarına gelebilecek “...dan çıkmak” yapısıyla anlatılmaya çalışıldığını görmekteyiz. “*zıvanadan çıkmak, çileden çıkmak, dinden imandan çıkmak*” deyimleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bunların dışında “*keçileri kaçırmak, kontak atmak*” deyimlerinde geçen “kaçırmak ve atmak” fiilleri de yukarıdaki deyimlerde geçen “çıkmak” fiilinin üstlendiği görevi üstlenmiş görünmektedir.

Türkiye Türkçesindeki deyimlerde görülen bir diğer özellik, “akıl” kavramının ön plana çıkmasıdır. “*aklını oynatmak, akılı zıvanadan çıkmak, kafayı üşütmek, keçileri kaçırmak*” gibi deyimler akıl kavramının çıldırmak kavramını ifade etmek için kullanıldığı örneklerdir.

Bu kavram alanıyla ilgili Kırgız Türkçesindeki deyimlerde ise daha çok “öfkelenmek” kavram alanıyla ilgili malzemelerin, anlam olarak biraz daha “şiddet, fazlalık, çokluk” ifade eder biçimlerinin seçilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca “kan” kavramı bu kavram alanı içindeki “*kanı kızdırmak (kandı kızıtıuu), gözünden kan çıkmak (közünön kan çıguu)*” gibi deyimlerde de işlendiği dikkat çekmektedir.

2.6.3. “Öfkelenmek Gerilmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **öfkelenmek gerilmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek ara- (biriyle) arası hoş (iyi) olmamak, o kimseyle aralarında gerginlik, geçimsizlik olmak.

Öfkelenmek soğuk ter (basmak, boşanmak) dökmektir, gerilmek.

Öfkelenmek strese girmektir, gerilmek, sıkıntıya girmek.

Kırgız Türkçesinde **öfkelenmek gerilmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek kaşı çatmaktır (Kabagı bürkölüü), kaşlarını çatmak, gerilmek.

Öfkelenmek tüyleri diken diken olmaktır (Dene boyu dur etüü), korku veya sinirden gerilmek.

DEĞERLENDİRME: Öfkelenmek kavram alanı içinde, gerilmek fiiliyle(kavramıyla) her iki lehçede de çok az deyim oluşturulduğu görülmektedir. Bu durumdan hareketle “gerilmek” fiili, bu kavram alanı içinde çok yakın bir dönemde görev üstlenmiş ve bu nedenle kendisiyle henüz çok sayıda dil malzemesi üretilmemiştir, şeklinde bir yargıya varabiliriz.

Her ne kadar Türkiye Türkçesinde, kendileri için farklı kavram alanlarıyla ilgili anlamlar verilse de Kırgız Türkçesindeki “*tüyleri diken diken olmak (dene boyu dur etüü), kaşı çatmak (kabagı bürkölüü)*” deyimleri Türkiye Türkçesinde mutsuzluk kavram alanı içinde karşılaşılan deyimlerdendir.

2.6.4. “Öfkelenmek Kızmaştır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **öfkelenmek kızmaştır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek ateş kesilmektir, çok kızgın davranışlarda bulunmak, ateş püskürmek.

Öfkelenmek ateş saçmaktır, çok kızmak, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek (elinden gelse, bıraksalar) bir kaşık suda boğmaktır, bir kimseye çok kızmak veya çok öfkelenmek.

Öfkelenmek canı burnundan çıkmaktır, çok kızgın olmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek esip gürlmektir, sinirli bir biçimde kızmak, bağırarak.

Öfkelenmek eşeğe gücü yetmeyip semerini dövmektir, tkz. güçlü birine kızıp da ondan alamadığı hıncını çevresindekilerden çıkarmak.

Öfkelenmek fitil olmaktır, çok kızmak.

Öfkelenmek harı başına vurmaktır, çok kızmak.

Öfkelenmek hiddete kapılmaktır, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek hiddetten kudurmaktır, çok öfkelenmek, aşırı derecede kızmak.

Öfkelenmek ifrit (olmak) kesilmektir, çok öfkelenmek, çok kızmak.

Öfkelenmek infiale kapılmaktır, kızgınlık, öfke duymak.

Öfkelenmek infial uyandırmaktır, kızgınlığa yol açmak, öfke yaratmak.

Öfkelenmek kafası bozulmaktır, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek kafası dönmektir, kızıp öfkelenmek.

Öfkelenmek kaşı (kaşları) çatılmaktır, öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek kaşlarını çatmaktır, kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek öfkesi kabarmaktır, çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmek.

Öfkelenmek öfkesini kusmaktır, kızgınlıkla ağır hakaret etmek.

Öfkelenmek öfkeye kapılmaktır, çok sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek.

Öfkelenmek suratı sirke satmaktır, öfkeli, kızgın olduğu anlaşılacak.

Öfkelenmek vitesten atmaktır, çok kızmak.

Kırgız Türkçesinde **öfkelenmek kızmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek ağzından ateş püskürtmektir (Oozunan ot bürküü), öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek alevlenmektir (Kıyt etüü), birden bire alevlenmek, hiddetlenmek, kırılmak.

Öfkelenmek alt üst etmektir (Astın-üstün kılau), birine veya bir şeye kızıp ortalığı birbirine katmak, kargaşa çıkartmak.

Öfkelenmek altı üstüne (dönmek) gelmektir (Tügü sırtına aylanuu), çok kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek altındaki yer yanmaktır (Tamanındaki cer örttönüü), çok öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek arının peteğine (çomak sokmak) dokunmaktır (Aarının uyuguna tiyüü), bilmeden veya istemeden kızdırmak.

Öfkelenmek atasını tanıtılmaktır (Babasın tanıtuu), yaptıklarını hatırlatmak, birini azarlamak, kızmak.

Öfkelenmek ayak sallamaktır (But serpöö), çabuk sinirlenmek, kızmak.

Öfkelenmek ayı göğe bağlamaktır (Asman-ayga tüyülüü), kızıp kendisine bir şey anlatanı dinlememek, tepki göstermek, bağırıp çağırmak.

Öfkelenmek baş derisi (alnı) kırışmaktır (Baş terisi tırışuu), çok kızmak.

Öfkelenmek bıçağa (sarılmak) düşmektir (Bıçakka tüşüü), aşırı derecede kızmak, öfkeyle saldırmak.

Öfkelenmek canı kararmaktır (Canı kararuu), aşırı derecede kızmak ve ne yapacağını şaşırıp kalmak.

Öfkelenmek canını yakmaktır (Canın küyüzüü), fena şekilde kızdırmak, sinirlendirmek.

Öfkelenmek çene derisi kırısmaktır (Caak terisi tırışuu), kızmak, asabileşmek.

Öfkelenmek çenesinden (sakal) tüyü çıkmaktır (Caagınan tügü çıguu), 1. Çok kızgın ve sinirli olmak, 2. Korkudan donup kalmak.

Öfkelenmek derisi daralmaktır (Terisi taruu), kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek dır dır etmektir (Ac-ac etüü), kızgınlıkla konuşmak.

Öfkelenmek dişini göstermektir (Azuusun çaguu), birine kızıp ona kızgınlığını belli etmek.

Öfkelenmek dizginini çekmektir (Tizginin tartuu), kızmak, sert bir şekilde uyarmak.

Öfkelenmek (ejderha) yılanın kuyruğuna basmaktır (Acıdaardın kuyruguna basuu), birinin damarına basmak, kızdırmak.

Öfkelenmek ensesi kırısmaktır (Celkesi tırışuu), kızmak, sinirlenmek.

Öfkelenmek eşeğin kurdunu dökmektir (Eşek kurtun kaguu), kızmak, kızgınlığını göstermek.

Öfkelenmek gönlü kararmaktır (Köönü karayuu), bir şeye kızmak, morali bozulmak.

Öfkelenmek gözünden alev çıkmaktır (Közünön çaarı çıguu), çok kızmak.

Öfkelenmek (siniri) hiddeti kaynamaktır (Kııcı kaynoo), kızmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek kanı sızlamaktır (Kan kakşoo), aşırı derecede kızgın olmak.

Öfkelenmek kırs etmektir (Kırs etüü), huzursuz olmak, kızmak.

Öfkelenmek kırs ettiği tutmaktır (Kırt etmesi karmoo), kızmak, morali bozulmak.

Öfkelenmek kocasının kaşını tanıtmaktır (Erdin kaşın tanıtuu), kızmak, cezalandırmak.

Öfkelenmek köşeye sıkışmaktır (Tanoosu kıpçılıu), kızmak, çok öfkelenmek.

Öfkelenmek kül çekmektir (Kül çeküü), öfkelenmek, kızmak.

Öfkelenmek kürs etmektir (Kürs etüü), homurdanmak, kızmak.

Öfkelenmek siniri yüzüne çıkmaktır (Açuusu betine çıguu), kızgınlığı yüzünden belli olmak.

Öfkelenmek sinirine dokunmaktır (Kııcırina tiyüü), kızdırmak, öfkelenmek.

Öfkelenmek söylemediğini söylemektir (Aytpagandı aytuu), ağzına ne gelirse söylemek, küfür etmek, kızmak.

Öfkelenmek yılan gibi tıslamaktır (Cılanday ıskıruu), aşırı derecede kızmak, kızgınlığı yüzünden belli olmak.

Öfkelenmek yılanın kuyruğuna basmaktır (Cılandın kurugun basuu), istemeden birini kızdırmak, başı belaya girmek.

Öfkelenmek yüünü (tüyü, kılı) tersine dönmektir (Cünü teskeri aylanuu), kaşlarını çatmak, kızmak.

Öfkelenmek yüzü renkten reнге girmektir (Betinen çaarı çıguu), çok kızmak.

Öfkelenmek yüzünü buruşturmaktır (Cüzün üyrüü), kızgınlığı yüzünden belli olmak.

Öfkelenmek zehrini (derdini) dökmektir (Zaarın tögüü), kızmak, söylenmek.

DEĞERLENDİRME: Kızmak kavramıyla ilgili deyimlerde de bedenle ilgili organ isimlerinin somutlaştırma aracı olarak işlenişi oldukça fazladır. Bu organlarda kaş ve yüz (surat) her iki lehçede de ortaktır. Kaş ile ilgili Türkiye Türkçesinde; “*kaşı (kaşları) çatılmak, kaşlarını çatmak*” şeklinde iki deyim bulunurken Kırgız Türkçesinde “*kocasının kaşını tanıtmak (erdin kaşın tanıtuu)*” şeklindeki bir deyim kaş ile ilgili somutlaştırma örneğidir.

Türkiye Türkçesindeki “*kaş çatmak*” deyimine karşılık Kırgız Türkçesinde daha çok “*göz kapağını asmak veya çatmak*” kullanımının tercih edildiğini daha önceki kavramların değerlendirmelerinde vermiştik. Buradaki bir diğer husus, Türkiye Türkçesindeki “tehdit yollu cezalandırmak” anlamına gelen “*günüünü göstermek*” deyimine karşılık; Kırgız Türkçesinde aynı anlama gelen fakat “*kocasının kaşını tanıtmak (erdin kaşın tanıtuu)*” şeklinde ifade edilen deyim işlenişinin dikkat çekici olmasıdır.

Kırgız Türkçesindeki “*atasını tanıtmak (babasın tanıtuu)*” deyiminde de aynı bakış açısı mevcuttur. Burada “*kocasının kaşını veya atasını tanıtmak*” ifadelerinin anlamlarından hareket edecek olursak, bu deyimlerde bir anlam kötüleşmesi olayının varlığını söyleyebiliriz. Bu kullanımlarda hem Kırgız Türkçesinde, hem de Türkiye Türkçesinde aynı durum için verilecek tepkide zihinlerin işleyiş yönü ve biçimi tıpa tıpa aynıdır.

Her iki lehçede de ortak kullanımlardan bir diğeri yüz (surat) ile ilgili benzetmelerde görülmektedir. Türkiye Türkçesinde; “*suratı sirke satmak*” şeklinde bir deyimde Kırgız Türkçesinde de; “*siniri yüzüne çıkmak (açuuusu betine çıguu), yüzü renkten reнге*

girmek (betinen çaarı çıguu), yüzünü buruşturmak (cüzün üyrüü)” şeklinde üç deyimde yüz (surat) işlenmiştir. Türkiye Türkçesindeki “*suratı sirke satmak*” deyiminde vurgu yapılan “sirke”, daha önceki kavram değerlendirmelerinde örneğine rastladığımız “limon” ve “ekşilik” benzetmesi gibi burada da “ekşilik” özelli yüzünden tercih edilmiş olmalıdır. Ekşi kelimesi, tatla ilgili gerçek anlamının dışında, dilin kullanıcıları tarafından beşeri ilişkilerde “istenildiği gibi olmama, hoş olmama, iyi olmama” durumunu ifade eder. Buradan hareketle deyimde, sirke kelimesinden esas olarak ekşilik işaret edilmiş olmalıdır.

Türkiye Türkçesindeki deyimlerde karşılaşılan bir diğer organ baştır. Baş ile ilgili “*kafası bozulmak, kafası dönmek*” şeklinde iki örnek bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde baş ile yapılan somutlaştırma örneği tespit edilememiştir.

Türkiye Türkçesinde örneği olmamasına rağmen Kırgız Türkçesi deyimlerinde geçen bedenle ilgili benzetme unsurları şunlardır: ağız, alın, ayak, çene, diş, ense ve göz. Bunların içinden ağızla ilgili “*ağızından ateş püskürtmek (oozunan ot bürküü)*” deyimini, ağızla ilgili eşleşme örneği olmasının yanında deyimde geçen “ateş” kavramı kızmak kavramı içindeki deyimlerde önemli bir yere sahiptir.

Kırgız Türkçesinde bu örneğin dışında “*altındaki yer yanmak (tamanındaki cer örttönüü), alevlenmek (kıyt etüü), gözünden alev çıkmak (közünön çaarı çıguu), (siniri) hiddeti kaynamak (kıcırı kaynoo), canını yakmak (canın küyğüzüü)*” şeklindeki deyimler de ateş ile ilgili benzetmelerin geçtiği örneklerdir. Bunlara karşılık Türkiye Türkçesinde ise; “*ateş kesilmek, ateş saçmak, harı başına vurmak*” şeklinde üç deyim bulunmaktadır. Bu deyimlerdeki ateşin, kızgınlık anında ağızdan çıkan acı sözlerin benzetildiği bir unsur olduğu anlaşılacakla birlikte, insanın içinde bulunduğu ruh halini de işaret ettiği açıktır.

Kızmak kavramı içinde üretilen deyimlerden hareketle, kızmak kavramını ifade etmek için zihnin öfkelenmek kavram alanı içinden anlam geçişleri yaptığını söyleyebiliriz. Türkiye Türkçesindeki; “*öfkesi kabarmak, öfkesini kusmak, öfkeye kapılmak*” deyimlerinde geçen “öfke” kelimesi ile Kırgız Türkçesindeki; “*siniri yüzüne çıkmak (açıusu betine çıguu), (siniri) hiddeti kaynamak (kıcırı kaynoo), sinirine dokunmak (kıcırina tiyüü)*” deyimlerinde geçen “sinir” kelimesi bu duruma kanıt olarak gösterilebilir.

Bu kavram alanı içindeki deyimlerdeki bir diğer ortaklık tabiat unsurlarıyla yapılarına eşleşmelerdir. Türkiye Türkçesinde “*esip gürlemek*” şeklindeki bir deyimde kızmak veya öfkelenmek rüzgarla eşleştirilirken; Kırgız Türkçesindeki “*kürs etmek (kürs etüü)*” deyimindeki “kürs”, tabiattan alınmış yansıma bir ses olarak kızma, öfke ve homurdanma ile eşleştirilmektedir.

2.6.5. “Öfkelenmek Sinirlenmektir” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **öfkelenmek sinirlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek ateşi başına vurmaktır, çok öfkelenmek, sinirlenmek, coşmak.

Öfkelenmek bokuyla kavga etmektir, kaba çok sinirli ve geçimsiz olmak, her şeye öfkelenir olmak.

Öfkelenmek gıcık (kapmak, olmak) almaktır, argo bir davranışa veya bir kimseye sürekli sinirlenmek.

Öfkelenmek gözleri kan çanağına dönmektir, sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak.

Öfkelenmek heyheylere (üstünde olmak) tutmaktır, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek kafasının kontağı atmaktır, çok sinirlenmek, öfke ile dolmak.

Öfkelenmek kan beynine (çıkma) sıçramaktır, çok sinirlenmek, hiddetlenmek, kontrolü yitirmek.

Öfkelenmek kanına dokunmaktır, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek kıl kapmaktır, birisine sinirlenmek, hareketlerinden rahatsız olmak.

Öfkelenmek komaya girmektir, kendinden geçecek kadar sinirlenmek.

Öfkelenmek nevri dönmektir, belli etmemeye çalıştığı bir öfkeye kapılmak, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek öfkeden deliye dönmektir, fazla sinirlenmek.

Öfkelenmek öfkesi kabarmaktır, çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmek.

Öfkelenmek öfkeye kapılmaktır, çok sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek.

Öfkelenmek sigortası atmaktır, argo çok sinirlenmek.

Öfkelenmek siniri oynamaktır, öfkelenmek, sinirlenmek.

Öfkelenmek siniri tutmaktır, birdenbire sinirlenmek veya davranışlarını denetleyememek.

Öfkelenmek sinir kesilmektir, çok sinirlenmek, öfkelenmek.

Öfkelenmek sinir küpüne dönmektir, aşırı derecede sinirlenmek.

Öfkelenmek sinir küpü olmaktır, aşırı derecede sinirli olmak.

Öfkelenmek (birinin) sınırları altüst olmaktır, sınırları bozulmak, sinirlenip ne yapacağını şaşırarak.

Öfkelenmek sınırları ayakta olmaktır, çok sinirlenmiş veya öfkelenmiş bulunmak.

Öfkelenmek sınırları boşanmaktır, sinirlenip kendini tutamayarak gülmek, ağlamak veya bağırarak.

Öfkelenmek sınırları bozulmaktır, çok sinirlenmek, ne yapıp edeceğini bilmeden şaşkın, karmaşık bir duruma düşmek.

Öfkelenmek sınırları gergin olmaktır, sınırlandırıcı yeni bir olay çıkarsa hemen tepki gösterecek durumda olmak.

Öfkelenmek (birinin) sınırları gerilmektir, sinirlenmeye hazır bir durumda bulunmak.

Öfkelenmek şakakları atmaktır, çok sinirlenmek.

Öfkelenmek tepesinin taşı atmaktır, birdenbire çok sinirlenmek.

Öfkelenmek uyuz olmaktır, mec. birine, bir şeye sinirlenmek.

Öfkelenmek yağıp gürlenmektir, birine çok sinirlenmek.

Öfkelenmek yüzünü karartmaktır, birine sinirlenerek somurtmak.

Öfkelenmek zıvanadan çıkmaktır, 1) çok sinirlenmek, öfkelenmek; 2) aklını yitirmek, çılgın gibi davranmak.

Kırgız Türkçesinde **öfkelenmek sinirlenmektir** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öfkelenmek çenesinden (sakal) tüy, kıl çıkmaktır (Caagınan tügü çıguu), 1. Çok kızgın ve sinirli olmak, 2. Korkudan donup kalmak.

Öfkelenmek canını yakmaktır (Canın küyüzüü), fena şekilde kızdırmak, sinirlendirmek.

Öfkelenmek ensesi kırışmaktır (Celkesi tırışuu), kızmak, sinirlenmek.

Öfkelenmek ensesi kırışmaktır (Kecigesi tırışuu), sinirlenmek.

Öfkelenmek rengi bozulmaktır (Öngü buzuluu), sınırdan surat ifadesi değişmek.

DEĞERLENDİRME: Sinirlenmek kavram alanı içinde değerlendirilebilecek deyimlerde de, mutsuzlukla ilgili diğer kavram alanlarında olduğu gibi insan bedeniyle ilgili benzetmeler görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki deyimlerde göz ile ilgili “gözleri kan çanağına dönmek”; kafa ile ilgili “kafasının kontağı atmak” deyiminin yanında “tepesinin tası atmak” deyimini; beyin ile ilgili “kan beynine (çıkmak) sıçramak” deyiminde insan bedeniyle ilgili uzuvların sinirlenmek kavramıyla eşleştirildiği görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde sinirlenmek eylemini ifade etmek, karşı tarafa aktarmak için “sinir” kelimesinin deyimlerde fazlaca yer kapladığını görmekteyiz. “siniri oynamak, siniri tutmak, sinir kesilmek, sinir küpüne dönmek, sinir küpü olmak, (birinin) sinirleri altüst olmak, sinirleri ayakta olmak, sinirleri boşanmak, sinirleri bozulmak, sinirleri gergin olmak, (birinin) sinirleri gerilmek” gibi deyimlerde geçen “sinir” kelimesinin, durumu daha iyi aktarabilmek adına neredeyse pekiştirme görevi üstlendiğini görmekteyiz.

Sinir kelimesinin gerçek anlamının da bu durum üzerinde etkili olduğunu düşünüyoruz. Çünkü gerçek manada sinir ve buna bağlı olarak sinir sistemi, insan bedeninin ve ruhunun dengesi için son derece önemli bir görevi üstlenmektedir. Bu sistemin dengesinin bozulması demek insanın beden ve ruh sağlığının da bozulması demektir. Bu öneme bağlı olarak sinir kelimesine sonradan yüklenmiş olan “kızmak, öfkelenmek” anlamını daha iyi açıklayabilecek, bu ruh halinin insan üzerindeki izlerini daha iyi ortaya çıkarabilecek başka bir sözcüğe çok da gerek duyulmamış olması pek muhtemel görünmektedir.

Bu kavram alanında görülen diğer bir özellik, anlamca birbirine benzer kavram alanlarından yapılan geçişlerdir. “öfkeden deliye dönmek, öfkesi kabarmak, öfkeye kapılmak” gibi deyimlerde, sinirlenmek eylemini ifade etmek adına öfkelenmek fiilinin kullanıldığını görmekteyiz.

Sinirlenmek kavram alanındaki deyimlerde, “kan” ifadesinin Türkiye Türkçesiyle Kırgız Türkçesi arasında dolaylı olarak bir bağlantı kurduğunu görmekteyiz. Türkiye Türkçesindeki; “kan beynine (çıkmak) sıçramak, kanına dokunmak” deyimleri ile Kırgız Türkçesindeki “ensesi kırışmak (celkesi tırışuu), ensesi kırışmak (kecigesi tırışuu)” deyimlerinden hareketle, kanın insanın ense diye adlandırılan bölümünden

geçip başına yani beynine çıkmasını, dikkate alarak insan zihninin dolaylı bir ilişki kurduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında her iki lehçede “*kıl kapmak*” ve “*çenesinden (sakal) tüy, kıl çıkmak (caagınan tüğü çıguu)*” deyimleri dikkate alınarak “kıl, tüy” unsurlarına yönelik bir benzetmenin yapıldığını söyleyebiliriz.

2.7. Üzölmek Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde **üzölmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek acı (duymak) çekmektir, üzölmek, üzüntü içinde kalmak.

Üzölmek acısı içine (yüreğine) (işlemek) çökmektir, kötü bir şey olacağını düşünerek önceden üzölmek.

Üzölmek (birinin) acısına dayanamamaktır, bir kimse bir yakınının ölümünden büyük üzüntü duymak.

Üzölmek acısını bağına basmaktır, bir üzüntüye, sıkıntıya yakınmadan katlanmak.

Üzölmek (bir şeyin) acısını çekmektir, yapılan yanlış bir işin doğurduğu sıkıntı ve üzüntü içinde bulunmak.

Üzölmek ağız burun birbirine karışmaktır, yüzde aşırı öfke, üzüntü, yorgunluk vb. durumların izleri görünmek.

Üzölmek (birinin) ağızını bıçak açmamaktır, üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak.

Üzölmek altüst olmaktır, üzölmek.

Üzölmek anasından doğduğuna pişman olmaktır, çok üzölmek.

Üzölmek azap çekmektir, üzüntü içinde olmak.

Üzölmek azap duymaktır, üzölmek.

Üzölmek bağı yanmaktır, üzüntü çekmek.

Üzölmek beyninden vurulmuşa dönmektir, beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak.

Üzölmek boğazı düğümlenmektir, üzüntüden boğazı tıkanmak.

Üzölmek (yiyeceği) boğazına dizilmektir, üzüntü, kaygı vb. sebeplerle isteksiz yemek, iştahı kesilmek.

Üzölmek (sözü) boğazında düğümlenmektir, söylemek istediğini heyecan veya üzüntü yüzünden diyememek.

Üzölmek (yiyeyeği) boğazından geçmemektir, sevdiği bir kimsenin yokluğu veya yoksulluğu dolayısıyla bir yiyeyeği yalnız başına yemekten üzüntü duymak.

Üzölmek burnunun direği sızlamaktır, çok üzölmek.

Üzölmek buz kesilmektir, şaşılacak, üzölecek bir durum karşısında donakalmak.

Üzölmek canı sıkılmaktır, üzölmek.

Üzölmek (birinin) çenesini bıçak açmamaktır, sıkıntı ve üzüntüden konuşamamak.

Üzölmek çile çekmektir, büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak.

Üzölmek dağlara düşmektir, büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak.

Üzölmek dili yanmaktır, üzüntü ve eziyet çekmek, zarara uğramak.

Üzölmek divaneye dönmektir, çok üzölmek.

Üzölmek eriyip bitmektir, üzüntü ve sıkıntıdan çok zayıflamak.

Üzölmek (biri) fena olmaktır, çok üzölmek.

Üzölmek fenasına gitmektir, üzölmek.

Üzölmek gam çekmektir, üzölmek.

Üzölmek gönlüne dokunmaktır, üzölmek.

Üzölmek hayal kırıklığına uğramaktır, çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmemesinden üzüntü duymak.

Üzölmek hüsrana uğramaktır, beklenen sonucun elde edilememesi sebebiyle çok üzölmek.

Üzölmek ızdırap çekmektir, aşırı derecede üzölmek.

Üzölmek içi burkulmaktır, bir şeye çok üzölmek.

Üzölmek içi erimektir, çok üzölmek.

Üzölmek içi ezilmektir, üzölmek, yüreği burkulmak.

Üzölmek içi ezim ezim ezilmektir, çok üzölmek.

Üzölmek içi içini yemektir, istediğini yapamama yüzünden üzölmek.

Üzölmek içi kan ağlamaktır, çok üzüntü duymak.

Üzölmek içine ateş düşmektir, büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

Üzölmek içine dert olmaktır, bir şeyi yapamamaktan dolayı üzölmek.

Üzölmek içine oturmaktır, çok etkilenmek, çok üzölmek.

Üzölmek içini yakmaktır, çok üzölmek.

Üzölmek içini yemektir, çok üzölmek.

Üzölmek içi (parçalanmak) paralanmaktır, birine acıyarak çok üzölmek.
Üzölmek içi sızlamaktır, bir şey veya kişi için çok üzölmek.
Üzölmek içi yanmaktır, büyük bir acı, sıkıntı vb. nedenlerle çok üzölmek.
Üzölmek kahrından ölmektir, çok üzölmek.
Üzölmek kalbi sıkışmaktır, bir meseleden dolayı aşırı üzölmek.
Üzölmek kan ağlamaktır, büyük bir üzüntü içinde bulunmak.
Üzölmek kara kara düşünmektir, çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak.
Üzölmek kara yasa bürünmektir, aşırı üzölmek.
Üzölmek kasavet çekmektir, üzölmek, tasalanmak.
Üzölmek kasavet etmektir, üzölmek, kaygılanmak.
Üzölmek kaygı çekmektir, üzüntü, tasa duymak.
Üzölmek kendini harap etmektir, sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak.
Üzölmek kor gibi yanmaktır, büyük üzüntü çekmek.
Üzölmek rahatı kaçırmaktır, üzölmek
Üzölmek sarsıntı geçirmektir, beklenmedik bir olaydan çok etkilenmek, üzölmek.
Üzölmek tasa çekmektir, kaygılanmak, üzüntü içinde olmak, üzölmek.
Üzölmek yasa (boğölmek, gömölmek) bürünmektir, çok üzölmek.
Üzölmek (birinin) yasını tutmaktır, kötü bir olay sonunda acı ve üzüntü duymak.
Üzölmek yas tutmaktır, 1) çok üzölmek, yasa bürünmek, matem tutmak; 2) duyulan acı ve üzüntüyü bazı davranışlarla belli etmek.
Üzölmek yeis duymaktır, üzüntü çekmek.
Üzölmek yeise bürünmektir, üzüntülü olmak.
Üzölmek yeise kapılmaktır, çok üzölmek.
Üzölmek yemeden içmeden kesilmektir, bir üzüntü veya heyecan sebebiyle yiyemez, içemez duruma gelmek, iştahı kesilmek.
Üzölmek yüreği burkulmaktır, çok üzölmek.
Üzölmek yüreği ezilmektir, üzölmek.
Üzölmek yüreği kan ağlamaktır, derinden acı duymak, çok üzölmek.
Üzölmek yüreği kanamaktır, aşırı üzüntüden sarsılmak.
Üzölmek yüreğine dert olmaktır, başkasının herhangi bir davranışı, sonradan kendisi için sürekli bir üzüntü kaynağı olmak.
Üzölmek yüreğine dokunmaktır, üzölmek.

Üzölmek yüreeğine kar yağmaktır, kıskançlık duyarak üzölmek.
Üzölmek yüreeğine od (ateş) düşmektir, felakete uğramak, çok üzölmek.
Üzölmek (bir şey) yüreeğini kaplamaktır, endişe ve üzüntü duymak.
Üzölmek yüreeğinin yağı (yağları) erimektir, çok üzölmek.
Üzölmek yüreeği (tıkanmak) sıkışmaktır, bir meseleden dolayı aşırı üzölmek.
Üzölmek yüreeği sızlamaktır, çok üzölmek.
Üzölmek yüreeğini ateş almaktır, aşırı üzölmek, fazla üzüntüden içi yanmak.

Kırgız Türkçesinde **üzölmek** kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek acısını, azabını, kahrını çekmektir (*Azabın tartuu*), biri için sıkıntı çekmek, birinin ölmesinden dolayı çok acı çekmek, üzölmek.
Üzölmek bağı tütmemektir (*Booru tütpöö*), yüreeği parçalanmak, üzölmek.
Üzölmek bağı yerdenden kaldıramamak, alamamaktır (*Boorun cerden alboo*), darılmak, çok üzölmek, üzüntüden yere kapanıp ağlamak.
Üzölmek başını kaldıramamaktır (*Başın kötörö alboo*), bir şeye çok üzölmek.
Üzölmek biri (günü) görmektir (*Birdi körü*), çok eziyet çekmek, üzölmek.
Üzölmek çaresiz kalmaktır (*Dat dep oturup kaluu*), istediklerini gerçekleştiremediği için çok üzölmek, yıkılmak, kahırlanmak.
Üzölmek göz kapağını bir karış indirmektir (*Kabagın karış saluu*), 1. Üzölmek, kırılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek, kızmak.
Üzölmek içi alevlenmektir (*İçi ört menen calın boluu*), çile çekmek, çok üzölmek.
Üzölmek içini acıtmaktır (*İçin açıştıruu*), çok üzölmek, kırmak.
Üzölmek içtiği girdap, yediği yapışkan olmaktır (*İçkeni irim, cegeni celim bolu*), yediği içtiği zehir olmak, üzölmek.
Üzölmek kan yutmaktır (*Kan cutuu*), sevdiğinden ayrıldığı için üzölmek.
Üzölmek karnı ağrıtmaktır (*Kursagı ooruu*), birine acımak, üzölmek.
Üzölmek ruhu kederlenmektir (*Zeeni keyüü*), kırılmak, üzölmek, canı acımak.
Üzölmek sıkıntıya düşmektir (*Bunk tüşüü*), yaşlandığı için, çektiği çileler, acılar için üzölmek.
Üzölmek şevki kırılmaktır (*Desi kaytuu*), hayal kırıklığına uğramak, üzölmek, gönlü kırılmak.

Üzölmek Şevkini kırmaktır (Desin kaytaruu), hayal kırıklığına uğratmak, gönöl kırmak, özmek.

Üzölmek vicdan azabı çekmektir (Abıger çeküü), çok acı çekmek, özölmek.

Üzölmek yıldızı yere düşmektir (Cıldızı cerge tüşüü), özölmek, özüntüden yüzü asılmak.

Üzölmek yolu olmamaktır (Colu bolboo), amacına, hayallerine ulaşamamak, hayal kırıklığı yaşamak, özölmek.

Üzölmek yüreğı kanamaktır (Cürögü kano), çok özölmek, çile çekmek.

Üzölmek yüreğı yanmaktır (Cürögüü küyüü), aşırı derecede özölmek.

DEĞERLENDİRME: Üzölmek kavram alanı ile ilgili metaforlar incelendiğinde, bunların büyük bir çoğunluğunda özüntünün somut veya soyut etkilerinin insan bedeninde yer alan organlarla ilişkilendirilerek açığa çıkarıldığını yani somutlaştırıldığını görmekteyiz. Yukarıdaki metaforlarda geçen “iç, bağır, yürek, ağız, burun, boğaz, beyin, çene, dil, kalp, karın” gibi organ veya genel anlamda bedenle ilgili bölge isimlerinin fazlasıyla yer alması bu durumun göstergesidir.

Vurgu yapılan bedenle ilgili bu organlardan bağır ve yürek hem Türkiye Türkçesi, hem de Kırgız Türkçesindeki eşleştirmelerde ortak kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde; “acısını bağırina basmak, bağırı yanmak” deyimlerine karşılık Kırgız Türkçesinde “bağırı tütmemek (booru tütpöö), bağırını yerden kaldıramamak, alamamak (boorun cerden alboo)” deyimleri bağır kelimesinin işlendiğı deyimlerdir.

Bir diğer ortak kullanılan beden uzvu yürektir. Yürekle ilgili Türkiye Türkçesinde; “yüreğı burkulmak, yüreğı ezilmek, yüreğı kan ağlamak, yüreğı kanamak, yüreğıne dert olmak, yüreğıne dokunmak, yüreğıne kar yağmak, yüreğıne od (ateş) düşmek, (bir şey) yüreğini kaplamak, yüreğinin yağı (yağları) erimek, yüreğı (tıkanmak) sıkışmak, yüreğı sızlamak, yüreğini ateş almak” gibi deyimlerin oluşturulmasına karşılık Kırgız Türkçesinde; “yüreğı kanamak (cürögü kano), yüreğı yanmak (cürögüü küyüü)” şeklinde iki deyim bulunmaktadır. Kırgız Türkçesindeki bu iki deyim, Türkiye Türkçesinde tıpa tıp aynı olanlarının bulunması ve bu durumun her iki tarafta da deyimleri oluşturanların zihinlerin ortak hareket ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Metaforlarda ifade edilen bu organ adları, özüntünün etkisiyle kendilerini ilgilendiren eylemlerle birlikte işlenmiş, böylece özüntünün etkisi daha açık bir şekilde gözler önüne

serilmiştir. “boğulmak, sancı çekmek, acı duymak, yiyip içememek, ağız açmamak, acı işlemek, yanmak, ateşlenmek, sızlamak, erimek, burkulmak, ezilmek, ağlamak, kanamak” gibi fiillerin yukarıdaki organ adlarıyla beraber kullanılması bu durumun açıklaması olarak gösterilebilir. Bu organ-fiil eşleşmeleri, üzüntünün insanda hangi derecede hissedildiğini açığa çıkarması bakımından da önemli bir fonksiyon yürütmektedir. Bu kalıp ifadelerin her biri belki de günlerce, aylarca anlatılabilecek acı hatıraların kodlamaları, ancak diğer taraftan da açıklamaları niteliğindedir.

Hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde görülen bir diğer ortak nokta “iç” kavramının ortaklaşa işlenmiş olmasıdır. Türkiye Türkçesinde; “*içine (yüreğine) (işlemek) çökmek, içi burkulmak, içi erimek, içi ezilmek, içi ezim ezim ezilmek, içi içini yemek, içi kan ağlamak, içine ateş düşmek, içine dert olmak, içine oturmak, içini yakmak, içini yemek, içi (parçalanmak) paralanmak, içi sızlamak, içi yanmak*” gibi deyimlerin yanında Kırgız Türkçesinde iç kavramı ile ilgili; “*içini acıtmak (için açıştırıuu), içi alevlenmek (içi ört menen calın bolu)*” şeklinde iki deyim bulunmaktadır. Burada “iç” kavramıyla ifade edilmesiyle ortaya çıkartılmaya çalışılan ilişki “yürek” kelimesiyle oluşturulan deyimlerde anlatılmaya çalışılan durumla hemen hemen aynıdır. Kısaca zihin, iç ve yürek kavramlarını aynı duyguyu ifade etmek için gerçekleştirilen benzetmelerde birbiriyle ilişkilendirmektedir.

Bu kavram alanı içinde, her iki lehçede de ortaklık açısından dikkat çeken bir diğer unsur, **ateş** ve ateşle ilişkili olarak **yanmak** kavramlarının işlenişidir. Türkiye Türkçesinde; “*içine ateş düşmek, bağı yanmak, dili yanmak, içini yakmak, içi yanmak, kor gibi yanmak, yüreğini ateş almak*” gibi deyimlerin varlığına karşılık Kırgız Türkçesinde; “*yüreği yanmak (cürögüü küyüü), içi alevlenmek (içi ört menen calın boluu)*” şeklindeki deyimler bu ortaklığı göstermektedir.

2.7.1. “Üzülme Ahlanmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **üzülme ahlanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzülme ah çekmektir, derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek.

Üzülme ah etmektir, acı ile içini çekmek.

Üzülme sagu sağmaktır, ağıt yakmak.

Üzölmek teessür göstermektir, üzüntüsünü açığa vurmak.

Kırgız Türkçesinde **üzölmek ahlanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek hışmına uğramaktır (Kıyığına kaluu), birinin bedduasını almak, zor durumda kalmak.

Üzölmek kara yeri yarmaktır (Kara cerdi caruu), ahlanmak, bağırarak, haykırmak.

Üzölmek ses çıkarmaktır (Ün çıgaruu), ağıt yakmak.

Üzölmek sütünü haram etmektir (Sütün ak kılıu), sütünü helal etmemek.

DEĞERLENDİRME: “Üzölmek ahlanmaktır” metaforuyla ilgili ortaya çıkan metaforik eşleşmelerde bir sebep sonuç ilişki görölmektedir. “iç çekmek, ah çeker gibi ses çıkarmak” anlamına gelen ahlanmak, duyulan üzüntü sonucunda ortaya çıkan somut bir eylemin adı olarak, insanın mutsuzluğunu en açık biçimde ifade etmektedir. Yukarıdaki metaforik eşleşmeler içerisinde “ağıt yakmak”, duyulan üzüntü sonucunda bir çeşit ahlanmak olarak değerlendirildiği için onu bu başlık altında ele almayı uygun bulduk.

2.7.2. “Üzölmek Kahırlanmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **üzölmek kahırlanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek feleğe küsmektir, talihten yakınmak, şanstın ümidini kesmek.

Üzölmek fitık olmaktadır, büyük sıkıntı duymak, kahrolmak, çaresiz kalmak.

Üzölmek için için yanmaktadır, mec. dışı vurmaktan çok üzölmek.

Üzölmek içine atmaktadır, sıkıntısını kimseye belli etmemek.

Üzölmek kanını içine akıtmaktadır, sıkıntısını belli etmemek.

Üzölmek kendi kendini didiklemektir, kendi kendini harap etmek, üzömek.

Üzölmek kendi kendini yemektir, açığa vurmaktan içten içe üzölmek.

Üzölmek kendini yemektir, açığa vurmaktan gizli gizli üzölmek.

Üzölmek kendini yiyip bitirmektir, kendi kendini yemek.

Üzölmek talihine küsmektir, kötü bir durum veya olayla karşılaşıldığında yalnızca talihi suçlamak.

Üzölmek yaşını içine akıtmaktadır, duyduğu acıyı, üzüntüyü sezdirmemek.

Kırgız Türkçesinde **üzülmek kahırlanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzülmek başını yere eğmektir (Başın cerge saluu), Kendini suçlu hissederek kahırlanmak.

Üzülmek çaresiz kalmaktır (Dat dep oturup kaluu), istediklerini gerçekleştiremediği için çok üzülmek, yıkılmak, kahırlanmak.

Üzülmek eli ulaşamamaktır (Kolu cetpöö), yokluk çekmek, istediği, arzu ettiği şeyleri alamamak.

Üzülmek içi ağlamaktır (İçten bozdo), içi içini yemek, üzüntüsünü belli etmemeye çalışmak, kahırlanmak.

Üzülmek içi sızlamaktır (İçinen sızuu), üzüntüsünü, içinin kan ağladığını belli etmemek.

Üzülmek içinden ağlayıp dışından gülmektir (İçinen ıylap, sırtınan külüü), üzüntüsünü belli etmemeye çalışmak.

Üzülmek kara gönlü tutmaktır (Kara könülü karmoo), gönlü kalmak, tamah etmek, kahırlanmak.

Üzülmek öte bakıp ağlamak, beri bakıp gülmektir (Arı karap ıylap beri karap külüü), acı çektiğini belli etmeden yaşamak.

Üzülmek soğumaya başlamaktır (İlebi suuy tüşüü), gönlü kalmak, istediğini elde edememek.

Üzülmek yanıp pişmektir (Küyüp-bışa berüü), sürekli aceleci davranarak kendine eziyet etmek, 2. İçi yanarak kıskanmak.

Üzülmek yerinden çıkamamaktır (Cayınan çıkpay kaluu), istediklerini yapamamak, işlerinin sonucu beklediği gibi çıkmamak, kahırlanmak.

Üzülmek yüzü katlanmaktır (Bet kat boluu), olumsuz bir olaydan veya birinin kötü muamelesinden kendini suçlu hissederek kahırlanmak.

DEĞERLENDİRME: Kahırlanmak kavram alanıyla ilgili Türkiye Türkçesindeki örneklerde, daha önceki kavram alanlarının tersine organ isimleri ile herhangi bir eşleşme yapılmamış, ancak Kırgız Türkçesindeki deyimlerde bazı organ isimlerinin benzetme unsuru olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kırgız Türkçesindeki deyimlerde, baş ile ilgili “*başını yere eğmek (başın cerge saluu)*” şeklinde bir eşleşme; el ile ilgili “*eli ulaşamamak (kolu cetpöö)*” şeklinde bir eşleşme ve yüz ile ilgili “*yüzü katlanmak (bet kat boluu)*” şeklinde bir eşleşme bulunmaktadır.

Bu kavram alanında, her iki lehçeyle oluşturulmuş deyimlerde de “iç” ve “yanmak” kavramları ile yapılan anlam eşleşmeleri dikkatimizi çekmektedir. Türkiye Türkçesindeki; “*için için yanmak, içine atmak, kanını içine akıtmak, yaşını içine akıtmak*” deyimlerine karşılık Kırgız Türkçesindeki; “*içinden ağlayıp dışından gülmek (içinen ıylap, sırtınan külü), içi sızlamak (içinen sızuu), içi ağlamak (içten bozdo)*” deyimleri “iç” kavramının ön plana çıkarıldığı kullanımlardır. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki “*için için yanmak*” deyimini ile Kırgız Türkçesindeki “*yanıp pişmek (küyüp-bışa berüü)*” deyiminde de yanmak kavramının işlendiğini görmekteyiz. İnsan zihninin her iki lehçede de, kahırılanmayı yanmak olarak ifade etmiş olması ve bunu da iç yangını olarak tasvir etmiş olması ilgi çekicidir.

Bu kavram alanıyla ilgili söylenilebilecek bir diğer özellik, kahırılanmak kavramını ifade ederken ağlamak ve küsmek kelimelerinin kullanılmış olması bu kavram alanlarından da bir anlam eşleşmesinin yapıldığını göstermektedir. Türkiye Türkçesindeki “*feleğe küsmek, talihine küsmek*” deyimleri küsmek kavram alanından yapılan anlam geçişini; Kırgız Türkçesindeki “*öte bakıp ağlamak, beri bakıp gülmek (arı karap ıylap beri karap külüü), içinden ağlayıp dışından gülmek (içinen ıylap, sırtınan külüü), içi sızlamak (içinen sızuu), içi ağlamak (içten bozdo)*” deyimleri de ağlamak kavram alanından yapılan anlam geçişini göstermektedir.

2.7.3. “Üzölmek Yazıklanmaktır” Metaforu

Türkiye Türkçesinde **üzölmek yazıklanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek ayağına (ayaklarına) kapanmaktır, 1) alçalırcasına yalvarmak; 2) bağışlanmak için yalvarmak.

Üzölmek bahtına küsmektir, talihsizliğinden yakınmak.

Üzölmek ceza çekmektir, manevi bakımdan işlenen suçun ağırlığını çekip sıkıntı ve üzüntü içinde kalmak.

Üzölmek dizini (dizlerini) dövmektir, pişmanlık duymak.

Üzölmek saçını başını yolmaktır, çok üzölmek, üzüntüsünden dövünmek.

Üzölmek serzenişte bulunmaktır, yakınmak.

Üzölmek teessüf etmektir, acımak, üzölmek, yazıklanmak.

Kırgız Türkçesinde **üzülmek yazıklanmaktır** metaforunda ortaya çıkan metaforik eşleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzülmek ağzı yanmaktır (Oozu küyüü), söylediğine pişman olmak, yazıklanmak.

Üzülmek babanı görmektir (Atandı körü), yaptığından pişman olmak, huzursuzluk duymak.

Üzülmek başı şilk diye düşmektir (Başı şilk dey tüşüü), suçu açığa çıkınca pişman olmak, yazıklanmak.

Üzülmek boynu ile çekmektir (Moynu menen tartuu), işlediği suçun farkında olmak, pişman olmak, yazıklanmak.

Üzülmek burnu sızlamaktır (Kanırığı tütöö), üzülmek, yazıklanmak.

Üzülmek ciğeri parçalanmaktır (Öpkö kaguu), yaptığı işten pişman olmak.

Üzülmek dizini dövmektir (Sanın çabuu), bir şeye çok pişman olmak.

Üzülmek eteğine kapanmaktır (Eteğine cıgıluu), yalvarmak, özür dilemek, yazıklanmak.

Üzülmek geçmişini kurcalamaktır (Eski coorun çukuu), unuttuğu kötü alışkanlıklarını hatırlamak, yazıklanmak.

Üzülmek içi sızlamaktır (İçi tızıldoo), yaptıklarına veya söylediklerine pişman olmak.

Üzülmek içi tuz dökmüş gibi acımaktır (İçi tuz kuyganday açışuu), çok pişmanlık duymak, içi acımak.

Üzülmek içinden kan geçmektir (İçinen kan ötüü), yüreği kanamak, yaptıklarından pişmanlık duymak.

Üzülmek içini tuz dökmüş gibi acıtmaktır (İçti tuz kuyganday açışturuu), yaptıklarına veya söylediklerine pişman olmak, yazıklanmak.

Üzülmek parmağını ısırmaktır (Barmagın tiştöö), işlerin ters gittiğinde önceden yapılan işlere pişmanlık duymak, yazıklanmak.

Üzülmek sesi Allah'a ulaşmaktır (Kudayga ünü cetüü), çok pişman olmak, yazıklanmak.

Üzülmek yüreği ölmektir (Cüröğü ölüü), yapılan şeydin sonuçlarından korkup pişman olmak, yazıklanmak.

DEĞERLENDİRME: Yazıklanmak kavram alanında Türkiye Türkçesiyle oluşturulan deyimlerde, mutsuzluk kavram alanı içinde gösterilen küsmek kavram alanından anlam geçişi yapıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde, “*bahtına küsmek*” deyimini bu geçişi işaret etmektedir.

Bu kavram alanında iki lehçe arasındaki bir diğer ortaklık yine beden ile ilgili organ isimlerinin kullanılmasıyla yapılan benzetmelerdir. Türkiye Türkçesinde baş ile ilgili “*saçını başını yolmak*” deyimini bu durumla ilgilidir. Ayrıca deyimde geçen saç kelimesi de yine insan bedenindeki bir unsuru işaret etmesi açısından önemlidir.

Kırgız Türkçesinde ise baş ile ilgili “*başı şilk diye düşmek (başı şilk dey tüşüü)*” şeklinde bir deyim bulunmaktadır. Ayrıca bu deyimde geçen “şilk” sözü de tabiatan dile geçen yansıma bir sözdür. Baş kelimesinin yanında her iki lehçede de ortak olarak göze çarpan bedenle ilgili bir diğer unsur dizdir. Türkiye Türkçesindeki “*dizini (dizlerini) dövmek*” deyimini ile Kırgız Türkçesindeki “*dizini dövmek (sanın çabuu)*” deyimini arasında zihnin durumu algılama, değerlendirme ve dile yansıtma biçimi her açıdan aynıdır.

Kırgız Türkçesindeki deyimlerde baş kelimesinin dışında, “ağız, boyun, burun, ciğer, diz, parmak ve yürek” ile ilgili somutlaştırmalar da dikkat çekmektedir. “*parmağını ısırarak (barmagın tiştöö), yüreği ölmek (cürögü ölüü), içi tuz dökmüş gibi acılamak (içi tuz kuyganday açışuu), burnu sızlamak (kanırığı tütöö), boynu ile çekmek (moynu menen tartuu), ağzı yanmak (oozu küyüü), ciğeri parçalanmak (öpkö kaguu)*” şeklinde sıralanabilecek bu deyimlerde benzetme unsuru olarak kullanılan organ isimlerinin yanında, insanın içinde bulunduğu durumu tasvir etme noktasında etkili olabilecek fiillerin de yer almış olması ayrıca ilgi çekici bir durumdur.

Yukarıda sıralanan bu deyimlerden, “*ağzı yanmak*” Türkiye Türkçesindeki “*(sütten) ağzı yanmak*” deyimini hatırlatmaktadır, ancak Türkiye Türkçesinde bu deyim anlamı “ders çıkarmak” şeklinde verildiği için iki kullanım arasında anlamca bir uygunluk bulunmamaktadır. “*ciğeri parçalanmak*” deyimini içinde benzer bir durum söz konudur. Türkiye Türkçesindeki “*ciğeri parçalanmak*” deyimini, üzölmek kavram alanıyla ilgili olmasına karşılık anlamca kahırlanmayla bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Kırgız Türkçesindeki “*eteklerine kapanmak*” deyimini de Türkiye Türkçesindeki “*ayaklarına kapanmak*” deyimini ile hemen hemen aynı durumu ifade eden bir kullanım olarak kabul edilmelidir. Zihin bir tarafta etek kelimesini; bir tarafta da ayak kelimesini bir benzetme aracı olarak kullanmaktadır ki bu iki unsurun deyim içinde ifade ettikleri anlamlar da aynı durumu tasvir etmektedir.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDE MUTLULUK-MUTSUZLUK İFADE EDEN FİİL VE DEYİMLERİN AÇIKLAMALI DİZİNİ

3.1. Fiiller

3.1.1. Türkiye Türkçesinde Doğrudan Mutluluk İfade Eden Fiiller

birleşmek 1. Buluşmak, bir araya gelmek; 2. Uyuşmak, aynı görüşte olmak; 3. Aynı amaç çevresinde toplanmak; 4. Cinsel ilişkide bulunmak.

eğlenmek 1. Neşeli, hoşça vakit geçirmek. 2. Bir kimsenin herhangi bir kusuru veya zayıf noktası ile alay etmek.

ferahlamak 1. Genişlemek, açılmak; 2. Serinlemek; 3. İç açıcı duruma gelmek; 4. Sıkıntısı, tasası dağılmak.

ferahlandırmak Ferahlamasını sağlamak.

ferahlanmak Rahatlamak, üzüntü veya sıkıntısı kalmamak, açılmak, genişlemek.

ferahlatmak Ferah duruma getirmek, rahatlatmak.

gönenmek Mutlu, mesut olmak, rahat bir hayat sürmek, sevinç duymak, sevinmek, abat olmak.

gururlandırmak Gururlanmasına yol açmak, gururlanmasını sağlamak.

güldürmek Gülmesine sebep olmak.

güldürtmek Gülmesine yol açmak.

gülümsemek Güler gibi olmak, hafifçe gülmek.

gülümsetmek Gülümsemesine yol açmak.

gülüşmek Karşılıklı veya birlikte gülmek.

gülüşülmek Karşılıklı veya birlikte gülünmek.

hoşlandırmak Hoşlanmasına yol açmak.

hoşlanmak Hoşuna gitmek, hoş bulmak, hazzetmek, sevmek.

hoşlaşmak 1. Hoş duruma gelmek; 2. İyilik hissetmek; 3. Birbirinden hoşlanmak.

hoşlaştırmak Hoşlaşmasını sağlamak.

kavuşmak 1. Ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek, onu yeniden görmek.
2. Yokluğu çekilen veya çok istenen bir şeye erişmek, onu elde etmek.

kavuşturmak Kavuşmasını veya kavuşmalarını sağlamak.

kavuşulmak Bir araya gelinmek, birleşilmek.

keyiflendirmek Keyiflenme işini yaptırmak.

keyiflenmek Keyifli duruma gelmek, neşelenmek.

kıvançlanmak Kıvanç duymak, övünmek.

kıvandırmak Kıvanma işini yaptırmak.

kıvanmak Övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak.

kucaklamak 1. Kollarla sarıp göğüs üzerine bastırmak; 2. Kucağına almak, kucağında taşımak.

kucaklaşmak Birbirini kucaklamak.

kutlamak 1. Mutlu bir olaya sevinildiğini söz, yazı veya armağanla anlatmak, tebrik etmek; 2. Önemli bir olayın gerçekleşmesinin yıl dönümü dolayısıyla tören yapmak, tesit etmek.

kutlanmak Kutlama işi yapılmak, tebrik edilmek.

kutlatmak Kutlama işini yaptırmak.

kutlulamak Kutlamak.

kutlulanmak Kutlu duruma gelmek.

muştulamak Sevinilecek bir iş, olay vb.nin olduğunu birine haber vermek, müjdelemek.

muştulanmak Sevinçli bir haber verilmek, müjdelenmek.

mutlandırmak Mutlanmasına yol açmak, mutlanmasını sağlamak.

mutlanmak Mutlu olmak.

mutlulandırmak Mutlulanmasına yol açmak, mutlulanmasını sağlamak.

mutlulanmak Mutlu bir duruma gelmek, mutlanmak.

neşelendirmek Neşeli duruma getirmek, şenlendirmek, keyiflendirmek.

neşelenmek Neşeli duruma gelmek, şenlenmek, keyiflenmek.

rahatlamak 1. Üzüntü, sıkıntı, tedirginlik veren bir durum ortadan kalkmak veya azalmak, rahata kavuşmak. 2. Sakinleşmek.

rahatlatmak Rahatlamasını sağlamak, ferahlatmak.

sevdirmek Sevmesini sağlamak.

sevdirtmek Sevdirme işini yaptırmak.

sevilmek 1. Sevgi duyulmak, sevgi beslenilmek; 2. Beğenilmek.

sevimlileşmek Sevimli duruma gelmek.

sevimlileştirmek Sevimli duruma getirmek, sevimli olmasını sağlamak.

sevindirilmek Sevindirme işi yapılmak.

sevindirmek Sevinmesine yol açmak, sevinmesini sağlamak.

sevinmek Sevinç duymak.

sevişebilmek Sevişme imkânı veya olasılığı bulunmak.

sevişmek 1. Birbirini sevmek; 2. Cinsel ilişkide bulunmak, aşk yapmak.

seviştirmek Sevişme işini yaptırmak.

sevmek 1. Sevgi ve bağlılık duymak; 2. Birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek; 3. Çok hoşlanmak; 4. Okşamak.

şakalaşmak Karşılıklı olarak şaka etmek, şaka yapmak.

şenelmek 1. Boş bir yer, insanların yerleşmesiyle yurt durumuna gelmek, meskûn olmak. 2. Sevinmek, keyiflenmek, neşelenmek.

şenlendirilmek Şenlenmesi sağlanmak.

şenlendirmek Şenlenmesini sağlamak, neşelendirmek.

şenlenmek 1. Şen duruma gelmek, neşelenmek, gönlü açılmak. 2. mec. Canlılık, hareket kazanmak.

umutlandırmak Umut vermek, umutlanmasına yol açmak, ümitlendirmek.

umutlanmak Bir şeyin olmasını inançla beklemek, ümitlenmek.

ümitlendirmek Umutlandırmak.

ümitlenmek Umutlanmak.

zevklenmek 1. Zevk duymak, hoşlanmak. 2. mec. Bir kimse ile alay etmek, eğlenmek. 3. mec. Haz alınacak, güzel bir duruma gelmek.

3.1.2. Türkiye Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutluluk İfade Eden Fiiller

açılmak 1. Kendine gelmek, biraz iyileşmek, ferahlamak; 2. Sıkılması, çekinmesi, tutukluğu kalmamak. 3. Sırrını, üzüntüsünü, sorunlarını birine söylemek.

açmak 1. Ferahlık vermek. 2. Avunmak veya danışmak üzere söylemek, içini dökmek; 3. mec. Sıkılğanlığını, utangaçlığını gidermek.

aklanmak Hakkında dava açılan sanık, yargılama sonunda suçsuz bulunmak, temize çıkmak, beraat etmek.

alakalanmak 1. Bir şeyden zevk almak.

alkışlamak 1. Bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpılmak; 2. mec. Beğenmek, takdir etmek.

anıtlaşmak Saygı ve sevgi ile anılır duruma gelmek, abideleşmek.

anlaşmak Düşünce, duygu, amaç bakımından birleşmek, antant kalmak.

anmak Bir armağanla birinin gönlünü almak.

arınmak mec. Rahatlamak.

arkalanmak Kendisine yardım edilmek, destek olunmak. Kelimenin Türkçe Sözlük'teki bu anlamı dışında "sırtını birine yaslamak, birinden güç almak" anlamında da kullanıldığı bilinmektedir.

ayıklamak Ayılmak, kendine gelmek, uyanmak, aklı başına gelmek.

ayılmak 1. Sarhoşluk, baygınlık vb. bir durumdan kurtulmak, kendine gelmek. 2. mec. Aklı başına gelip gerçeği görmek.

aymak Kendine gelmek, aklı başına gelmek, ayılmak.

bağdaşmak Anlaşmak, uzlaşmak, uymak, imtizaç etmek.

bağımsızlaşmak Bağımsız duruma gelmek.

bağışlanmak Bağışlama işine konu olmak, affa uğramak, affedilmek, affolunmak.

barındırmak Barınmasını sağlamak.

barışmak 1. İki taraf, aralarındaki dargınlığı kaldırmak, uzlaşmak, anlaşmak; 2. Sevmek, zevk almak.

barıştırmak Barışmalarını sağlamak, ara bulmak.

başarmak Bir işi istenilen bir biçimde bitirmek, muvaffak olmak.

bayramlaşmak Birbirinin bayramını kutlamak.

beğendirmek Beğenilmesini, hoş görünmesini sağlamak.

beğenilmek 1. İyi ve güzel bulunmak; 2. Sevilmek, hoş gitmek.

beğenmek İyi veya güzel bulmak

beslemek 1. mec. Bir duyguyu gönülde yaşatmak; 2. mec. Maddi yardım yapmak, desteklemek.

boşalmak 1. Gevşemek, açılmak. 2. mec. Derdini, sıkıntısını birine anlatarak ferahlamak, deşarj olmak. 3. Doyuma ulaşmak.

buluşmak Kavuşmak.

canlanmak Gücü artmak, diri duruma gelmek.

cesaretlenmek Yılgınlığı gitmek, yüreklenmek, yiğitlenmek.

cilalamak argo Övmek.

cilvelenmek Cilve yapmak.

cilveleşmek Karşılıklı cilve yapmak.

çakırlaşmak Çakırkeyif olmaya başlamak.

çakıştırmak İçki içip keyfetmek.

çiçeklenmek mec. Tazelenmek, gençleşmek.

değerlenmek Değer kazanmak, değeri artmak, değer sağlamak, kıymetlenmek.

değmek II Zevk veren şeyler hoşla gitmek.

dertleşmek Rahatlamak ve çözüm bulmak amacıyla dertlerini karşılıklı anlatmak.

desteklemek mec. Arka olmak, arka çıkmak.

dincelmek Dinçleşmek.

dinceltmek Canlılığını, dinçliğini, zindeliğini sağlamak.

dinçlenmek Dinç bir durum ve görünüm kazanmak.

dinçleşmek Dinç duruma gelmek.

dinçleştirmek Dinç duruma gelmesini sağlamak.

dinmek mec. İyileşmek.

dirilmek Hasta yeniden sağlığını kazanmak, iyileşmek.

doğrulamak 1. mec. Yeniden güçlenmek, kalkınmak. 2. Para sağlanmak, kazanılmak.

doğrultmak Para sağlamak, kazanmak.

dostlaşmak (*nsz*) Dost durumuna gelmek, dost olmak.

doymak 1. İsteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak. 2. Bir gereksinimini yeteri kadar karşılamak. 3. mec. Yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak.

düzelmek 1. Kötü, bozulmuş bir durumdayken düzenli duruma gelmek 2. Hasta iyileşmek.

düzeltilmek Yanlıştan kurtarmak, tashih etmek

ermek Kavuşmak.

fıkırdamak mec. Cilvelenmek.

figirdemek 1. Dikkati çekecek kadar kırıtkan, oynak davranmak. 2. Gülüşerek sohbet etmek.

figirdeşmek Karşılıklı figirdemek.

geçıştirmek Az bir zararla atlatmak, kurtulmak.

geçmek 1. Üstünlük sağlamak. 2. Okulda, sınavda başarı göstermek. 3. Sıyrılmak, kurtulmak, işin içinden çıkmak.

genişlemek Rahat bir duruma gelmek, açılmak, ferahlamak.

gevşemek 1. mec. Yumuşamak, yatışmak, sakinleşmek. 2. argo Sevmek, hoşlanmak.

gevşetmek mec. Rahatlatmak, sakinleştirmek.

gıdıklamak mec. Eğlendirici, hoşla giden sözler söylemek.

ısınmak 1. mec. Yadırgamaz olmak, hoşlanır olmak, alışmak, benimsemek. 2. mec. Var olan gerginlik sona ermek.

ilerlemek 1. Daha güçlü, daha etkili duruma gelmek. 2. Daha iyi, daha yüksek bir düzeye, aşamaya erişmek, gelişmek, terfi etmek, terakki etmek.

isteşmek Karşılıklı sevgi belirtileri göstermek, flört etmek.

iyileşmek 1. İyi duruma gelmek. 2. Hastalıktan kurtulmak, sağlığı yerine gelmek, salah bulmak.

iyileştirmek İyileşmesini sağlamak, sağlığına kavuşturmak, tedavi etmek.

kalkındırmak Kalkınmasını sağlamak, kalkınmasına yol açmak.

kalkınmak 1. Durumunu düzeltmek, aşamalı bir biçimde gelişmek, ilerlemek. 2. Zenginleşmek.

kalkmak Hasta iyileşerek gezecek duruma gelmek.

kanatlandırmak Çok sevinmesine sebep olmak.

kanatlanmak mec. Çok sevinmek.

katılmak (II) Aşırı derecede gülme, ağlama, gıdıklanma, korkma vb. tepkiler sırasında, solunum kaslarının kasılmasından dolayı soluk kesilmek

kazandırmak Kazanmasını sağlamak.

kenetlenmek mec. Birbiriyle dayanışma içine girmek.

koçuşmak Kucaklaşmak.

koklaşmak mec. Anlaşmak, birbirini sevmek.

kolaylaştırmak Kolay bir duruma getirmek, güçlükleri ortadan kaldırmak.

koltuklanmak Övücü sözlerle koltukları kabartılmak, pohpohlanmak.

konuşmak 1. Flört etmek. 2. Dargın bulunmamak.

kurtulmak 1. Tehlikeli veya kötü bir durumu atlama. 2. İstenmeyen, sıkıntı veren, hoşlanılmayan bir kimseden, bir yerden, bir durumdan uzaklaşmak.

kuvvetlenmek Güç kazanmak, direnci veya gücü artmak.

limanlamak mec. Yatışmak, sakinleşmek.

mallanmak Mal edinmek, zenginleşmek.

müjdelemek Muştulamak.

müjdelenmek Muştulanmak.

mükâfatlandırmak Ödüllendirmek.

nişanlanmak Evlenmeye söz verme belirtisi olarak nişan yüzüğü takmak.

onmak 1. Daha iyi bir duruma girmek, salah bulmak. 2. Eksiği kalmayıp gönül ferahlığına ermek, mutlu olmak, mesut olmak. 3. Hastalıktan, dertten kurtulmak, şifa bulmak, felah bulmak, iflah olmak.

onurlanmak Onur duymak, şereflemek, teşerrüf etmek.

oynaşmak Karşılıklı sevişmek, sevgi gösterisinde bulunmak, cilveleşmek, âşıktaşlık etmek, korte etmek.

ödüllendirmek Bir başarıyı veya bir iyiliği ödülle değerlendirmek, mükâfatlandırmak.

öpmek Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıya dudaklarını bir şeye veya birine değdirmek

övmek Birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, methetmek, sena etmek, **yermek** karşıtı.

özgürleşmek Özgür duruma gelmek.

özgürleştirmek Özgür olmasını sağlamak.

palazlanmak mec. Varlığı artmak, zenginleşmek.

paralanmak (I) Parasızken para elde etmek.

renklendirmek mec. Neşelendirmek, canlılık ve hareket kazandırmak.

sağalmak Sağlığa kavuşmak, iyileşmek.

sağaltmak Sağlığa kavuşturmak, iyileştirmek, iyi etmek, tedavi etmek.

sakinleşmek 1. Yatışmak, durgun duruma gelmek, durgunlaşmak, dinginleşmek. 2. Sıkıntısı, öfkesi veya heyecanı geçmek.

samimileşmek İçten olmak, candan davranmak.

sarılmak Kollarını dolamak, kucaklamak.

sarmaşmak Birbirine sarılmak, kucaklaşmak.

savmak 1. İstenmeyen birini yanından uzaklaştırmak. 2. Sıkıcı bir durumu geçirmek, atlatmak, savuşturmak, defetmek.

savuşmak Hastalık veya başka kötü bir durum geçmek, iyileşmek.

serinlemek mec. Biraz avunarak ferahlamak.

sındırmak Yenerek bozmak, mağlup etmek.

soluklanmak 1. Rahat bir biçimde soluk almak. 2. Dinlenmek.

şekerleşmek mec. Bir kimse sevimli, hoş gidecek bir duruma gelmek.

şereflendirmek Kendisine saygı duyulan bir kimse, bir yere gelerek oradakileri mutlu etmek, onurlandırmak.

şereflenmek Onurlanmak, teşerrüf etmek.

toparlanmak 1. Para yönünden durumunu düzeltmek. 2. Sağlığı düzelmek. 3. Etkilenilen herhangi bir şeyden kurtulmaya başlanmak.

tuşlamak (II) Güreşte tuşa getirmek, tuşla yenmek.

uçmak (I) 1. mec. Çok sevinmek. 2. mec. Gerçek hayattan uzaklaşıp düşlere dalmak. 3. argo Keyif verici veya uyuşturucu madde aldıktan sonra kendinden geçmek.

ütmek (II) Oyunda yenerek bir şey kazanmak, utmak.

yaşamak 1. mec. Varlıklı, endişesiz, hoş vakit geçirmek, keyif sürmek. 2. mec. Keyfi yerine gelmek, mutlu olmak, işleri yolunda olmak.

yaşatmak 1. mec. Daha iyi ve zengin bir hayat sürmesini sağlamak. 2. mec. Keyiflendirmek, mutlu etmek.

yatışmak 1. Coşku, sinir, korku vb.nin etkisi azalmak, geçmek, sakinleşmek. 2. Ayaklanma, kargaşa sakinleşmek, durulmak.

yatıştırmak Bir kargaşayı, ayaklanmayı bastırmak.

yenmek (I) 1. Savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek. 2. Kazanmak, ütmek.

yıldızlaşmak Bir işte, bir meslekte üstün başarı göstermek, yıldız durumuna gelmek.

yuvalanmak Ev bark, yuva sahibi olmak, yuva kurmak.

yükselmek 1. Unvan, rütbe vb. ilerlemek. 2. mec. Yüce duruma gelmek, yücelmek.

zenginlemek Zengin duruma gelmek.

zenginlenmek Zengin duruma gelmek.

zenginleşmek Zengin duruma gelmek.

zenginleştirmek Zengin duruma getirmek, zenginleşmesini sağlamak.

zıplamak Sevinçten veya oyun yapmak için bulunduğu yerde havaya doğru fırlamak.

3.1.3. Türkiye Türkçesinde Doğrudan Mutsuzluk İfade Eden Fiiller

ağlamak 1. Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek; 2. Sızlanmak, yakınmak. 3. *mec.* Bir duruma üzülme.

ağlaşmak 1. Birlikte ağlamak; 2. Sızlanmak.

ahlamak İç çekmek, ah etmek, ah çeker gibi ses çıkarmak.

aksilenmek Aksileşmek, huysuzlanmak.

alınanlaşmak Daha alınan bir duruma gelmek.

alınmak Bir sözün, bir davranışın kendisine söylediğini veya yapıldığını sanarak incinmek, kırılmak.

asabileşmek Kızmak, öfkelenmek, sinirlilik belirtileri göstermek, sinirlenmek.

bangırdamak Öfkelenerek yüksek sesle bağırıp çağırmak, bangır bangır bağırarak.

bedbinleşmek Kötümserleşmek, kötümser olmak, karamsar olmak.

bezdirmek Bıktırmak, usandırmak, bıkkınlık vermek.

bezginleşmek Bezgin duruma gelmek.

bezmek Bezgin duruma gelmek, bezginlik getirmek, bıkıp usanmak.

bıkışmak Karşılıklı olarak birbirinden bıkmak.

bıkmak Tekrarlanması, sürüp gitmesi yüzünden bir şeyden doyunluk veya yorgunluk duyarak onu istemez duruma gelmek, usanmak.

bilinçsizleşmek Bilincini yitirmek, bilinçsiz bir duruma gelmek, şuarsuzlaşmak.

bitkinleşmek Bitkin duruma gelmek, dermansızlaşmak.

boğmak 1. Bir canlıyı, soluk almasına engel olarak öldürmek; 2. mec. Peş peşe yapmak, bir kimseyi bir şeyin fazlasına erdirmek veya uğratmak; 3. mec. Bunaltmak.

boyamak 1. mec. Ağır söz söylemek, aşğılamak; 2. mec. Azarlamak.

bunalmak 1. Soluk alması güçleşmek. 2. mec. Çok sıkılmak, çok tedirgin olmak.

bunamak Çeşitli sebeplerle zihin gücünü yitirerek ne yaptığını bilemez duruma gelmek, ateh getirmek.

bungunlaşmak Sıkıntılı duruma gelmek.

cinlendirmek Hafifçe kızdırmak, sinirlendirmek.

cinlenmek Öfkelenmek.

debelenmek 1. Bir acının etkisiyle veya bir baskıdan kurtulmak için çırpınmak. 2. Çırpınmak, tepinmek, kıyıdanmak. 3. mec. Boşuna uğraşıp durmak.

dermansızlaşmak Bitkinleşmek.

dertlenmek Üzüntüye kapılmak, dertli duruma gelmek, kaygılanmak.

duygulanmak Bir olay, bir görünüm karşısında birdenbire güçlü duyguların etkisinde kalmak.

efkârlanmak (nsz) tkz. Tasalanmak, kaygılanmak, üzölmek..

gamlanmak Tasalanmak, üzüntü duymak, kaygılanmak.

gönüllendirmek Gönüllennesine sebep olmak.

gönüllenenmek Gücenmek, darılmak, alınmak.

göynümemek Dertlenmek, üzülmek, içlenmek.

güçendirmek Gücenmesine yol açmak, gönlünü kırmak, incitmek.

gücenmek Birinin beklenilmeyen bir davranışı veya sözü karşısında kırgınlık duymak, kırılmak.

hislenmek Duygulanmak.

hüzünlenmek Hüzünlü duruma gelmek, hüzün duymak.

içerlemek 1. İçin için öfkelenmek. 2. Kırılmak, alınmak.

içlendirmek İçlenmesine yol açmak.

içlenmek mec. Kimseye belli etmeden bir şeyi kendine dert etmek, duygulanmak.

incinmek mec. Birinin herhangi bir davranışı yüzünden üzüntü duymak, gücenmek, kırılmak.

incitmek 1. İncinmesine yol açmak. 2. mec. Kötü söz veya davranışla birini kırmak, üzmemek.

kahırlanmak Çok ve için için üzülmek, kederlenmek.

kayarlamak Sövmek, küfretmek.

kaygılandırmak Kaygılanmasına sebep olmak.

kaygılanmak Kaygı duymak, üzülmek.

kederlendirmek Keder, üzüntü duymasına yol açmak, acı vermek.

kederlenmek Kederli olmak, üzülmek, tasalanmak, mükedder olmak.

kırılmak 1. Birine karşı kırgın duruma gelmek, gücenmek, incinmek. 2. Kırgınlık duymak.

kıvrınmak 1. Ağrı, sancı gibi bedensel veya korku, heyecan gibi ruhsal nedenlerle vücut eğilip bükülmek. 2. mec. Acı çekmek, üzülmek. 3. mec. Bir şeye çok gereksinim duymak.

kızmak mec. Öfkelenmek, sinirlenmek.

korkmak 1. Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak. 2. Kaygı duymak, endişe etmek. 3. Yapamamak, cesaret edememek.

küskünleşmek Küskün duruma gelmek.

küsmek Darılmak.

küsüşmek Birbirine küsmek, karşılıklı darılmak.

mutsuzlaşmak Mutsuz duruma gelmek.

oflamak "Of" diyerek sıkıntı, bezginlik, usanç, acı veya yorgunluk duyduğunu belli etmek.

öfkelenmek Öfkelenmesine yol açmak, kızdırmak.

öfkelenmek Öfkeli duruma düşmek, kızmak, hiddetlenmek.

puflamak "Puf" diye ses çıkararak sıkıntı veya üzüntüsünü belli etmek.

sinirlendirmek Sinirlenmesine sebep olmak.

sinirlenmek Duygu ve davranışlarını denetleyemeyecek duruma gelmek, öfkelenmek, köpürmek, feveran etmek.

tasalanmak Bir şeyi kendine tasa etmek, üzülmek, kaygılanmak, endişelenmek.

usanmak Tekrarlanması, uzun sürmesi dolayısıyla bir şeyden hoşlanmaz veya sıkılır duruma gelmek, bıkmak, bezmek.

utanmak 1. Onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymak, korkmak, mahcup olmak; 2. Sıkılmak; 3. Çekinmek.

ürkütme 1. Ürküntü vermek. 2. Korkutup kaçırmak. 3. mec. Korkutmak. 4. mec. Kuşkulandırmak.

üzme Üzüntü vermek.

üzülme 1. Üzme işine konu olmak; 2. Üzüntü duymak, kaygılanmak.

yazıklanma Üzülme, acınma, esef etme, teessüf etme.

3.1.4. Türkiye Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutsuzluk İfade Eden Fiiller

acıtmak Ağrı, sızı duyulmasına sebep olmak.

âcizleşme Âciz duruma gelmek.

afallama Şaşkınlıktan sersemleşme.

afallaşma Şaşkınlık içinde kalmak, şaşırıp bir şey yapamaz olmak.

aforozlama Aforoz etme, kovma.

ağırısama Birine karşı soğuk davranarak sıkıntı verdiğini anlatma.

ağlatma Ağlamasına yol açma.

ağrıma Vücudun bir yeri ağrılı durumda olma.

ahmaklaşma 1. Aptallaşma. 2. mec. Bir an için şaşalayıp bocalama.

aksama mec. Bir iş gereği gibi yürümemek, geri kalmak.

alazlama Sızlatma, yakma, acı verme.

aldanma 1. Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varma, yanıltma; 2. Bir hileye, bir yalana kanma. 3. Hayal kırıklığına uğrama; 4. Avunma, oyalanma.

aldatmak 1. Beklenmedik bir davranışla yanıltmak; 2. Karşısındakinin dikkatsizliğinden, ilgisizliğinden yararlanarak onun üzerinden kazanç sağlamak; 3. Birine verilen sözü tutmamak; 4. Yalan söylemek. 5. Bir şeyin görünürdeki durumu, o şeyin niteliği bakımından yanlış bir kanı vermek; 6. Ayartmak, kötü yola sürüklemek, baştan çıkarmak, iğfal etmek; 7. Karı ve kocadan biri eşine sadakatsizlik etmek, ihanet etmek. 8. Oyalamak, avutmak.

alıklaşmak Alık duruma gelmek, bir şey karşısında aptallaşıp şaşırarak, şaşkınlıkla, aptallaşmak.

apışmak mec. Ne yapacağını kestirememek, şaşırarak.

aptallaşmak Zekâsını işlemez olmak, alıklaşmak, ahmaklaşmak.

asılmak 1. Boynuna ip geçirip sallandırılarak öldürülmek, idam edilmek. 2. mec. Bir şey isterken karşısındakini tedirgin edecek derecede üstelemek, ısrar etmek, ileri gitmek. 3. mec. Sonuna kadar mücadele etmek; 4. argo Karşı cinsin ilgisini çekmek için rahatsız edici davranışlarda bulunmak.

aşağılamak Küçültücü davranışlarda bulunmak, hor görmek.

aşağılanmak Aşağılık duruma düşürülmek.

atışmak 1. Tartışmak; 2. Kendisine dargın olan bir kimseye barışıkmiş gibi söz söylemek.

ayazlamak 1. Ayazda kalıp üşümek. 2. argo Boş yere beklemek, eline bir şey geçmemek.

ayırarak 1. Birbirinden uzaklaştırmak. 2. İki veya daha çok kimse arasındaki anlaşmayı, uzlaşmayı bozmak; 3. Farklı davranmak, fark gözetmek.

aytırmak Atışmak, tartışmak, münakaşa etmek.

azarlamak Kırıcı ve sert söz söylemek, paylamak, tekdir etmek.

azarlanmak Paylanmak, kötü sözle karşılaşmak.

babalanmak 1. Babaları tutmak, öfkelenmek. 2. argo Diklenmek, kabadayınca davranmak.

bağırarak Yüksek sesle azarlamak.

bakakalmak Şaşkınlığa uğrayıp ne yapacağını bilmez durumda kalmak.

basılmak (II) Uygunsuz durumda yakalanmak.

baskılanmak Baskı altına alınmak.

basmak, 1. Baskın yapmak; 2. Uygunsuz vaziyette yakalamak. 3. mec. Bir şeyin etkisinde kalıp eziklik, üzüntü ve ağırlık duymak.

batırmak 1. Bir işte kazanç sağlayamaz duruma gelmek. 2. Yitirmek; 3. Bir kimseyi çekiştirip iyice kötölemek; 4. mec. Mahvetmek.

batmak, 1. İflas etmek. 2. Tedirgin etmemesi gereken şeyler tedirgin etmek; 3. Hoşa gitmeyen bir duruma uğramak; 4. Yok olmak. 5. Çökmek; 6. mec. Daha kötü bir duruma uğramak. 7. mec. Yıkılmak, egemenliği sona ermek; 8. mec. Dokunmak, incitmek.

bayağılaşmak Bayağı bir durum almak, bayağı bir duruma girmek, sıradanlaşmak.

baygınlaşmak 1. Baygın duruma gelmek. 2. Göz, süzölmek.

baymak, 1. Yiyecek baygınlık vermek, mideyi bulandırmak, midede ezinti yapmak. 2. Aldatmak, kandırmak, etki altında bırakmak. 3. Can sıkıntısı vermek, sıkmak, bunaltmak.

bedbinleştirmek Kötümser, karamsar duruma getirmek.

belinlemek Birden uyanarak çevresine korku ile şaşkın şaşkın bakmak, irkilmek.

beterleşmek Beter duruma gelmek veya o durumda bulunmak.

bezdirilmek Bezmesine sebep olmak, bezmesine yol açmak.

bocalamak mec. Bir işte tutulması gereken yolu kestirememek, ne yapacağını bilememek, kararsız olmak.

boğulmak 1. Boğma işine konu olmak. 2. Havasızlıktan ölmek 3. mec. Bunalmak. 4. Kumarda hileli oyun sonunda her şeyini yitirmek.

boğuşmak 1. Birbirinin boğazına sarılmak, dövüşmek. 2. Mücadele etmek. 3. mec. Çabalamak, altından kalkmaya çalışmak, uğraşmak.

boklamak kaba Bir yeri veya bir işi kötü bir duruma getirmek.

boklanmak kaba Kötü bir duruma gelmek, pislenmek.

boklaşmak kaba Kötü bir duruma girmek.

boynuzlanmak mec. Karısı veya bir kadın yakını tarafından aldatılmak.

bozulmak 1. Dağılmak, bozguna uğramak. 2. mec. Bir şeye kızmak, içerlemek. 3. mec. Sağlığını yitirip zayıflamak.

bozuşmak Araları açılmak.

bulanmak Mide bulantısı olmak.

bulaşmak 1. Hastalık geçmek, sirayet etmek. 2. Çatmak, sataşmak, tedirgin etmek. 3. İstemeden veya rastlantı sonucu bir işe karışmak.

bulutlanmak mec. Kederlenmek, hüzenlenmek.

burkulmak 1. Kol, parmak vb. birdenbire kendi eklemi üzerinde dönmek, bir zorlanma sonucunda incinmek. 2. mec. Üzüntü duymak.

burmak Mide, bağırsak sancımak.

burulmak 1. Sancımak, ağrımak. 2. mec. Alınarak küskünlük göstermek, gücenmek.

bükünmek Ağrıdan, sancıdan kıvrınmak.

büzülmek mec. Korku, şaşkınlık, soğuk vb. etkenlerle bir kenara sinmek, bir kenara çekilmek.

cedelleşmek 1. Tartışmak, münakaşa etmek, becelleşmek, cebelleşmek. 2. Uğraşmak, çabalamak, becelleşmek, cebelleşmek.

cehennemleşmek 1. Cehenneme dönmek. 2. Aşırı üzüntü ve sıkıntı çekilen yer durumunu almak.

celallenmek Öfkelenmek, kızmak.

cenkleşmek mec. Atışmak, çekişmek, münakaşa etmek.

cezalanmak Cezaya çarpılmak.

cılızlaşmak Zayıf ve güçsüz düşmek, zayıflamak.

cırlamak İnce ve usandırıcı ses çıkarmak.

ciyaklamak İnce, acı ve yüksek sesle bağırarak, ciyaklamak.

çamurlamak mec. Kötülemek.

çamurlaşmak mec. Sataşmaya, kavga çıkarmaya başlamak, terbiyesizleşmek.

çarpışmak Vuruşmak, savaşmak.

çarptırmak Yankesiciye kaptırmak.

çarşaflemek argo Kötü ve başarısız duruma düşmek, çarşafa dolanmak.

çatınmak Kaşlarını çatıp surat asmak.

çatırdamak mec. Çökmeye, yok olmaya yüz tutmak, tehlikeli duruma düşmek.

çatışmak 1. Karşılıklı vuruşmak. 2. Kavga etmek.

çatlatmak 1. mec. Sabrını taşımak. 2. mec. Aklını kaçırmak.

çatmak, 1. Üzücü, kızdırıcı veya şaşırtıcı olaylarla karşılaşmak. 2. Yazıyla veya sözle sataşmak.

çekememek 1. mec. Katlanamamak. 2. mec. Kıskanmak.

çekilmek 1. Bir işten, bir görevden kendi isteğiyle ayrılmak, istifa etmek. 2. Katlanmak, üstlenmek, tahammül etmek. 3. mec. Uzaklaşmak, araya mesafe koymak.

çekişmek mec. Ağız kavgası etmek.

çıkışmak 1. Bir kimseye hoşça gitmeyen bir davranışından dolayı sert sözler söylemek, azarlamak. 2. Yeter olmak, yetmek.

çıldırma 1. Delirmek, aklını oynatmak. 2. mec. Israrla istemek, büyük arzu göstermek.

çıldirtmek Çıldırmasına sebep olmak.

çırpınmak 1. Acı ile debelenmek. 2. mec. Ne yapacağını şaşırılmış bir durumda üzülme ve telaşlanmak.

çökertmek mec. Moral bozmak, dağınıklığa yol açmak.

çökmek mec. Sarsılıp dinçliğini yitirmek.

çözülme 1. mec. Birliğini, beraberliğini yitirmek, dağılmak, parçalanmak. 2. mec. Gevşemek, güçsüz kalmak. 3. mec. Dağılmak, çökmek.

çullanmak 1. Alta almak için birinin üzerine abanmak. 2. mec. Birini bezdirecek, bıktırarak kadar üzerine gitmek.

çuvallamak argo Başaramamak.

çürümek mec. Yıpranmak, çökmek.

dağılmak mec. Birliği, beraberliği bozulmak.

dağlamak mec. Acısı yüreğine işlemek.

dalaşmak mec. Ağız kavgası etmek.

dallanmak mec. Bir iş, bir sorun karışık, güç bir duruma girmek.

damgalamak mec. Birine yüz kızartıcı bir suç yüklemek.

daralmak 1. mec. Sıkışmak. 2. *meç*. Başına dar gelmek, bunalmak.

dargınlaşmak Dargın bir durum almak.

darılmak 1. Hoşça gitmeyen bir tutum, davranış veya söz dolayısıyla gücenip görüşmez olmak, gücenmek, küsmek, ilgiyi kesmek. 2. Gücenmek, kırılmak, alınmak, incinmek. 3. Azarlamak, paylamak.

darıltmak Darılmasına sebep olmak.

dayanılmazlaşmak Dayanılmaz bir duruma gelmek.

değersizleşmek Değersiz duruma gelmek.

dehlemek Kovmak.

dehşetlenmek Dehşete kapılmak.

delirmek Deli olmak, aklını yitirmek, çıldırmak.

delmek, mec. İncitmek, kırmak.

dengesizleşmek Dengesiz duruma gelmek.

dırdırılanmak Dırdır etmek.

dırlanmak Herkesi tedirgin edecek, bezdirecek biçimde söylenmek.

dırlaşmak Kavga etmek, ağız kavgası etmek, dilleşmek.

dışlanmak Dışarıda tutulmak, bir yere veya topluluğa alınmamak.

didiklemek mec. Huzursuzluk vermek, sıkıntıya sokmak.

didişmek 1. El veya sözle birbirini hırpalamak. 2. mec. Geçimini sağlamak amacıyla güç şartlarda çalışmak, uğraşmak.

diklenmek Birine karşı ters bir davranışta bulunmak, karşı gelmek, kafa tutmak.

dilenmek mec. Kendisini acındırarak bir kimseden bir şey istemek.

dirençsizleşmek Dirençsiz bir duruma gelmek.

divaneleşmek Divane duruma gelmek.

doğranmak mec. Kesilir gibi ağrımak.

dokundurmak mec. Bir şeyi üstü kapalı ve sitem yollu hatırlatmak, tariz etmek.

dokunmak (I) 1. Sağlığını bozmak.. 2. İnsanın içine işlemek, duygulandırmak, etkilemek, koymak, batmak. 3. Onur, anlayış vb. ile uyumsuz bir durum ortaya çıkmak. 4. mec. Tedirgin etmek, sataşmak.

dolmak, mec. Sabrı tükenip öfkesi taşıyacak duruma gelmek

dolukmak Göz yaşarmak, ağlayacak duruma gelmek.

donmak, mec. Beklenmedik bir durum karşısında birden hareketsiz kalmak.

dökülmek mec. Çok yorgun, hasta olmak.

döşenmek Birine kızarak kötü ve küçük düşürücü sözler söylemek.

dövmek, Tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak.

dövünmek 1. Aşırı üzüntü, çaresizlik, pişmanlık duyarak çırpınmak, kendi kendini dövmek. 2. mec. Çok üzülmek.

dövüşmek Karşılıklı birbirini dövmek, vuruşmak.

düğümlemek mec. Bütün sorunlar bir yerde toplanıp birleşmek.

düşündürmek mec. Tasalandırmak, kaygılandırmak.

ekşimek 1. argo Utanmak, mahcup olmak. 2. Kaşlarını çatıp yüzüne küskün veya dargın bir anlam vermek, somurtmak.

elektriklenmek mec. Sinirli ve gergin bir duruma gelmek, gerginleşmek.

elenmek 1. Sınavda başarısız sayılmak. 2. Yarışma dışı kalmak, yarışmadan çıkarılmak.

endişelenmek Tasalanmak, kaygılanmak.

erimek mec. Utancından çok sıkılmak.

eritmek mec. Çok üzme.

eseflenmek Üzülme.

esirmek Çok kızmak, sertleşme.

eskimek 1. mec. Gözden düşme, değeri kalmamak. 2. mec. Yaşlanma.

ezmek 1. mec. Üzme, sıkıntıya sokma. 2. mec. Yenme, sindirme. 3. argo Harcamak.

fakirleşme Yoksullaşma.

farımak 1. Gücsüz düşme, yorulma. 2. Vazgeçme, usanma. 3. Kocamak, yaşlanma, ihtiyarlamak.

fenalaşma 1. Kötü bir duruma girmek. 2. Hastanın durumu ağırlaşma. 3. Ansızın bayılacak gibi olmak.

fersizleşme Fersiz duruma gelme, donuklaşma.

fırçalamak mec. Bir kimseyi çok azarlamak, fırça çekme.

fırçalanmak mec. Çok azarlanma.

fıstıklamak argo Kışkırtma amacıyla araya nifak sokma.

fitirmak Aklını kaçırmak, delirme, aklını yitirme, çıldırma.

fiskelemek mec. Hafifçe sitem etme.

fitillemek mec. Birini kızdırmak veya kışkırtma, fitil verme.

fitillenmek mec. Kızdırılmak, kışkırılmak.

fitlemek Birini, başkasına karşı kışkırtma, fitneleme.

fitnelemek Çekiştirmek, yermek, gammazlamak, kovlamak.

fosilleşme 1. mec. Gerileme, köhneleşme. 2. mec. Düşünme gücünü yitirme.

gagalamak mec. Azarlamak, hırpalamak.

gagalanmak mec. Azarlanma, hırpalanma.

garipsemek Kendini gurbette veya kimsesiz gibi düşünerek içlenme.

gazaplandırmak Öfkelenme, kızdırma.

gazaplanmak Öfkelenme, kızmak.

gerilmek 1. mec. Kasılmak. 2. mec. Kızılmak, öfkelenmek, sinirlenmek. 3. mec. İlişki ve davranış bozulacak duruma gelmek.

germek mec. Gergin duruma getirmek, gerginlik yaratmak, sinirlendirmek.

gezelemek Sıkıntılı bir durumda dolaşmak, gezinmek.

gıcıklanmak mec. Kuşkulananmak, huylanmak.

gırtlaklaşmak Birbirinin gırtlığına sarılarak dövüşmek.

girişmek 1. mec. Dövmek. 2. mec. Kavgaya tutuşmak.

girmek Ağrı, sancı başlamak, saplanmak

giydirmek mec. Ağır sözler söylemek, hakaret etmek.

giyinmek mec. Ağır bir söze veya davranışa, sesini çıkarmadan içermek.

giymek mec. Ağır söz veya hakareti, küçültücü davranışı ses çıkarmadan dinlemek.

gocunmak 1. Bir şeyden alınmak. 2. Çekinmek, kaçınmak.

görünmek 1. mec. Azarlamak. 2. mec. Gözdağı vermek.

günülemek Kıskanmak, çekememek, haset etmek.

haraplaşmak Harap duruma gelmek, viran olmak, perişan olmak.

harcamak 1. mec. Birinin değer ve onurunu kırıcı bir durum yaratmak. 2. mec. Manevi yönden kötü duruma düşürmek, feda etmek.

harlamak mec. Birden öfkelenerek bağırarak, birine çıkışmak.

hasetlenmek Kıskanmak.

hastalanmak Sağlığı bozulmak, esenliği yerinde olmamak, rahatsızlanmak, hasta olmak.

haşinleşmek Sertleşmek, gönül kırıcı davranışlarda bulunmak.

haşlamak 1. Sızı vermek, acı vermek. 2. mec. Sertçe paylamak, azarlamak.

hayıflanmak Acınmak, üzülme, yerinmek, esef etmek.

hıçkırmak İçini çekerek ağlamak.

hırçınlaşmak Hırçınlık etmek, hırçın davranmak.

hırlamak mec. Kızgınlıkla ters konuşmak.

hırlaşmak Ağız kavgasına girişmek.

hırpalamak 1. Dövmek. 2. mec. İtip kakmak, azarlamak veya yıpratmak.

hırpanileşmek Derbeder, perişan, kılıksız bir duruma girmek.

hırslandırmak Öfkelenmek, kızdırmak.

hışımınmak Öfkelenmek, kızgın duruma gelmek.

hiddetlenmek Kızmak, öfkelenmek.

homurdanmak Öfke, kızgınlık, can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkarmak.

horlamak (II) Birinin gönlünü incitircesine davranmak, hor görmek.

horlanmak Hor görülmek.

höykürmek Heyecanlı veya kızgın bir biçimde bağırarak konuşmak.

huysuzlanmak Huysuzluk etmek, huysuzca davranmak.

hüngürdemek Yüksek sesle ve hıçkırarak ağlamak.

ıklamak 1. Yük altında güçlkle solumak. 2. Ağlarken bunalır ve soluğu kesilir gibi iç çekmek.

ıslıklamak Birinin sevilmediğini, istenmediğini veya beğenilmediğini ıslık çalarak belli etmek.

ifildemek Ürpermek.

iğnelemek mec. Üstü kapalı olarak onur kırıcı, üzüntü verici söz söylemek.

iğrenmek 1. Bir şeyi tiksindirici bulmak, istikrah etmek. 2. Aşağılık, bayağı bulmak, hoşlanmamak, nefret etmek.

ihtiyarlatmak İhtiyarlamasına sebep olmak.

ilenmek Birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirmek veya açıkça söylemek, beddua etmek.

inlemek Acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak, inildemek.

irkilmek 1. Ürkerek geri çekilir gibi olmak. 2. Şaşırıp duraklamak.

irkmek Tiksilmek.

işkillenmek İşkilli duruma gelmek, pirelenmek.

itibarsızlaşmak İtibarsız duruma gelmek, saygınlığını, değerini yitirmek.

kaçırmak 1. Bir daha ele geçmemek üzere yitirmek.

kakımak 1. Bir kimsenin yaptığı işin beğenilmediğini kendisine sert sözlerle söylemek. 2. Öfkelenmek, kızmak. 3. Darılmak. 4. Paylamak.

kalaylamak argo Sövmek.

kanamak mec. Manevi acılar yeniden etkisini duyurmak, depresmek.

kancalamak mec. Bir kimse veya şeyin üzerine bıktırarak kadar düşmek.

kangrenleşmek mec. Bir durum veya iş düzelmeyecek duruma gelmek, uzamak.

kanıksamak Bıkkınlık getirmek, usanmak.

kapatılmak Bir yerde tutulmak, hapsedilmek.

kapışmak 1. Kavgaya tutuşmak. 2. Kavgaya girmek.

karalamak mec. Leke sürmek, kötülük yüklemek, iftira etmek.

karalanmak mec. Leke sürülmek, kötülük yüklenmek.

karamak 1. Hor görmek. 2. Karalamak, kara çalmak, lekelemek. 3. Kötülemek, yermek.

karamsarlaşmak Kötümserleşmek.

kararmak mec. Kederlenmek, canı sıkılmak.

kargımak Birine, Tanrı'nın, insanların sevgi ve ilgisinden yoksun kalıp nefretlerine uğraması dileğinde bulunmak, ilenmek, kargışlamak, lanet etmek, lanetlemek.

karıncalanmak mec. Aşırı zihin yorgunluğundan dolayı bir şeyi, bir durumu kavramada zorluk çekmek.

kaşımak mec. Sinirlendirecek söz söylemek.

katlanmak mec. Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek.

kavgalaşmak İki veya daha çok kimse birbiriyle kavga etmek.

kavrulmak 1. Hayatın acılarına uğramak.

kavurmak mec. Çok üzme, yakmak, mahvetmek.

kazıklanmak mec. Bir malı değerinden çok pahalıya almak, alışverişte aldatılmak.

kıskanmak 1. Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına, üstün durumda görünmesine dayanamamak. 2. Herhangi bir bakımdan kendinden üstün gördüğü birinin bu üstünlüğünden acı duymak, güzülemek, hasetlenmek, haset etmek.

kıtlamak mec. İncitmek.

kızarmak Utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle, kanın yüze hücumu sonucu yüz kırmızı bir renk almak.

kinlenmek Öç almak istemek, kin tutmak.

kirlenmek 1. Kadının ırzına geçilmek, iffeti bozulmak, lekelenmek. 2. mec. Onuru lekelenmek.

kocaltmak Kocamasına yol açmak, yaşlandırmak.

kondurmak mec. Yakıştırmak, haksız yere birtakım eksiklikler isnat etmek, üzerine yormak.

köpekleme 1. Çok yorulmak. 2. Varlık, güç ve sağlık yönünden düşkünleşmek.

köpeklenmek Yalvarıp yaltaklanarak aşağılık bir duruma düşmek.

köpekleşmek Onurunu yitirip yaltaklanmak.

köpürmek 1. mec. Çok kızmak, birdenbire öfkelenmek, feveran etmek. 2. mec. Gerekli gereksiz, aralıksız ve bıktırıcı konuşup durmak.

körelmek mec. Değer, önem veya yeteneğini yitirmek.

körleşmek mec. Değer, önem veya yeteneğini yitirmiş duruma gelmek.

kötüleşmek Kötü duruma gelmek.

kötümserleşmek Kötümser duruma gelmek, karamsarlaşmak.

kudurmak mec. Çok kızmak, öfkelenmek.

kundaklamak mec. Ara bozmak, aldatmak.

kurtlanmak mec. Rahat oturmayıp telaş ve sabırsızlık göstermek.

kusmak mec. İçinde birikmiş kinini, öfkesini söyleyerek açığa vurmak.

kuşkulanmak Kuşku içinde bulunmak, kuşku duymak, şüphelenmek.

küfürleşmek Karşılıklı sövmek.

lanetlenmek Lanet edilmek, lanete uğramak.

lekelenmek mec. Kötü tanınmak.

madaralaşmak Madara durumunda olmak.

mahzunlaşmak Mahzun duruma girmek, mahzun olmak.

mantarlamak argo Aldatmak, yalan söylemek.

manyaklaşmak (*nsz*) Manyak duruma gelmek, manyak gibi davranmak.

marazlanmak Hastalanmak, hasta olmak.

mecalsizleşmek Güçsüz, kuvvetsiz, dermansız, takatsiz bir duruma gelmek.

meraklanmak Kaygılanmak, üzülmek, tasalanmak.

mezelenmek argo Alay konusu olmak.

mıhlanmak mec. Olduğu yerde kalıp bir yere kıpırdıyamaz olmak.

mızıldanmak Sızıldanmak.

mızırđanmak Sızıldanmak.

mızımızlanmak Mızımızca davranışlarda bulunmak, mızımızlık etmek.

mikroplaşmak mec. Kötülük yapar duruma gelmek.

morarmak 1. mec. Herhangi bir söz ve davranıştan bozulmak. 2. mec. Mahcup olmak.

neşterlemek mec. Üzüntü verecek bir durumu veya sorunu hatırlatmak, deşmek.

ocumak 1. Bir şeyden korkmak, ürkmek, çekinmek. 2. Bir şeyden soğumak.

oyulmak argo Kazıklanmak.

öçlenmek Öç beslemek, öç ile dolu duruma gelmek, hınç beslemek, kin duymak.

öldürmek 1. Çok üzmemek. 2. Sağlığını bozmak, rahatsızlık vermek.

ölmek mec. Bazı sebeplerle çok sıkıntı veya acı çekmek.

ötekileşmek Dışlanmak.

pataklanmak Dövülmek.

patlamak mec. Çok sıkılmak, sıkıntı ve sabırsızlığını belli etmek.

pavkırmak Çok öfkelenmek.

paylamak Birine kusurundan ötürü sert sözler söylemek, azarlamak.

pısmak Pusmak.

pimpiriklenmek 1. Kuşkulanmak. 2. Gereksiz yere titizlik göstermek.

pipiriklenmek Kuruntulu, vesveseli bir duruma düşmek.

pirelenmek mec. İşkillenmek, huylanmak, kuşkulanmak.

pofurdamak Can sıkıntısı sebebiyle sesli nefes vermek.

püskürmek mec. Öfkeyi aniden dışarı vurmak.

rahatsızlanmak Sağlığı bozulmak, hastalanmak, rahatsız olmak.

rezilleşmek Rezil duruma gelmek.

ruziklenmek Sefil bir biçimde gün geçirmek veya geçinip gitmek.

sakırdamak Korkudan veya soğuktan titremek.

sallanmak mec. Makamından veya bulunduğu durumdan uzaklaşmak, yerini bir başkasına bırakmak tehlikesiyle karşılaşmak.

sancılanmak Sancıya tutulmak.

sancımak Sancı vermek, ağrıtmak.

sararmak Korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

sarsılmak 1. mec. Güçsüz durumda kalmak. 2. mec. Beklenmedik bir olaydan çok etkilenmek.

sataşmak 1. Bir kimseyi rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak. 2. Sarkıntılık etmek.

sendelemek 1. Dengesi bozularak düşecek gibi olmak, adımlarını şaşırarak. 2. mec. Herhangi bir olay karşısında ne yapacağını şaşırarak kadar sarsılmak.

sepetlenmek Bir yerden uzaklaştırılmak, kovulmak.

sersemlemek Sersem duruma gelmek.

sersemleşmek Sersem duruma gelmek.

sertlemek mec. Sert, öfkeli bir durum almak, sertleşmek.

sertleşmek mec. Bir kimsenin davranış veya sözleri sert, kırıncı olmak.

sevimsizleştirmek Sevimsiz duruma getirmek, antipatikleştirmek.

sıcaklamak Sıcaktan bunalmak.

sıkılmak 1. Sıkıştırmak. 2. mec. Bunalmak.

sıkılmak 1. Can sıkıntısı duymak. 2. Utanıp çekinmek. 3. Sıkıntıya düşmek.

sıkışmak 1. Zor bir durumda kalmak. 2. Sıkıntı ve darlık vermek, çarpıntı duymak.

sıkıştırmak 1. Kaçmayacak biçimde çembere almak, kısırmak. 2. mec. Zorlamak. 3. argo Sarkıntılık etmek.

sıkmak 1. Baskı altına almak, üzmek, bunalmak, zorlamak. 2. mec. Sıkıntı vermek.

sınmak Yenilmek, bozguna uğramak.

sıyrmak mec. Akıl sağlığını kaybetmiş olmak.

sızıldanmak 1. Yakınarak konuşmak, sızlanmak, mızıldanmak, mızırđanmak. 2. Ağrımak.

sızlamak 1. Hafifçe ağrımak. 2. Yakınmak.

sızlanmak Kendine yapılan bir haksızlığı, kendisini tedirgin eden bir durumu, çare bulması veya sadece sıkıntısına ortak olması için karşısındakine anlatmak, yakınmak, şikâyet etmek, şekva etmek, tazallüm etmek.

sinmek 1. Kendini göstermemek için büzölmek, saklanmak, pusmak. 2. Korku, yılgınlık vb. sebeplerle konuşmamak, hareket etmemek veya tepki göstermemek.

sivrileşmek mec. Kırıncı sözler söylemek.

soğuklaşmak mec. İlgisiz, isteksiz, soğuk davranmak.

sokranmak Söylenmek, homurdanmak.

somurtmak Küskünlüğünü, bir şeye sıkıldığını, keyifsizliğini anlatacak biçimde yüzünü buruşturmak, surat asmak.

sopalanmak Sopa ile vurulmak, dövölmek.

sorutmak Somurtmak, surat asmak.

sövmek Onur kırıncı, çoğu basmakalıp kaba sözler söylemek, küfretmek.

sövüşmek Birbirine sövmek.

söylenmek 1. mec. Çıkışmak, azarlamak, eleştirmek. 2. mec. Sızlanmak, yakınmak.

suçlamak Bir kimsenin herhangi bir suç işlediğini öne sürmek, itham etmek.

suçlanmak Suçlama işine konu olmak, itham edilmek.

susturulmak 1. Susması sağlanmak, konuşması önlenmek. 2. Aldığı karşılıkla artık söz söyleyemeyecek bir duruma düşürülmek.

sürtüşmek mec. Anlaşmamak, uyuşamamak.

sürülmek mec. Uzaklaştırılmak, nefyedilmek.

süründürmek mec. Güçlük ve sıkıntıya uğratmak.

sürünmek 1. mec. Yoksul ve perişan yaşamak. 2. mec. Başiboş, sahipsiz kalmak.

takışmak Anlaşmazlığa düşmek, kavgaya tutuşmak, ağız kavgası yapmak.

tartaklanmak Tartaklama işine maruz kalmak, hırpalanmak.

tartışmak Karşılıklı ağır sözler söyleyerek çekişmek, münakaşa etmek.

taşlamak mec. Üstü kapalı, iğneleyici söz söylemek.

tedirginleşmek Tedirgin olmak.

telaşlanmak Sıkıntı duyarak acele etmek, endişelenmek, telaş etmek.

telesimək Yorulmak, güçsüz kalmak, yorgunluktan bayılacak duruma gelmek.

terletmek mec. Sıkıntıya düşürmek, çokça yormak.

terslemek (I) Bir kimseye gönül kırıcı, sert söz söylemek veya gönül kırıcı davranmak, azarlamak.

tıklamak 1. Dar, sıkıntılı bir yerde bulunmak, sıkışmak. 2. Hapsedilmek.

tıraşlamak argo Bıkkınlık verecek kadar uzun, asılsız, abartılı konuşmak.

tırsmak Ürkemek, korkmak, çekinmek.

tiksilmek Bir şey, bir kimse, bir düşünce, bir durum vb.ni kötü, iğrenç veya aşağılık bularak ondan uzak durma duygusuna kapılmak, ikrah etmek, istikrah etmek.

titizlenmek Öfkelenmek, huysuzlanmak, rahatsız olmak.

tükenmek mec. Güçsüzleşmek, bitkinleşmek, yılginlaşmak.

uğunmak 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvrınmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak. 4. İsteksiz davranmak, savsaklamak.

ulumak İnsan iniltili ses çıkararak boğuk boğuk ağlamak.

ürkmek 1. Bir şeyden korkup sıçramak, tevahhuş etmek. 2. Şaşkınlık ve korku duymak. 3. mec. Çekinmek.

ürpermek 1. Korku, tiksinti, üşüme vb. yüzünden tüylerin dikilip derinin nokta nokta kabarmasıyla görülen ani titreme. 2. mec. Korkmak.

üşütmek 1. Üşüyüp hasta olmak, soğuk almak. 2. argo Delirmek, aklını yitirmek.

vırıldamak Usandıracak, sinirlendirecek biçimde durmadan konuşmak.

vızıldamak mec. Hafif sesle ve bezdirici biçimde yakınmak, sızlanmak.

vızıldanmak Yakınmak, sızlanmak.

vuruşmak **1.** Birbirini vurmak, dövüşmek. **2.** Savaşmak, çarpışmak.

yakalanmak **1.** Bir hastalığa tutulmak. **2.** Karşılaşmak istenilmeyen birine veya kötü bir duruma tutulmak.

yakınmak (II) Sızlanmak, sızlanarak anlatmak, şikâyet etmek.

yalpalamak mec. Kararsızlık içinde kalarak ne yapacağını bilmemek.

yapışmak mec. Birini rahatsız etmek, sataşmak, peşini bırakmamak, musallat olmak.

yaralamak mec. Gücendirmek, incitmek, kırmak.

yaslanmak (II) Yasa bürünmek, yas içinde olmak.

yenilmek (II) **1.** Savaş veya yarışmada karşısındakinden aşağı durumda kalmak, kaybetmek, mağlup olmak. **2.** mec. Bir işte, bir uğraşta başarısızlığa uğramak, kaybetmek.

yerinmek **1.** Acınmak. **2.** Pişman olmak.

yermek **1.** Kötülüklerini söylemek, zemmetmek. **2.** Birinin veya bir şeyin kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek, **övmek** karşıtı.

yılmak **1.** Bir işten gözü korkup vazgeçmek. **2.** Bıkmak, usanmak.

yıpranmak **1.** Saygınlığı azalmak. **2.** mec. Çeşitli etkenlerle eski gücü kalmamak.

yitirmek Yakın birini ölüm sonucu kaybetmek.

yoksullaşmak Yoksul duruma gelmek, fakirleşmek.

yolunmak mec. Çok kederlenerek çırpınmak.

yormak (I) mec. Sıkıntıya sokmak, üzme.

zedelenmek Zarar görmek.

zılgıtlanmak Zılgıt yemek, azar işitmek.

zırıldamak **1.** Durmaksızın söylenerek hoşnutsuzluğunu açığa vurmak. **2.** Sürekli ağlamak.

züğürtlemek Parasız, meteliksiz kalmak, züğürt duruma gelmek.

3.1.5. Türkiye Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Fiiller

abazanlaşmak Cinsel ilişkiden uzun süre uzak kalmış olmak.

ağırlaşmak **1.** Sıkıcı ve bunaltıcı bir durum almak. **2.** mec. Ağırbaşlı olmak. **3.** mec. Güçleşmek, zorlaşmak; **4.** mec. Hasta tehlikeli duruma gelmek, fenalaşmak.

alevlenmek **1.** Heyecanlanmak; **2.** mec. Öfkelenmek.

almak 1. Kazanmak, elde etmek; 2. Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak; 3. Tat veya koku duymak; 4. Çalmak; 5. Göreve, işe başlatmak; 6. Görevden, işten çekmek; 7. Kazanç sağlamak.

aramak 1. Ziyarete, hatır sormaya gitmek; 2. Bir şeyin yokluğunu duyarak geri gelmesini istemek, özlemek.

arzulamak İstek duymak, özlemek, istemek.

ateşlemek 1. mec. Kışkırtmak, kızıştırmak; 2. mec. Coşturmak.

ateşlendirmek Coşturmak, kışkırtmak, şiddetlendirmek.

ateşlenmek 1. Vücut ısısı artmak; 2. mec. Coşmak, kızışmak, şiddetlenmek.

atlatmak 1. mec. Kötü bir durumu geçiştirmek, savmak; 2. mec. Görüşmek, konuşmaktan kaçmak; 3. mec. Savsaklamak; 4. mec. Aldatmak.

atmak, 1. Bir kimsenin ilişkisini kesmek; 2. Sille, tokat vurmak; 3. Yapılmış kötü bir işi birine yüklemek; 4. Kovmak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak; 5. Kalp, nabız vurmak, çarpmak; 6. Sıkıntı dolayısıyla giyilen bir şeyi çıkarmak; 7. argo Yalan veya abartmalı söz söylemek; 8. İçki içmek.

avlamak 1. Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek; 2. mec. Tuzağa düşürmek, kurnazlıkla kandırmak.

avundurmak 1. Oyalanmasını sağlamak; 2. Acısını hafifletmek, acısını unutturmak, teselli etmek.

avunmak 1. Bir şeyle uğraşarak acısını unutmak, sıkıntılardan uzaklaşmak, teselli bulmak, müteselli olmak; 2. Oyalanmak.

avutmak 1. Bir kimsenin acısını veya sıkıntısını yatıştırmak, teselli etmek; 2. Oyalamak.

ayaklanmak 1. Çocuk yürümeye başlamak. 2. Hasta iyileşip yürüyebilir duruma gelmek. 3. mec. Toplu bir biçimde zor ve şiddet kullanarak devlet güçlerine karşı gelmek, başkaldırmak, isyan etmek.

ayartmak 1. Baştan çıkarmak, doğru yoldan saptırmak; 2. Kandırmak; 3. Birini, çalıştığı yerden ayırıp başkasının yanında çalışmaya kandırmak.

ayrılmak 1. Bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak; 2. Boşanmak.

azdırmak 1. Şımartmak; 2. Kötü davranış veya alışkanlıklara sürüklemek, yoldan çıkarmak.

azmak 1. Taşkınlıkta ileri gitmek; 2. Yara, hastalık etkili, tehlikeli duruma gelmek; 3. Cinsel duyguları artmak.

bağışlamak 1. Bir mal veya hakkı karşılık beklemeden birine vermek, teberru etmek; 2. Herhangi bir kötü davranış için ceza vermektan vazgeçmek, affetmek; 3. Görevden çekmek, almak; 4. mec. Hoş görmek.

bağlamak 1. Anlaşma yapmak; 2. Uyulması zorunlu olmak; 3. Ekleme, bir araya getirmek, birleştirmek; 4. Birini söz veya yazı ile bağlamak, taahhüt etmek, angaje etmek; 5. Büyü, muska vb.nin aracılığıyla birinin birtakım isteklerini veya yetkinliğini engellemek, yok etmek; 6. mec. Gönlünü kazanmak; 7. mec. Birinde bir şeye karşı ilgi, istek uyandırarak o şeye ilgi, yakınlık duymasını sağlamak. 8. mec. Bütün ilgisini bir yerde yoğunlaştırmak.

bağlanmak 1. Sevmek, içten bağlı olmak; 2. mec. Beklenen şey elde edilmez olmak.

bayılmak 1. Baygın duruma girmek, uyur gibi olmak, kendinden geçmek, kendini kaybetmek; 2. mec. Çok hoşlanmak, çok sevmek; 3. Sıcak, açlık, susuzluk, yorgunluk vb. etkenlerle dayanma gücünü yitirmek.

becermek 1. Güç görünen bir iş veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek; 2. Bir şeyi kullanılmaz duruma getirmek, bozmak, kirletmek; 3. Irzına geçmek, kirletmek. 4. Birini öldürmek.

bırakmak 1. Unutmak; 2. Ölen, ayrılan birinden iş, kişi, nesne vb. şeyler kalmak; 3. Özgürlük vermek, hürriyetine kavuşmasını sağlamak; 4. Boşamak; 5. Kötü bir durumda terk etmek; 6. Ayrılmak, terk etmek; 7. Sınıf geçirmemek, döndürmek; 8. Bir pazarlıkta, belli bir fiyata vermeyi kabul etmek.

bilgeleşmek Bilge durumuna gelmek.

bilmek, 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak; 2. Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak; 3. Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek; 4. Tanımak, hatırlamak.

bitmek 1. mec. Çok yorulmak. 2. mec. Güçsüz kalmak, çok zayıflamak; 3. Çok sevmek, bayılmak, beğenmek.

boşamak Kanunlara göre eşlerden biri, aile ilişkisini kesmek.

boşanmak 1. Karı ve koca mahkeme kararı ile birbirinden ayrılmak; 2. mec. Dertlerini, yakınmalarını anlatmak; 3. hlk. Sıyrılmak, kurtulmak.

boynuzlamak mec. Kocasını başka bir erkekle aldatmak.

boynuzlatmak Kadın, kocasını; koca, karısını aldatmak.

bozmak 1. Dokunmak, zarar vermek; 2. Bozguna uğratmak, yenmek, mağlup etmek; 3. Kızlığına zarar vermek; 4. mec. Bir kimseyi beklemediği bir davranış karşısında bırakarak veya sözünü yalana çıkararak küçük düşürmek; 4. mec. Aklını yitirecek derecede bir şeye düşkün olmak; 5. mec. Kötü duruma getirmek.

bulmak 1. Bir şeyi elde etmek; 2. Kaybedilen bir şeyi yeniden ele geçirmek; 3. Varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak, keşfetmek; 4. İlk kez yeni bir şey yaratmak, icat etmek; 5. İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak; 6. Bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak; 7. Cezaya uğramak.

bungunlaştırmak Sıkıntılı duruma getirmek.

burunlamak 1. Dışlamak; 2. Aşağılamak.

cezalandırılmak Cezaya çarptırılmak, ceza verilmek, tecziye edilmek.

cezalandırmak Bir kimseye veya varlığa ceza vermek.

çıyaklatmak Cıyaklamasına sebep olmak, cıyaklatmak.

çoşkulandırmak Coşkulu duruma getirmek.

çoşkulanmak Coşkulu duruma gelmek.

çoşkunlaşmak Coşkun bir duruma gelmek.

çoşmak 1. Duygu ve düşünceleri güçlü bir tepki ile dışarı vurmak, galeyan etmek; 2. Heyecanlanmak, içten içe kaynamak, aşırı duygulanmak.

çoşturmak Coşmasını sağlamak, coşmasına yol açmak.

çoşturulmak Coşma işi yaptırılmak.

çağlamak mec. Coşmak.

çakmak 1. argo İçki içmek; 2. argo Sınavda başarısız olmak; 3. argo Kabul etmeyeceği bir şeyi kurnazlıkla kabul etmesini sağlamak.

çalkalamak 1. Vücudun göbek, kalça vb. yerini sürekli oynatmak; 2. Sağlığının bozulmasına yol açmak.

çalkanmak 1. mec. Haber, söylenti herkesin ağzında dolaşmak; 2. mec. Coşkunluk, hareketlilik içinde bulunmak.

çalınmak 1. Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırarak; 2. Atmak, çarpmak, vurmak; 3. Bozmak, zarar vermek; 4. mec. Zamanı boşa harcatmak, ziyan edilmesine yol açmak.

çarpılmak 1. mec. Çalınmak, soyulmak. 2. mec. Aldatılmak. 3. mec. Çekiciliğine kapılmak, etkilenmek.

çarpmak 1. Etkisiyle birdenbire hasta etmek. 2. Varlığına inanılan bir gücün öfkesine uğramak. 3. El çabukluğu ile çalmak, dolandırarak elde etmek. 4. Kurnazlıkla, zorla ele geçirmek. 5. Kalp, hızlı hızlı vurmak. 6. mec. Çekiciliğiyle etkilemek.

çatıştırmak Birbirine çattırmak, kavga ettirmek, birbirine düşürmek.

çatlamak 1. mec. Aşırı yemekten, içmekten, yorgunluktan, ağlamaktan ölecek duruma gelmek veya ölmek. 2. mec. Sıkıntı, sevinç, yalnızlık, heyecan, sabırsızlık, kıskançlık vb. ruhsal durumları aşırı derecede duymak.

çekmek 1. Atmak, vurmak. 2. Güç durumlara dayanmak, katlanmak. 3. Hoşa gitmek, sarmak. 4. Bir duyguyu içinde yaşatmak. 5. argo İçki içmek.

çektirmek Birini sıkıntılı duruma sokmak, içinden çıkılmaz duruma düşürmek.

çelmek 1. Ayak uzatarak birisini düşürmek. 2. Yolundan çevirmek, engel olmak, engellemek. 3. mec. Kendi yanına çekmek, beğenisini, sevgisini kazanmak. 4. mec. Düşünce ve davranış birbirini tutmamak, birbirine ters düşmek.

çıkarmak 1. Öfke, hırs, acı vb.nin zararını çektirmek. 2. Sağlamak, elde etmek.

çıkılmak 1. Bir meslek veya bilim kurumunda okuyup yetişmek, mezun olmak. 2. Talihiine veya payına düşmek, isabet etmek, vurmak. 3. Sesini yükseltmek. 4. Unutmak. 5. Bir şeyin düzeni bozulmak, eskisinden daha değişik, kötü bir duruma girmek. 6. Flört etmek.

dağıtmak 1. mec. Yenilgiye uğratmak. 2. mec. Bir topluluğun varlığına son vermek, feshetmek. 3. mec. Kurulu bir düzeni bozmak. 4. mec. Ne yaptığını bilmeyecek kadar içip kendinden geçmek. 5. argo Değişik sebeplerle kendini koyuvermek, beklenmedik davranışlarda bulunmak.

dalmak 1. mec. Kendini bilmez duruma gelmek, kendinden geçmek; 2. mec. Başka bir şeyle uğraşamayacak veya başka bir şeyi düşünemeyecek biçimde kendini bir şeye kaptırmak.

dayamak 1. Korkutmak için hızla, öfkeyle yaklaştırmak, uzatmak. 2. mec. Kalitesiz, kötü veya çürük bir malı, gizlice iyi olanların arasına katıp müşteriye satmak.

dayanmak 1. mec. Zarar görmemek, varlığını korumak, hasar görmemek. 2. mec. Varmak, ulaşmak. 3. mec. Birinden, bir şeyden güç almak, güvenmek, istinat etmek. 4.

mec. Tutunmak, karşı durmak, karşı koymak, mukavemet etmek. 5. Yetişmek, yeter olmak. 6. mec. Güç bir duruma katlanmak, çekmek, sabretmek, tahammül etmek.

dillenmek 1. Çocuk konuşmaya başlamak. 2. Konuşma yeteneği olmayan varlık konuşmak, dile gelmek; 3. Onaylanmayan bazı davranışlar yüzünden hakkında dedikodu yapılmak, dile düşmek.

dilleşmek 1. Karşılıklı tatlı tatlı söyleşmek. 2. hlk. Dırlaşmak.

dolandırmak mec. Birisini aldatarak parasını veya malını elinden almak.

doldurmak 1. mec. Canlılık kazandırmak. 2. mec. Birini, başkası için kötü düşünecek bir duruma getirmek.

donatmak 1. Birinin giyimini sağlamak. 2. Süslemek. 3. Bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesnelere, gereçleri katmak, teçhiz etmek. 4. mec. Sövmek. 5. mec. Azarlamak.

doymak 1. Açlığını gidermek. 2. Geçindirmek, yaşamasını sağlamak. 3. mec. Kandırıcı, inandırıcı olmak, tatmin etmek. 4. mec. Para yedirmek. 5. fiz. Doyma durumuna getirmek.

düdükleme 1. Aldatmak, kandırmak. 2. Değersiz bir şeyi çok değerliymiş gibi birine satmak. 3. Cinsel ilişkide bulunmak.

düşmek 1. Vakti gelmeden ölü doğmak. 2. Aşırı ilgi veya sevgi göstermek. 3. Uğramak, kapılmak. 4. Yakışık almak. 5. Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak. 6. Düşkünleşmek. 7. Fırsat çıkmak. 8. Olmak, olumsuz bir duruma girmek. 9. Savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak. 10. Kötü yola girmek.

düşürmek 1. Vücuttan yavru, çocuk, taş, solucan vb. atmak. 2. Uğratmak. 3. Değerli bir şeyi ucuz veya kolay elde etmek. 4. Zayıf bırakmak, gücünü azaltmak.

elemek 1. Sınav veya yarışma yoluyla en iyileri seçmek. 2. mec. Gözden geçirmek, ayıklamak, iyisini kötüsünden ayırmak.

elleşmek hlk 1. Elle itişerek şakalaşmak. 2. Alışverişte, alanla satan birbirlerinin ellerini tutup sıkarak uzlaşmak. 3. mec. Birine dokunacak söz söylemek. 4. mec. Yardımlaşmak.

esrimek 1. Herhangi bir sebeple kendinden geçmek, gaşyolmak. 2. Coşup kendinden geçmek, vecde gelmek. 3. Mest olmak, sarhoş olmak.

foslatmak argo Yanlışını veya hilesini ortaya çıkararak birini bozmak, utandırmak.

geçirmek 1. Hastalık bulaştırmak. 2. Vurmak. 3. mec. Alışverişte aldatmak, kötü mal satmak, kazıklamak. 4. argo Birine kötü söz söylemek.

götürmek 1. Öldürmek. 2. Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek. 3. argo Tümüyle sahip olmak. 4. argo Haksız kazanç sağlamak, mal veya para sahibi olmak.

gururlanmak Kendini beğenmek, büyüklenmek, kurumlanmak.

gülmek 1. İnsan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmaktır. 2. Mutlu, sevinçli zaman geçirmek, eğlenmek, hoşça vakit geçirmek. 3. Biriyle alay etmek.

gülünçleşmek Gülünç duruma gelmek, komikleşmek.

gülünçleştirmek Gülünç duruma getirmek.

gülünmek 1. Gülme işi yapılmak. 2. mec. Alay edilmek.

hafiflemek 1. mec. Etkisi, gücü azalmak. 2. mec. Bir sıkıntıdan kurtulmak, rahatlamak.

hararetlenmek 1. mec. Canlanmak, kızışmak. 2. mec. Herhangi bir konuda çok heyecanlı olmak, coşmak.

havalanmak 1. mec. Kibirli, gururlu, çalimli davranışlarda bulunmak. 2. mec. Beğenilmeyen davranışlarda bulunmak.

haykırmak Telaş, şikâyet vb. sebeplerle yüksek sesle bağırarak.

heyecanlanmak Herhangi bir nedenle güçlü, geçici bir duygulanımdan etkilenmek, heyecana gelmek, coşmak.

hırslanmak 1. Aşırı istek duymak, tutkuyla davranmak. 2. Çok kızmak, öfkelenmek.

hoplamak Sevinçten, korkudan veya oyun için, bulunduğu yerde havaya doğru fırlamak.

ıslatmak 1. argo Dayak atmak veya ağır hakarete bulunmak. 2. argo Mutlu bir olayı yeme içme ile kutlamak.

ilişmek 1. Karışmak, rahat vermemek, müdahale etmek. 2. hlk. Şaka etmek.

işletmek 1. Bir şeyi, bir kimseyi, bir yeri kullanarak veya çalıştırarak yarar sağlamak. 2. Şaka ve birtakım yalanlarla sezdirmeden birini kandırmak veya onunla eğlenmek.

kabarmak 1. mec. Öfke, sevgi vb. duygular gittikçe güçlenmek. 2. mec. Kafa tutmak, öfkelenip üstüne yürüyecek gibi davranmak. 3. mec. Böbürlenmek, gururlanmak.

kaçmak 1. Kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek. 2. Görünmeden gitmek, savuşmak, sıvışmak. 3. Yok olmak. 4. Kız veya kadın yasalara ve aile isteklerine karşı gelerek evlenmek için evinden ayrılmak.

kakalamak 1. Sürekli çekiştirmek, itmek, kakıp durmak. 2. mec. Alışverişte aldatmak, kötü mal satmak, kazıklamak.

kaldırmak 1. Hastayı hastaneye götürmek. 2. İyi etmek, iyileştirmek. 3. mec. Uygun gelmek, yakışmak. 4. *argo* Çalmak, aşırmaq.

kalgırmak hlk. 1. Öfkeyle kalkmak. 2. Çapkınlık, serserilik yapmak.

kalmak 1. Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek. 2. Hayatını sürdürmek, yaşamak. 3. Varlığını korumak, sürdürmek. 4. Oyalanmak, vakit geçirmek. 5. Sınıf geçmemek. 6. İşlemez, yürümez duruma gelmek. 7. Geriye atılmak, ertelenmek. 8. Miras olarak geçmek. 9. Belli bir gelirle geçinmek zorunda bulunmak. 10. Yetinmek. 11. Sınırlanmak.

kandırmaq 1. Kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek. 2. Aldatmak. 3. İçme, yeme isteğini karşılamak.

kanmak 1. Söylenilen sözün, anlatılan konunun doğruluğuna inanmak. 2. Tatlı sözlere aldanmak. 3. Bir gereksinimini, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak. 4. Yetinmek, iktifa etmek.

kapanmak 1. Dışarı ile ilişkisini kesmek. 2. Çalışamaz, etkinliğini sürdürmez duruma getirilmek. 3. Son verilmek, kesilmek. 4. Yüzü, gövdesi bir yere gelecek biçimde eğilmek. 5. Tatile girmek. 6. Yara iyileşmek. 7. Göz kör olmak. 8. Hava bulutlanmak.

kapılmak 1. mec. Birine güvenip boş bulunarak aldanmak. 2. mec. Bir kimseye tutulmak, bağlanmak, aşırı sevgi duymak. 3. mec. Bir şeyin veya kimsenin güçlü etkisinde kalmak.

kaptırmak 1. Vücudun herhangi bir organı, bir kaza sonucunda makine tarafından ezilmek veya koparılmak. 2. mec. Yanlış bir davranış sonucu birine uygun imkânı sağlamak, fırsat vermek. 3. mec. Elinden kaçırmak.

kaynamak 1. Yara kapanmak, iyileşmek. 2. Mide ekşimek. 3. Gizli bir iş çevirmek, için hazırlanmak. 4. Gerektiği gibi yapılamamak. 5. Coşmak, heyecanlanmak. 6. mec. Bir yerde huzursuzluk, tedirginlik olmak. 7. *argo* Arada kaybolmak.

kaynaşmak 1. mec. Uyuşmak, yakın ilişki kurmak, derinleştirmek, iyi anlaşmak. 2. mec. Huzursuzluk çıkmak.

kazanmak 1. Kazanç sağlamak. 2. Olumlu, iyi bir sonuç elde etmek. 3. Çıkmak, isabet etmek. 4. Edinmek, sahip olmak. 5. Tutulmak, yakalanmak. 6. Kendinden yana çekmek. 7. Ele geçirmek, fethetmek, kazanç sağlamak. 8. Yenmek, galip gelmek.

kazıklamak 1. Bir malı, bir kimseye değerinden çok pahalıya satmak, alışverişte aldatmak. 2. Kazık cezasına çarptırmak.

kazınmak 1. mec. Her tarafı iyice temizlemek. 2. mec. Varı yoğu, elindeki bütün parası alınmak veya çalınmak.

kekelemek “mec. Ne söyleyeceğini şaşırıp kelimeleri birbirine karıştırmak.

keklemek argo Kandırmak.

kesilmek 1. Bitkin duruma gelmek, gücü, takati kalmamak, çok yorulmak. 2. Yoksun kalmak. 3. argo Çok beğenmek, çok hoşlanmak.

kesmek 1. Bir şeyden yoksun bırakmak, vermemek. 2. Verilecek şeyin bir bölümünü alıkoyup vermemek. 3. mec. Vahşice öldürmek. 4. sp. Oyuncuyu takım kadrosuna almamak.

kıkırdamak 1. "Kıkır kıkır" diye ses çıkararak gülmek. 2. Donacak kadar üşümek. 3. Soğuktan donmak. 4. argo Ölmek.

kırbaçlamak 1. Kırbaçla vurmak. 2. mec. Canlandırmak, destek vermek, harekete geçirmek.

kırmak 1. Öldürmek, yok olmasına neden olmak. 2. Vücut kemiklerinden birini parçalamak. 3. mec. Dileğini kabul etmeyerek veya beklenmeyen bir davranış karşısında bırakarak gücendirmek, incitmek. 4. argo Kaçmak, uzaklaşmak.

kısıtlamak 1. Önceden verilmiş olan hak ve hürriyetlerin sınırlarını daraltmak, tahdit etmek. 2. mec. Sınırlamak, daraltmak. 3. huk. Birini yasal yoldan mallarını kullanmaktan yoksun bırakmak, kısıt altına almak, hacir altına almak.

kıskandırmak Kıskanmasına yol açmak.

kıvırmak 1. Yapmak istememek, yan çizmek. 2. mec. Başarmak, başa çıkmak, becermek, hakkından gelmek. 3. argo Dolandırmak.

kıvrandırmak 1. Kıvrınmasına neden olmak. 2. mec. Çok üzmemek, acı çektirmek.

kıymak 1. mec. Acımayıp öldürmek. 2. mec. Acımayarak büyük bir kötülük etmek, zulmetmek.

komikleşmek Gülünçleşmek, gülünç duruma gelmek.

komikleştirmek Komik duruma getirmek.

kopmak 1. mec. Birdenbire gürültülü veya tehlikeli olaylar başlamak veya ortaya çıkmak. 2. mec. Bütün ilişkileri kesilip büsbütün ayrılmak veya uzaklaşmak. 3. mec. Kurtulmak. 4. mec. Çok ağrımak.

kovmak 1. Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini söylemek, savmak, defetmek. 2. Bir yerden sürüp çıkarmak, kovalamak. 3. İşine son vermek, görevinden atmak, uzaklaştırmak. 4. Varlığına son vermek, ortadan kaldırmak.

kurmak 1. Etkisi ve önemi geniş şeyler meydana getirmek, tesis etmek. 2. mec. Bir kimseyi dedikodu veya telkinlerle başkasına karşı öfkelenmek.

kurulmak 1. Rahatça oturmak, yerleşmek. 2. mec. Övünür biçimde davranışlarda bulunmak, kasılmak.

kükremek 1. Coşkuyla saldırmak. 2. mec. Coşmak, taşkınlık göstermek. 3. mec. Kızgınlık ve öfke ile yüksek sesle bağırarak.

küllemek mec. Bir acı, bir sıkıntı, bir olay unutulur gibi olmak.

laubalileşmek Laubali davranışta bulunmak.

maskaralanmak 1. Maskaralık etmek. 2. Şerefsiz, haysiyetsiz ve gülünç davranışlarda bulunup herkesin eğlencesi olmak.

maskaralaşmak 1. Eğlendirici, hoş bir durum almak. 2. Herkesin eğlencesi durumuna gelmek.

okşamak 1. Sevgi, şefkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak. 2. mec. Hafifçe dövmek. 3. mec. Bir kimseyi hoşnut etmek.

okumak 1. mec. Bazı belirtilerle bir anlamı, gizli bir duyguyu anlamak, kavramak. 2. argo Sövmek, küfretmek.

olmak 1. Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak. 2. Bir şeyi elde etmek, edinmek. 3. Uygun düşmek, yerinde görülmek. 4. Bir şey, birinin mülkiyetine geçmek. 5. Sarhoş olmak. 6. Yitirmek, elinden kaçırmak. 7. Bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek. 8. Hastalığa yakalanmak, tutulmak.

oyalamak 1. Belirli bir süre birinin dikkat ve ilgisini başka bir şey üzerine çekmek, meşgul etmek. 2. Vakit kazanmak için aldatmak. 3. Eğlendirmek, hoşça vakit geçirtmek. 4. Bekletmek.

oynamak 1. Vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak. 2. Müziğin gerektirdiği uyumlu hareketleri yapmak. 3. Büyük bir ustalık, beceri ve kolaylıkla bir işi yapmak. 4. Tehlikeye düşürmek. 5. Oyalanmak, gereği gibi yapmamak, boşuna vakit geçirmek. 6. mec. Rastgele yön vermek, aldatmak. 7. mec. Herhangi birine karşı önemsemeyici davranışlarda bulunmak. 8. mec. Tedirgin etmek, rahatsız edici davranışta bulunmak.

oynatmak 1. Oynamasını sağlamak. 2. Aklını yitirmek. 3. mec. Korkutmak, heyecanlandırmak. 4. mec. Herhangi bir ödevi yerine getirmeyerek karşı tarafı düzenle oyalamak.

övünmek 1. Bir niteliği sebebiyle kendini yücelmiş sayarak bundan abartmalı bir biçimde söz etmek, iftihar etmek. 2. Kendi kendini övmek.

paralanmak 1. Parça parça olmak. 2. mec. Sıkıntı ve üzüntü içinde, olmayacak bir işle uğraşmak, didinmek. 3. mec. Bir işte çok çaba ve özen göstermek.

parçalanmak 1. mec. Başkasını mutlu etmek için elden gelen her şeyi yapmak, didinmek. 2. mec. Bir işi yapabilmek için kendini sıkıntıya sokacak kadar uğraşıp didinmek.

parlamak 1. mec. Mevkisi yükselmek. 2. mec. Ün, san kazanmak, herkesçe tanınmak. 3. mec. Birdenbire öfkelenmek.

pekleşmek 1. Kabız olmak. 2. mec. Güçlenmek, sağlamlaşmak.

pişmek 1. Pişik oluşmak. 2. mec. Bir konuyu iyice öğrenmek. 3. mec. İşe alışıp beceri ve ustalık kazanmak, zorlukları göğüslemek. 4. mec. Bunalacak kadar sıcaklık duymak.

salmak 1. Bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek. 2. Uğratmak. 3. Vergi yüklemek. 4. Üzerine yürütmek. 5. Saldırmak. 6. mec. Bakmamak, ilgilenmemek, özen göstermemek.

sapıtmak 1. Ruhsal bir düzensizlik içine düşmek. 2. Şaşırmak. 3. mec. Saçmalamaya başlamak. 4. Aklını bozmak.

sarmak 1. Kucaklamak. 2. Saldırmak, hücum etmek. 3. Bir görev veya işin yerine getirilmesini başkasına yüklemek. 4. mec. Sözle saldırmak, tedirgin etmek. 5. mec. Hoşuna gitmek, zevkini okşamak.

satmak 1. mec. Kendinde olmayan bir şeyi var gibi göstermek, taslamak. 2. mec. Bir kimse, kendini veya başkasını olduğundan daha önemli, yetkili ve değerli göstermek. 3. mec. Bir çıkar karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek. 4. argo Bir yolunu bularak birinden ayrılmak.

sevdalanmak Sevdaya tutulmak.

sırıtmak 1. Dişlerini göstererek aptallık, şaşkınlık, kurnazlık veya alay belirtir biçimde gülme, sırıtmak. 2. mec. Bütün çirkinliği ve kusuru ortaya çıkarmak. 3. mec. Göze batmak.

sıvamak 1. mec. Okşamak, sıvazlamak. 2. argo Küfretmek.

silkelemek 1. mec. Dövmek. 2. mec. Yük olan, yük sayılan birinin geçim ve sorumluluğunu üstünden atmak.

sokmak 1. Bıçak, çakı, iğne vb. batırmak, saplamak. 2. Böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak, zehirlemek. 3. mec. Belli etmeden kötü bir malı vermek; 4. mec. Dokunaklı, kırıcı veya acı söz söylemek.

sokuşturmak 1. mec. Belli etmeden kötü bir malı vermek. 2. mec. Bir sözü kırıcı olmak amacıyla tekrar tekrar söylemek.

sönmek 1. mec. Duygular dinmek, yatışmak, etkisini yitirmek. 2. mec. Tükenmek, yok olmak, yitmek.

susturmak 1. Verdiği karşılıkla veya yaptığı bir davranışla birini artık söz söyleyemeyecek bir duruma getirmek, ilzam etmek. 2. mec. Etkisini, gücünü azaltmak, gidermek, bastırmak.

sürmek Oturduğu, bulunduğu yerden, ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek, nefyetmek.

şişinmek 1. Surat asmak, dargın durmak. 2. Başkalarına yüksekten bakar gibi bir tavır takınmak, böbürlendiğini davranışlarıyla belli etmek, kabarmak, gururlanmak.

takılmak 1. mec. Olumsuz veya aksayan, eksik bir yanını görerek üstünde durmak. 2. mec. Kızdırmak, üzme, şaşırtmak amacıyla şaka yollu konuşmak. 3. argo Biriyle, bir toplulukla sık sık birlikte olmak, onlara katılmak. 4. argo Kahvehane, meyhane vb. ne sık sık gitmek, eğlenmek.

tapmak 1. İlah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek. 2. mec. Tutku ile sevmek, bağlanmak. 3. mec. Birine çok değer vermek.

taşmak mec. Öfke, sabırsızlık veya heyecan yüzünden kendini tutamamak.

temizlemek 1. mec. Sakıncalı, pürüzlü bir işi olumlu sonuçlandırmak. 2. argo Öldürmek, yok etmek. 3. argo Kumar oyunlarında öbür oyuncuların bütün paralarını almak.

temizlenmek 1. Temiz duruma gelmek, arınmak, paklanmak. 2. mec. Sakıncalı bir durum, iş düzelmek, bitmek. 3. argo Ortadan kaldırılmak, öldürülmek. 4. argo Kumarda öbür oyuncu veya oyuncularca bütün parası alınmak.

tepelemek 1. mec. Bozguna uğratmak, hırpalamak. 2. mec. Kıyasıya dövmek. 3. argo Öldürmek.

tepinmek Öfke ve sevincini açığa vuracak davranışlarda bulunmak.

tokatlamak 1. Tokat atmak. 2. argo Bir kimseyi dolandırmak, hile yoluyla parasını almak.

tozutmak 1. Böbürlenmek, yüksekte konuşup söylediği sözü yerine getirmemek, palavra atmak, mangalda kül bırakmamak. 2. mec. Aklını yitirmek.

tutmak 1. Ele geçirmek, yakalamak. 2. Avlamak. 3. Hürriyetinden yoksun bırakıp bir yere kapamak, tevkif etmek. 4. Benimsemek, beğenmek. 5. Beddua, dua, ah vb. etkisini göstermek, gerçekleşmek, yerine gelmek, varmak. 6. İşgal etmek. 7. Otobüs, vapur, uçak vb. hasta etmek. 8. Bir sanat eseri geniş ilgi görmek.

tutuklamak Kanun yoluyla hürriyeti kısıtlayarak bir yere kapatmak, tevkif etmek.

tüketmek 1. Kullanarak, harcayarak yok etmek, bitirmek, yoğaltmak. 2. Güçsüzleştirmek, bezdirmek.

unutmak 1. Bir şeyi dalgınlıkla bir yerde bırakmak. 2. Bir şeyi yapamaz duruma gelmek. 3. Bağışlamak. 4. Hatırdan, gönülden çıkarmak.

uyutmak 1. mec. Acı, keder vb.ni hafifletmek. 2. mec. İlgi konusu olmaktan çıkarmak, unutturmak. 3. mec. Aldatmak, kandırmak.

vurmak 1. Olumsuz yönde etkilemek. 2. Batıcı veya kesici cisimleri saplamak, kakmak. 3. Amaçladığı şeye rast getirmek. 4. Silahla yaralamak, öldürmek. 5. Dokunmak, hasta etmek. 6. Soğuk, dolu vb. ürünlere zarar vermek. 7. Kalp, vuru durumunda olmak, çarpmak. 8. Piyango vb. çıkmak, isabet etmek. 9. mec. Manevi olarak yaralamak. 10. argo Herhangi bir biçimde haksız yoldan para almak, soymak.

vurulmak 1. Vurma işine konu olmak. 2. mec. Âşık olmak, gönül kaptırmak, sevdalanmak.

yakalamak 1. Kaçan kimseyi ele geçirmek, derdest etmek. 2. Bir kimseyi hoş gitmeyecek bir durumda bulmak, bir kimsenin suçu ortaya çıkmak. 3. Arayarak veya rastlantı sonucu bulup bağlantı kurmak. 4. Avlamak, tuzakla ele geçirmek.

yakmak 1. Ateşle yok etmek. 2. Keskin, sert ve ısırıcı bir duyumu vermek. 3. Yanıyormuş gibi bir etki yapmak. 4. Kurutmak, zarar vermek. 5. Çok sıcak olmak. 6. Karartmak. 7. Çok üşütmek. 8. mec. Silahla vurmak. 9. mec. Yıkıma, zarara yol açmak, büyük bir zarara uğratmak, mahvetmek. 10. mec. Güçlü sevgi uyandırmak.

yanmak 1. Isı etkisiyle vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak. 2. Vücut veya nesnelere ısı artmak. 3. Birtakım etmenlerin etkisiyle işe yaramaz

duruma gelmek. 4. Yanık acısına benzer bir acı duymak. 5. Çok istemek, çabalamak. 6. mec. Çok üzölmek. 7. mec. Çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek. 8. mec. Zarara, kötölüğe uğramak. 9. mec. Çocuk oyunlarında oyun dışı kalmak.

yapmak 1. Yol almak. 2. Onarmak, tamir etmek. 3. Bir dileği, bir isteği yerine getirmek, uygulamak, ifa etmek. 4. Bir düşünceyi, bir davranışı, bir isteği işe dönüştürmek, gerçekleştirmek. 5. Düzenli bir duruma getirmek. 6. Zarara yol açmak. 7. Etkili olmak. 8. Gerçekleştirmek. 9. Tehdit yoluyla birini herhangi bir duruma düşürmek. 10. Evlendirmek.

yatmak 1. Boş yere beklemek. 2. İşlemez, çalışmaz durumda kalmak. 3. Belli bir süreyi cezaevinde geçirmek. 4. Cinsel ilişkide bulunmak. 5. Heves etmek, eğilmek. 6. Olumsuz veya başarısız bir sonuç almak. 7. İşsiz kalmak, çalışmamak. 8. argo Bilerek yenilmek, şike yapmak.

yazılmak mec. Birine tutulmak, sevmek.

yemek 1. Hoşa gitmeyen kötü bir duruma uğramak, tutulmak. 2. Hakkı olmayan ve kendisine yasak edilmiş bulunan bir şeyi kabul etmek. 3. Harcamak, tüketmek, bitirmek. 4. Yasal yoldan cezalandırılmak. 5. Birine alacağını vermemek, ödememek. 6. Başkasının parasını harcamak. 7. mec. Sürekli üzme, tedirgin etmek. 8. argo Gücünü kırmak, perişan etmek, mahvetmek. 9. argo Kandırmak.

yıklılmak 1. Herhangi bir sebeple çökmek, göçmek. 2. mec. İstenmeyen biri çekilip gitmek, defolmak. 3. mec. Yok olmak, mahvolmak. 4. mec. Yenilmek. 5. mec. Yüklenmek.

yıkmak, 1. mec. Herhangi bir suç, iş vb.ni birine yüklemek. 2. mec. Yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak.

yırtmak, 1. Vücudu kanatacak kadar derin çizmek. 2. mec. Bir işi yapmaktan kurtulmak. 3. mec. Köşeyi dönmek.

yoksullaştırmak Yoksul duruma getirmek, fakirleştirmek.

yutmak, 1. mec. İnanmak, aldanmak, kanmak. 2. mec. İyice, eksiksiz olarak öğrenmek. 3. Dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak.

yutturmak Kandırmak, aldatmak.

3.1.6. Kırgız Türkçesinde DoğrudanMutluluk İfade Eden Fiiller

acardan- Şen olmak, iyi olmak, neşeli olmak.

adıranğda- Şen, neşeli, heyecanlı olmak.

barbanğsda- mec. Şen ve halinden memnun olmak.
barcakta- Şen ve gamsız olmak.
kaktır- Kahkaha atmak, yüksek sesle gülmek.
katkıla- Kahkaha ile gülmek.
kuban- Sevinmek, kıvanmak.
kubaniş- II Hep beraber kıvanmak, sevinmek.
kudunğda- Aşırı derecede sevinmek.
kuuna- Eğlenmek, sevinmek
kül- V Gülmek.
küldür- Güldürmek.
külümürö- Gülümsemek, tebessüm etmek.
külünğdö- Gülümseyen sevinçli bir çehreye sahipk olmak, neşeyle gülümsemek.
külünğdöş- Hep beraber gülümsemek biri-birine karşı tebessüm etmek.
külünüş- Karşılıklıca gülmek, gülüşmek.
külüş- II Hep beraber gülmek, gülüşmek.
süyün- Sevinmek.
şatan- Sevinmek.
zookton- Zevklenmek, safa sürmek.

3.1.7. Kırgız Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutluluk İfade Eden Fiiller

akıştan- İşve yapmak, kırıtmak, cilve yaparak çığlık koparmak.
aktal- 1. Aklanmak; 2. Beraat kazanmak, serbest bırakılmak.
aktan- 1. Aklanmak; 2. Beraat etmek.
albır- Sevinçten heyecanlanmak.
alın- 1. Satın alınmak; 2. Hoşa gitmek, itimat, sempati kazanmak.
alış- III mec. Dost yaşamak.
arkay- Yükselmek; göklere doğru çıkmak.
ayık- Hastalıktan iyileşmek, sıhhat düzelmek, onulmak.
ayıktır- Tedavi ederek iyileştirmek, şifa vermek.
aykalış- II Karşılıklı kucaklaşmak.
aykından- Aydınlanmak, nurlanmak.
aymaş- mec. Şapır şupur öpüşmek.
aytta- Bayram etmek, bayram kutlayıp ve ikram edilerek dolaşmak.

biyikte- mec. Yükselmek; çıkmak.
biyle- I Oynamak, dans etmek.
bolukşu- Gevşemek; tatlı bir rehavet duymak.
boşo- 1. Boşalmak, serbest kalmak; 2. Gevşemek.
boşon- Boş kalmak; kurtulmak.
boşonğdo- Gevşemek.
boşonğdot- Gevşetmek.
boşoş- Gevşemek, rehavet kesp etmek.
boşoştur- Gevşetmek.
buldan- 1. Para pul edinmek, paralanmak; 2. mec. Kurulmak, övünmek.
cadıra- Lezzetlenmek, zevk duymak; saadetin yüksek derecesine çıkmak.
caksır- İyileşmek; daha iyi olmak.
calcı- II Murada ermek; gerek olanı ele geçirmek.
cara- II Hoşa gitmek, yaramak.
caraş- 1. Barışmak; 2. Yakışmak; münasip ve yaraşık olmak.
carı- II Halinden memnun olmak; gereği gibi tatmin edilmek.
çaşa- Yaşamak, sıhhatte ömür geçirmek, sağ olmak.
caybarakattan- Mesut yaşamak, rahat geçinmek.
caydanğda- Hareketleriyle halinden memnunluk, şenlik göstermek; halinden memnun neşeli olmak.
cılmanğda- Şen ve gülümseyen bir çehre sahibi olmak.
cılmay- Gülümsemek, tebessüm etmek.
cılmayış- Gülümsemek, birbirine tebessüm etmek.
cılminğda- Gülümseyen çehreli olmak.
cılınğda- İşve yapmak, kırılmak (gözlerle, yüzle).
cımınğda- Gülümsemek; işvelice kırılmak; yaranmak.
cırğa- Lezzetlenmek; haz duymak; refah içinde yaşamak.
cırgat- Refah, haz ve zevk vermek zevklendirmek.
coydulan- Şuh tabiatlı olmak; takılmak (muziplik etmek).
çardanğda- mec. Memnun olmak, keyifli halde bulunmak.
dardalanğda- Neşeli ve gamsız olmak; samimi tabiatlı olmak.
dostoş- Dostlaşmak; ahbap olmak.

erkelen- Okşanmak; nazlanmak.
erkindel- Hürriyete kavuşmak.
erkinden- Kendini serbest hissetmek.
ermekteş- Eğlenmek, avunmak.
ıksıt- Kahkaha ile gülmek.
ınal- 1. Memnun ve mesrur olmak; sevinmek; 2. İnanmak
ıraylaş- Barışmak.
ırcay- Sırıtmak.
ırcığında- Sırıtmak.
ilgerile- İlerlemek, iyileşmek, muvaffak olmak, başarılar kazanmak.
kampanğda- Sevinerek telaş etmek.
kan- III Tatmin edilmek, kanmak.
kanaattan- Tatmin edilmek, kanaatlanmak.
kenğirsi- Kendini serbest rahat hissetmek.
kıbınğda- Gözleri gülmek.
kımıy- Ruhi bir sevinç hissetmek.
kıpınğda- Tatlı bir çarpıntı hissetmek.
koşolokto- Oynak ve canlı olmak, kırtmak.
kökölö- Göklere çıkmak, başı göklere doğru yükselmek, şahlanmak.
könğüldön- Neşelenmek.
kötörül- Kalkınmak, maneviyatı yükseltmek, ruhunun yükselmesini hissetmek.
kucaktaş- Birbirini kucaklamak, kucaklaşmak.
kutkarım- Kurtulmak, yakayı kurtarmak, hürriyete kavuşmak.
kuttukta- Kutlamak, kutlulamak.
kuttuktaş- Hep beraber kutlamak, birbirini tebrik etmek.
mağdıra- Tam bir rahatlık içinde bulunmak, keyif çekmek, hoş bir uyuşukluk hissetmek, bir parça uyuklamak.
mamıra- Keyif almak, zevk almak.
marı- Zevk almak, tatmin edilmek.
masayraş- 1. Bir işi iyi başarmak. 2. Mest olmak.
maryamda- Bayram etmek.
meen- Lezzet, zevk duymak.

mekiren- Ağzını açmadan, halinden memnun bir suretle, yavaşça gülmek.
moymolcu- Güzel görünüşte bulunmak, güzelleşmek, güzellikle parlamak.
ookattan- Bolluk içinde yaşamaya başlamak.
oştan- 1. Keyifli, neşeli olmak, sevinmek. 2. Kırıtmak.
oştont- Şen ve sevinçli görüntü, süslenmek.
oyno- 1. Oynamak, eğlenmek, rahat durmamak, şaka etmek.
oynokto- Zıplamak, şuhluk etmek.
oynoş- II 1. Hep beraber oynamak. 2. Aşk ve alaka münasebetlerinde bulunmak.
oysonğdo- Şuh olmak, oynak, canlı, çevik olmak (genç kadın hakkında).
şıklıkta- Kıs kıs gülmek (kızlar hakkında).
şıktan- Heyecana gelmek, canlanmak.
tabala- Başkasının felaketine sevinme.
tabış- III Anlaşmak, barışmak.
tamaşalaş- Hep beraber şaka etmek, şakalaşmak.
tatuulaş- Barışmak, dostlaşmak.
tın- II Dinlenmek, rahat etmek.
tınçı- 1. Rahat etmek, sükunet bulmak, sülیمان olmak.
tınçıt- Teskin etmek, rahatlatmak.
tınçıtıl- Dinmek rahat etmek, sükunet bulmak.
tınğ- II Dinlenmek, hastalıktan iyileşmek, kendine gelmek; canlanmak.
tınğı- Kuvvetlenmek; iyileşmek; düzelmek.
tınğkılta- Çığlık atarak gülmek.
tınık- Sükun bulmak; Dinlenmek hastalıktan iyileşmek.
tırakata- Şetaretili olmak, şen ve şuh bir surette yürümek.
toylo- Cümbüş etmek; ziyafetten ziyafete dolaşmak.
toyponğdo- Neşeli ve canlı hareketlerde bulunmak.
tun- II Memnun olmak, tatmin edilmek.
tuytun- Servet edinmek.
ümüttön-1 Umutlanmak, umut etmek.

3.1.8. Kırgız Türkçesinde Doğrudan Mutsuzluk İfade Eden Fiiller

abraş- Kavga etmek, karşılıklıca husumet beslemek; boy ölçüşmek.
akakta- Gücü tükenmek, bitkin bir halde bulunmak.

akşıy- 1.Kararmak (gözler hakkında) 2. Hiddetten dönmek (gözler hakkında).

akyayla- Şiddetli ve velvele koparırcasına bağırarak, imdada çağırarak.

alaksı- 1. Rahatsızlanmak, fikren pek fazla meşgul olmak.

alcanğda- 1. Durmadan söylemek, gevezelik etmek; 2. Nazlanmak, hırçınlık etmek.

alcı- 1. Yanılmak, hata etmek; 2.Bunamak; 3. Saçma sapan şeyler söylemek.

aldan-II Aldanmak, aldatılmış olmak.

aldatsa- 1. Kıvrınmak (ağır hastalık esnasında ateşten); 2. Şiddetli sıkıntı içinde bulunmak.

alekten- Sıkıntı çekmek.

alkın- Nefes tutulmak, ateşlenmek, kızmak.

anğır-II Tereddüt ve kararsızlık içinde kalmak, şaşalamak, apışıp kalmak.

anğiranğda- Kudurmuşçasına söverek atılmak.

anğkişte- Hırslanmak, sinirli sinirli konuşmak.

aptık- Heyecandan, şiddetli korkudan, nefes darlığından nefesi kesilmek.

ardan- Utanmak, arlanmak, küsmek, hırslanmak.

argasızdan- Zorluk, çaresizlik hissetmek.

arın- 1.Yorulmak; 2. Sızlanmak; can sıkılmak; özlemek.

armandan- Tatmin edilmeme hissini ifade eylemek.

arsarsı- Şüphe, tereddüt ve kararsızlık içinden bulunmak; tahminler içinde bocalamak.

arsı- Sıkılmak, utanmak.

ayan-II Kendisine acımak.

aybık- Sıkılmak, utanmak.

aygış- Kavga sırasında aşırı taşkınlık etmek, kapışmak, kıyasıya dövüşmek.

ayıptal- İtham edilmek, suçlanmak.

azaptan- Azap çekmek, ıstıraba katlanmak.

badılda- Dırlanmak.

bakır-IV Gümbürdemek, böğürmek: boğazı yırtılırcasına bağırarak.

batkansı- Kendini dalmış, batmış hissetmek.

kaygilant- Kederlendirmek.

kayğır- Kederlenmek; tasalanmak.

kaygırt- Düşünmek, ihtimam etmek, endişe etmek.

kıykır- Haykırmak, bağırarak, üzerine bağırarak.

kıynal- Azap çekmek.

munğay- Kederlenmek, hasret çekmek, tasalanmak.

munğda- Kederlenmek, merak etmek.

taarın- Darılmak.

3.1.9. Kırgız Türkçesinde Dolaylı Olarak Mutsuzluk İfade Eden Fiiller

beriş- II Yenilmek, teslim olmak.

bez- II İnkâr etmek, tanımamak; bir adeti terk eylemek; bizar olmak bıkmak, usanmak.

bezelen- Bağırıp çağırarak, feryat etmek.

bezilde- Şiddetli rahatsızlık, telaş göstermek, rahatsızlanarak kıvranmak.

birbiy- Ağlamalı ve buruşmuş şekilde bulunmak (yüz hakkında).

bırış-, II Yüz buruşmak.

bırkıra- Kırılarak paralanmak, kırılıp bin parça olmak.

bışakta- Sık sık burundan solumak; boyuna burnunu çekmek; hıçkırmak.

bışanğda- Boyuna sızlanıp durmak; hıçkırmak.

bışılta- Sık sık burundan solumak; boyuna burnunu çekmek; hıçkırarak ve burnunu çekerek ağlamak.

bozdo- Elem ve kederle ağlamak.

bökö-II Bir şeyden nefret etmek; doymak, bıkmak; tiksirmek.

bulunğda- Sinirlenmek, hırslanmak.

burkulda- Tehevvüre kapılmak, aşırı derecede kızmak.

burkura- mec. Acı acı ağlamak, yüksek sesle gözyaşı dökmek.

burtunğda- Surat asmak.

burtuy- Surat asmak, yüzünü ekşitmek.

buruk- 1. Kin beslemek; 2. Can sıkılmak, kederlenmek.

buyurkan- Hırslanmak, hiddetlenmek.

buzuktaş- Gürültü patırtı çıkarmak, kavga etmek.

bülün-II 1. Kargaşalık husule gelmek; 2. Perişan olmak, iflas etmek.

caaktaş- Birbirine sövmek; münakaşa etmek.

cabık-III 1. Zayıflamak, kurumak, zayıf düşmek; 2. Mec. Fakir düşmek.

cabırka- zorbalığa katlanmak; ıstırap çekmek.

cada- 1. Nefret etmek; iğrenmek; 2. İstidatsız, aciz olduğu anlaşılacak; dermansız düşmek.

cakalaş- Dövüşmek, gırtlak gırtlığa gelmek, birbirinin yakasına sarılmak.

calgızın- Yalnızlık hissetmek ve bunun bir neticesi olarak da kendini sahipsiz, kimsesiz görmek.

calk- Korkak, ürkek olmak; (korkudan) arzu ve hevesini kaybetmek.

calooru- Rica ve intizar ile bakmak; acıklı ve aciz bir durumda bulunmak.

caltanğda- Korkarak bakınmak, müteredit bakmak.

caltan- Ürkerek bir yana atılmak bir yana saplanmak; korkudan titremek.

cançıl- Ezilmiş, dövülmüş olmak.

cançıra- Kırılmak, parçalanmak, ezilmek.

canğcaldaş- Kavga etmek, patırtı çıkarmak.

caşı- Hemen ağlayacak bir durumda bulunmak, gözler yaşarmak; neşesi kaçmak.

caşıldan- Göz yaşarmak.

caşınğkıra- Gözyaşı akıtmak, gözler yaşarmak.

caşooru- 1. Gevşek ve kederli olmak; 2. Dert yanmak.

cayıldan- Hırslanmak, gazaba gelme.

cekir- Sövmek, kötü muamelede bulunmak.

cersi- Vatanını özlemek, vatanını düşünmek

cindilen- Delirmek, kudurmak.

cit- Yok olmak, yitmek, kaybolmak; mahvolmak.

cobura- Mırıldanmak, dırlanmak.

cogol- Yitmek, kaybolmak, yok olmak; batmak; mahvolmak; defolmak.

cokto- Sağu sağmak: ölü için ağlamak.

coktoş- Hep beraber sağu sağmak.

cönğköl- Mahvolmak, batmak, kaybolmak.

culuş- Dövüşmek, saç saça, baş başa (kadınlar hakkında).

cuta- Açlıktan ıstırap çekmek; zayıflamak.

cüdö- Kuvvetten düşmek, zayıflamak.

çaçtaş- Birbirini saçından tutarak sürüklemek, saç saça baş başa gelmek, dövüşmek.

çak- 1. Müzevirlik etmek; şikayet eylemek: 2. Şiddetle vurmak; 3. Sokmak (ısırmak).

çakçarıl- Hiddetlenmek, ayrıntı kabarmak.

çamdan- 1. Sıçramaya, hücumla hazırlamak; 2. mec. Kendini tahkir edilmiş saymak; küsmek.

çamırkan- Kin beslemek.

çağır- Alabildiğine bağırmak; kulağı tırmalayan bir sesle bağırmak; acı acı bağırmak; yaygara etmek.

çaptık- Aşırı derecede kızmak, gazaba gelmek.

çarkıra- Bağırmak (bağırarak ağlayan çocuk hakkında).

çataктаş- Lafla takılmak, muhalefet etmek; münazaa etmek, kavga çıkarmak.

çebelen- Çabalamak; aşırı telaş göstermek, can acımak.

çekeleş- Çekişmek, kavga etmek, dövüşmek.

çemende- Hasta olmak, hastalanmak.

çıçala- II Adamakıllı kızmak, kendinden geçmek.

çıda- Tahammül etmek, katlanmak, dayanmak.

çımıra- Unutmak, mahcup olmak.

çınğilda- Çınlamak, acı acı bağırmak, bağıırıp çağırarak.

çınğırt- Acı acı sesler çıkartmak; herhangi bir şeyden acı acı sesler çıkartmak.

çınğkilda- Yaygara etmek, acı acı bağırmak.

çıtı- Kaş çatmak, surat asmak.

çıtınğkıra- Bir parça, hafifçe kaşlarını çatmak, hafifçe surat asmak.

çıtiy- Surat asmak.

çıyilda- Çığlık koparmak, feryat etmek, acı acı bağırmak; gayet şiddetli gıcırdamak.

çoçu- Ürkemek; korkmak.

çoçut- Korkutmak.

çooçura- Yabancı gibi hareket etmek, ürkemek.

çanay- 1. mec. Hırslanmak; 2. Acıklı bir görünüşte bulunmak.

çurmuy- Somurtmak; surat asmak; şişkin olmak.

çunla- Çığlık koparmak.

çünçü- Takatten düşmek, bitkin bir hale gelmek (fakir düşmek, üst baş örselenmek vs.).

çüyrüy- Memnuniyetsizlikten burnunu buruşturmak; hoşnutsuzluktan yüzünü ekşitmek.

darkıra- Şiddetli bağırmak; boğazı yırtılırcasına bağırmak, haykırmak.

dartta- Dert çekmek; kederlenmek; hasta olmak.

dırkıra- Param parça olmak; köpürmek, kudurmak.

döödürö- Dırlanmak (can sıkacak bir tarzda ve durmadan konuşan kimse hakkımda).

duğduy- Somurtmak, surat asmak.

duluy- 1. Somurtmak; surat asmak; 2. Direnmek, inat etmek
dumuk- Havasızlıktan, nefes darlığından muzdarip olmak; iç sıkılmak.
dürbö- Şaşkınlığa kapılmak; korkarak ve acele kaçmak; telaş etmek.
dürböl- Telaş etmek, şaşkın bir durumda bulunmak.
dürdük- Ürmek, korkup kaçmak.
düülük- Köpürmek, kudurmak; galeyana gelmek.
eçkir- Hıçkırmak; acı acı sesler çıkarmak.
elenğde- Bakınmak; başını süratle çevirerek, korkarak, bakınmak; telaş etmek.
eltenğde- Korka korka bakınmak.
emşingde- Ağlaşmak, sızlanmak; hemen ağlayacak gibi durmak.
engğire- Acı acı ağlamak; bağırarak; hıçkırmak.
engirenğde- 1. Burun kanatlarını kabartmak; 2. mec. Hiddetle bir şeyin üzerine atılmak; ateş püskürmek, taşkınlık etmek.
engşerit- et. Somurtmak.
eri- 1. Ağlamaktan tıkanmak.
erik- 1. Can sıkılmak; 2. Üşenmek.
ık- mec. Ödü kopmak, korkmak.
ılal- Acı acı bağırarak; yaygarayı basmak.
ımşı- Ağır ve huzursuz bir ruh halinde olmak.
ıngırsı- 1. Ağır ağır sızlanmak; tembelce gerinerek ıkmak; 2. Meyus ve mahzun dolaşmak.
ıgırışta- Sinirlenerek, asabileşerek yerinde zıplamak.
ıyla- Ağlamak.
ıylamsıra- Ağlamak üzere bulunmak.
ızalan- Gücenmek; küsmek.
ıçirken- Ürpermek; boş bulunup irkilmek.
itirken- İrkilmek, tiksinererek titremek, ürpermek.
iymen- Sıkılmak; utanmak.
iyse- Hiddetle baş sallamak.
kaardan- Kızmak; gazaba gelmek.
kabar- II Kabarmak; şişmek, sinirlenmek.
kabiş- II Sövüşmek, küfretmek, dövüşmek.

kacan- Kudurmak, taşkınlık etmek.

kacılđaş- Biri birine karşı mırıldanmak; sövüşmek.

kakakta- Homurdanmak, mızımız ve titiz olmak.

kakşa- 1. Hıçkırmak; acı –acı ağlamak; 2. Sancı yapmak; şiddetli ağrımak; 3. Çok konuşmak; durmadan gevezelik etmek.

kakşan- Hıçkırarak ağlamak.

kaltaarı- Keyif kaçmak, bozulmak; korkmak; sıkılmak.

kaltıran- İrkilmek, titremek.

kamık- 1. Havasızlıktan sıkıntı hissetmek; 2. mec. Küsmek, kederlenmek.

kanğğır- Yersiz –yurtsuz dolaşmak.

kanğtarıl- Alt üst edilmek; rahatı kaçırılmak.

kanık-III Kin beslemek; ateş püskürmek.

kansar- Kudurmak; galeyana gelmek; hiddetten benzi atmak.

kapalan- Kederlenmek; müteessir olmak: özlemek: hasretini çekmek.

karayla- mec. Büyük bir keder ve şaşkınlık geçirmek (başlıca, biricik çocuğunu kaybeden insan hakkında).

kasar- Hırslanmak, kudurmak.

kaşay- Akmak, (çok ağlamaktan gözler akmak); aşırı derecede kızmak, kudurmak.

kataala- Galeyana gelmek; hırslanmak.

katuulan- Sert kudurmuş gibi olmak.

kedeyle- Fakir düşmek.

kemsin- Kendisini pek hakir saymak; küçültmek.

kengire- Şaşırmak; ne yapacağını bilmemek.

keriş- II Sövüşmek; biri-birine sövmek; çekişmek kavga etmek.

keselde- Hastalanmak, hasta olmak.

keyi- Kederlenmek, üzölmek.

keyit- II Müteessir etmek, kederlendirmek, 2. Zahmet vermek.

kıçıla- Kavga etmek, güröltü-patırtı çıkarmak.

kıçılaş- Kavga etmek, birbirine çatmak.

kılkın- Tıkanmak, nefes kesilmek.

kınğılđa- Hazin ve zayıf bir sesle inlemek.

kınğkışta- 1. Bir şey isterken ağlamak, kırılıp büzölmek; 2. Yavaşça inlemek.

kıngışı- Acı-acı bağırmak; acı acı ağlamak.
kırsıkta- Felakete uğramak, kazaya uğramak.
kırtıy- Alınmak, küsmek.
kıskar- **mec.** Kendini yeise, endişeye kaptırmak.
kızanğda- Kızarmak, kızmak, hırslanmak, darılmak, kendini hakarete uğramış saymak
kızaranğda- Sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek, hırslanmak.
kokuyla- Umutsuzca haykırmak.
koopton- Korkmak, kuşkulanmak.
korçuy- Kızmak, hiddetlenmek.
kordol- Hor ve hakir görülmek.
kork- Korkmak, dehşete kapılmak.
korsun- Hakarete duçar olmak, hor görülmek.
kulcuy- Somurtmak
kusalan- Özlemek, tasalanmak.
kura- Kurumak, tükenmek, yok olmak.
künğküldö- Memnuniyetsizlik ifade etmek.
künöölön- İtham edilmek, kendisine bir suç isnat edilmek.
küpürlö- Sızlanmak, dırlanmak.
küykölöktö- Sinirlenmek, heyecana gelmek, hırslanmak, kızmak.
küyük- II 1. Aşk ateşiyle yanmak. 3. Soluğu kesilmek, nefes alamamak.
küyün- Hüzünlenmek, müteessir olmak.
maşakattan- Azap çekmek, zahmete katlanmak.
moko- Bıkmak.
mostoy- Somurtmak.
murçuy- Somurtmak (memnuniyetsizlik ifade ederek), dudak bükme.
münğkürö- Gayet zor ve içinden çıkılmaz vaziyette bulunmak, acizlik göstermek.
naçarlan- Zayıf düşmek, kötüleşmek.
oltur- Evde kalmak (gelinlik kız hakkında).
ookastan- Hastalanmak.
ooru- II Hastalanmak (insanlar hakkında)
ooruksun- Ağrı duymak.
oorun- Ağrı hissetmek.

ormoᅡdo- Somurtmak, somurtarak susmak.
ormoy- Somurtkan ve az konuşur olmak.
oyrondo- Tahrip edilmek, imha edilmek, helak olunmak, yıkılmak, mahvolmak.
oysura- Kurumak, tüklenmek, iflas etmek, fakir düşmek.
ozondo- 1. Dinlemeden ağlamak, bağıra bağıra ağlamak, 2. Uzatarak ve yüksek sesle bağırmak.
öçöş- Kin beslemek, hırslanmak, kızmak.
öksö- Acı acı ağlamak, yüksek sesle ağlamak, hıçkırarak ağlamak.
ökür- Yaygara koparmak, acı acı ağlamak.
ölümsürö- Yarı ölü durumunda, zayıf, bitap olmak.
önᅡgüro- 1. Yüksek sesle böᅡürmek. 2. Feryat etmek.
öpkölö- Darılmak, küsmek
özölön- Feryat etmek, hıçkırarak ağlamak.
sabırka- İstirap çekmek, kederlenmek.
samtıra- Pare pare olmak, yırtılıp parça parça olmak.
sana- Özlemek, canı sıkılmak.
sanaalan- 1. Düşünceye dalmak. 2. Özlemek, tasalanmak.
sanaarka- Düşünmek, düşünceye dalmak, tasalanmak.
sandal- III Avare dolaşmak, maksatsız gezinmek.
seksenᅡde- mec. Hırslanmak, kızmak.
sendel- mec. Çile çekmek.
sezden- Hiddetlenmek
sıᅡıl- Sıkılmak, kısılmak, ezilmek.
sıkta- Acı-acı ağlamak, tasalanmak.
sızda- Sızlanmak (aᅡrımak), zonklamak.
sirkekte- Kendini keyifsiz hissetmek (çocuk hakkında).
siygelekte- mec. Aşırı derecede hiddetlenmek, acı acı bağırarak sövmek.
solukta- 1. Solumak, şiddetle ve sık sık nefes almak (sıcaktan, yorgunluk, nefes darlıᅡından) 2. Hıçkırıkla ağlamak.
sustay- Düşünceli, somurtkan olmak.
suzdan- Somurtmak, surat asmak.
sürdü- Sıkılmak, mahcup olmak, şaşırmak, afallamak.

süzöktö- Müzmin hastalıktan ızdırıp çekmek.
şalday- Bitkin bir halde bulunmak, gevşemek, kuvvetten düşmek.
şerden- Köpürmek (aşırı hiddetlenmek). Korkunç, kudurmuş bir şekil almak.
şilkıy- Bitkin durumda olmak, cesaretini kaybetmiş olmak.
şolokto- Hıçkırarak.
şordon- Felakete, kazaya uğramak.
şorolon- Gözlerden irin akmak, yaş akmak.
şümüröy- Büzülme, somurtmak, surat asmak.
takıl- Sıkışık vaziyette, son derecede müşkülât içinde bulunmak.
tarik- III 1. Sıkıntı, zorluk hissetmek; 2. Kuvvetten düşmek, gevşemek.
tarıl- 1. Daralmak, kısılmak, dar ve sıkışık olmak; 2. Hapsolmek.
tatayla- Fena halde korkarak bağırarak.
terik- Gücenmek.
tıranğda- Ateş almak, alevlenmek, sövüp sayarak üzerine saldırmak, hiddetten kendini zaptedememek.
tırçı- II Alınmak; hırslanmak; kızmak.
tikirey- Ürpermek.
tişten- 1. Dişleri sıkmak; 2. mec. Hırslanmak, ateş püskürmek.
tomsor- Yüzde hiddet ve gazap eseri belirlemek, somurtmak, surat asmak.
topolonğdo- Telaş etmek, paniğe kapılmak.
toruk- II Yorulmak, manevi gücü kırılmış olmak, kederlenmek.
tostoy- mec. Kızgınlıkla üzerine atılmak.
tozoktol- Azaplanmak, ızdırıp çekmek.
tuldan- 1. Kederlenmek (ölen koca için) 2. Yas tutmak.
tumuray- Somurtmak, surat asmak; insanlardan kaçmak.
tuuralan- II Hırslanmak, hiddetlenmek.
tuytunğda- Kıvrınmak, memnun olmayıp çırpınmak söz dinlemek.
ubaralan- Rahatsız edilmek, zahmetlere katlanmak.
ubay- I Teessüf etmek, kederlenmek.
ubayımda- Endişe etmek, merak içinde bulunmak, dert çekmek.
umsun- Umutlarında aldanmak.
unğşu- Ulumak, hazin ve sürekli ses çıkarmak.

uyal- II Utanmak.

üksönğdö- 1. Saçı sakalı birbirine karışmak. 2. mec. Kızgınlık ve hırsla atılmak.

ülbürö- keyfi kaçmak.

ünğküy- Başını eğmek (kederden).

ünğüldö- Boğuk ve hazin bir ses çıkarmak.

ürk- Ürmek, korkarak bir yana atılmak.

ürpönğdö- Horozlanmış, hiddetlenmiş olmak.

ürpüy- Horozlanmak, hırslanmak, kızmak.

ürüldö- Gümbürdemek, hırlamak, homurdamak.

üşkürün- İç çekmek.

ütüröy- 1. Somurtmak. 2. Miskin, morali bozulmak.

zabırka- Izdırap çekmek.

zarıl- II Yokluğa katlanmak, sızlanmak, azap çekmek.

zarlan- Acı acı ağlamak, sızlanmak, tasalanmak.

zınğkılda- Yaygara etmek, çığlıkla ağlamak.

zingilde- Gergin bir hale gelmek, gerginleşmek.

zirkilde- 1. Titremek. 2. Aşırı derecede hiddetlenmek.

3.1.10. Kırgız Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Fiiller

acıraş- II Boşanmak.

akıranğda- Fırlamak (gözler hakkında).

alçılan- Övünmek, kibirlenmek.

apıranğda- Övünmek, farfalarlık etmek.

arpalış- 1. Telaş etmek, uğraşmak, çabalamak; 2. Kucaklaşarak sarmaş dolaş olmak.

asemden- 1. Şıklığa riayet etmek; işve yapmak; kurulmak; 2. Hırçınlık etmek, nazlanmak.

aykır- Haykırmak, bağırarak, nara atmak.

baalan- Kıymet biçilmek, kendisini beğenmek kendisini dev aynasında görmek.

balpanğda- 1. Ağır ve çolpa hareket etmek, 2. mec. Naz ve bolluk içinde tantana ile yaşamak.

beril- 1. Teslim olmak; mağlup olmak; 2. Sadakatli olmak.

carbanğda- Laubalilik etmek laubalice şaka etmek, laubalice kucaklamak.

cazgır- Baştan çıkarmak; dalalete düşürmek, aldatmak.

celigiş-II Coşmak, heyecana gelmek.

çımırkan- Gergin ve heyecanlı olmak; enerji toplamak.

çırıl-da- Cıvıldamak, yaygara etmek.

entele- Şaşkın bir hale düşmek; afallamak; telaş göstermek

ererke- 1. Hoşlanarak, zevk alarak bakmak; hoşlanmak; rehavet duymak: 2. Aşırı gücenme hissetmek.

kakşıkta- 1. Tevbih etmek; azarlamak; başa kakmak; 2. Alay etmek, eğlenmek.

kaşkaytar- Karşı durmak, karşı koymak, defetmek.

kızı- Adamakıllı kızmak, hiddetlenmek, heyecana gelmek, ilgilenmek.

kızık-II İlgilenmek, alaka göstermek, heveslenmek, kızışmak.

kızıktır- İlgilendirmek, kızıştırmak, teşvik etmek.

kızıulan- Kızışmak, heyecana gelmek, kendini cereyana kaptırmak.

kokurañda- Süslemek, gülünç bir kıyafete girmek.

kokuray- 1. Süslenmiş güzel ve şık gözükme düşüncesiyle gülünç bir kıyafete girmek; 2. Kurulmak, caka satmak.

öröpkü- Heyecana gelmek.

şokton- Şuhluk etmek, muziplik eylemek.

tamaşala- 1. Zevk duyarak bakmak; 2. Alaya almak, eğlenmek,

toy- II Doymak, bıkmak.

tuncura- 1. Tam bir rahat ve sükun içinde bulunmak; 2. Kederli, düşünceli olmak.

tundur- 1. Memnun etmek; 2. Sağırılaştırmak, sersemleştirmek.

tut- II Tutmak, yakalamak.

ur- III 1. Vurmak, dövmek. 2. *küfür*. Cinsel ilişkiye girmek.

3.2. Deyimler

3.2.1. Türkiye Türkçesinde Mutluluk İfade Eden Deyimler

ad almak Ün kazanmak.

adı sanı olmak Bilinmek, tanınmak, ünlü olmak.

ad yapmak Bir alanda ün kazanmak, ün almak.

aferin almak Değerli görülüp beğenilmek.

affa uğramak Bağışlanmak.

afiyet bulmak İyileşmek, sağlığını kazanmak.

afiyet üzere olmak Sağlıklı, rahat yaşıyor olmak.

ağız kulaklarına varmak Çok sevinmek.

ağızdan inci saçmak Birbirinden güzel sözler söylemek.

alkış almak Çok beğenilmek.

alkış toplamak Çok alkışlanmak.

altın çağını yaşamak En başarılı, en verimli döneminde bulunmak.

altın kesmek Çok para kazanır olmak.

aman bulmak Kurtulmak.

anadan doğmuşa dönmek (anadan yeni doğmuş gibi olmak) 1) Dertsiz, tasasız bir duruma gelmek; 2) Günahlardan arınmış duruma gelmek.

anlaşmaya varmak Bir konuda birisiyle anlaşmak.

arabasını düze çıkarmak Karşılaştığı güçlükleri yenip işini kolay yürür duruma getirmek.

aradan sıyrılmak 1) Kötü bir işten kendini kurtarmak; 2) *mec.* Çatışan gruplar arasındaki rekabetten yararlanarak öne çıkmak; 3) *sp.* Yarışta rakiplerinden uzaklaşmak, öne çıkmak.

aralarındaki buzları eritmek Kırgınlığı, küslüğü ortadan kaldırmak.

arasını (aralarını) bulmak Araları bozulmuş iki kişiyi uzlaştırmak, barıştırmak.

arkasını sağlama almak Bir işe başlarken çok güçlü bir destek bulmuş olmak.

arkasından zil takıp oynamak Birinin bir yerden ayrılmasına veya bir işte başarısızlığa uğramasına çok sevinmek.

aşığı cuk oturmak İşi çok olumlu bir biçim almak.

aşka gelmek *tkz.* Bir şeyi yapmak için büyük bir istek duymak, coşmak, coşkunluk göstermek.

ayağı düze basmak Güçlükleri yenerek ilerisinden korkmayacak bir duruma girmek.

ayağı yerden kesilmek 1) Bir taşıta binip yaya yürümekten kurtulmak; 2) *mec.* Çok mutlu olmak.

ayakları yere değmemek Çok sevinmek.

Azrail'in elinden kurtulmak Ölümden kurtulmak.

bahsi kazanmak İleri sürülen, savunulan görüşün doğru olduğu belli olmak.

bahtı açık olmak Herhangi bir konuda şansını yaver gitmek, talih yüzüne gülmek.

bahtı açılmak Talihi dönüp uygun duruma veya arzulanana sonuca gelmek.

baltası kütükten çıkmak Bir engelden, bir sıkıntıdan kurtulmak.

barış görüş olmak *hlk.* Her türlü dargınlığı unutarak barışmak.

bastığı yeri bilmemek 1) Çok sevinmek; 2) Şaşkınlıktan nerede olduğunu seçememek, durumunu kontrol edememek.

başarı göstermek (kazanmak) Başarmak.

baş göz olmak *hlk.* Evlenmek.

başı bağlanmak 1) Evlendirilmek; 2) Birini yandaş olarak kazanmak, kendi yanında tutmak.

başı dik olmak 1) Onurlu, gururlu olmak; 2) Cesur, yürekli olmak.

başı göğe ermek (değmek) *alay* Beklenmeyen bir mutluluğa ermek.

başına devlet (talih) kuşu konmak Beklemediği büyük bir nimeti ele geçirmek.

başını dinlemek Kafasını dinlemek.

başını kurtarmak 1) Canını korumak; 2) Geçimini sağlayacak bir duruma gelmek.

bayram etmek (yapmak) Çok sevinmek.

belini doğrultmak Yeniden durumunu düzeltmek.

benzi kanlanmak Sağlıklı duruma gelmek, canlanmak.

benzine kan gelmek Sağlıklı duruma gelmek, canlanmak.

bey gibi yaşamak Bolluk içinde yaşamak.

bıyık altından gülmek Birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek.

bir dediği iki olmamak Her istediği yapılmak.

bir eli yağda bir eli balda (olmak) Varlık ve bolluk içinde (olmak).

bir ilke imza atmak Bir konuda hiç kimsenin veya kuruluşun yapmadığı bir işi gerçekleştirmek.

birinci gelmek (çıkmaq) Birçokları arasında en iyi olarak seçilmek.

bir taşla iki kuş vurmak Bir davranışla birden çok yararlı sonuca ulaşmak.

bir yakadan baş çıkarmak Bir çatı altında dirlik düzenlik içinde yaşamak.

bir (aynı) yastıkta kocamak Karı koca birlikte uzun bir ömür sürmek.

boş atıp dolu tutmak (vurmak) Umutsuz olarak girişilen bir iş, iyi sonuç vermek.

buzlar çözülmek *meç.* Aradaki soğukluk, dargınlık, gerginlik ortadan kalkmak.

bülbül gibi şakımaq Güzel sesle, neşeyle konuşmaq.

cana (canına) can katmaq Yaşama gücünü artırmak.

(bir şeye) can gelmek Canlanmaq, güçlenmek.

canı gelmek Yeniden canlanmak, canı yerine gelmek.

canı gibi sevmek Çok güçlü bir sevgiyle bağlanmak.

canına değmek 1) Çok hoşlanmak; 2) Ruhü şad olmak.

canına minnet (olmak) Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnunluğu anlatmak için söylenen bir söz.

canının içine sokacağı gelmek Çok hoşlanmak, çok sevmek.

canı yerine gelmek 1) Yorgunluğu geçmek; 2) Sağlığını, gücünü kazanmak.

cebini doldurmak Karşılaştığı elverişli durumlardan yararlanarak bol para kazanmak.

cebi para görmek Parası yokken para kazanmaya başlamak.

cirit oynamak İsteddiği biçimde, keyfince davranmak.

cümbüş yapmak Toplu olarak eğlenmek.

çalmadan oynamak 1) Çok keyifli ve sevinçli durumda bulunmak; 2) Bir işe çok hevesli görünmek.

çilesi dolmak 1) *esk.* Derviş ve tarikat ehli, sadece dua ve ibadetle geçirmeleri gereken süreyi tamamlayarak çileden çıkmak; 2) Üzücü ve sıkıntılı bir durumdan kurtulmak.

çubuğunu tüttürmek Üzüntüsüz, kaygısız yaşamak.

çulu düzmek (düzeltmek) 1) Giyimi kuşamı yenilemek; 2) Maddi durumu iyileşmek.

derde (derdine) derman olmak Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek.

dert- derdine deva bulmak Sıkıntıyı çözümlenmek, atlatmak, çaresizliği yenmek.

derece almak Başarı göstererek ödül kazanmak.

dereceye girmek Yarışma, sınav vb.nde üst sıralarda yer almak.

deveyi düze çıkarmak Güçlükleri giderip işleri yoluna koymak.

dize getirmek Kendisine karşı geleni yenerek buyruğuna uyacak duruma getirmek.

dört ayak üstüne düşmek 1) Tehlikeli bir durumdan zarar görmeden kurtulmak; 2) İşi rast gitmek.

dört köşe olmak Çok keyiflenmek, çok zevk almak.

dua (duasını) almak İyi yapılan bir işle birinin hoşnutluğunu kazanmak.

düğün bayram etmek Çok sevinmek, çok sevinç duymak.

dünya evine girmek Evlenmek.

dünyalığı doğrultmak Yaşamı süresince yetecek parayı kazanmak.

dünya (dünyalar) birinin olmak Çok sevinmek.

dünyayı toz pembe görmek Üzücü durumlara bile iyimser gözle bakmak.

düşüş atmak *mec.* Umulmadık bir başarı kazanmak.

efkâr dağıtmak Sıkıntıyı gidermek, üzüntüden uzaklaşmak.

eli genişlemek Bolca paraya kavuşmak.

elinden kurtulmak Birinden kaçmayı başarmak.

esen kalmak Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli olmak.

eşik (eşiğini) atlamak 1) Herhangi bir konuyu doyasıya yaşayarak belli bir olgunluğa ulaşmak; 2) Engelleri aşmak, zorlukları yenmek.

etekleri zil (ıslık veya çalpara) çalmak 1) Çok sevinmek; 2) Alınan sevinçli bir haber üzerine telaşa ve heyecana kapılmak.

eyyam görmek (sürmek) İyi günler geçirmek, mutlu zamanlar yaşamak.

felah bulmak Kurtulmak, onmak.

felekten bir gün (gece) çalmak Güzel bir gün veya gece geçirmek.

felekten kâm almak Güzel vakit geçirmek, istediği gibi eğlenmek.

ferahlık duymak İçinin açıklığını, rahatlığını hissetmek.

ferah tutmak İç rahatlığını, huzurunu korumak.

fesini havaya atmak Sevinmek.

fırtına atlatmak Güç durumdan kurtulmak.

film çevirmek *argo* Eğlenmek, hoş vakit geçirmek.

galip gelmek Yenmek, üstün gelmek.

geniş bir nefes almak Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak, ferahlığa kavuşmak.

göbek atmak 1) Karnını hareket ettirerek oynamak; 2) *mec.* Çok sevinmek.

göğsü kabarmak Övünç duymak, kıvanmak, iftihar etmek.

göğsünü kabartmak Bir olay dolayısıyla kıvanç duygusunu ortaya koymak, övünmek.

gökte ararken yerde bulmak Çok güçlkle ele geçirebileceğini sandığı şeyi veya kimseyi birdenbire bulmak.

gönlünü eğlemek Mutlu, neşeli vakit geçirmek.

(birinin) gönlünü etmek (yapmak) Birini razı ve hoşnut etmek.

(birinin) gönlünü hoş etmek Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek.

gönül açmak İnsanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak.

gönül okşamak Birini hoş bir söz veya davranışla sevindirmek, iltifat etmek.

gönül (gönlünü) almak 1) Sevindirmek; 2) Kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek.

göze girmek Davranış ve yetenekleriyle ilgi ve önem kazanmak.

gözlerinin içi gülmek Çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak.

gözleri parlamak (parıldamak) Gözlerinde sevinç ve istek belirlemek.

gözü gönlü açılmak Neşelenmek, ferahlamak.

(birinin) gözüne girmek Sevgi ve ilgisini kazanmak.

gözünün bebeği gibi sevmek Çok sevmek.

güçlüğü (güçlükleri) yenmek Bir güçlüğü, zorluğu ortadan kaldırmak.

gül gibi geçinmek (yaşamak) 1) Çok iyi anlamak, geçinmek; 2) Pek geniş olmayan bir imkânla rahat, sıkıntısız yaşamak.

gülleri yarılmak Çok keyiflenmek.

gülmekten kırılmak (katılmak, yarılmak) Aşırı derecede gülmek.

gülüp oynamak (söylemek) Neşeli, sevinçli, keyifli, güzel vakit geçirmek.

(birine) gün doğmak İsteklerini gerçekleştirmek için iyi bir duruma erişmek veya eline olağanüstü bir fırsat geçmek.

günlük güneşlik görünmek Sıkıntısız, sorunsuz, huzur ortamında bulunmak.

gününü gün etmek Hiçbir şeyi dert edinmeyip gününü hoş geçirmek.

güven kazanmak Kendisine inandırmak.

haklı çıkmak Davasının, iddiasının, düşüncesinin veya davranışının doğru olduğu anlaşılma.

hasret gidermek Özleme son vermek, kavuşmak.

hatır almak Gönül almak.

hatırını hoş etmek Sevindirmek, memnun etmek.

havalara uçmak Çok sevinmek.

havasını bulmak Keyiflenmek, neşelenmek.

hayatını yaşamak Her türlü baskıdan uzak, dilediğinde, gönlünce yaşamak.

hayır dua almak Kendisi için iyi dilekte bulunulmak.

haz almak Hoşlanmak, keyif almak.

hazzını çıkarmak Zevkini çıkarmak.

huzur bulmak Ruhsal yönden rahatlamak.

içeriden çıkmak Hapisten kurtulmak, serbest kalmak.

içi açılmak Güzel bir şey karşısında sıkıntısı dağılmak, ferahlamak.

(bir işin) içinden çıkmak Karışık bir işin güçlüklerini yenebilmek, üstesinden gelmek.

(birine) içinden gülmek Sezdirmeden eğlenmek.

içine sinmek 1) İsteğince olduğu için huzur ve mutluluk duymak; 2) İçi rahat etmek.

içine su serpilmek Ferahlamak.

içini açmak Derdini anlatmak, içini dökmek.

için için gülmek (gülümsemek) Belli etmeden, gizli gizli gülmek.

içini dökmek 1) Derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak; 2) Ferahlamak, rahatlamak.

içi rahat etmek Kaygı duyulacak bir konu bulunmadığını öğrenerek ferahlamak.

ikinci baharı yaşamak İleri yaşlarda mutluluk, refah ve esenlik içinde bulunmak.

ilaç gibi gelmek 1) İyileşmeyi veya çözümü kolaylaştırmak; 2) Rahatlatmak, huzura kavuşturmak.

inşirah bulmak İç açılmak, ferahlamak.

istediği gibi at koşturmak (oynatmak) Keyfince, istediği gibi davranmak.

işin üstesinden gelmek Güç bir işi başarmak, sonuçlandırmak.

işi tatlıya bağlamak Sorunlu bir işi, iyi bir biçimde çözmek.

kabuğunu çatlatmak (kırmak) İçinde bulunduğu güç, olumsuz veya kötü durumdan kurtulup rahatlamak.

kahkahadan kırılmak Çok gülmek.

kahkaha tufanı kopmak Birdenbire toplu olarak kahkaha atmak.

kahkaha (kahkahayı) basmak (koparmak, salıvermek) Kendini tutamayıp yüksek sesle gülmek.

kalbi ferahlamak Yüreği ferahlamak.

kalbine girmek Sevgisini kazanmak.

kalbini çalmak Sevgisini kazanmak, kendine âşık etmek.

kalp (kalbini) kazanmak (fethetmek) İnce bir davranış veya güzel bir sözle birinin sevgisini kazanmak, ilgisini çekmek.

(bir şeyden) kâm almak Umduğunu ve istediğini elde etmek, dilediği biçimde zevk almak, keyfini çıkarmak.

(bir yere) kapağı atmak Sıkıntısız, rahat bir yere sığınmak, kaçıp kurtulmak.

katıla katıla gülmek Aşırı derecede gülmek.

katmerli katmerli glmek üst üste ve ara vermeden aşırı derecede glmek.

kazançlı çıkmak Kazanmak.

keçesini sudan çıkarmak Güç olan bir işi, durumu yoluna koyarak rahatlamak.

kefeni yırtmak Ağır bir hastalıkta ölüm tehlikesini atlatmak.

kesesini doldurmak Fırsatlardan yararlanarak para kazanıp zengin olmak.

keyfi gelmek Neşelenmek.

keyfinden bayılmak (dörtköşe olmak) *tkz.* Bir Şeyden çok kıvanç duymak.

keyfine bakmak Dilediğince yaşamak, güzel vakit geçirmek.

keyfine diyecek olmamak Mutlu ve huzurlu olmak.

(bir Şeyin) keyfini çıkarmak Bir Şeyden iyice tat almak.

keyfi yerinde olmak Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.

keyif çatmak Keyfetmek.

keyif sürmek Sıkıntısız, rahat yaşamak.

kıçına kına yakmak Karşısındaki kişinin uğradığı bir olumsuzluğa aşırı derecede sevinmek.

kıkır kıkır glmek İçinden gelerek sesli bir biçimde glmek.

kısmeti açılmak 1) Kazancı artmak, bolluğa ermek; 2) kendisiyle evlenmek isteyen biri çıkmak.

kısmeti ayağına (kadar) gelmek Beklenmeyen bir nedenle kazançlı bir durumla karşılaşmak.

kıvanç duymak 1) vnmek; 2) Sevinmek, mutlu olmak.

koltukları kabarmak Kendine veya yakınlarına yapılan övgüden kıvanç duymak.

köşeyi dönmek 1) Hiçbir çaba göstermeden kısa sürede zengin olmak; 2) kısa yoldan ve büyük bir emek harcamadan sosyal ve ekonomik gç edinmek.

kurdunu (kurtlarını) dökmek (kırmak) Çoktan beri özlediği bir Şeyi bol bol yapıp hevesini almak.

lezzet almak Hoşlanmak.

lezzetini çıkarmak Tadını çıkarmak.

masal âleminde yaşamak 1) Gerçek olmayan, gerçekte güç olan Şeyler düşünerek yaşamak; 2) Masallardaki gibi olağanüstü güzel anlar yaşamak.

moral bulmak Yürek gücünü, maneviyatını güçlendirmek.

muammer olmak 1) Yaşamak; 2) Uzun ve mutlu yaşamak.

murada (muradına) ermek İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek.

murat almak Dileğine kavuşmak.

mükâfatını görmek Herhangi bir olumlu davranışın, özverinin veya bir sıkıntının iyi sonucunu elde etmek.

mürüvvetini görmek Anne ve baba çocuklarının sevinçli günlerini görerek mutluluk duymak.

nam almak Şöhret sahibi olmak, tanınmak.

nam kazanmak Ün sahibi olarak tanınmak.

nam salmak Ününü her yana yaymak.

nam vermek Ün kazanmak.

nefes almak 1) Dinlenmek; 2) Ferahlamak, rahatlamak; 3) Mutlu bir biçimde yaşamak.

neşesini bulmak Neşeli bir duruma gelmek, neşelenmek.

oh çekmek Birinin kötü duruma düşmesine sevinmek.

oh demek Rahata ermek, rahata kavuşmak, rahat bir soluk almak.

onur duymak Onurlanmak.

ömrüne ömür katmak Sevinmesine, mutlu olmasına sebep olmak.

övünç duymak İftihar etmek, kıvanmak.

paçayı kurtarmak (sıyırmak) Kendini bir dertten, tehlikeden veya zor durumdan kurtarmak.

para basmak 1) *mec.* Çok kazanmak; 2) *mec.* Çok kazandırmak.

para kesmek *mec.* Çok para kazanmak.

para kırmak Çok kazanmak.

paşa gibi yaşamak Bolluk içinde yaşamak, bey gibi yaşamak.

pirüpak olmak Tamamen kurtulmak, rahatlamak, huzura kavuşmak.

piyango vurmak (çıkmaq) Beklenmedik bir yerden büyük kazanç sağlamak.

rahata ermek Rahatlamak.

rahata kavuşmak Rahatlamak.

rahat etmek Sıkıntısız durumda olmak, ferahlanmak, dinlenmek.

ruhunda güneş açmak 1) Rahatlamak, huzura ermek; 2) Sevinmek, neşelenmek, coşmak.

sadra şifa vermek Gönlü, yüreği rahatlatmak, ferahlatmak.

salah bulmak Düzelmek, iyileşmek, onmak.

sefasına bakmak Rahatına bakmak.

sefasını sürmek Bir durumun getirdiği, sağladığı olanaklardan yararlanmak.

sefa sürmek Rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak.

sempatisini kazanmak Birinin sevgisini, ilgisini ve yakınlığını kazanmak.

sermest olmak Çok hoşlanmak, kendinden geçmek.

sevaba girmek Sevap kazanmak.

sevap kazanmak (işlemek) Hayırlı bir davranışta bulunmak.

sevincinden ağzı kulaklarına varmak Çok sevinmek.

sevinçten uçmak Çok sevinmek.

sevinç yaşları (gözyaşları) dökmek Sevinçten ağlamak.

stres atmak Bir etkinlikte bulunarak gerginlikten, sıkıntıdan kurtulmak.

sükûnet bulmak Sakinleşmek, rahatlamak.

şansı yaver gitmek Talihli olmak, bahtı açık olmak.

şevke gelmek 1) İsteği, hevesi artmak; 2) Neşelenmek.

şıkır şıkır oynamak 1) Canlı bir biçimde oynamak; 2) *mec.* Çok sevinmek.

şifa bulmak İyi olmak, onmak.

şöhret bulmak (kazanmak) Ün sahibi olmak, üne kavuşmak, ünlenmek.

şöhreti dünyayı tutmak Çok tanınmak.

şöhret kapısı açılmak Meşhur olmaya başlamak.

şöhret salmak Ünü yayılmak.

taç giymek 1) Tahta çıkmak; 2) Kral veya kraliçe seçilmek.

tadını çıkarmak Bir şeyin güzelliğinden veya sağladığı imkânlardan yeterince yararlanmak.

takla atmak 1) *mec.* Çok sevinmek; 2) *mec.* Bir kimseye yaranmak için onun hoşuna giden davranışlarda bulunmak, dalkavukluk etmek.

talihi yaver gitmek Talihi iyi olmak, işi yolunda gitmek.

tıkırında gitmek (olmak, yürüme) İşler yolunda ve düzenli gitmek.

turnayı gözünden vurmak Umulmadık bir kazanç veya çıkar sağlama imkânı ele geçirmek.

tünelin sonunda ışık görünmek Sıkıntılı durumdan kurtulmak için çare belirlemek.

umut uyanmak Umut doğmak, umut belirlemek.

ümit uyanmak Umut uyanmak.

vartayı atlatmak Tehlikeli bir durumdan kurtulmak.

vidaları gevşemek *argo* Kendini tutamayıp çok gülmek.

yağlı kapıya konmak Rahat, sıkıntısız bir yere girmek, geçimini başkasının üstüne yıkmak.

yakayı (yakasını) kurtarmak (sıyırmak) Bir işten kurtulmak.

yan gelmek Bir işe karışmayarak rahatına bakmak, keyfince yaşamak.

yıldızı parlamak Başarı yönünden herkesin dikkatini çekecek bir duruma gelmek, ün kazanmak.

yuva kurmak Evlenmek.

yüreği ferahlamak (hafiflemek) Kaygıdan kurtulmak.

yüreği rahatlatmak Üzüntü ve kaygısı azalmak, kalmamak.

yüreği soğumak Düşmanın bir felakete uğramasına sevinmek.

yüzü gülmek 1) Sevinci yüzünden belli olmak; 2) Feraha kavuşmak; 3) Temiz, tertipli duruma gelmek.

zembereği boşalmak (boşanmak) *meç.* Kendini tutamayarak uzun uzun ve sesli gülmek.

zevk etmek Eğlenmek.

zevkinde olmak Zevkine bakmak.

zevkine bakmak Yalnız kendi eğlencesini düşünmek.

zevkine ermek (varmak) Zevkini çıkarmak.

(bir şeyin) zevkini çıkarmak Ondan olabildiği kadar zevk almak.

zevkten dörtköşe olmak Çok sevinip keyiflenmek, aşırı zevk duymak.

zilsiz oynamak Çok sevindiğini belli etmek.

zil takıp oynamak Çok sevindiğini belli etmek.

3.2.2. Türkiye Türkçesinde Mutsuzluk İfade Eden Deyimler

abazan kalmak 1) Uzun süre cinsel ilişkide bulunmamak; 2) Aç kalmak.

(birinin) abdestini vermek *argo* Azarlamak.

acı çekmek (duymak) 1) Ağrı, sızı duymak. 2) *meç.* Üzülmek, üzüntü içinde kalmak.

acı gelmek Dokunmak, kırmak, üzmeç.

acından ölmek 1) Çok acıkmak; 2) Aşırı derecede yoksul olmak.

(bir şeyin) acısı çıkmak Bir şeyin olumsuz, kötü sonucu bir süre sonra ortaya çıkmak.

acısı içine (yüreğine) çökmek (işlemek) 1) Bir şeyin acısını derinden duymak; 2) Kötü bir şey olacağını düşünerek önceden üzülmek.

(birinin) acısına dayanamamak Bir kimse bir yakınının ölümünden büyük üzüntü duymak.

acısını bağına (içine) basmak (gömmek) Bir üzüntüye, sıkıntıya yakınmadan katlanmak.

acısını çekmek Yapılan yanlış bir işin doğurduğu sıkıntı ve üzüntü içinde bulunmak.

acısını görmek Bir yakınının ölümünü görmek.

(birine) acı vermek Üzülmesine sebep olmak, incitmek.

acı (acılar) görmek Kötü günler yaşamak.

acze düşmek Çaresiz kalmak, elinden bir şey gelmemek.

aç açık kalmak Yoksulluk içinde, evsiz barksız kalmak.

açıklar livası olmak *alay* İşsiz ve kazançsız kalmak.

(birini) açıkta bırakmak 1) İş ve görev vermemek; 2) Yersiz yurtsuz bırakmak; 3) Birkaç kişiye sağlanması gereken olanaktan bir kişiyi yararlandırmamak.

açıkta kalmak (olmak) 1) İş ve görev bulamamak; 2) Yersiz yurtsuz kalmak; 3) Birkaç kişinin birlikte eriştiği bir iyilikten yararlanamamak.

aç kalmak 1) Karnını doyuramamak. 2) Yoksulluğa düşmek.

açlık çekmek Yoksulluk içinde bulunmak.

açlıktan gözü (gözleri) dönmek (kararmak) Çok acıkmak.

açlıktan imanı gevremek Çok acıkmak.

açlıktan nefesi kokmak Yoksulluk içinde bulunmak.

açlıktan ölmek (kırılmak) Dayanılmaz derecede acıkmak, çok acıkmak.

açmaza düşmek İçinden çıkılması güç durumda kalmak.

aç susuz kalmak 1) Yoksulluktan yaşayamayacak bir duruma gelmek; 2) Yoksul bir duruma düşmek.

âdembabaya dönmek Malını mülkünü kaybetmek.

adını ağzına almamak Dargınlık, kırgınlık, kızgınlık vb. sebeple bir kimseden söz etmemek.

afyonu başına vurmak Aşırı davranışlarda bulunacak kadar öfkelenmek, ne yaptığını bilememek.

(birinin) afyonunu patlatmak *argo* Kendi keyfine dalmış olan birini öfkelenmek.

ağır gelmek 1) Gúcüne gitmek, onuruna dokunmak. 2) Yapılması gúc gelmek.

ağırına gitmek Onuruna dokunmak veya gúcüne gitmek.

ağır kayba uğramak Maddi ve manevi büyük zarar görmek.

ağırlığı üzerine çökmek Sıkıntı bütünüyle kaplamak.

ağır söylemek Acı, dokunaklı sözler söylemek.

ağır yara almak 1) Kavgada veya savaşta önemli ölçüde zarar görmek; 2) Bir olayda beklenmeyen sıkıntılı ve olumsuz bir duruma düşmek.

ağız burun birbirine karışmak 1) Dayak sonucunda yüz yara bere içinde kalmak; 2) Yüzde aşırı öfke, üzüntü, yorgunluk vb. durumların izleri görünmek.

ağlama duvarına dönmek Herkesin şikâyetini, derdini dinler duruma gelmek.

ağzı köpürmek Çok öfkelenmek.

ağzından burnundan getirmek 1) Huzurunu bozmak, sıkıntıya sokmak. 2) Pişman etmek için uğraşmak.

ağzını açıp gözünü yummak Öfke ile, sonunu düşünmeden ağzına gelen bütün ağır sözleri söylemek.

(birinin) ağzını bıçak açmamak Üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak.

(birinin) ağzının kokusunu çekmek Bir kimsenin çekilmez davranışlarına katlanmak, her türlü isteğine, kapisine boyun eğmek.

ağzının tadı bozulmak (kaçmak) Bir kimsenin kurulu düzeni, dirliği bozulmak.

ağzının tadını kaçırmak 1) Neşesini, keyfini bozmak. 2) Bir kimsenin kurulu düzenini bozmak.

(birinden, bir şeyden) ağzı yanmak Bir şeyden veya kişiden büyük zarar görmek.

ah almak Birinin ilenmesini üstüne çekmek.

ah çekmek Derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek.

ah etmek 1) Acı ile içini çekmek; 2) *mec.* İlenmek.

(birinin) ahını almak Ah almak.

ah vah etmek (demek) Pişman olmak.

(birinin, bir şeyin) akıbetine uğramak Birinin içinde bulunduğu kötü duruma benzer bir duruma düşmek.

akla kararı seçmek Bir işi başarıncaya değin çok sıkıntı çekmek, güçlüklerle karşılaşmak.

aklı başından gitmek Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.

aklı başında olmamak İyi düşünebilir durumda olmamak.

aklı bokuna karışmak *kaba* Korkudan şaşırıp ne yapacağını bilememek.

aklı çıkmak Sonucun kötü olacağını düşünerek korkuya kapılmak.

aklı karışmak Ne yapacağını bilememek, şaşırarak, bocalamak.

aklı kaybetmek Sağlıklı düşünemez olmak.

aklının ayarını bozmak Doğru düşünemez, davranamaz duruma gelmek.

aklının terazisi bozulmak Akıllıca olmayan davranışlarda bulunacak bir duruma düşmek.

aklı oynatmak çıldırmak.

aklı zıvanadan çıkmak Delirmek, aklını oynatmak.

aküsü bitmek 1) *mec.* Bitkin düşmek, çok yorulmak; 2) *mec.* İyice yaşlanmak, elden ayaktan düşmek.

alabanda vermek *argo* Azarlamak, paylamak, haşlamak.

alabandayı yemek *argo* Adamakıllı azarlanmak.

alabora olmak 1) Tekne, sandal vb. deniz araçları devrilip ters dönmek; 2) *mec.* İşler altüst olmak.

alaşağı etmek 1) Yetkilerini elinden alıp birini yerinden uzaklaştırmak, atmak, kovmak; 2) Kapıp yere vurmak; 3) *mec.* Kötülemek, değersiz göstermek.

alıp vermek, Kalp çarpıntısı geçirmek.

al kanlara boyanmak 1) Yaralanmak; 2) Vurularak ölmek; 3) Şehit olmak.

alına kara sürmek Bir kimsenin haksız yere kötü tanınmasına yol açmak.

altına etmek (kaçırmak) 1) Yatağına veya donuna işemek; 2) *mec.* Çok korkmak.

altından kalkmamak 1) Bir işi başaramamak, becerememek, üstesinden gelememek; 2) *mec.* Kendini savunamamak.

altın leğene kan kusmak Varlık içinde hastalık veya sıkıntı çekerek yaşamak.

alt olmak Yenilmek.

altta kalmak 1) Herhangi bir iyiliğin karşılığını ödeyememek; 2) Herhangi bir çatışmada, çekişmede yenilmek.

altüst etmek 1) Alt yüzünü üst yüzüne getirmek; 2) Çok karışık duruma getirmek, düzenini bozmak; 3) Yıkarak, harap etmek; 4) Huzursuz etmek, rahatsızlık vermek.

altüst olmak 1) Çok karışık duruma gelmek; 2) üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak; 3) Rahatsızlanmak.

(birinin) anası ağlamak Çok sıkıntı çekmek, eziyet çekmek, bitkin duruma gelmek.

anasından doğduğuna pişman olmak Çok eziyet görmek, çok üzölmek, bezdirilmek.

anasından emdiği süt burnundan (fitil fitil) gelmek Bir işi yaparken çok sıkıntı çekmek.

(birinin) anasını ağlatmak kaba Bir kimseye çok eziyet etmek, çok sıkıntı çektirmek.

angarya (angaryasını) çekmek Bir işi isteksizce, hatır için yapmak zorunluluğunda olmak.

anlaşmazlığa düşmek Anlaşmamamak, uyuşmamamak.

apışıp kalmak Ne yapacağını bilemez duruma gelmek.

apöletleri sökülme Bir suç sebebiyle rütbesi indirilmek veya askerlikten atılmak.

araları limoni olmak Aralarında hafif bir kırgınlık olmak.

aralarına kara kedi girmek İki dost birbirine gücenmek, iki dostun arasına soğukluk girmek.

aralarından kara kedi geçmek Birbirinden soğumak, aralarına soğukluk girmek.

araları şekerrenk (serin) olmak İki kişi arasında dostluk ilişkileri bozuk olmak.

arapsaçına dönmek İşler çok karışıp çözümlenmesi güç bir duruma gelmek.

(biriyle) arası hoş (iyi) olmamak O kimseye aralarında gerginlik, geçimsizlik olmak.

arasını (aralarını) açmak (bozmak) İki kişi arasındaki dostluğu, ilişkiyi bozmak.

arası (araları) açılmak (açık olmak, bozulmak) Arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak.

araya (aralarına) soğukluk girmek Arada kırgınlık oluşmak.

arayı soğutmak Eski yakınlık, dostluk kalmamak.

asabına dokunmak Sinirine dokunmak.

ateh getirmek Bunamak.

ateş altında kalmak 1) Saldırıya maruz kalmak; 2) *mec.* Çekişen iki kişinin arasında kalmak.

(birine) ateş basmak Kızarmak, sıkılıp başına kan yürümek.

ateş gibi kesilmek Beklenmedik bir olay karşısında öfke sonucu kanı beynine sıçramak.

ateş gibi yanmak Ateşi yükselmek.

ateşi başına vurmak Çok öfkelenmek, sinirlenmek, coşmak.

ateşi çıkmak (yükselmek) Hasta vücut ısısı olağandan çok artmak.

(birinin) ateşine yanmak Bir kimse yüzünden zarara uğramak.

ateş kesilmek 1) Çok kızgın davranışlarda bulunmak, ateş püskürmek; 2) sonradan çok çalışkan, hareketli ve becerikli olmak.

ateşler içinde yanmak 1) Hasta çok ateşli bir durumda olmak; 2) *mec.* Bir şeye fazlasıyla tutulmak.

ateş püskürmek Çok öfkeli olmak.

ateş saçmak Çok kızmak, çok öfkelenmek.

avucunu yalamak *alay* Umduğunu ele geçirememek.

ayağa kaldırmak Telaş ve heyecana düşürmek.

(birini) ayağının altına almak Tekme ile dövmek.

ayağı (ayakları) dolaşmak Yürürken telaştan ayakları birbirine takılmak.

ayakları geri geri gitmek Bir yere gönülsüz, istemeye istemeye gitmek.

ayağına (ayaklarına) kapanmak 1) Alçalırcasına yalvarmak; 2) Bağışlanmak için yalvarmak.

ayaklarına (ayağına) kara su (sular) inmek Çok yorulmak, güçsüz, dermansız kalmak.

ayak oyununa gelmek Kandırılmak.

ayazda kalmak 1) Soğukta kalmak; 2) *argo* Boş yere beklemek; 3) *argo* Eline bir şey geçmemek.

ayılp bayılmak 1) Birini kendinden geçercesine sevmek; 2) Aşırı ölçüde sinir bunalımları geçirmek.

ayrı düşmek 1) Birbirinden uzakta kalmak; 2) *mec.* Uyuşmamak.

ayvayı yemek *argo* Kötü duruma düşmek, işi bozulmak.

azap çekmek 1) Eziyet çekmek, üzüntü içinde olmak; 2) Ceza görmek.

azap duymak Acı çekmek, üzülmek.

azap vermek Acı çektirmek, üzme.

azar işitmek Azarlanmak.

azrail'le burun buruna gelmek Ölümle karşı karşıya gelmek.

bacası tütmez olmak Aile dağılmak veya işi bozulmak.

bağırıp çağırmak Öfkeyle bağırarak.

bağırına taş basmak Sesini çıkarmaksızın her türlü acıya katlanmak.

bağrını delmek Çok dokunmak, içine işlemek.

bağrını ezmek Üzülmek, dertlenmek.

bağrı yanmak 1) Üzüntü çekmek, çok acı duymak; 2) Çok susamış olmak.

bahtı bağlı olmak 1) Talihi kapalı olmak; 2) Kız için evlenecek istekli çıkmamak.

bahtı kapanmak 1) Talihsizliğe uğramak, istenen sonuca ulaşmamak; 2) Evlenememek.

bahtı kara olmak Sürekli olarak talihi yaver gitmemek, mutsuz olmak.

bahtına küsmek Talihsizliğinden yakınmak.

barut kesilmek (olmak) Çok öfkelenmek.

başına gelmek Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak.

baş ağrısı olmak Sıkıntı vermek, uğraştırmak.

baş ağrıtmak Tedirgin etmek, bıkkınlık vermek, can sıkmak.

başarısızlığa uğramak Başarısız olmak.

baş aşağı düşmek Kişiliğinden kaybederek toplum içindeki durumu sarsılmak.

baş aşağı gitmek İşleri ters gitmek, sürekli zarar etmek.

baş eğmek Direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek.

başı ağrıamak Sorunu olmak, sıkıntı içinde bulunmak.

başı belada olmak Çözülmesi güç, sıkıntılı bir durumda olmak.

başı belaya girmek (uğramak) Sıkıcı, üzücü bir durumla karşılaşmak.

başı çatlama Başı çok ağrıamak.

başı dara düşmek Sıkıntıya girmek.

başı daralmak Para yönünden sıkıntıya, darlığa düşmek.

başı darda kalmak Parasızlıktan dolayı sıkıntıda olmak.

başı derde girmek Sıkıntılı bir duruma düşmek.

başı kazan gibi olmak Başında çok ağrı ve uğultulu bir sersemlik olmak.

başına bela açmak Kötü bir olay dolayısıyla dert sahibi olmak.

başına bela almak Bir sorunla karşılaşmak, kötü bir duruma düşmek.

başına bela olmak (kesilmek) Sıkıntı vermek, tedirgin etmek, musallat olmak.

başına bir hâl gelmek 1) Kötü bir duruma uğramak; 2) Ölüm ihtimali olmak.

(birinin) başına çalmak Bir şeyi öfkeyle, nefretle geri vermek.

başına geçirmek Bir şeyi öfke ile birisinin başına vurmak.

başına iş açmak Uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmak.

başına kakmak (kakınç etmek) Yapılan bir iyiliği yüzüne vurarak birini üzme.

başına kan çıkmak Öfkelenmek, hiddete kapılmak, kontrolünü yitirmek.

başına karalar bağlamak Çok kederlenmek.

başı nâra yanmak Başkası uğruna büyük bir zarara uğramak.

başına taş düşmek (yağmak) Felakete uğramak.

başına vurmak 1) İçki, gaz veya sıcak baş ağrısı yapmak; 2) Dayanamaz olmak; 3) Ne yapacağını bilemez hâle gelmek.

başına yıkmak Harap etmek, zor durumda bırakmak.

başından aşağı kaynar sular dökülmek Üzüntülü veya kötü bir olay karşısında birdenbire büyük bir sıkıntı duymak.

başından korkmak Hayatından kaygı duymak, cezalandırılmaktan korkmak.

başını ateşlere yakmak Başına büyük bir dert almak.

başını derde sokmak Sıkıntılı bir duruma girmek veya getirilmek.

başını duman almak Efkârlanmak.

başının derdine düşmek Başka bir şeyle ilgilenmeyecek kadar sıkıntılı durumda bulunmak.

başını taştan taşa vurmak Çaresiz kalarak çok pişman olmak.

başı sıkılmak (sıkışmak) Herhangi bir güçlük karşısında kalmak, bunalmak.

başı sıkıya gelmek Herhangi bir güçlük karşısında bunalmak, zor durumda kalmak.

başı tutmak Gürültüden veya üzüntüden başı ağrımak.

batağa saplanmak İçinden çıkılması güç bir durumda olmak.

batkıya uğramak Hüsrarla karşılaşmak.

baygınlık geçirmek 1) Bayılmak; 2) *meç*. Çok heyecanlanmak, telaşlanmak; 3) *meç*. Çok sıkılmak.

bela okumak Birine ilenmek.

belasını bulmak Hak ettiği cezayı görmek.

belaya çatmak (girmek, uğramak) Beklenmedik bir bela ile karşılaşmak.

bembeyaz kesilmek (olmak) Beklemediği bir durum karşısında beti benzi atmak.

beş paralık olmak Zor durumda kalmak, dile düşmek, rezil olmak.

beyni atmak Tepesi atmak.

beyninden vurulmuşa dönmek Beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak.

bezginlik getirmek Usanmak, bıkmak.

bıçak kemiğe dayanmak Çekilen sıkıntı artık katlanılamayacak bir duruma gelmek.

bıkkınlık gelmek Bıkmak, usanmak, bunalmak.

bin pişman olmak Çok pişman olmak.

bir bardak suda fırtına koparmak Önemsiz, küçük bir sorunu büyütme.

birbirine düşmek Araları açılmak, aralarında anlaşmazlık çıkmak.

birbirine girmek *mec.* Kavga etmek, dövüşmek.

birbirine katmak Aralarını açmak, aralarını bozmak, olay çıkarmak.

birbirini çekememek Kıskanmak.

birbirinin gözünü çıkarmak Kıyasıya dövüşmek.

birbirini yemek İki veya daha çok kimse birbiriyle uğraşmak, birbirine kötülük etmek.

bir hâl olmak 1) Bir şeyin çok tekrarlanması yüzünden bitkin duruma gelmek, usanmak, bezmek, fenalık gelmek; 2) Huyu değişmek; 3) Kazaya uğramak; 4) Ölmek.

bir hoş olmak 1) Şaşırarak; 2) Hüzünlenmek.

(elinden gelse, bıraksalar) bir kaşık suda boğmak Bir kimseye çok kızmak veya çok öfkelenmek.

bir kenara atılmak Unutulmak, terk edilmek, ilgi kesilmek.

bir köşeye atılmak Terk edilmek, ilgilenilmemek, kendi kaderine terk edilmek.

boğazı düğümlenmek Üzüntüden boğazı tıkanmak.

boğazına dizilmek Üzüntü, kaygı vb. sebeplerle isteksiz yemek, iştahı kesilmek.

boğazında düğümlenmek Söylemek istediğini heyecan veya üzüntü yüzünden diyememek.

boğazından geçmemek Sevdiği bir kimsenin yokluğu veya yoksulluğu dolayısıyla bir yiyeceği yalnız başına yemekten üzüntü duymak.

bokuyla kavga etmek *kaba* Çok sinirli ve geçimsiz olmak, her şeye öfkelenir olmak.

bomba gibi patlamak 1) Öfkelenerek birdenbire ve yüksek sesle bağırıp çağırmak; 2) Bir olay birdenbire ortaya çıkarak herkesi şaşırtmak.

borca batmak Çok borçlu olmak

borç gırtlığına çıkmak Borca batmak.

boşa çıkmak Umut, düşünce vb. şeyler sonuç vermemek, gerçekleşmemek.

boşa gitmek Harcanan emek, para hiçbir işe yaramamak, olumlu bir sonuca ulaşamamak.

boynunu bükmek 1) Acındırıcı, çaresiz bir durumda kalmak; 2) Bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek.

boynuz isterken kulaktan olmak Daha iyisini, mükemmelini ararken mevcut olanı yitirmek.

boyunduruk altına girmek Başkasının baskısı altında kalmak.

boyun eğmek İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak.

boza olmak *hlk.* Utanmak, bozum olmak.

bozguna uğramak (vermek) Yenilip perişan olmak, dağılmak, hezimete uğramak.

bozuk çalmak *argo* Canı sıkılmış, yüzü asılmış olmak.

bozum olmak *argo* Utanmak, utanacak duruma düşmek, mahcup olmak.

bozuntuya uğramak Şaşkınlığa kapılmak.

buhran geçirmek Bunalım geçirmek.

bulantı vermek 1) Midesini bulandırmak; 2) *mec.* Bıkkınlık vermek.

buluttan nem kapmak En küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak.

burnundan düşen bin parça olmak Çok asık suratlı olmak.

burnundan gelmek İyi niyetle girişilen bir işten beklenen sonuç alınmadığından dolayı sıkıntı içinde olmak.

burnundan getirmek Yaptığına pişman etmek.

burnundan solumak Çok öfkelenmiş olmak.

burnunun direği sızlamak Maddi veya manevi çok acı duymak, çok üzülme.

burnunun yeli harman savurmak 1) Büyükleme, kibirlenme; 2) Çok öfkelenme.

burnu sürtülmek Sıkıntı çektikten sonra daha önce beğenmediği bir durumu kabul etmek, gururundan vazgeçmek.

buyruğu altına girmek Bir kimse başka bir kimsenin isteklerini ister istemez yerine getirmek zorunda olmak.

buz kesilmek Şaşılacak, üzülecek bir durum karşısında donakalmak.

can alıp can vermek Ölüm sıkıntısı ve acısı içinde bunalma.

can başına sıçramak Çok korkmak.

can derdine düşmek Ölüm korkusuna kapılmak.

canı acımak 1) Çarpma, vurma vb. sonucu acı duymak; 2) Üzülme, rahatsız olmak.

canı ağzına (boğazına) gelmek Büyük bir tehlike karşısında ölecekmiş gibi bir korkuya kapılmak.

canı burnundan çıkmak Çok kızgın olmak, öfkelenme.

canı gitmek Özen gösterilen, çok sevilen bir şeye zarar gelecek diye kaygılanma.

canı ile uğraşmak 1) Ağır hasta olmak, ölüm döşeğinde can çekişmek; 2) Büyük sıkıntıya düşmek.

canına tak demek (etmek) Dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak.

canına yetmek Katlanamayacak duruma gelmek, bezmek, bıkmak.

canından bezmek (bıkmak veya usanmak) Ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

canının derdine düşmek Canından başka bir şey düşünemeyecek kadar sıkıntıda olmak.

canı sıkılmak 1) İçi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak; 2) Öfkelenmek; 3) Üzülme.

canı yanmak 1) Çok acı duymak; 2) Acı bir deneme geçirmek; 3) Bir işte zarar görmek.

can kaygısına düşmek Her şeyden vazgeçip sadece kendi hayatını koruma veya kurtarma çabasında olmak.

cayırtıyı basmak Birdenbire bağıırıp çağırmaya başlamak.

cefa çekmek (görmek) Zulüm görmek.

cefaya katlanmak Zulme tahammül etmek.

ceremesini çekmek Başkasının yol açtığı zararı ödemek.

(birinin) cesaretini kırmak Yürekliliğini gidermek, korkutmak.

ceza almak Cezalandırılmak.

ceza çekmek 1) Hapiste yatmak; 2) Manevi bakımdan işlenen suçun ağırlığını çekip sıkıntı ve üzüntü içinde kalmak.

ceza görmek Kendisine ceza verilmek, cezalandırılmak.

ceza yemek Cezalandırılmak.

cız etmek, Acı duymak.

(birinin) ciğerine işlemek Kötü söz, kötü davranış çok dokunmak, etkilemek.

ciğerini (delip) delmek (geçmek) Acıklı bir durum, kişiye dayanılmaz bir üzüntü vermek.

(birinin) ciğerini yakmak Bir kimseye büyük bir acı çektirmek.

ciğeri parçalanmak Yüreği parçalanmak.

ciğeri sızlamak Yüreği sızlamak.

ciğeri yanmak Çok acı ve sıkıntı çekmek, büyük bir acıya uğramak, yüreği yanmak.

ciğer kebab olmak Büyük bir acıya uğramak, yüreği yanmak.

cin çarpmışa dönmek Neye uğradığını bilemeyecek kadar kötü bir duruma düşmek.

cin damarına basmak Kişiyi çok sinirlendirecek söz söylemek, çileden çıkarmak.

cin ifrit olmak (kesilmek) Son derece kızmak, öfkelenmek.

cini tutmak Çok sinirlenmek.

cinleri ayağa kalkmak Sinirlenmek.

cinleri başına toplanmak (üşüşmek) Öfkelenmek.

cinleri (cin) tepesine çıkmak (binmek) Çok kızmak.

çaresiz kalmak Çözüm yolu, çıkar yolu bulamamak.

çarpıntısı tutmak Heyecan, korku veya üzüntüden çarpıntı nöbeti gelmek.

çarşafa dolanmak *argo* Bir işin içinden çıkamamak, kötü ve başarısız duruma düşmek, zor durumda kalmak, çarşaflemek.

çatır çatır çatlama, Çok kıskanmak.

çaydan geçip derede boğulmak Büyük güçlükleri yenmişken önemsiz bir sebepten başarısızlığa uğramak.

çehre etmek Surat etmek.

çehresi bozulmak Yüzü düşmek.

(birinin) çenesini bıçak açmamak Sıkıntı ve üzüntüden konuşamamak.

çıkmaza girmek Bir iş çözümlenemeyecek, içinden çıkılmayacak bir duruma düşmek.

çıkamazda olmak Çözüm bulamamak, çözümsüz durumda olmak.

çile çekmek Büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak.

(birini) çileden çıkarmak Çok kızdırmak.

çileden çıkmak 1) Olup bitenler karşısında sabrı ve dayanıklılığı kalmayıp taşkınlık göstermek; 2) Çile süresini bitirmek.

(bir şey) çok gelmek Çekilmez ve katlanılmaz olmak.

çukura düşmek Kötü ve uygunsuz bir duruma girmek.

dağlara düşmek Büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak.

damga yemek Biri kötü bir yargıya veya nitelenmeye uğramak.

(birine) damla inmek Felç olmak.

damlaya uğramak Yüreğine inmek, felç olmak.

danalar gibi bağırma (böğürmek) Çok kuvvetle bağırma, haykırmak.

dara düşmek Para sıkıntısına düşmek.

darbe almak Kötü bir duruma düşmek.

darbe (darbeyi) yemek 1) Gücü sarsılmak; 2) Kötü, olumsuz bir duruma maruz kalmak.

darda bulunmak Bir şeyin sıkıntısını çekmek.

darda kalmak 1) Paraca sıkıntı içine girmek; 2) Zor duruma düşmek.

dar gelmek Sıkıntı ve huzursuzluk vermek.

dargın durmak Küskün durumda olmak.

darmadağın olmak 1) Dağınık ve karışık duruma gelmek; 2) *mec.* Kötü bir biçimde dövülmek.

darmaduman olmak Karmakarışık bir duruma gelmek.

dayak yemek Dövülmek, sopa ile dövülmek.

dehşete kapılmak (düşmek) Çok korkmak.

deli çıkmak 1) Çıldırılmak; 2) *mec.* Çok sinirlenmek.

deli dana (danalar) gibi dönmek Ne yapacağını bilemeyerek şaşkınca davranmak.

delik eğirmek *argo* Hapse girmek, tutuklanmak.

denizden (denizi) geçip çayda boğulmak Bir işte büyük güçlükleri yendikten sonra önemsiz bir sebeple başarısızlığa uğramak.

derde düşar olmak Kötü bir duruma düşmek.

derde (dertlere) düşmek 1) Sorunla karşılaşmak; 2) *mec.* Hastalanmak.

(birinin) derdi başından aşkın (olmak) 1) Birçok sorunu bulunmak; 2) Aşırı derecede meşgul olmak.

derdine yanmak Kendi durumuna üzülmek.

derdini çekmek Üzüntüsüne katlanmak.

dert etmek (edinmek) Bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak.

dertsiz başını derde sokmak Bir derdi yokken gereksiz yere üzüntü veren bir işe girişmek.

dert yanmak derdini sızlanarak anlatmak.

dımdızlak ortada kalmak Elindeki her şeyi, imkânlarını yitirmek.

dibe vurmak En kötü duruma düşmek.

diken üstünde oturmak (olmak) Bir yerde tedirginlik duymak.

dile (dillere) düşmek Hakkında dedikodu yapılmak.

dili dolaşmak Korku, heyecan, hastalık, utangaçlık, sarhoşluk gibi sebeplerle şaşırarak söyleyeceğini karıştırmak.

dili yanmak 1) Üzüntü ve eziyet çekmek, zarara uğramak; 2) Bıkmak, nefret etmek.

dinden imandan çıkmak Kendini kontrol edemeyecek kadar çok öfkelenmek, çok sinirlenmek.

dirlik yüzü görmemek Rahata kavuşamamak.

diş gıcırdatmak Öfkesini davranışlarıyla göstermek.

divaneye dönmek Çok üzülme.

dizini (dizlerini) dövmek Pişmanlık duymak.

dizlerinin bağı çözülmek Korkudan ayakta duramayacak duruma gelmek.

doğduğuna pişman olmak Anasından doğduğuna pişman olmak.

dolaba girmek (gelmek) Aldatılmak, oyuna gelmek.

dolma yutmak *argo* Kanıp aldanmak.

doluya koyup almamak, boşa koyup dolmamak İçinden çıkılmayan güç bir durum karşısında söylenen bir söz.

dört duvar arasında kalmak Evde, kapalı bir yerde kalmak zorunda olmak.

dört yanı deniz kesilmek Çaresiz ve umutsuz kalmak.

döşeğe düşmek Yatağa düşmek.

dudak sarkıtmak Somurtmak.

dudak (dudağını) bükmek 1) Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırmaz etmemek; 2) Ağlayacak gibi olmak.

dumanı tepesinden çıkmak Bir acının ateşiyle yanıp tutuşmak.

(iş veya durumu) duman olmak *argo* 1) İş, durumu berbat olmak; 2) Bir kimse veya bir şey ortadan kaybolmak.

dut gibi olmak 1) Çok sarhoş olmak; 2) Utanmak, mahcup olmak.

dut yemiş bülbüle dönmek Neşe ve konuşkanlığını yitirmek, susmak.

duvağına doymamak Yeni gelirken ölmek veya kocasından ayrılmak.

düğüm düğüm olmak (düğümlenmek) İçinden çıkılmaz bir durum almak.

dünya başına dar olmak (gelmek) Çok sıkılmak, büyük bir çaresizlik içinde kalmak.

dünya başına yıkılmak Çok sıkılmak, umutlarını yitirmek.

dünya gözüne zindan olmak (görünmek, kesilmek) Büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içinde olmak.

düş kırıklığına uğramak Beklediği sonucu alamamak.

efkâr basmak Tasalanmak, kaygılanmak.

ekmeğinden olmak Geçimini sağlayan işinden zorunlu olarak ayrılmak.

ekmeğini kana doğramak Büyük bir sıkıntı ve üzüntüye katlanmak.

el açmak 1) Dilenmek; 2) Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.

elde avuçta (bir şey) kalmamak Mal ve parasını harcayıp bitirmiş olmak.

elden ayaktan düşmek (kesilmek) Yaşlılık sebebiyle veya sağlığı büsbütün bozularak çalışamaz duruma gelmek.

elden kaçırmak Elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak.

ele bakmak Muhtaç olmak.

ele geçmek Yakalanmak.

eli ayağı titremek Korku, sinir vb. sebeplerle heyecanlanmak.

eli boş çıkmak Umduğunu alamamak, başarısızlığa uğramak.

eli boş dönmek (çevrilmek veya geri gelmek) Umduğunu alamadan dönmek.

eli boş gelmek 1) Armağansız gelmek; 2) Umulan şeyi getirmeden gelmek.

eli böğründe kalmak Başarısızlığa uğramak, bir şey yapamaz duruma düşmek.

eli koynunda kalmak Çaresiz kalmak.

eli mahkûm olmak Mecbur durumda kalmak.

elinden bir iş (şey) gelmemek Çaresizlikten veya yeteneksizlikten bir iş yapamamak.

eline ayağına kapanmak (sarılmak, düşmek) Birine çok yalvarmak.

eline düşmek 1) Egemenliği, buyruğu altına girmek; 2) Yakalanmak; 3) Birine muhtaç olmak; 4) Rastlamak, tesadüf etmek.

eline eteğine sarılmak Çok yalvarmak.

el kapısına düşmek Yabancıya muhtaç olmak.

endazeyi şaşırarak Ne yapacağına karar verememek, eli ayağı dolaşmak.

endişeye düşmek Tasaya kapılmak, kaygılanmak.

enseyi karartmak Ümitsizliğe kapılmak, karamsarlığa düşmek.

eriyip bitmek Üzüntü ve sıkıntıdan çok zayıflamak.

erkeklığı kesilmek Erkek fizyolojik görevini yerine getirememek.

erozyona uğramak *mec.* Değer veya saygınlık kaybetmek.

esaret- esarete kalmak Uzun süre esir olarak bulunmak.

esir düşmek Tutsak olmak.

esir yatmak Savaşta düşman eline düşüp uzun süre tutsak kalmak, esarette kalmak.

eşekten düşmüş karpuz (düşmüş) dönmek *argo* 1) Çok şaşırarak, donup kalmak; 2) Kötü bir duruma düşmek.

etekleri tutuşmak Çok telaşlanmak.

ettiğini bulmak (çekmek) Yaptığı kötü davranışın karşılığını görmek.

eziklik duymak Kendini mahcup hissetmek.

ezilip büzülme Güç bir duruma düşüp davranışlarıyla utandığını belli etmek.

eziyet çekmek Zahmet ve sıkıntıya uğramak.

faka basmak Aldatılmak, tuzağa düşmek.

fakir düşmek Yoksullaşmak.

fazla gelmek (kaçmak) Çekilmeyecek, bıktırarak, tedirgin edecek bir durum almak.

(bir iş) felce uğramak Bir iş yarım kalmak, yürümez duruma gelmek, tam olarak durmak.

felç olmak 1) İnme inmek; 2) Bir iş içinden çıkılmaz durum almak, tıkanmak.

feleğe küsmek Talihten yakınmak, şanstın ümidini kesmek.

feleğini şaşırarak *argo* Ummadığı bir durumda kalmak, şaşkınlık içine düşmek.

feleğin sillesini yemek (sillesine uğramak) Büyük bir yıkıma uğramak.

fenalık geçirmek (gelmek, çökmek) Kendini bilmeyecek veya bayılacak bir duruma gelmek.

(biri) fena olmak 1) Hasta gibi olmak, fenalaşmak; 2) Kötüleştirmek; 3) Çok üzülme, bozulmak.

fenasına gitmek Üzülme, gücenme, kırılmak, sinirlenme.

fenersiz yakalanmak Beklenmedik bir zamanda istenmeyen bir durumla karşılaşmak.

feryadı basmak Çılgınlık koparmak, yüksek sesle haykırmaya başlamak.

feryat etmek 1) Yüksek sesle haykırmak; 2) *mec.* Büyük bir yokluk, zarar ve sıkıntı içinde bulunmak.

feryat koparmak Yüksek sesle bağırarak, haykırmak.

feveran etmek Birdenbire öfkelenme, köpürme, parlamak.

fırça yemek Paylanmak.

fitik olmak Büyük sıkıntı duymak, kahrolme, çaresiz kalmak.

figan etmek Bağırarak ağlamak, inlemek.

(biri) fitili almak Birdenbire telaşlanmak, kaygılanmak, öfkelenme.

fitil olmak Çok kızmak.

fütur getirmek Bezginlik getirmek, bezmek.

gadre uğramak Haksız davranışlarla karşı karşıya gelmek.

gam çekmek Tasalanmak, kaygılanmak, üzülme.

garaz bağlamak Birine karşı kin beslemek.

(birine) gariplik basmak Yalnızlık çökmek.

gazaba gelmek Öfkelenmek, kızmak.

gazaba uğramak Güçlü bir kimsenin hışmına uğramak.

gıcık almak (kapmak, olmak) *argo* Bir davranışa veya bir kimseye sürekli sinirlenmek.

gına gelmek Usanmak, bıkmak.

gına getirmek Bıkmak, usanmak.

gırtlak gırtlığa gelmek Kıyasıya dövüşmek.

göğsü daralmak (tıkanmak) 1) Güçle nefes almak; 2) *mec.* İçi sıkılmak.

gönlü çökmek Yaşama gücü azalmak, ruhsal dengesi bozulmak.

gönlü kalmak 1) İsteyip de edinemediği bir şeyi istemekten vazgeçmemek; 2) Gücenmek.

gönlü kırılmak Üzülme, incinme, yerinme.

gönlünde kalmak Çok istediği hâlde ulaşamamak, elde edememek.

gönlüne dokunmak Üzülme, rahatsızlık duymak.

gönlünü karartmak Yaşamaya karşı sevgi ve isteğini azaltmak.

gönül koymak Gücenmek, alınmak, darılmak.

gönül yakmak 1) İnsanı aşırı derecede etkilemek, sarsmak, kendinden geçmesine yol açmak; 2) Aşk dolayısıyla iç yangınına tutulmak.

gözleri buğulanmak (bulutlanmak) Gözleri yaşararak çevreyi bulanık görmek.

gözleri çakmak çakmak (olmak) Ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış (olmak).

gözleri dolmak (dolu dolu olmak) Ağlayacak kadar duygulanmak.

gözleri kan çanağına dönmek (kanlanmak) 1) Uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak; 2) Sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak.

gözlerini devirmek Öfke ile bakmak.

gözleri yuvalarından (evinden) fırlamak (uğramak) Korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak.

gözü açık gitmek Gerçekleşmesini çok istediği bir dileğine erişmeden ölmek.

gözü arkada kalmak Bırakılan bir şey veya kimse ile ilgili tedirginliği sürmek.

gözü dumanlanmak Öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek.

gözü kalmak 1) Elde edemediği bir şeye karşı isteği sürmek; 2) Elde edemediği bir şeyi kıskanmak.

gözü kızmak Gözü hiçbir şey görmeyecek ölçüde öfkelenmek.

gözü korkmak Daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak.

gözüne uyku girmemek Uyuyamamak, uykusuz kalmak.

gözünü kin bürümek İntikam alma duygusundan başka bir şeye önem vermemek.

gözünü (gözlerini) duman bürümek 1) Hayale dalmak, dalgınlaşmak; 2) Hüzünlenmek.

gözünü (gözlerini) kan bürümek Adam öldürecek kadar öfkelenmek.

gözü uyku tutmamak Uyuyamamak.

gözü (gözleri) dönmek Aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek.

gözü (gözleri) kararmak 1) Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek; 2) *mec.* Umutsuzluğun veya aşırı bir isteğin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gelmek.

gözü yılmak daha önceden denediği için o durumla karşılaşmaktan korkmak, o işe girişmekten çekinmek.

gözyaşına boğulmak Çok ağlamak.

gurbet çekmek Doğup yaşadığı yerleri özlemek.

gururuna dokunmak Kişiliği zedelenmek, onuru kırılmak.

(bir şey birinin) gücüne gitmek Gönlü kırılmak, onuruna dokunmak.

güçlük çekmek 1) Maddi açıdan sıkıntı içinde olmak; 2) *mec.* Zorlanmak.

güç mevkide kalmak İçinden çıkılması zor bir durumda bulunmak.

(birinin) günahını çekmek Birinin yaptığı veya birine karşı yapılan kötülüğün cezasını görmek.

gün görmemek Sıkıntı içinde yaşamak.

günleri gece olmak Çok kederlenecek bir durum içinde bulunmak.

gün yüzü görmemek Güneş ışığından uzakta kalmak, ışık görmemek.

güvendiği dağlara kar yağmak (güvendiği dal elinde kalmak) Yardım ve yarar beklediği kimse, yer veya şeyden iyilik gelmemek.

güveni sarsılmak Güveni kalmamak.

hafakanlar basmak (boğmak) Sıkıntıdan bunalmak.

hakaret görmek Ağır veya küçültücü davranış görmek, aşağılanmak.

haksızlığa uğramak Adalete aykırı bir duruma düşmek, haksızlıkla karşılaşmak.

halel gelmek Bozulmak, zarara uğramak.

hâli harap olmak Bitkin, perişan olmak, kötü duruma düşmek.

hâli (hâlleri) duman olmak *argo* Kötü duruma düşmek.

hapı yutmak *tkz.* Kötü bir duruma düşmek.

hapis giymek Hapis cezasına çarptırılmak.

hapis kalmak 1) Mahkûm olarak hapiste yatmak; 2) Bir yere çıkamaz, gidemez durumda olmak.

hapislerde çürümek Çok uzun süre hapiste kalmak.

hapis yatmak Hükümlü olduğu süreyi hapisshanede geçirmek.

harap düşmek Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak.

harı başına vurmak 1) Çok kızmak; 2) Azmak, kendini tutamayacak duruma gelmek.

hasret çekmek Özlem duymak.

hasta düşmek Hastalanmak.

(birinin) hatırı kalmak Gücenmek, kırılmak.

havadan nem kapmak En küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak.

hayal kırıklığına uğramak Çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmemesinden üzüntü duymak.

hayata küsmek Bezgin, kötümser olmak, yaşama isteğini yitirmek.

haysiyetine dokunmak Onuru incinmek.

hevesi kursağında (boğazında veya içinde) kalmak İsteddiği, imrendiği şeyi elde edememek.

heyheyleri tutmak (üstünde olmak) Çok sinirlenmek.

hırsından çatlakmak Öfkeyle birlikte aşırı derecede kıskanmak.

hırsını alamamak Öfkesini yenememek.

(birinin) hışmına uğramak Birinden zulüm görmek.

hızını alamamak *mec.* Öfkesini yenememek, yatışamamak.

hiddete kapılmak Öfkelenmek, kızmak.

hiddetten kudurmak Çok öfkelenmek, aşırı derecede kızmak.

hüküm giymek Mahkemece cezalandırılmak.

hüküm yemek Mahkûm olmak.

hüsrana uğramak Beklenen sonucun elde edilememesi sebebiyle çok üzülmek, acı çekmek.

hüzne kapılmak Hüzünlenmek.

hüzün çökmek Hüzünlenmek.

hüzün duymak Hüzünlü duruma gelmek, üzülmek.

ızdırıp çekmek Ağrı ve acı içinde kıvrınmak, aşırı derecede üzülmek.

iç çekmek Üzüntüyle derinden soluk almak.

iç geçirmek Derin soluk alarak üzüntüsünü belli etmek.

içi burkulmak Bir şeye çok üzülmek.

içi cız etmek Ansızın içi sızlamak.

içi daralmak Sıkılmak, bunalmak.

içi dayanmamak Acıklı bir durumu kaldıramamak.

içi erimek Kaygı duymak, çok üzülmek.

içi ezilmek 1) Üzülmek, yüreği burkulmak; 2) Acıkma hissi duymak; 3) *mec.* Sıkıntı ve heyecan içine düşmek.

içi ezim ezim ezilmek Çok üzülmek.

içi içine geçmek Tedirgin olmak.

içi içini yemek 1) İsteddiğini yapamama yüzünden üzülmek; 2) Dert etmek.

içi kalkmak (kabarmak) 1) İğrenmek; 2) Taşkın bir ağlama duygusu içinde bulunmak; 3) Duygulanmak, heyecanlanmak.

içi kan ağlamak Çok üzüntü duymak.

içi kapanmak Sıkılmak, bunalmak.

içi kararmak 1) Sıkılmak, bunalmak; 2) Hiçbir şeyden tat alamaz olmak; 3) Umutsuzluğa düşmek.

içinden bir şeyler kopmak İçi ezilmek.

içinden kan gitmek İçi kan ağlamak.

içine ateş atmak Aşırı acı, sıkıntı veya üzüntü verecek davranışta bulunmak.

içine ateş düşmek Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

içine atmak 1) Sıkıntısını kimseye belli etmemek; 2) Yapılan bir kötülüğe karşı sesini çıkarmamakla birlikte, bunu unutmamak.

içine baygınlıklar çökmek Sıkıntı, fenalık basmak.

içine çekilmek (kapanmak) Çevresindeki kişilerle ilgi kurmamak, duygularını kimseye açmamak.

içine daralma gelmek Sıkıntı basmak, sıkılmak.

içine dert olmak Bir şeyi yapamamaktan dolayı üzülme.

içine dokunmak Dertlendirmek, üzme.

içine fenalık gelmek (basmak) Ruhunu daralmak, sıkılıp bunalmak.

içine hüznün çökmek Kederlenmeye, hüznlenmeye başlamak.

içine işlemek Duygulanmak, etkilenmek, dokunmak.

içine oturmak Çok etkilenmek, çok üzülme.

içini çekmek İç çekmek.

için için yanmak *mec.* Dışa vurmadan çok üzülme.

içini çürütme Ruhunu karartmak, bezdirmek, yıldırma.

içini ezmek Üzüntüsünü, sıkıntısını duymak.

içini karartmak Bunalıma veya sıkıntıya sokmak, endişeye düşürme.

içini kemirmek Bir üzüntüden rahatsızlık duymak, tedirgin olmak.

içini kurt yemek (kemirmek) Sürekli bir kaygı içinde bulunma.

içini parçalamak (parça parça etme) Çok üzülme, aşırı derecede sıkılıp harap olmak.

içini sıkmak Sıkıntı vermek.

içini yakmak Çok üzülme.

içini yemek Çok üzülme.

içi paralanmak (parçalanmak) Birine acıyarak çok üzülme.

içi sıkılmak Bunalma.

içi sızlamak Bir şey veya kişi için çok üzülme.

içi titremek Duygulanma.

içi yanmak 1) Çok susamak; 2) Büyük bir acı, sıkıntı vb. nedenlerle çok üzülme; 3) Bir şeye karşı büyük bir özlem duymak.

iflahı kesilmek Çaresiz kalmak.

iflas etmek *mec.* Düşünce, iddia, tez, kimse vb. yenilgiye uğramak, değeri düşmek.

ifrit kesilmek (olmak) Çok öfkelenmek, çok kızmak.

ihanete uğramak Aldatılmak, sadakatsizlik görmek.

ikbali sönmek Daha önce iyi olan durumu veya işi bozulmak.

iki arada bir derede (kalmak) Sıkışık, zor şartlar altında (kalmak).

iki arada kalmak Birbirine karşıt iki kişi arasında ne yapacağını bilemeyerek şaşırarak.

iki ateş arasında kalmak Zor bir durumda karar verememek.

iki ayağını bir pabuca sokmak Birini bir işi hemen yapması için çok sıkıştırmak.

iki eli böğründe kalmak Çaresiz kalıp ne yapacağını bilememek.

iki eli şakaklarında düşünmek Derin derin düşünmek.

iki gözü iki çeşme ağlamak Sürekli veya çok ağlamak.

iki yakası bir araya gelmemek Geçim sıkıntısından bir türlü kurtulamamak, borçtan kurtulamamak.

iki yakasını bir araya getirememek Maddi sıkıntıdan kurtulup rahata erememek.

illallah demek (etmek) Usanmak, bıkmak, bezmek.

imanı gevremek Çok yorulmak veya sıkıntı çekmek.

infiale kapılmak Kızgınlık, öfke duymak.

infial uyandırmak Kızgınlığa yol açmak, öfke yaratmak.

ipten kuşak kuşanmak Yoksul düşmek.

iş çatallanmak Bir işte güçlkle karşılaşmak.

işi Allah'a kalmak Güç şartlar altında, kimseden yardım umudunun kalmadığı bir durumda bulunmak.

işin içinden çıkamamak Başaramamak, sorunu çözümleyememek.

iş sarpa sarmak İş, içinden çıkılması zor bir duruma girmek.

izzetinefsine dokunmak 1) Onuruna dokunmak; 2) Gücüne gitmek.

izzetinefsine yedirememek Onursuz kalmayı kabul edememek, düşkünlüğü veya zavallılığı reddetmek.

kabak (birinin) başına (başında) patlamak Birçok kimsenin ilgili olduğu bir olaydan, yalnızca bir kimse zarar veya ceza görmek.

kabir azabı çekmek 1) İslam inancına göre öldükten sonra mezarda azap çekmek; 2) *mec.* Çok sıkılmak, üzülmek.

kâbus basmak (çökmek) 1) Kötü rüya görmek; 2) Büyük sıkıntı, korku duymak.

kâbus görmek 1) Korkulu rüya görmek; 2) Büyük sıkıntı, korku duymak.

kaçacak delik aramak Korku ile saklanacak yer aramak.

kadere boyun eğmek Yazgısını, talihini kabul etmek.

kafası bozulmak Öfkelenmek, kızmak.

kafası dönmek Kızıp öfkelenmek.

kafası kızmak Öfkelenmek.

kafasının kontağı atmak Çok sinirlenmek, öfke ile dolmak.

kafasını taştan taşa çarpmak (vurmak) Başını taştan taşa çarpmak.

kafayı yemek *argo* Aşırı yorgunluktan bunalıma düşmek.

kafese girmek *argo* 1) Aldatılıp kendisinden çıkar sağlanmak; 2) Hapse girmek.

kahr (kahrını) çekmek Uzun süre sıkıntıya katlanmak.

kahrından ölmek 1) Çok üzülme; 2) Aşırı üzüntü, ölümüne neden olmak.

kalbe dokunmak Acı veya üzüntü vermek.

kalbe işlemek Derin üzüntü uyandırmak.

kalbi parçalanmak Yüreği parçalanmak.

kalbi sıkışmak 1) Kalp atışları düzensiz olmak, sıkıntı duymak; 2) *mec.* Bir meseleden dolayı aşırı üzülme.

kalbi sızlamak Yüreği sızlamak.

kalbi yırtılmak Acı duymak.

kan ağlamak Büyük bir üzüntü içinde bulunmak.

kanayan yara olmak Sürekli sıkıntı, üzüntü ve zarar veren bir durumda olmak.

kan beynine sıçramak (çıkma) Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, kontrolü yitirmek.

kanı içine akma Derdini dışa vuramamak.

kanı kurumak 1) Çok usanmak, çok bıkmak; 2) *mec.* Bitkin, yorgun, cansız duruma düşmek.

kanına dokunmak Çok sinirlenmek.

kanını içine akıtmak Sıkıntısını belli etmemek.

kan kusup kızılık şerbeti içtim demek Çok eziyet çektiği hâlde durumunu iyi göstermek.

kanlı yaş (yaşlar) dökmek Büyük üzüntüyle ağlamak.

kan (kanı) başına çıkmak (sıçramak veya toplanmak) Öfkelenmek.

kapana düşmek (girmek veya kısılmak veya koymak veya tutulmak veya yakalanmak) İçinden çıkılmaz bir duruma düşmek, ele geçmek.

kapılar yüzüne (üzerine veya üstüne) kapanmak İstenilen şeye ulaşma imkânı verilmemek.

kara kara düşünmek Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak.

karalar bağlamak (giymek) Yas tutmak.

karanlığa gömülmek Büyük sıkıntı ve keder içinde kalmak.

kara yasa bürünmek 1) Aşırı üzölmek; 2) Derin derin düşünmek.

kasavet çekmek Üzölmek, tasalanmak.

kasavet etmek Üzölmek, kaygılanmak.

kaskatı kesilmek Aşırı coşku, soğuk, korku, üzüntü vb. etkisiyle hareket edemeyecek, bir şey söylemeyecek duruma gelmek, donup kalmak.

kasvet basmak (çökmek) Çok sıkılmak, içi daralmak.

kaşı (kaşları) çatılmak Öfkelenmek, kızmak.

kaşlarını çatmak Kızmak, öfkelenmek.

katıla katıla ağlamak Aşırı derecede ağlamak.

katır tepmişe dönme Çok hırpalanmak, perişan duruma düşmek, felaketin nereden geldiğini anlayamamak.

kaygı çekmek Üzüntü, tasa duymak.

kazık yemek Aldatılmak, kazıklanmak.

keçileri kaçırmak Delirmek veya bunalım içinde bulunmak.

keder çekmek Acı duymak, ızdırap çekmek.

(birinin) keli kızmak Öfkelenmek.

kendi kendini didikleme Kendi kendini harap etmek, üzme.

kendi kendini yemek Açığa vurmadan içten içe üzölmek.

kendine dert etmek Bir şeyi üzüntü konusu yapmak.

kendini aşağı görmek Kendini başkalarından değersiz görmek.

kendini harap etmek Sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak.

kendini kapının dışında bulmak Kovulmak, işten atılmak, bir yerden istenmeden uzaklaştırılmak.

kendini yemek Açığa vurmadan gizli gizli üzölmek.

kendini yiyip bitirmek Kendi kendini yemek.

kepaze olmak Gülünç veya utanılacak duruma düşmek.

keyfi bozulmak 1) Hastalanmak; 2) Canı sıkılmak, rahatı kaçmak.

keyfi kaçmak Neşesi kalmamak.

kıçüstü oturmak *mec.* Herhangi bir konuda yenilmek, umduğuna ulaşamamak.

kıl kapmak Birisine sinirlenmek, hareketlerinden rahatsız olmak.

kısmeti bağlanmak İsteddiği hâlde evlenememek.

kısmeti kapanmak 1) Kazancı azalmak; 2) Kendisiyle evlenmek isteyen biri çıkmamak.

kısmeti kesilmek Daha önceden kendisine nasip olan bir şey artık nasip olmamak.

kıvrım kıvrım kıvrınmak 1) Çok acı çekerek kıvrınmak; 2) Yalvarma, sıkıntı vb. bir sebeple çok kıvrınmak.

kıyametler koparmak 1) Bir şeye çok kızarak bağırıp çağırmak, feryat etmek; 2) Aşırı gürültülere, kargaşaya yol açmak.

kızarıp bozarmak Utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle yüzü renkten renge girmek.

kızıp durmak Sürekli olarak kızmak ve söylenmek.

kibrine dokunmak Gururu zedelenmek.

kibrine yedirememek Gururuna dokunmak.

kodesi boylamak Cezaevine girmek.

kolu kanadı kırılmak Bir şey yapamayacak duruma gelmek, çaresiz kalmak.

komaya girmek 1) Duyma, anlama ve hareket yeteneklerini yitirerek yarı ölü duruma gelmek, kendinden geçmek; 2) *mec.* Kendinden geçecek kadar sinirlenmek, şaşırarak, üzülme.

komplekse kapılmak Aşağılık duygusu hissetmek.

kontakt atmak *mec.* Dengeyi kaybetmek, sinirlenip olağan dışı davranmak.

kor gibi yanmak 1) Çok parlamak; 2) Büyük üzüntü çekmek.

korktuğu başına gelmek Düşünülen kötü durum gerçekleşmek.

korktuğuna uğramak Korktuğu başına gelmek.

korkudan çıldırmak Aşırı korku yüzünden aklını yitirmek, delirmek.

korku düşmek Endişelenmek, korkmak.

korkusundan altına etmek (kaçırmak, yapmak) Çok korktuğunda idrarını veya dışkısını kaçırmak.

korkuya kapılmak Korku düşmek.

korkuya kesmek Korkmak.

koynunda yılan beslemek Bir yakınından ihanet görmek.

kör şeytandan bulmak Kaderi kötü olmak.

kötü kötü düşünmek Üzüntülü düşüncelere dalmak.

kriz geçirmek 1) Bir organda birdenbire fizyolojik değişiklik olmak; 2) *mev.* Bunalım içinde bulunmak.

kucağına düşmek Düşman, felaket, sefalet vb. kötü şeylerin veya durumların içine düşmek, onlarla karşılaşmak.

kukumav kuşu gibi düşünüp durmak Çok üzüntülü bir durumda düşünmek.

kulaklarına kadar kızarmak Çok utanmak.

kumpasa gelmek Hile ile kandırılmak.

kurban gitmek Suçsuz yere ölmek, zarara uğramak.

(birinin veya bir şeyin) kurbanı olmak Uğruna ızdırap veya büyük üzüntü, sıkıntı çekmek, zarara girmek, ölmek.

(bir şey) kursağında kalmak İstenilen bir şey gerçekleşmemek, yarım kalmak.

kuruntuya kapılmak Boş yere tasalanmak.

kuş gibi çırpınmak Çaresizlik içinde telaşlı davranmak.

kuşku beslemek (duymak) Kuşkulanmak.

kuşkuya düşmek Kuşkulanmak.

kuyruğu kapana kısılmak (sıkışmak) Çok zor duruma düşmek.

küçük düşmek Değeri veya onuru sarsılmak.

kündeye gelmek Aldanmak, tuzağa düşmek.

kündeye getirilmek Aldatılmak, tuzağa düşürülmek.

küplere binmek Çok öfkelenmek.

laf işitmek Azarlanmak, birisi kendisine darılmak.

madara olmak Kötü duruma düşmek, yalanı, yanlışını ortaya çıkarmak.

mağdur olmak Zarara uğramak.

mahcup kalmak Utanmış olmak.

mahsur kalmak 1) Bir yerden çıkamamak; 2) Kuşatılmak, sarılmak, çevrilmek.

maneviyatı bozulmak Moral gücü sarsılmak.

maneviyatını kırmak Moral gücünü sarsmak.

mantara basmak *argo* Birinin hazırladığı oyuna düşmek, oyuna gelmek.

mapusa düşmek Hapse girmek.

mapushaneye düşmek Hapse girmek.

maskara olmak Gülünç bir duruma düşmek.

(birinin) maskarası olmak Birinin eğlencesi olmak.

matem tutmak Yas tutmak.

meraka düşmek 1) Meraklanmak; 2) Kaygılanmak.

merakından çatlama Çok kaygılanmak.

merakta kalmak Kaygı içinde olmak.

meraktan ölmek Çok kaygılanmak.

meşakkat çekmek Güçlüklerle karşılaşmak.

meşakkate katlanmak Güçlüğe, sıkıntıya dayanmak, göğüs germek.

metanet göstermek Kötü bir duruma katlanmak, dayanmak.

mihnet çekmek Sıkıntılı bir duruma katlanmak, sıkıntı çekmek.

morali bozulmak Ruhsal yönden direnme gücünü yitirmek, içine korku düşmek.

mosmor kesilmek (olmak) Kötü duruma düşmek, bozulmak, mahcup olmak.

mostra olmak *argo* Kendini gülünç bir duruma sokmak.

muradı gözünde kalmak Emeline ulaşamamak.

müşkülât çekmek Zorluk, güçlük içinde kalmak.

naçar kalmak Çare, çıkar yol bulamamak.

namerde muhtaç olmak Güvenilmeyecek kimselerden yardım istemek zorunda kalmak.

namusu iki paralık olmak Onursuz bir duruma düşmek.

namusuna dokunmak Birinin namus ve onurunu olumsuz biçimde etkilemek.

nane yemek Yakışsız bir davranışta bulunmak, uygunsuz bir iş yapmak.

nârına (nâra) yanmak Ateşine yanmak.

nedamet duymak (getirmek) Pişman olmak.

nefes darlığı çekmek Solumada sıkıntı yaşamak.

nefret duymak Birinden tiksirmek, hoşlanmamak.

(bir şeyi) nefesine yedirememek Bir şey yapmayı kendisi için ağır, onur kırıcı bulmak.

neşesi kaçmak Sevinci azalmak, kederlenmek.

nevri dönmek Belli etmemeye çalıştığı bir öfkeye kapılmak, çok sinirlenmek.

neye uğradığını bilememek (anlamamak, şaşırarak) Ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli, güzel veya hoş bir durumla karşılaşmak.

nutku tutulmak Korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak.

of çekmek Oflamak.

oflayıp puflamak "Of, puf" diyerek sıkıntısını, acısını dışa vurmaktır.

ofsayta düşmek *mec.* İstemediği hâlde kötü bir durumda kalmak.

ofsaytta kalmak *mec.* İstemediği hâlde kötü bir durum içinde kalmak.

okkanın altına gitmek Haksız yere ezilmek, bir zarar veya ceza görmek.

oltaya düşmek Hileyle karşılaşmak, oyun veya düzen içine girmek.

oltaya gelmek Aldatılmak.

oltaya takılmak Tuzağa düşmek.

oltayı yutmak *argo* Aldanmak.

omuzları çökmek Bitkin, perişan ve yıkılmış bir durumda olmak.

onuruna dokunmak Birinin gururunu, haysiyetini incitmek.

onuruna yedirememek Bir kimse, kendine duyduğu saygıyla bağdaşmayan ve onur kırıcı olay veya davranışlar karşısında tepkide bulunmak, kendine yedirememek.

ortada kalmak 1) Yersiz kalmak, barınacak yer bulamamak; 2) Güç bir durumda veya iki şey arasında kalmak.

oyuna gelmek Aldatılmak.

oyuna kurban gitmek Bir hile, düzen sonunda zarara, iftiraya uğramak.

ödü bokuna karışmak *kaba* Çok korkmak.

ödü kopmak (patlamak) Çok korkmak.

öfkeden deliye dönmek Fazla sinirlenmek.

öfkesi başına sıçramak (ç çıkmak, vurmak) Çok öfkelenmek.

öfkesi kabarmak Çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmek.

öfkesini kusmak Kızgınlıkla ağır hakaret etmek.

(birinin) öfke topuklarına çıkmak Çok öfkelenmek.

öfkeye kapılmak Çok sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek.

ölüp ölüp dirilmek Çok sıkıntı, acı çekmek veya çok ağır hastalık geçirmek.

özlemine çekmek Arzulamak, çok özlemek, hasretini çekmek.

özlemine duymak Yürekten istemek, arzu etmek.

parasıyla rezil olmak Para vererek yaptırdığı bir şey iyi çıkmamak, parasının karşılığını alamamak.

parasızlık çekmek Para yönünden sürekli sıkıntı içinde olmak.

paraya sıkışmak Parasız kalmak, para sıkıntısı içinde olmak.

(birinin) pirinci (çok) su kaldırmamak (götürmemek) Alıngan, çabuk darılır olmak, şakadan anlamamak.

pis pis düşünmek Derin ve üzüntülü düşünceye dalmak.

pişmanlık duymak (getirmek) Pişman olmak.

pişmiş tavuğun başına gelmemek Her türlü zarara, kötülüğe, felakete uğramak, çok sıkıntı çekmek.

problem etmek Dert etmek.

problem olmak Dert olmak.

pusulayı şaşırmaq 1) Güç bir duruma düşerek ne yapacağını bilememek; 2) Doğru tutum ve davranıştan ayrılmak.

rahatı kaçırmak Rahatsız, tedirgin olmak, üzölmek

rahatsızlık duymak Tedirgin olmak, huzurunun ve rahatının kaçtığıını hissetmek.

rahat yüzü görmemek Hiç rahat etmemek.

renkten renge girmek Korkudan veya utançtan yüzünün rengi değişmek, sıkılmak.

rezil olmak Çok utanacak bir duruma gelmek.

rezil rüsva olmak Toplum içinde ayıplanacak bir duruma düşmek.

rüzgârdan nem kapmak En küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak.

sabrı taşmak (tükenmek) Artık katlanamaz, dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak.

saç ağartmak Saç sakal ağartmak.

saçını başını yolmak Çok üzölmek, üzüntüsünden dövünmek.

sagu sağmak Ağıt yakmak.

sancısı tutmak 1) Birdenbire ve şiddetli bir ağrı gelmek; 2) *meç*. Tedirgin olmak.

saparta (sapartayı) yemek Azarlanmak, terslenmek.

sap yiyip saman sıçmak kaba 1) Bir olaya kızıp ateş püskürmek; 2) Yararsız şeylerle uğraşmak.

sarpa sarmak (çekmek) Güçlükler ortaya çıkmak, çözölməsi çok güç bir duruma gelmek.

sarsıntı geçirmek Beklenmedik bir olaydan çok etkilenmek, üzülmek.

sebepsiz kalmak Yoksul bir duruma düşmek.

serzenişte bulunmak Yakınmak.

sevinci kursağında kalmak Bir engel sebebiyle hayal kırıklığına uğramak.

sıçıp sıvamak *kaba* Öfkelenip kaba küfürlerle dolu sözler söylemek.

(birinden, bir şeyden) sıdki sıyrılmak 1) Birine karşı duyulan güven ve inancı yitirmek; 2) Birinden veya bir şeyden soğumak; 3) Birinden veya bir şeyden bıkmak.

sıkıntı basmak Çok sıkılmak, can sıkıntısı duymak.

sıkıntı çekmek Zorluk veya yoksulluk içinde yaşamak.

sıkıntıda olmak Geçim darlığı çekmek.

sıkıntıya düşmek Darlık, yokluk içinde olmak.

sırat köprüsünden geçmek Bir iş yapılırken sıkıntılı, eziyetli durumlar içinde kalınmak.

sırt (sırtını) çevirmek 1) Bir şeye veya birine önem vermemek; 2) Bir şeyden veya bir kimseden desteğini, ilgisini kesmek; 3) Birine darılmak.

sigortası atmak *argo* Çok sinirlenmek.

sineye çekmek Kötü bir davranış, söz veya olaya ister istemez katlanmak.

sinir buhranı geçirmek Bunalım içinde olmak.

sinir buhranına tutulmak Bunalım geçirmek.

siniri oynamak Öfkelenmek, sinirlenmek.

siniri tutmak Birdenbire sinirlenmek veya davranışlarını denetleyememek.

sinir kesilmek Çok sinirlenmek, öfkelenmek.

sinir küpüne dönmek Aşırı derecede sinirlenmek.

sinir küpü olmak Aşırı derecede sinirli olmak.

(birinin) sınırları altüst olmak Sınırları bozulmak, sinirlenip ne yapacağını şaşırarak.

sınırları ayakta olmak Çok sinirlenmiş veya öfkelenmiş bulunmak.

sınırları boşanmak Sinirlenip kendini tutamayarak gülmek, ağlamak veya bağırarak.

sınırları bozulmak Çok sinirlenmek, ne yapıp edeceğini bilmeden şaşkın, karmaşık bir duruma düşmek.

sınırları gergin olmak Sinirlendirici yeni bir olay çıkarsa hemen tepki gösterecek durumda olmak.

(birinin) sınırları gerilmek Sinirlenmeye hazır bir durumda bulunmak.

siyem siyem ağlamak İplik iplik gözyaşı dökmek.

soğuk ter dökmek (basmak, boşanmak) Korkmak, heyecanlanmak, bunalmak, gerilmek.

strese girmek Gerilmek, sıkıntıya girmek.

surat asmak Kaşlarını çatıp yüzüne küskün veya dargın bir anlam vermek, somurtmak.

surat etmek Birine karşı küskün durmak, asık yüzlü olmak.

suratı bir karış asılmak Öfkelenmek, kızmak ve somurtmak.

suratından düşen bin parça olmak Öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak.

suratını ekşitmek (buruşturmak) Yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek.

suratı sirke satmak Öfkeli, kızgın olduğu anlaşılacak.

(birinde) şafak atmak 1) Birden önemli bir durumla karşı karşıya olduğunu anlamak; 2) Öfkelenmek; 3) Korku ve telaşa kapılmak.

şaibe altında kalmak (tutulmak) Kusurlu, ayıplı, lekeli sayılmak.

şakakları atmak Çok sinirlenmek.

şamar oğlanına dönmek Yerli yersiz suçlanıp azarlanmak.

şapa oturmak İçinden çıkılması güç bir duruma düşmek.

şikâyet getirmek Sızlanmak, yakınmak.

şikâyette bulunmak Yakınmak, şikâyet etmek.

tacizlik getirmek 1) Tedirgin olmak; 2) Usanç getirmek.

talihine küsmek Kötü bir durum veya olayla karşılaşıldığında yalnızca talihi suçlamak.

tasa çekmek Kaygılanmak, üzüntü içinde olmak, üzülme.

tasasına düşmek Durdurmak.

taş kesilmek 1) Çok şaşırıp ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilememek; 2) Sesini çıkaramaz olmak.

tatlı canını sıkmak Gereksiz şeylere üzülme ve bunları dert edinme.

tatsızlık çıkarmak Hoşa gitmeyen, can sıkıcı, gergin bir duruma sebep olmak.

tavan başına çökmek (yıkılmak) Beklenmeyen bir durum karşısında şaşırıp kalmak.

(birinin) tebdili şaşmak Ne yapacağını bilememek, telaşa kapılmak.

teessüf etmek 1) Acımak, üzülme, yazıklanmak; 2) Kınamak.

teessür göstermek Üzüntüsünü açığa vurmak.

tehlike çanları çalmak Kötü bir durumun ortaya çıkacağı belli olmaya başlamak.

tekme yemek 1) Birinin ayağından darbe almak; 2) İhanete uğramak.

tepesi atmak Birdenbire öfkeye kapılmak, öfkelenmek.

tepesinin tası atmak Birdenbire çok sinirlenmek.

tepetakla gitmek (yuvarlanmak) Hızlı bir biçimde toplumsal ve ekonomik durumu bozulmak.

ters pers olmak 1) Yüzükoyun düşmek; 2) *mec.* Fena hâlde bozulmak.

tokat (tokadı) yemek 1) Kendine tokat vurulmak 2) *mec.* Yenilgiye uğramak; 3) *argo* Dolandırılmak.

tongaya basmak (düşmek) Kendisini kötü bir duruma düşürmek için hazırlanan bir düzene uğramak, tuzağa düşmek.

topu atmak *argo* 1) İflas etmek; 2) Sınıfta kalmak.

töhmet altında kalmak Suçu işlediği düşünülme.

treni kaçırmak Bir şeyi elde etme, bir işi gerçekleştirme fırsatını ve imkânını yitirmek.

tu kaka olmak Hafife alınıp bir kenara itilmek, önem verilmemek, kötülenmek.

tutsak düşmek Esir olmak, hükmü altına girmek.

tuttuğu dal elinde kalmak Dayandığı, güvendiği kimse veya şey önemini yitirerek işe yaramaz duruma gelmek.

tuzağa düşmek Birileri tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek.

uflayıp puflamak Sürekli olarak uflamak.

uf olmak 1) Çocuk dilinde acımak; 2) Çocuk dilinde yaralanmak.

umudu boşa çıkmak Beklentisi, umudu gerçekleşmemek, hayal kırıklığına uğramak.

umudu kırılmak Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak.

umudunu kesmek Artık olacağını beklememek.

umudu sönmek Umudu kalmamak.

umut kesmek 1) Umudunu kesmek; 2) Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak, ummaz olmak.

umutsuzluğa düşmek (kapılmak) Umudu kalmamak, güveni sarsılmak, olumsuzluğa sürüklenmek.

usanç getirmek Usanacak duruma gelmek.

usançlık getirmek İyice bıkmak, tamamen usanmak.

utancından yere geçmek Çok utanmak.

utancından yerin dibine girmek İstenilen biçimde ve nitelikte olmama karşısında üzüntü duymak, aşırı utanmak.

utanç duymak Utanmak.

uyuz olmak 1) Uyuz hastalığına yakalanmak; 2) *mec.* Birine, bir şeye sinirlenmek.

üstüne fenalık gelmek Aşırı derecede sıkılmak, pek bunalmak.

üstüne tuz biber ekmek Üzüntüyü, kusuru artıracak durum yaratmak.

vahamet kesbetmek Gittikçe zorlaşmak, tehlikeli ve korkulacak bir durum almak.

varlıkta darlık çekmek Herhangi bir engel yüzünden elindeki imkândan yararlanamamak.

vaveyla koparmak Çılgılık atmak.

vehme kapılmak (düşmek) Yersiz korkuya, yanlış düşünceye kapılmak.

velvele kopmak Büyük gürültü çıkmak.

velveleye vermek Gereksiz telaşa ve heyecana düşürmek.

vesveseye düşmek Kuruntuya kapılmak.

vicdan azabı çekmek (duymak) İstenilmeden veya bilinçsizce yapılan kötü bir işten dolayı üzölmek, pişmanlık duymak.

vitesten atmak Çok kızmak.

yabancılık duymak Bir kimseye, bir şeye alışamamak.

yağıp gürlemek Birine çok sinirlenmek.

yağmurdan kaçarken doluya tutulmak Güç bir durumdan kurtulayım derken daha kötüsüyle karşılaşmak.

yakasını kaptırmak Bir şeyin, bir kimsenin etkisinden kendisini kurtaramamak.

(birinden) yaka silmek Bıkmak, usanmak.

yakayı ele vermek Kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak.

yan basmak 1) Bir işte aldanmak; 2) Dürüst davranmamak, kaypaklık etmek.

yangın bacayı sarmak Durum olağanüstü kötüye gitmek.

yanıp durmak Pişman olmak.

yanıp yakılmak Sızlanmak, şikâyet etmek.

yara almak 1) Yaralanmak; 2) *mec.* İtibar kaybetmek.

yara işlemek 1) Yara kapanmayıp akıntı sürmek; 2) *mec.* Üzücü bir olayın etkisi bitmemek.

yaraya tuz biber ekmek Bir derdin acısını çoğaltmak.

yarayı tazelemek Üzüntüyü, sıkıntıyı, acıyı hatırlatmak, yeniden ortaya çıkarmak.

ya sabır çekmek Bir sıkıntıya ses çıkarmadan veya ona karşı bir şey yapmadan katlanmak.

yasa bürünmek (boğulmak, gömülmek) Çok üzülme.

yas bağlamak Yas tutmak.

yas çekmek Yas tutmak.

(birinin) yasını tutmak Kötü bir olay sonunda acı ve üzüntü duymak.

yas tutmak 1) Çok üzülme, yasa bürünme, matem tutmak; 2) Duyulan acı ve üzüntüyü bazı davranışlarla belli etmek.

yaş akıtmak (dökmek) Ağlamak.

yaşını içine akıtmak Duyduğu acıyı, üzüntüyü sezdirmemek.

yaşlara boğulmak Çok ağlamak.

yatağa bağlanmak Yataktan kalkamayacak kadar hasta olmak.

yatağa serilmek Bitkin, yorgun bir durumda yatağa uzanıp yatmak.

yatağa (yatalara) düşmek Yataktan kalkamayacak kadar hasta olmak.

yatak yorgan yatmak Ağır hasta olmak.

yaygara koparmak Yaygarayı basmak, bağırıp çağırmak.

yaygarayı basmak Bağırıp çağırmak.

yedi kat yerin dibine geçmek 1) Çok güçlü olarak yere çakılmak; 2) Fazlasıyla utanmak, mahcup olmak.

yeis duymak Üzüntü çekmek, kahrolmek.

yeise bürünmek Umutsuz, üzüntülü olmak.

yeise kapılmak Çok üzülme.

yemeden içmeden kesilmek Bir üzüntü veya heyecan sebebiyle yiyemez, içemez duruma gelmek, iştahı kesilmek.

yenik düşmek Yenilmek, mağlup olmak.

yenilgiye uğramak Yenilmek, mağlup olmak.

yere batmak 1) Yok olmak; 2) Çok utanmak, mahcup olmak.

yeri göğü tırmalamak Çok sancılı, acı çekmek.

yerin dibine geçmek (batmak veya girmek) 1) Çok utanıp sıkılmak; 2) Görünmez olmak, kaybolmak.

yerlerde sürünmek Çok perişan, acınacak bir durumda bulunmak.

yerlere geçmek Çok utanıp sıkılmak veya kahrolmak.

yersiz yurtsuz kalmak 1) Barınacak bir yeri bulunmamak, oturacak yeri olmamak; 2) Bütün varlığını yitirip çok zor durumda olmak.

yıldırım çarpmışa dönmek Apansız kötü bir durum karşısında kalıp ne yapacağını bilememek.

yıldızı sönmek Ününü yitirmek.

yoksulluk çekmek Sürekli yoksulluk içinde bulunmak.

yorgan döşek yatmak Ağır hasta olmak.

(birine) yuf borusu çalmak Kınama, üzüntü ve nefretini bildirmek.

yuha çekmek Yuh çekmek.

yuhaya tutmak Yuh çekmek.

yuh çekmek Beğenilmeyen, tasvip edilmeyen birine veya bir duruma karşı haykırmak.

yuları ele vermek (kaptırmak) Birinin sözünden çıkmayacak duruma gelmek, kendi iradesiyle davranmamak.

yuvasını bozmak Aile düzenini dağıtmak.

yuvasını dağıtmak Kurulu ev düzenini bozmak.

yüreğe işlemek Çok derin acı uyandırmak.

yüreği bayılmak Karnı çok acıkmak.

yüreği boğazına tıkanmak Sıkılmak, üzülmek, dertlenmek.

yüreği bozulmak Bunalmak, sıkılmak.

yüreği burkulmak Çok üzülmek, çok acı duymak.

yüreği cız etmek (cızlamak) Çok acımak, içi sızlamak.

yüreği daralmak Sıkılmak, bunalmak, içi daralmak.

yüreği dayanmamak Acısına katlanamamak, çok acı duymak.

yüreği ezilmek 1) Üzülmek, acı duymak; 2) Açlık duymak.

yüreği götürmemek Dayanmamak, katlanamamak.

yüreği göz göz olmak Dert, acı ve sıkıntıdan içi kabarmak, aşırı dertlenmek.

yüreği kabarmak 1) İçi sıkıntı ile dolup derin soluk alma gereğini duymak; 2) Midesi bulanmak.

yüreği kaldırmamak Dayanamamak, katlanamamak.

yüreği kan ağlamak Derinden acı duymak, çok üzülmek.

yüreği kanamak Aşırı üzüntüden sarsılmak.

yüreği kararmak İçine karamsarlık ve sıkıntı çökmek.
yüreği katılmak Ağlamaktan veya soğuktan nefesi tutulmak.
yüreği kaynamak İçinde Şüphe ve endişe uyanmak.
yüreğine (bir Şey) ökmek Derinden ızdırap duymak.
yüreğine dert olmak Başkasının herhangi bir davranışı, sonradan kendisi için sürekli bir üzüntü kaynağı olmak.
yüreğine dokunmak Üzülmek.
yüreğine inmek Kötü bir olay dolayısıyla fazlaca etkilenmek.
yüreğine kar yağmak Kıskanılık duyarak üzülmek.
yüreğine kurt düşmek Şüphelenmek, içine kurt düşmek.
yüreğine od (ateş) düşmek Felakete uğramak, çok üzülmek.
(birinin) yüreğine oturmak çok üzmek.
yüreğine saplanmak AŞırı derecede acı duymak, içine oturmak.
yüreğini ateş almak AŞırı üzülmek, fazla üzüntüden içi yanmak.
yüreğini kaplamak Endişe ve üzüntü duymak.
yüreğini kemirmek İçini kemirmek, tedirgin olmak.
yüreğinin başı sızlamak Yüreği sızlamak.
yüreğinin yağı (yağları) erimek 1) ok üzülmek; 2) ok korkmak.
yüreği oynamak Ansızın heyecanlanmak veya korkmak.
yüreği parçalanmak çok acımak.
yüreği parça parça olmak Pek çok acımak.
yüreği sıkılmak İçi sıkılmak.
yüreği sıkışmak (tıkanmak) 1) Kalp atışları düzensiz olmak, sıkıntı duymak; 2) *mec.* Bir meseleden dolayı aşırı üzülmek.
yüreği sızlamak çok acımak, çok üzülmek.
yüreği Şişmek Can sıkıcı Şeyler dinlemekten bunalmak.
yüreği titremek Duygulanmak, endişe, korku duymak.
yüreği tükenmek Bir Şeyi anlatmak için çok yorulmak.
yüreği ürpermek çok korkmak.
yüreği yanmak 1) ok acımak; 2) Felakete uğramak.
yüreği yarılmak çok korkmak.
yüreği yerinden oynamak Birdenbire heyecanlanmak veya korkmak.

yüz karası olmak Utanılacak bir durum ortaya çıkmak.

yüz kızartmak 1) Sıkılarak yalvarmak; 2) Utandırmak.

yüzü asılmak Somurtmak.

yüzü düşmek Somurtmak.

yüzünden düşen bin parça olmak Öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak.

yüzünü buruşturmak (ekşitmek) Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek.

yüzünü kara çıkarmak Birini utandırmak.

yüzünü karartmak Birine sinirlenerek somurtmak.

yüzünü kızartmak (kızdırmak) Onuruna, gururuna önem vermeden bir şey istemek, utançla, utanarak istemek.

yüzü sararmak Korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

yüzüstü kalmak 1) Bir iş, zamanında yapılmayıp olduğu gibi bırakılmak; 2) Bir iş bitirilmeden bırakılmak.

zaafa uğramak Eksikliği, yetersizliği belli olmak.

zaaf göstermek Zayıflığı, yeteneksizliği ortaya çıkmak.

zahmet çekmek Güçlkle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak.

zan altında bulunmak Bir şeyle suçlanmak, sanık durumunda olmak.

zarara uğramak 1) Kötü bir durumla karşılaşmak; 2) Parasal kayba uğramak.

zarar çekmek Zarara uğramak.

zararda olmak 1) Alışverişte kâr elde edememek; 2) Kötü duruma düşmek.

zarar gelmek Kötülük gelmek.

zarar görmek Kötü sonuca uğramak.

zehaba (zehabına) kapılmak Kuruntuya düşmek, vesveselenmek.

zehapta bulunmak Vesveseye kapılmak, kuruntu içinde olmak.

zılgıt yemek Azar işitmek.

zırlı çıkmak Anlaşmazlık sebebiyle kavga etmek.

zıvanadan çıkmak 1) Çok sinirlenmek, öfkelenmek; 2) Aklını yitirmek, çılgın gibi davranmak; 3) Denetlenemez duruma gelmek.

zihni bulanmak (karışmak) 1) Düşünürken olaylar arasındaki bağlantıyı yitirmek; 2) Ne yapacağını şaşırarak.

zillete düşmek Hor görülmek, aşağılanmak.

(bir yer) zindan kesilmek 1) Çok karanlık duruma gelmek; 2) Çok sıkıcı ve içinde yaşanmaz duruma gelmek.

(bir yer) zindan olmak Yaşanmaz, huzursuz, rahatsız, zevk alınmaz duruma gelmek.

(bir şey birinin) zoruna gitmek Onuruna dokunmak, gücüne gitmek.

zulüm görmek Kendisine eziyet edilmek.

zül saymak (addetmek) Bir olay veya sözü küçültücü, alçaltıcı, aşağılayıcı olarak değerlendirmek.

3.2.3. Türkiye Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Deyimler

(birine) abayı yakmak Aşırı biçimde gönül vermek, tutulmak, âşık olmak

ağzı açık kalmak Şaşırarak.

aklı gitmek 1) Şaşırarak, korkmak; 2) Çok beğenmek, bayılmak.

alev almak 1) *mec.* Coşmak, heyecanlanmak, heyecana gelmek; 2) *mec.* Öfkelenmek, kızmak; 3) *mec.* Telaşlanmak.

arpası çok gelmek Coşmak, azmak, kudurmak.

aşka düşmek Âşık olmak.

ateş almak 1) *mec.* Coşmak; 2) *mec.* Telaşlanmak, heyecanlanmak; 3) *mec.* Öfkelenmek; 4) *mec.* Acele davranmak, acele etmek.

avucuna almak Etkisi altına almak.

(birini) avucunun içinde tutmak Ona istediğini yaptıracak güçte olmak.

avucunun içine almak Bir kimseyi baskı ve etkisi altına almak.

ayağa kalkmak 1) Hasta iyi olmak, iyileşmek; 2) Saygı göstermek için oturma durumundan ayaküzeri durumuna geçmek; 3) Harekete geçmek; 4) İsyan etmek; 5) *mec.* Telaşlanmak, telaşa kapılmak, heyecanlanmak.

ayağının bağıni çözmek 1) Karısını boşamak; 2) Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak.

ayak çekmek Kandırmaya çalışmak, avutmak.

ayranı kabarmak 1) Öfkelenmek, coşmak; 2) Aşırı bir cinsel arzu duymak.

bağlanıp kalmak Tutulmak, sevdalanmak.

bastığı yeri bilmemek 1) Çok sevinmek; 2) Şaşkınlıktan nerede olduğunu seçememek, durumunu kontrol edememek.

başı dönmek 1) Sıkıntı yaratan bir durum karşısında bunalmak; 2) Görkemli bir şey karşısında şaşırarak; 3) Para veya makam sebebiyle şaşırıp şımarmak.

başında kavak yeli esmek 1) Genç sorumluluk duygusundan uzak, zevk, eğlence peşinde koşmak; 2) Gerçekleşmeyecek şeyler düşünerek vakit geçirmek.

baştan çıkarmak 1) Kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak; 2) Karşı cinsi bir ilişkiye ikna etmek.

beyninde şimşekler çakmak 1) Çok üzülme, sarsılmak; 2) Zihninde birden bir düşünce doğmak.

bilgiçlik satmak (taslamak) Bilmediği hâlde bilir görünmek, bilgin geçinmek.

bir ayak üstünde bin yalan söylemek Çok kısa sürede pek çok yalan söylemek.

bir ayak üstünde kırk yalanın belini bükmek Çok kısa sürede pek çok yalan söylemek.

bir göz gülmek Hem gülmek hem ağlamak.

boğazından artırmak Yiyeceğinden kısır parasını artırmak.

bulut olmak Çok sarhoş olmak.

burnu büyüme Kibirleşme, büyükleme.

burnu Kafdağı'na çıkmak (varmak) Kibirleşme, şımarmak, burnu büyüme.

burnu Kafdağı'nda (olmak) Çok kibirli (olmak).

büyüklik taslamak Kendini üstün görmeye çalışmak, böbürlenme.

canını vermek 1) Kendini feda etmek; 2) Hiçbir şey esirgememek; 3) Bir şeye çok düşkün olmak, çok sevmek.

canı gelip gitmek 1) Ayılıp bayılmak; 2) Ümit ve ümitsizlik arasında kalıp heyecanlanmak.

can vermek 1) Ölmek; 2) Ruha güç vermek; 3) Canlanmasına yol açmak; 4) Bir şeyi çok istemek.

cebellezi etmek Cebine indirmek.

cebine indirmek (atmak) Hakkı olmadığı hâlde parayı kendine mal etmek.

çalıp çırpma Hırsızlık yapmak.

(birinin) çanına ot tıkmak (tıkamak) Sesini çıkaramayacak, kötülük edemeyecek bir duruma getirmek, susturmak.

çekip gitmek Bırakıp gitmek, ayrılmak, savuşmak.

çene çalmak Gevezelik etmek.

çenesi açılmak Durmadan konuşmak, gevezelik etmek.

çenesi durmamak Gereksiz yere sürekli konuşmak.

çenesi düşmek Yerli yersiz konuşup gevezelik etmek.

çenesine vurmak Aşırı derecede konuşmak, gevezelik etmek.

çenesini açmak 1) Çok konuşmasına sebep olmak; 2) Çok konuşmak, gevezelik etmek.

çenesinin bağı çözülmek Gevezelik etmek, yerli yersiz, sürekli konuşmak.

çığılık atmak (koparmak, basmak) Kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağırarak.

çılığına dönmek 1) Sevinç, öfke, kızgınlık vb. duygular sonucu aşırı ölçüde heyecanlanmak; 2) Kendine hâkim olamamak.

çocukluk etmek 1) Çocukça davranışlarda bulunmak; 2) Gereği gibi düşünmeden deneyimsizce davranmak.

çokbilmişlik taslamak Kendini çokbilmiş gibi göstermek.

dalavere çevirmek (dalaveresini döndürmek) Yalan dolanla gizlice kötü iş görmek.

dalga geçmek argo 1) Üzerinde durulması gereken işle ilgilenmeyerek başka şeyler düşünmek veya yapmak; 2) Eğlenmek, alay etmek; 3) Geçici sevgi ilişkisi kurmak, gönül eğlendirmek.

dalgalanmaya bırakmak argo Dalgınlığından yararlanarak birini kandırmak.

dara boğmak Birinin güç durumundan yararlanmak.

defterini dürmek 1) Öldürmek; 2) İşine son vermek, işten çıkarmak; 3) Başarısını kiskanarak yükselmesine engel olmak.

(bir şey için veya bir şeye) deli olmak 1) Çok sevmek; 2) Çok sinirlenmek; 3) Delirmek.

deliye dönmek 1) Çok sevinmek; 2) Çok üzülme; 3) Çok kızmak.

(birine) dil çıkarmak Alay etmek, eğlenmek.

dili tutulmak Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak.

dokuz doğurmak Merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek.

dolap çevirmek (döndürmek) Hile ve dalavere ile iş yapmak.

dost tutmak Erkek veya kadın evlilik dışı ilişki kurmak.

dudak ısırarak 1) Hayran kalmak; 2) Hayrete, şaşkınlığa düşmek.

duman etmek argo 1) Dağıtmak, bozmak, yok etmek; 2) Yenmek, başarı sağlamak.

dümeni kırmak argo Çekip gitmek, kaçmak, uzaklaşmak.

düşman çatlatmak İyi durum ve başarılarla düşmanı kışkırtmak veya kızdırmak.

(birinin) ekmeğine yağ sürmek İstemediği hâlde birinin işine yarayacak biçimde davranmak.

el etek öpmek 1) Bir işi yaptırmak için çok yalvarmak; 2) Yaltaklanmak.

el koymak 1) Bir yolsuzluğu ortaya çıkarmak, incelemek, vaziyet etmek; 2) Üstüne konmak; 3) Zorla almak; 4) İş üzerine almak, sorumluluğu üstlenmek; 5) Yetkili organ bir malı veya bir kuruluşu kendi yönetimine almak.

el ovuşturmak 1) Birinin karşısında ezilip büzülmek; 2) Birinin kötü duruma düşmesine içten içe sevinmek.

el vermek 1) Yardım etmek; 2) *esk.* Tarikatlarda mürşit, bir müride, başkalarına yol gösterme izni vermek; 3) Halk hekimliği ile uğraşan kimse bilgilerini bir başkasına öğretmek; 4) Kâğıt oyunlarında elde olan veya olmayan sebeplerle oyun üstünlüğünü karşı tarafa bırakmak.

entrika çevirmek Entrika ile amacına ermeye çalışmak, dolap çevirmek.

eteği ayağına dolaşmak Eli ayağı dolaşmak.

façasını almak (al aşağı etmek) Birini mahcup etmek, bozmak.

fasulye gibi kendini nimetten saymak Kendine çok değer vermek, kendini bir şey sanmak.

fesat karıştırmak Hile yapmak.

fırıldak çevirmek (döndürmek) İsteğini elde etmek için hileli yollara başvurmak.

galeyana gelmek Coşmak, hiddetlenmek.

gebe kalmak 1) İnsan veya hayvanın karnında yavru oluşmak 2) *mev.* Minnet altında kalmak.

gelberi etmek *argo* Aşırarak, çalmak, kendine mal etmek.

gevrek gevrek gülmek 1) Kendine güvenip karşısındakini küçümsemek; 2) Neşeli ve kendine güvenli biçimde gülmek.

(birini) gır gıra almak (getirmek) Alaya almak.

(biriyle) gır gır geçmek Alay etmek.

göğsünü yırtmak Coşkunluğunu ortaya koymak, coşmak, cıvıldamak.

(birinin) gönlü ile oynamak Sever görünüp eğlenmek.

gönlünü çelmek 1) Kandırmak, yola getirmek, aşkını kazanmak; 2) Kendi yanına çekmek, sempatisini kazanmak.

gönlünü düşürmek Âşık olmak, sevdalanmak.

gönlünü kaptırmak Âşık olmak.

gönül akıtmak Âşık olmak, sevmek.

gönül bağlamak Severek bağlanmak, içten sevmek, âşık olmak.

gönül eğlendirmek Geçici bir ilgi ve sevgi göstererek hoşça vakit geçirmek.

gönül vermek 1) Sevmek, âşık olmak; 2) Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelmek, eğinmek, meyletmek; 3) Düşkün olmak.

göz boyamak Kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak.

göz yummak 1) Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak; 2) Umudunu kesmek, umutsuzluğa düşmek.

gözleri sulanmak Gözlerine yaş gelmek.

gözleri yaşarmak *mec.* Duygulanmak.

gözü dünyayı görmemek Hiç kimseye, hiçbir şeye önem, değer vermemek.

gözünde (gözlerinde) şimşek (şimşekler) çakmak 1) Sert ve şiddetli darbe yüzünden göz önünde yıldızlar oluşmak; 2) Çok sevindiğini belli etmek; 3) Çok kızmak, öfkelenmek; 4) Çok üzücü bir sebeple sarsılmak.

gözünü sevda (aşk) bürümek Ondan başka hiçbir şeyi düşünmemek, tamamen ona bağlanmak.

gözü yolda (yollarda) kalmak (olmak) Birinin gelmesini merak, istek veya özlemlerle beklemek.

gülerken ısırarak İyilik yapar görünüp kötülük yapmak.

güm güm atmak Kalp heyecanla çarpmak.

günah çıkarmak *mec.* Kötü davranışlarını, suçlarını açıklamak, anlatmak.

gününü görmek 1) Kötü bir sonla karşılaşmak, cezaya çarptırılmak; 2) Çocuklarının iyi, mutlu günlerini görmek.

günü yetmek 1) Ölüm zamanı gelmek; 2) Gebe için doğum vakti gelmek.

gürültüye getirmek (boğmak) 1) Bir işi, bir düşünceyi telaş ve karışıklık yüzünden ilgi çekmez duruma getirmek; 2) Söz kalabalığından, karışıklıktan yararlanarak istediğini elde etmek.

haddini aşmak Ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek.

(birine) haddini bildirmek Sert bir karşılıkla uslandırmak, yola getirmek, cezalandırmak.

hak etmek 1) Bir emek karşılığı hakkı olan şeyi elde etmek, hak kazanmak; 2) Layık olduğu kötü karşılığı almak; 3) Bir başarı dolayısıyla ödüllendirilmek.

(birini, bir yeri) haraca bağlamak Bir kimseyi belli zamanlarda kendisine belli miktarda para vermeye zorlamak.

(birini) haraca kesmek Zorbalıkla para koparmak veya çıkar sağlamak.

harama uçkur çözmek Nikâhsız olarak cinsel ilişkide bulunmak.

(biri) hava almak 1) Açık havada gezmek; 2) *argo* Umduğunu bulamamak, hiçbir şey kazanmamak; 3) Ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek.

hava basmak *argo* Büyüklenmek, gururlanmak.

hazıra konmak Başkasının emeğiyle ortaya çıkmış bir şeyden yararlanmak.

hesabını görmek 1) Alacağını verip ilişkisini kesmek; 2) Cezalandırmak; 3) Ücretini ödemek.

heyecana gelmek Heyecanlanmak, heyecan duymak.

heyecana kapılmak Aşırı derecede heyecan, coşku duymak.

heyecan duymak Heyecanlanmak.

hile yapmak 1) Aldatmak; 2) Çıkar sağlamak amacıyla bir şeyin saflığını bozmak, değersiz bir şey karıştırmak.

hop oturup hop kalkmak Öfke, heyecan vb. duygular sebebiyle yerinde duramaz olmak, kalkıp kalkıp oturmak.

ırzına geçmek 1) Zor kullanarak bir kimseyi cinsel zevkine alet etmek, tecavüz etmek; 2) Bekâretini bozmak.

icabına bakmak 1) Gereğini yerine getirmek; 2) *mec.* Bir kimseyi yok etmek, ortadan kaldırmak.

iç etmek *argo* Eline geçen bir şeyi sahibine bildirmeyerek kendine mal etmek.

içi hop etmek Birdenbire heyecanlanmak.

içi içine sığmamak Telaş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak.

içini boşaltmak 1) Sıkıntı ve derdini söylemek; 2) Öfkesini açığa vurmak; 3) Banka, şirket vb.ni yasal görüntü verip soymak.

içinin yağı erimek Telaş veya kaygı ile üzülme.

iğfal etmek 1) *esk.* Aldatmak, kandırmak, baştan çıkarmak; 2) Irzına geçmek, tecavüz etmek.

ikiz doğurmak 1) İkiz bebek dünyaya getirmek; 2) *mec.* Herhangi bir işte çok sıkıntı çekmek.

iş çıkarmak 1) Çok iş yapmak; 2) Gereksiz, uğraştırıcı bir işe yol açmak, sorunlara neden olmak.

işini görmek 1) Görevini yapmak; 2) *mec.* Dövmek; 3) *argo* Öldürmek.

iyi etmek 1) İyileştirmek, hastalıktan kurtarmak; 2) Uygun, yerinde bir davranışta bulunmak; 3) *argo* Soymak, parasını, malını almak.

(biriyle) kafa bulmak Alay etmek.

kafa (kafayı) çekmek *argo* Kafayı çekmek.

kafa yapmak *argo* Dalga geçmek.

kafayı bulmak Sarhoş olmak.

kalbi çarpmak 1) Kalbi çok vurmak; 2) Çok heyecanlanmak; 3) Yüreği çarpmak.

kalbi yerinden oynamak (fırlamak) Yüreği yerinden oynamak.

kalkıp kalkıp oturmak Öfke, heyecan vb. duygular sebebiyle yerinde duramaz olmak, hop oturup hop kalkmak.

kanını kaynatmak Heyecanlandırmak, coşturmak.

(birinin) kanını yerde koymak Birini öldüreni ölümlle cezalandırmamak.

kanı temizlenmek Öldürülenin arkasından, öldüren kişi veya yakınlarından birini öldürerek öç almak.

kapana düşürmek (kıstırmak) Hile ile yakalamak.

kasıp kavurmak 1) Baskı yaparak veya kıyıcı davranışlarla bir topluluğu ezme, zulmetmek; 2) Çok zarar vermek, mahvetmek; 3) Çok etkilemek, hüküm sürmek.

katakulliyeye getirmek Tuzağa düşürmek.

kazık atmak Aldatmak, kazıklamak.

keçe külah etmek Aldatmak, kandırmak.

kelek atmak *argo* Birisini beklemediği anda hile ve dalavere yaparak zarara sokmak.

kendinden geçmek 1) Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak; 2) Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak.

kendini beğenmek Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek.

kırıp geçirmek 1) Yakıp yıkarak, öldürerek, baskı veya etki yaparak büyük zarar vermek; 2) Çok sert davranarak darıltmak; 3) Tuhaf söz ve davranışlarla herkesi çok güldürmek; 4) Hayran etmek.

(birinin) kirli çamaşırlarını ortaya dökmek Birinin ayıp, kusur veya suçlarını açıklamak, söylemek.

kul etmek Kendine aşırı derecede bağlamak, boyun eğdirmek.

(birine) kul köle olmak Tam bir doğruluk ve özveri ile bağlanarak bütün isteklerini yerine getirmeye hazır olmak.

(bir şeye) kul olmak Aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek.

(birinin) kuyruğuna teneke bağlamak 1) Biriyle aşırı derecede alay etmek; 2) Birini, herkesin alay edeceği biçimde kovmak.

(birinin) kuyruğunu kıstırmak Birini güç bir duruma düşürmek.

kuyruğunu tava sapına çevirmek Haddini bildirmek, gereken dersi vermek.

küfelik olmak Çok sarhoş olmak.

(birine) külah giydirmek Hile ile, oyunla aldatmak.

(birine) madik atmak (etmek veya oynamak) *argo* Dolap çevirmek, hile yapmak.

(birini) makaraya almak (sarmak) Bir kimseyle alay etmek.

mal olmak 1) Bir şeye bir değer karşılığında sahip olmak; 2) Bir iş, bir davranış sonucu zarara uğramak; 3) Bir yeri, bir şeyi benimsenmek.

maskara etmek 1) Bir kimseyi veya şeyi gülünç ve şerefsiz duruma düşürmek; 2) Bir şeyi bozmak, berbat etmek.

(birini) maskaraya almak Biriyle eğlenmek, alay etmek.

mat etmek 1) Satranç oyununda yenmek; 2) Bir tartışma sonunda karşısındakini cevap veremez duruma düşürmek; 3) Kötü duruma düşürmek, bozmak.

matrağa almak Alaya almak, eğlenmek.

matrak geçmek *argo* Alay etmek, eğlenmek.

maymuna dönmek 1) Çirkin ve gülünç duruma girmek; 2) Uslanmak.

(birini) maytaba almak Biriyle alay etmek, eğlenmek.

maytap geçmek Biriyle alay etmek.

merak getirmek Kara sevdaya tutulmak.

miras yemek 1) Kendine miras kalmak; 2) Kendine kalan mirası tüketmek.

muhacir gitmek Göç etmek.

namusunu temizlemek Ahlak ve onuruna ters düşen bir durumdan kurtulmak için birini veya kendini öldürmek.

nanik yapmak Birini budala yerine koymak, alay etmek.

nara atmak (basmak) Yüksek sesle uzun uzun haykırmak.

ne olduğunu bilememek Şaşırarak, aklı başından gitmek.

nefesi kesilmek (daralmak veya tutulmak) 1) Güç soluk alacak duruma gelmek veya soluğu büsbütün durmak; 2) *meç.* Bunalmak, sıkılmak; 3) *meç.* Hayran kalmak, etkilenmek.

okulu asmak (kırmak) Okuldan kaçmak, derslere girmemek.

oyuna getirmek Birini tuzağa düşürmek, aldatmak.

oyun bozmak 1) Tasarlanmış bir işi yersiz ve vakitsiz olarak karıştırmak, planları altüst etmek; 2) Mızıkçılık etmek.

(birine) oyun etmek Kurnazlıkla birini aldatmak.

oyun oynamak 1) Birini aldatmak, kandırmak; 2) *meç.* Hile yapmak.

öç (öcünü) almak (çıkarmak) Yapılan bir kötülüğün acısını kötülük yaparak çıkarmak, intikam almak.

öperken ısırarak Güler yüz gösterirken kötülük yapmak.

özür dilemek Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek.

(birinin) parasını yemek Çalışmadan bedavadan geçinmek, birinin sırtından geçinmek.

(birinin) parmağı ağzında kalmak Şaşakalmak, şaşmak, hayret etmek.

parmak ısırarak Büyük şaşkınlık duymak.

pır pır etmek Heyecanlanmak.

pıt pıt atmak Korku, heyecan vb. bir sebeple kalbi fazla çarpmak.

pis pis gülmek Başkalarını kızdıracak, sinirlendirecek biçimde gülmek.

(birinin veya bir şeyin) posasını çıkarmak 1) Bir kişi veya şeyi sonuna kadar sömürmek; 2) Birini çok dövmek.

puşt olmak 1) Birinin ilencine uğrayıp kötüleştirmek, mahvolmak; 2) *argo* Bir işin uzmanı olmak.

rövanşı almak 1) İkinci karşılaşmayı kazanmak; 2) *meç.* Kendine yapılan haksızlığın karşılığını vermek.

rüyasına (rüyalarına) girmek *meç.* Bir şeyden çok etkilenmek, çok korkmak.

sabahı zor etmek Bir türlü sabah olmamak.

(birinin) sakalına gülmek Ciddi gibi görünen sözlerle alay etmek.

(birini) sarakaya almak Alay etmek, alaya almak.

sevda çekmek Birine tutkun olmak, aşk tutkusu içinde olmak.

soyup soğana çevirmek 1) Hiçbir şey bırakmamacasına soymak; 2) Hırsız bir yeri veya bir kişiyi adamakıllı soymak.

şaşırp kalmak Çok şaşırarak, büyük bir şaşkınlığa düşmek.

şaşkına dönmek Beklenmedik bir durum karşısında şaşkınlaşmak.

şehadet şerbetini içmek Şehit düşmek.

şehit düşmek (olmak) Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmek.

şehit edilmek Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda öldürülmek.

tiye almak *argo* Biriyle alay etmek, eğlenmek.

tokat atmak (patlatmak) 1) El içi ile vurmak; 2) *argo* Dolandırmak.

üçkâğıda bağlamak (getirmek) Karşısındakini şaşırtarak aldatmak.

üstüne oturmak Hakkı yokken bir şeyi kendisine mal etmek.

vecde gelmek Kendinden geçecek kadar coşmak, bir şey karşısında sonsuz heyecan duymak, esrimek.

vecde kapılmak Coşmak, kendinden geçmek.

vurgun vurmak Yolsuzluk yaparak kısa sürede büyük kazanç elde etmek.

yanıp tutuşmak 1) Güçlü bir aşk ile sevmek; 2) Bir şeyi elde etmek için güçlü bir istek duymak; 3) Elde edemediği bir şey için büyük üzüntü duymak.

yeri göğü inletmek Yüksek sesle ve olanca güçle bağlamak.

yerinden oynamak Coşkulu, gürültülü, karışık bir zaman yaşamak.

yüreği ağzına gelmek Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek.

yüreği çarpmak 1) Coşku sebebiyle kalp hızlı hızlı çarpmak veya çalışmak; 2) Merak, kaygı, korku, heyecan vb. duygularla tedirgin olmak, huzursuz olmak.

yüreği parlamak Coşmak, heyecanlanmak.

(birinin) zebunu olmak Birini çok sevmek, ona aşırı düşkün olmak.

zula etmek 1) Çalmak, aşırarak; 2) Gizlemek, saklamak.

3.2.4. Kırgız Türkçesinde Mutluluk İfade Eden Deyimler

ar cagına ayıl konuu Karnını doyurmak, tok kalmak, sıkıntısız yaşamak.

arı barıp beri kelüü Ağır hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

atağı cer caruu Çok ünlü olmak, meşhur olmak.

atın çigaruu Birinin makamını, şanını, otoritesini yükseltmek.

attın kulağı menen ten oynoo Serbestçe ve neşeli gezebilmek, huzurlu olmak.

ayı onunan tuu Amacına ulaşmak, sevinmek, mutlu olmak.

bak konu İşlerin iyi olması, isminin duyulması, meşhur olması, şansının açılması.

baş kötörüü 1. Ağır hastalıktan iyileşmek, kurtulmak. 2. Canlanmak.

baş kökkö cetüü Sevinmek, çok mutlu olmak.

başın ala kaçuu Herhangi bir kazadan, kötü işlerden kaçıp kurtulmak.

başın boşotuu Serbest bırakmak, azat etmek.

başın kuttuktoo Biri kötü olaylardan, ağır hastalıktan, kaza ve belalardan kurtulduğunda ona hediyeler vererek onun bu durumunu kutlamak.

başına bak konu Birinin bahtının açılması, işlerinin düzelmesi, gönenmesi.

başına çırak caguu Birine iyilik göstermek, onu sevindirmek.

baymanası tüşüü Çok zengin olmak.

baypagı maypal boluu Mal, mülk içinde zengin, rahat ve huzurlu yaşamak.

bazarı kötörülüü İşleri düzeltmek, iyiye gitmek, sevindirici sonuçlar alınmak.

biti bitne batpoo Sevinçten içi içine sığmamak, sevinmek.

boorun katıruu Çok fazla güldürmek.

boorun tırmap külüü Gülmekten katılmak.

boorun tırmoo Kahkahalarla gülmek, gülmekten kendinden geçmek.

boy sergüü Sıkıntılardan, üzerindeki ağır yüklerden kurtulmak, rahatlamak.

boy tüzöü Hastalıktan iyileşmek, ölümden dönmek.

cakşı körü Birisine karşı teveccüh veya sevgi beslemek.

can-ah kalboo Sevinçten eli ayağı birbirine dolanmak.

can candanuu Yuva kurmak, evlenmek.

can eritüü Kendinden geçirmek, eğlendirmek, neşelendirmek, içini eritmek.

can kirüü 1. Dirilmek, canlanmak, yaşam imkanlarına sahip olmak, 2. Canlanmak, ilgisi artmak, kıpırdanmak, heyecanlanmak.

candı sep aldıruu Dinlenmek, rahatlamak.

canı öz orduna kelüü Çekilen ağır ağrılardan kurtulmak, sağlığına kavuşmak, rahatlamak.

canınday körüü Çok sevmek, çok yakın hissetmek.

carpı cazıluu Morali düzeltmek, ferahlamak, rahatlamak.

cayında boluu İşleri yolunda gitmek, hali vakti yerinde olmak.

cayıtı kenüü Emeğinin karşılığını almak, mutlu yaşamak.

cemdey tüşüü Her şeyin istediği gibi sonuçlanmasından neşelenmek, keyif almak.

cer-suuga batpoo Morali düzelmek, neşelenmek.

cetine alboo Memnun olmak, çok sevinmek, mutlu olmak.

cıldızı açılıu Şansı açılmak, işleri iyi olmak, sevinmek.

cılın töö kılıu Övülmek, saygı gösterilmek.

cılıu ordun tabuu Rahatlamak, kendine rahat bir yer bulmak.

colu boluu Amacına, hayallerine ulaşmak, rahat yaşamak, gönenmek.

conu bütölüü Hayatı, işleri düzene girmek, rahatlamak, keyfince yaşamak.

cürög atıp ketüü Sevinçten yüreği çarpmak.

cürögü böksörö tüşüü Rahatlamak, huzura kavuşmak.

cürögü elciröö İçini kaplayan bir sevinç hissetmek, şenelmek.

cürögün elciretüü Gönlünü almak, sevindirmek.

cürögün suurop berüü Canını verecek kadar sevmek.

çer cazuu Keyifli zaman geçirmek, eğlenmek.

çetten çıguu Kolay elde etmek.

çıragina may tamuu İşleri düzelmek, şansı açılmak, rahatlamak.

çuruldap oynoo Bağıra çağıra ve gayet canlı bir şekilde oynamak.

daamin tatuu Herhangi bir şeyin veya işin tadını almak, keyif almak.

dooron sürüü Güzel bir hayat yaşamak, keyifli vakit geçirmek.

eçkirip külüü Canlı bir tavırla ve yüksek sesle çok gülmek.

ee bolu Sahip olmak.

eki aytturboo Denileni hemen yapmak, mutlu etmek.

eki bakır bir tukur boluu Birleşmek, bir işte beraber olmak, güç birliği yapmak.

eki kolun boruna aluu Doğum yapmak, çocuk doğurmak.

elekten ötüü Büyük bir sınavdan geçmek, zorluğu, sıkıntıyı atlatmak.

ene sütün aktoo Vatanına milletine anasına babasına hayırlı evlat olmak, hayırlı işler yapmak.

erinin kaşın tanuu Kendine gelmek, kim olduğunu hatırlamak.

es aluu Dinlenmek, rahatlamak.

etegi bütölüü Maddi durumu iyileşmek, rahatlamak.

etegin calkoo Çocuk sahibi olmak, doğurmak.

etegine ırıs toluu Sevinmek, mutlu olmak.

etek ceni cayıluu 1. Çoluk çocuk sahibi olmak, 2. Zengin, huzurlu, mutlu bir hayat sürmek.

ırcayıp külüü Sırtarak gülmek.

ırgıtkan taşı örgö kuloo İşinde başarılı olmak, şansı yaver gitmek.

ırıksısı tündüktön kuyuluu İşleri düzelmek, rahatlamak.

içek-booru katuu Gülmekten gözleri yaşarmak, kendinden geçecek seviyede gülmek

içi iyirilüü Sevmek, hoşlanmak.

için ezüü Güldürmekten kendinden geçirmek.

için ısıtuu Hoşlanmaya başlamak, içi ısınmak.

iregenden may aguu Maddi durumu iyi olmak, varlıklı yaşamak.

kabagı açılıu Kızgınlığı geçmek, sakinleşmek, rahatlamak.

kabak acardanuu Yüzünde sevinç belirlemek.

kadamı uzaruu Başarılı olmak, işinde yükselmek, kıvanmak.

kamçıga çenep bölüü Ödüllendirmek, payına düşeni vermek.

kars-kars külüp ciberüü Kahkaha ile gülmek.

kaşkayıp külüü Sırtarak (dişlerin aklığını göstererek) gülmek.

katkılap külüü Yüksek sesle gülmek; gülmekten katılmak.

katkırığı taş caruu Çok gülmek, kahkaha atmak.

kayrat aytuu Taziyede bulunup moral vermek.

kayrat bayloo Güçlenmek, kuvvetlenmek.

kekti suuga saluu Birbirini affetmek, barışmak..

kemegeden may aguu Varlıklı olmak, maddi açıdan rahat olmak.

kılı kıyşayboo Hiçbir zarar görmemek, kurtulmak.

kırgıyday bolup kaluu Kendini iyi hissetmek, iyileşmek, düzelmek.

kırsıdap külüü Kahkaha ile gülmek.

kızıgına batuu Bir şeyin zevkine adanmak dalmak.

kiresin çigaruu Emeğinin karşılığını almak.

kişi boluu 1. Büyümek, adam olmak. 2. Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

kolu uzaruu Durumu iyiye gitmek, zenginleşmeye başlamak, rahata kavuşmak.

kolun uzartuu Birine yardım etmek, işlerini kolaylaştırmak.

kökkö kötörüü Çok övmek, yere göğe sığdıramamak.

köktön tilegenin cerden tabuu Gerçekleşmesi zor olan bir arzu gerçekleşmek.

kökürögün basuu Biraz dinlenmek, nefes almak, rahatlamak.
kölökösü tiyüü Birine faydası veya yardımını değmek.
köngül açuu Gönlü ferahlandırmak; ferahlanmak.
köngül aytuu Baş sağlığı dilemek, moral vermek.
köngül canğıruu Gönül ferahlamak.
köngül suroo Hasta ziyaret etmek.
köngülü kötörülüü Bir şeye sevinmek, mutlu olmak, morali düzelmek.
köngülü toyuu Bir şeyden tatmin olmak.
köngülün agartuu Razi etmek, sevindirmek.
köngülün aluu Gönlünü almak, iyi davranmak.
köngülün kötörüü Sevindirmek, neşelendirmek, razi etmek için iyi davranmak.
kör oozunan kaytuu Ölümden dönmek, iyileşmek.
közü açılıu Morali düzelmek, keyfi yerine gelmek.
közü toyuu Gözü doymak, tatmin olmak.
közün toygozuu Razi etmek, rahat ettirmek.
kuday aydap kelüü Beklenmedik zamanda işleri düzelmek, rahatlamak.
kulagının kıçuusu kanuu Güzel sözler duyarak rahatlamak.
külküsü çıguu Çok sevinmek, mutlu olmak.
külün çoguu tögüü Birlik, beraberlik içinde mutlu yaşamak.
künün körüü Huzurlu yaşamak, yaşamdan keyif almak, gönenmek.
maaşır boluu İçi rahatlamak.
manday teri kaytuu Emeğinin karşılığını alabilmek.
mandayı carılıu Çok sevinmek, neşelenmek, mutlu olmak.
mayday caguu Çok hoşuna gitmek, hoşlanmak, istediği gibi olmak.
mayın çigaruu İsteddiği sonuca ulaşmak, istediğini elde etmek.
meeri tüşüü Sevmek, hoşlanmak, aşık olmak.
meerin tögüü İçi ezilmek, çok sevmek, şefkat göstermek.
mıyığınan külüü Tebessüm etmek, sessizce gülmek.
namısın kolgo aluu Kendi becerisiyle istediğini elde etmek.
narı barıp beri kelüü Çok zorlanmak, ağır hastalıktan zar zor kurtulmak.
oçok kütüü Aile kurmak, ev sahibi olmak.
on cambaşınan catuu Yolu açık olmak, işi rast gitmek.

oorun koldon, cenilin cerden aluu Birine destek vermek, yardımcı olmak.

ooz açuu Ramazan ayında iftar etmek, orucu açmak.

oozun cıya alboo Gülmekten kendini alamamak.

oozuna sala berüü Bütün istekleri gerçekleşmek, amacına ulaşmak.

ortogo saluu Elinde ne varsa onu ortaya koymak, biriyle paylaşmak.

otuna may kuyganday boluu Her şey gönlünce olmak, mutlu yaşamak.

oyt berüü Zor bir durumdan bir yolunu bulup kurtulmak.

öçkön otun tamıtuu Eski haline getirmek, tekrar canlandırmak.

ömür sürüü Keyfince yaşamak.

önüne kızıl cügürüü Eskiye nazaran morali daha iyi olmak, neşelenmek.

öpkö-cürögün çabuu Sevmek, yakınlaşmak, aşırı ilgi göstermek.

öz kolu öz oozuna cetüü 1. Maddi durumu düzelmek, istediğini yapabilmek, 2. Büyümek, ergen olmak.

özünçö tütün bulatuu Kendi halinde ailesiyle huzurlu yaşamak.

özünö kelüü Kendine gelmek, ayılmak.

salaasınnan may akuu Zengin, rahat ve mutlu yaşamak.

sayran kuruu Çok eğlenmek, mutlu olmak, gezinmek.

seer çaluu İlgilenmek, yakınlık etmek.

sırtına tartuu Kilo alıp toparlanmak, kendine gelmek.

söz bayloo Anlaşmak, barışmak.

sözü eki bolboo Her istediğini yapmak, rahatlamak.

sözün cerge taştahoo Saygı göstermek, değer vermek.

söykö saluu Nişanlanmak, sözlenmek.

suudan kurgak çıguu Suçunun cezasını çekmekten kurtulmak, sıvışmak.

suuguna tonup, ısıgına küyüü Birinin sorunlarını dinlemek, ona destek olmak, yanında bulunmak.

sübösün kötörüü Canlanmak, itibarını artırmak, övünülecek başarı kazanmak.

süyrüsünö süt toluu, iyrisine et toluu Güçlenip eski haline gelmek, kuvvetlenmek.

şeyşep canırtuu İkinci kez evlenmek.

şilekey alışuu Dost olmak, arkadaş olmak, birbirine alışmak.

tabası kanuu Birinin kötülüğüne içinden sevinmek.

tan atuu Her şey yolunda olmak, gönlünce olmak.

tandayınan bal tamuu Güzel şeyler söylemek, ağızdan bal damlamak.
taş caruu Ünlü olmak, herkes tarafından tanınmak.
taş taklann ıgaruu Çok çalışarak başarmak.
taşı cogoruloo İşleri yoluna girmek, kısmeti açılmak.
tebeteyin kökkö ırgıtuu Çok sevinmek, mutlu olmak.
tegirmenine suu cügürtüü Birinin işlerine yardım etmek.
terisine batpoo Yerinde duramamak, çok sevinmek.
tıraktap külüü Büyük bir zevkle gülmek.
topuraktan tışkırı boluu Sağ olmak, sağlıklı olmak.
töbösü kökkö cetüü Çok sevinmek.
tölgösü töp kelüü İşleri düzelmek, dileği gerçekleşmek, amacına ulaşmak, rahatlamak.
töö kıyadan ötüü Bir işin en zor bölümünü bitirmek, engeli aşmak, rahatlamak.
töşök canırtuu Yeniden, evlenmek.
tuzu kötörülüü Yolu açık olmak, engelleri kalkmak, rahatlamak.
uçu uzaruu Rahat olmak, mutlu bir yaşam sürmek, şanslı olmak.
uuçuga kanat, konuuga kuyruk boluu Birine destek olmak, yardım etmek.
uurtunan cılmayuu Tebessüm etmek.
uurtunan may aguu Çok zengin ve mutlu yaşamak.
ükünün uyasın tabuu Çok güzel şartlarda yaşamak.
üstünö üyrülüp tüşüü Çok sevmek, ilgilenmek.
üy kötörüü Yeni ev kurmak.

3.2.5. Kırgız Türkçesinde Mutsuzluk İfade Eden Deyimler

aarının uyuguna tiyüü Bilmeden veya istemeden kızdırmak.
abıger egüü Çok acı çekmek, üzölmek.
abiyir tögölüü Rezil duruma düşmek.
ac-ac etüü Kızgınlıkla konuşmak.
acaldı uuçtoo Katlanılması çok zor olaylar yaşamak, bunalmak.
acaldın oozuna tüşüü İşlerin ters gittiği bir döneme girmek.
acidaardın kuyruguna basuu Birinin damarına basmak, kızdırmak.
açuuga aldıruu Sabırsızlanmak, tahammöl edememek.
açuusu betine ıguu Kızgınlığı yüzünden belli olmak.
akarat kılıu Birine hakaret etmek.

arı karap ıylap beri karap külüü Acı çektiğini belli etmeden yaşamak.

arı tolgonup beri tolgonuu Uzun uzun düşünüp bunalmak, usanmak.

arkasın saluu Surat asmak, alınmak.

armanda kaluu Amacını yerine getirememek, hevesi kursağında kalmak.

arpasın kam orgonsuu Gereksiz yere alınganlık göstermek.

artın kaçıruu Utanmak, istediği şeyleri söyleyememek, çekinmek.

artına kalbır bayloo Birini arkasından çekiştirmek, kötölemek, dedikodu çıkartmak.

artınan saya tüşüü Birine kötülük ederek ondan öç almak.

asman-ayga tüyülüü Kızıp kendisine bir şey anlatanı dinlememek, tepki göstermek, bağırıp çağırarak.

asman-cerdi canırtuu Homurdanmak, memnuniyetsizliğini göstermek, yüksek sesle bağırarak.

astın-üstün kıluu Birine veya bir şeye kızıp ortalığı birbirine katmak, kargaşa çıkartmak.

ata-cotosuna cetüü Ağır konuşmak, azarlamak, küfretmek.

atandı körüü Yaptığından pişman olmak, huzursuzluk duymak.

atı öçüü Unutulup gitmek, adı anılmamak.

ay batkanday boluu Kötü zaman geçirmek, huzursuz edici olaylarla karşılaşmak, ölmek,

aydap otko saluu Birine acı çektirmek.

aydarın tigüü Birine kötülük yapmayı düşünmek.

aylan köçök boluu Başı dönüp yer yuvarlanmak.

aylası ketüü Ne yapacağını şaşırıp çaresiz kalmak.

aylasın ketirüü Çaresiz bırakmak.

aytpagandı aytuu Ağzına ne gelirse söylemek, küfür etmek, kızmak.

azabın tartuu Biri için sıkıntı çekmek, birinin ölmesinden dolayı çok acı çekmek, üzülme.

azuusun çağuu Birine kızıp ona kızgınlığını belli etmek.

azuusunan çaluu Yaşlanmak, yaşlılığa boyun eğmek, çaresiz kalmak.

baası ketüü Değeri düşmek, saygınlığını yitirmek, otoritesi kaybolmak.

babasın tanıtuu Yaptıklarını hatırlatmak, birini azarlamak, kızmak.

bagalçağı mayışuu Kötü bir şeye engel olamamak, zor duruma düşmek.

bağı baylanuu İşleri ters gitmek, istenildiği gibi olmamak.

bağın bayloo Birine imkan vermemek, yolunu kapatmak, engel olmak.

baksan coluna topon saluu Birinin yoluna engel çıkarmak, yolunu kapatmak.

baksan izine çöp çıkpoo Karıştığı bütün işlere uğursuzluk bulaştırmak, kötü sonuçlar doğmasına sebep olmak.

bakşı oygongodoy boluu Çok fazla gürültüden, rahatsız olmak.

bala bastı boluu Peş peşe doğurmaktan ve artan işlerden bunalmak, rahat hareket edememek.

balaket basuu Felakete uğramak, dert sahibi olmak.

balaketke kaluu Başlı belaya girmek, zor durumda kalmak.

barmagın tiştöö İşlerin ters gittiğinde önceden yapılanlara pişmanlık duymak, yazıklanmak.

basıp berüü Başkalarının yanında biriyle dalga geçmek, onu aşağılamak, incitmek, küçümsemek.

basmayılı çeçilüü İşleri kötüleşmek, neşesi, mutluluğu gitmek.

baş bulgaboo Birine boyun eğmek, onun dediğinden çıkmamak, esaret altında yaşamak.

baş iyüü baş eğmek, baskı altında kalmak.

baş oorutuu Baş ağrıtmak, bunaltmak.

baş terisi tırışuu Çok kızmak.

baş uruu Boyun eğmek, baskı altında kalmak.

başı cerge kirüü 1. Ölmek, 2. Birinin yanında kendini suçlu hissederek utanmak, sıkılmak.

başı çıkpoo Bir işe girişip bunalmak.

başı kanguu Ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

başı katuu Çok düşünmekten karar verememek.

başı kengiröö Hiçbir şeye neşelenememek, kendini kötü hissetmek, sıkılmak.

başı mang boluu Çaresiz kalmak, usanmak.

başı sinuu Çok ağır baş ağrısı çekmek.

başı şişüü Çok düşünerek bunalmak.

başı şilk dey tüşüü Suçu açığa çıkınca pişman olmak, yazıklanmak.

başın cerge saluu Kendini suçlu hissederek kahırlanmak.

başın katıruu Birini olmayacak şeylerle suçlamak, moralini bozmak.

başın kötörö alboo Bir şeye çok üzülme.

başın mang kılıu Birini çaresiz bırakmak.

başına bulut aylanuu İşleri kötüye gitmek, bunalmak.

başına cetüü Yapılan işler yüzünden başı belaya girmek, zarara uğramak.

başına iş tüşüü Çok zor durumda kalmak, başına iş açılmak.

başına kamçı oynotuu Birini cezalandırmak, dövme.

başına karan kün tüşüü Büyük kayıplar vermek, zor durumda kalmak.

başına küç kelüü Herhangi bir şeyin ağırlığını hissetmek, eziyetini çekmek.

başınan bakıt kaçuu İşleri kötü gitmek, derde düşmek.

başınan tayak ketpöö Çok dayak yiyerek çile çekmek, usanmak.

başka kelüü Tesadüfen kötü olaylarla, kazalarla karşılaşmak, başı derde girmek.

baştan ötkörüü Çok zor zamanlar geçirmek, acı tecrübeler yaşamak.

baştı oorutuu Gereksiz yere konuşarak bıktırmak.

batkısın tebüü Kendi kendini huzursuz etmek, mutsuz etmek, eline geçen fırsatı değerlendirememek.

bazarı cürböy kaluu İşlerin ters gitmesi, kötüleşmesi.

bazarı taruu İşlerinin zorlaşması, imkanların kısıtlanması, rahat olamama durumu.

bel aldıruu Birine baş eğmek, boyun eğmek.

beli mayışuu Sürekli sıkıntı çekmekten usanmak.

beli sınıuu Başa gelen ağır kaza ve belalardan usanmak, çaresiz kalmak.

beti ketüü Bir şeyden korkmak, irkilmek, çaresizlikten bunalmak.

bet kat boluu Olumsuz bir olaydan veya birinin kötü muamelesinden kendini suçlu hissederek kahırlanmak.

beti açılıu Yapılan kötülüklerin açığa çıkması sonucu herkese rezil olmak.

beti duuldoo Utanmak, yüzü kızarmak, sıkılmak.

beti kararuu Çok rezil duruma düşmek, rezil olmak, sıkılmak.

beti kızaruu Utanmak, kızarıp bozarmak, sıkılmak.

beti tügönüü Rezil olmak, kimsenin içine çıkacak yüzü kalmamak, sıkılmak.

betine köö cabılıu Herkesin önünde rezil olmak.

betinen çaarı çıguu Çok kızmak.

betinen kanı kaçuu Korku veya kızgınlıktan benzinin sararması, kanının çekilmesi, renginin kaçması.

betinen otu çıguu Çok utanmak, sıkılmak.

betinen tügü çıguu Çok öfkelenmek.

bezine tiyüü Birini kızdırmak.

bıçakka tüşüü Aşırı derecede kızmak, öfkeyle saldırmak.

bıçaktay tiyüü Bir şeyden olumsuz yönde etkilenmek, canı sıkılmak.

birbirine taş ırgıtuu Birbirine laf atmak, kavga etmek.

bir bozorup bir kızaruu Utanmak, kızarıp bozarmak, sıkılmak.

birdi körüü Çok eziyet çekmek, üzülmek.

birdin içinen çıguu Sıkıntılı bir durumun içinde kalmak, sıkılmak, bunalmak.

biri üydü, biri çüydü karoo Küsmek, konuşmamak.

booru cibüü Duygulanmak.

booru menen cılıp kaluu Fakirleşmek, yoksulluk içinde bunalmak.

booru tütpöö Yüreği parçalanmak, üzülmek.

boorun cerden alboo Darılmak, çok üzülmek, üzüntüden yere kapanıp ağlamak.

boz ala boluu Kötü duruma düşmek, rezil olmak, sıkılmak.

bunk tüşüü Yaşlandığı için, çektiği çileler, acılar için üzülmek.

but serpöö Çabuk sinirlenmek, kızmak.

butun tarta alboo Çok yorulmak, güçsüz kalmak, tükenmek, bıkmak.

butuna cem tüşüü Geçirilen kazadan sonra sakat kalmak, bir yeri aksamak.

buyaması kelböö Gücü yetmemek, başaramamak.

bürgödöy sekirüü Duymak istemediği sözleri duymak, incinmek.

caa boyu kaçuu Herhangi bir işten veya sohbetten kaçmak, kendine yaklaştırmamak, dinlemek bile istememek, sıkıcı bulmak.

caagi cap boluu Üzüntüden, düştüğü hayal kırıklığından etkilenip cevap verememek, şaşırıp kalmak.

caagi karışuu Akli karışmak, sıkıntıya girmek, ne söyleyeceğini bilememek.

caagınan tügü çıguu 1. Çok kızgın ve sinirli olmak, 2. Korkudan donup kalmak.

caak terisi tırışuu Kızmak, asabileşmek.

caalı betine çıguu Çok fena kızmak, cinlenmek.

calaaga cıgıluu Durduk yere suçlu bulunmak, karalanmak, kötü görünmek.

caman közü menen karoo Sevmediğini, hoşlanmadığını hatta nefret ettiğini yüz ifadesiyle göstermek.

can baguu Gelecekle ilgili hiçbir beklentisi olmamak, zor şartlarda yaşam sürdürmek.

candan tünülüü Çok korkmak, yaşamdan umudunu kesmek.

canı açuu Canı acımak, dertlenmek, kederlenmek.

canı cay alboo Çok zorlanmak, eziyet çekmek, daralmak.

canı cer tartuu Yorulmak, bıkmak.

canı çıguu 1. Ölmek, canı çıkmak, 2. Çok korkmak ve ödü patlamak.

canı kararuu Aşırı derecede kızmak ve ne yapacağını şaşırıp kalmak.

canı keyüü 1. Hastalıktan çekmek, 2. Acımak, kıyamamak, dayanamamak.

canı közünö körünüü 1. Ağrı sızı çekmek, 2. Çok korkmak, ödü patlamak.

canı oozuna kaptaluu Çok korkmak, ödü patlamak, canı ağzına gelmek.

canın kaşaytuu Birini çok zorlamak, bunaltmak.

canın koyboo Rahatsız etmek, huzur vermemek, bıktırmak.

canın koyorgo cer tappoo 1. Hastalıktan çok çekmek, 2. Kaygılanmak, merakta kalmak.

canın közünö körgözüü Çok zorlamak, eziyet etmek, sıkmak, bunaltmak..

canın küyüzüü Fena şekilde kızdırmak, sinirlendirmek.

canın suurup aluu 1. Çok korkutmak, çaresiz bırakmak, 2. Rahatsız etmek, bıktırmak.

canına küç kelüü Çok zorlanmak, bunalmak.

caraka tüşüü Dostluğun bozulması, darılmak.

caydak kaluu Varını yoğunu kaybetmek, elinde olan tüm malını kaybetmek.

cayıman çıkpay kaluu İstediklerini yapamamak, işlerinin sonucu beklediği gibi çıkmamak, kahırlanmak.

cegeni celim, içkeni irim boluu Hayatı zehir olmak, sürekli korku ve tedirginlik yaşamak.

cel turuu Yel girmek.

celge ketüü Boşuna çalışmak, emeği boşa gitmek.

celkesi tırışuu Kızmak, sinirlenmek.

cem boluu Malını mülkünü başkasına kaptırmak, .

cer astın-üstün boluu Kafası karışmak, ne yapacağına karar verememek, bunalmak.

cer çukup oturup kaluu Zor durma düşmek, ne yapacağını bilememek, bunalmak.

cer köçüü Ayakta duramamak, kendini kötü hissetmek, başı dönmek.

cer menen ceksen boluu 1. Her şeyini kaybetmek, 2. Utancından başını yere eğmek, sıkılmak, başkalarının gözünde küçülmek.

cer sıypaloo Her şeyini kaybetmek, ortada kalmak.

cer-suunu buzuu Öfkesinden haykırmak, bağırıp çağırmak, çıldırmak.

cer talaşuu Çok acı çekmek, ağrıdan ayakta duramamak.

cerge kirip kete cazdoo Utanmak yerin dibine girmek, sıkılmak, kaçacak yer aramak.

cerden borun alboo Bağıra bağıra ağlamak, hıçkırarak durmadan ağlamak.

cesirin cerge saluu Suratını asmak, alınmak.

ceti ömürü cerge kirüü Herkese rezil olmak, utancından yerin dibine girmek, sıkılmak.

colu baylanuu Birine muhtaç olmak, kendi ayakları üzerinde duramamak, çaresiz kalmak.

colu bolboo Amacına, hayallerine ulaşamamak, hayal kırıklığı yaşamak, üzülme.

conu cukaruu 1. Zayıflamak, güçsüz kalmak, 2. Fakir kalmak.

conuna kamçı oynoo Çok ağır dayak yemek.

cörgümüştün toruna çalnuu Başı belaya girmek, zor durumda kalmak.

curtta kalgan ittey uluu İstemeyerek yalnız kalmak, etrafında kimsesi kalmamak.

curtunda it uulup kaluu Kimsesiz ve çaresiz kalmak, usanmak.

cünü teskeri aylanuu Kaşlarını çatmak, kızmak.

cürgön cerine çöp çıkpoo Rahat duramamak, sürekli sorun çıkarmak.

cürögü aylanuu Başı dönmek, midesi bulanmak.

cürögü kaltıroo Korkudan ödü patlamak.

cürögü kaluu Bir şeyi veya birini görmek istememek, tedirgin olmak, sıkılmak.

cürögü kanoo Çok üzülme, çile çekmek.

cürögü küyüü Aşırı derecede üzülme.

cürögü oozuna tıgıluu Çok korkmak, ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak.

cürögü opkolcuu Kötü bir şey olacakmış veya kötü bir haber alacakmış gibi korkmak, kaygılanmak, endişeye kapılmak.

cürögü ölüü Yapılan şeyin sonuçlarından korkup pişman olmak, yazıklanmak.

cürögü şuu dey tüşüü Kötü şeyler olacağını hissederek irkilmek, korkmak.

cürögü titiröö Korkmak, endişelenmek.

cürögü tüşüü Bayılacak kadar korkmak.

cürögü üşüü Endişelenmek, herhangi bir şeyin üzücü sonuçlarının olabilme ihtimalinden korkmak.

cürögü zır dey tüşüü Üzücü olayları hatırlayıp yüreği sızlamak, ödü kopmak.

cürögün açıştırıuu Birini aşırı derecede kırmak.

cürögün caraloo Kalbini kırmak.

cürögün öyüü Sürekli kötü şey olacakmış gibi hissetmek, evhamlanmak.

cürögünö mayday tiyüü Aynı şeyi sürekli görmek veya yaşamaktan bezmek, bıkmak.

cürögünö muz burkuu Gönül kırmak, kendinden soğutmak.

cürögünön kan tamçıloo İçi acımak, kederlenmek.

cürögünön tütün çıguu Yüreği yanmak.

cürök zaada boluu Endişelenmek, korkmak.

cüz karaşpoo Birbiriyle kavga edip ilişkiyi kesmek, küsmek.

cüz tolgonuu Kararsız kalmak, kara kara düşünmek.

cüzü kararuu Herkesin içinde rezil olmak, sıkılmak.

cüzün ala kaçuu Utancından kimsenin yüzüne bakamamak, sıkılmak.

cüzün üyrüü Kızgınlığı yüzünden belli olmak.

cılanday ışıkuu Aşırı derecede kızmak, kızgınlığı yüzünden belli olmak.

cılandın başın körsötüü Üstü kapalı tehdit etmek.

cılandın kurugun basuu İstemeden birini kızdırmak, başı belaya girmek.

cıldızı cerge tüşüü Üzölmek, üzüntüden yüzü asılmak.

çaçı tik turuu Korkudan veya şaşkınlıktan kalbi çarpmak, çarpıntı yaşamak.

çakçan-çakçan etüü Öfkesinden gözleri yerinden fırlamak, çıldırmak.

çakırıp urgan ittey boluu Dilediği gibi olmamak, düşündüğü gibi çıkmamak.

çalkasınan ketüü Caymak, ikna olmamak, vazgeçmek.

çan saluu Kavga çıkartmak, huzursuzluk çıkartmak.

çan-topolon boluu Dağınıklık olmak, kargaşa çıkmak.

çanın asmanga çıgaruu Dağıtmak, yok etmek, kırıp dökmek.

çaykandı kelböö Tatmin olmamak, az görmek, doymamak.

çeçekeyin sooltuu Sıkıntılı bir durumda olmak, zorlukla karşılaşmak.

çekte kaguu Kanmamak, kabul etmemek.

çemirçegi kaykaloo Fazla yemek, çok yemekten rahatsız olmak.

çıçkısı kaynoo Sabırsızlanmak, dayanamamak.

çım camınuu Ölmek, vefat etmek.

çiyki may cegendey boluu Hasret çekmek, kara kara düşünmek, efkarlanmak.

çok baskanday sekirüü Korkusu belli olmak, korkmak.

çok karmoo Sıkıntıya düşme, ölümle karşı karşıya gelme.

çokko saluu Azap çektirmek, acı çektirmek, bunaltmak.

çuçuguna cetüü Bıktırmak.

çuusu çubaluu Kötülüğü ortaya çıkmak, rezil olmak.

çüçü kulak kaluu Kendine bir yön tayin edememek, karar verememek, ortada kalmak.

çünçü basuu Ağrıdan zor yürümek, aksamak.

dal boluu Ne yapacağını şaşırarak kendinden geçmek, çaresiz kalmak, bunalmak.

dalbas uruu Çaresiz kalmak, ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

dalisın saluu İlgisiz görünmek, darılmış gibi davranmak.

dat dep oturup kaluu İstediklerini gerçekleştiremediği için çok üzülme, yıkılmak, kahırlanmak.

dene boyu dur etüü Korku veya sinirden gerilmek.

deni ölüü Çok korkmak, korkudan aklını oynatmak.

depkiri kaçuu Benzi sararıp solmak, rengi kaçmak, dengesi bozulmak, bunalmak.

desi kaytuu Hayal kırıklığına uğramak, üzülme, gönlü kırılmak.

desin kaytaruu Hayal kırıklığına uğratmak, gönül kırmak, üzme.

dili karayuu Neşesi, keyfi kaçmak, üzüntü vermek.

dinkesi sooluu Çok yorulmak, perişan olmak, bunalmak.

düynösüü tartuu Çaresiz kalmak, bunalmak.

egi eegine tiyböö 1. Çenesi düşmek, çok konuşarak rahatsız etmek, 2. Üşümekten titremek ve morarmak.

ekçinin çaşınday caşı kaluu Yaşlanmak, ölümü yaklaşmak.

eki bolboo İşi rast gitmemek, sekteye uğramak.

eki bütün bir konçuna sıydıruu Çok zorlamak, eziyet etmek, bıktırmak.

eki közü tört boluu Birini çok özleyerek beklemek, hasret çekmek.

eki oylu boluu Karar verememek, karar vermekte zorlanmak.

eki sözdün başın koşo alboo Konuşamamak, söyleyememek.

elden çıguu Yalnız kalmak, arkadaşsız kalmak, toplumdan ayrı düşmek.

eldin betin Karay alboo Rezil olmak, kimsenin yüzüne bakmamak.

ene sütün oozuna tatuu Çok acı çekmek, büyük sıkıntılar atlatmak, bunalmak.
ene sütün oozuna tatituu Eziyet etmek, cezalandırmak, bunaltmak.
erdin kaşın tanituu Kızmak, cezalandırmak.
es-uçun cogotuu Aklını kaybetmek, delirmek.
esi çıguu Korkmak.
esi ketüü Ne yapacağını şaşırıp kalmak, daralmak, korkmak.
esi oop kaluu Çok şaşırmak, kendinden geçmek.
esine cara çıguu Tamamen unutmak.
eski coorun çukuu Unuttuğu kötü alışkanlıklarını hatırlamak, yazıklanmak.
eşek kurtun kaguu Kızmak, kızgınlığını göstermek.
eşik cirtuu Bir yere tekrar tekrar gidip bıktırmak.
etegi cirtiluu Boşuna uğraşmak, uğraştığı işten herhangi bir sonuç çıkmamak.
etegi tizesine cetpöö Hiç iyilik görememek.
etegine cıgiluu Bağımlı olmak, yalvarmak, özür dilemek, yazıklanmak.
eti açınuu Çok acı çekmek, bunalmak.
eti kaçuu Zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak.
etinen tüşüü Zayıf düşmek.
ındını öçüü Kırılmak, küsmek.
mırçığı ırdap keregesi kerdöö Aç ve çıplak kalmak.
ırgıp ketüü İşinden ayrılmak, değeri düşmek.
ırı tügönüü İş kötüye gitmek, şansı kapanmak.
ırısın kırkuu Yolu kapanmak, şansı ters gitmek.
ırısına çıçuu Kazaya uğramak, bahtı kapanmak.
ıs-mıska kelböö İkna olmamak, hiç kimseyi dinlememek, ne yapacağını bilememek, bunalmak.
ışbaldası çıguu Çökmek, bitmek, perişan olmak.
ışı kübülüü Elindekileri kaybetmek, ne yapacağını bilememek, çaresiz kalmak.
ıymanı kirdöö İtibarını kaybetmek, değeri düşmek.
ıymanı saman boluu Çok korkmak.
ız-bızı çıguu Meraklanmak, kaygılanmak.
içi açuu Kıyamamak, acımak, kederlenmek.
içi muzdoo Gönlü soğumak, hevesi kalmamak, eskisi gibi sevmemek.

içi ört menen calın boluu Çile çekmek, çok üzölmek.
içi sıyrılıuu Acımak, kıyamamak, kederlenmek.
içi tıtlıuu İçi acımak, kalbi acımak.
içi tızıldoo Yaptıklarına veya söylediklerine pişman olmak.
içi tuz kuyganday açışuu Çok pişmanlık duymak, içi acımak.
içi tütpöö Dayanamamak, kıyamamak, meraklanmak.
için açıştıruu Çok üzmek, gücendirmek.
için buratuu Pişman etmek, gücendirmek.
içinen ıylap, sırtınan külüü Üzütüsünü belli etmemeye çalışmak.
içinen kan ötüü Yüreği kanamak, yaptıklarından pişmanlık duymak.
içinen sızuu Üzütüsünü, içinin kan ağladığını belli etmemek.
içkeni irim, cegeni celim boluu Yediği içtiği zehir olmak, üzölmek.
içten bozdoo İçi içini yemek, üzütüsünü belli etmemeye çalışmak, kahırlanmak.
içti tuz kuyganday açıştıruu Yaptıklarına veya söylediklerine pişman olmak, yazıklanmak.
ilebi suuy tüşüü Gönlü kalmak, istediğini elde edememek.
işi kıyşaktoo İşi kötüye gitmek, işi aksamak.
işi kurcun boluu Amacına ulaşamamak, işi kötüye gitmek.
it algan tülküdüy boluu Yenilmek, çaresiz kalmak.
it azabın körüü Maddi açıdan çok zor duruma düşmek.
it başı kangı boluu Ne yapacağını bilememek, usanmak.
it boluu Rezil olmak.
it cebegen boktu çeşüü Çıldırarak, küfretmek.
it köbögöndü körüü Başına gelmedik iş kalmamak, çile çekmek, bunalmak.
itatayı tutuluu Öfkelenmek, cinlenmek.
itirkeyi kelüü 1. Tiksinmek, iğrenmek, 2. Öfkelenmek.
itke minip kaluu Yoksullaşmak, malını mülkünü kaybetmek.
ittin artkı şıyragınday boluu Rezil olmak, kimsenin yüzüne bakamamak, sıkılmak.
iyininen dem aluu Ölüm döşğinde olmak, acı çekmek.
kaabına kaluu Öfkelenmek.
kaarı kaynoo Cinlenmek, çok öfkelenmek.

kaarın tartuu Herhangi bir şeye veya herhangi bir kimseye muhtaç olmak, birinin kahrını çekmek.

kaarın tögüü Çok öfkelenmek, söylenmek.

kabağı bürkölüü Kaşlarını çatmak, gerilmek.

kabağı kirdöö Kırılmak, darılmak.

kabağın bürköö Kaşlarını çatmak, gerilmek.

kabağın kariş saluu 1. Üzölmek, kırılmak, darılmak, kaygılanmak, 2. Öfkelenmek.

kabırgası kayışuu 1. Acımak, kıyamamak, kederlenmek, 2. Zorluk çekmek.

kabırgası sögölüü İçi acımak, kederlenmek, kaygılanmak.

kademi katuu Azap çekmek, dertlenmek.

kadırı sınıuu Değerini kaybetmek, saygınlığını yitirmek.

kan cutuu Sevdiğinden ayrıldığı için üzölmek.

kan kakşoo Aşırı derecede kızgın olmak.

kan küyüü Aşırı derecede kırılmak.

kan tögölüü Çok azap çekmek, kahırlanmak.

kan tögüşüü Savaşta ağır kayıplar vermek.

kanatı kayırılıu Büyük zarara uğramak, zarar etmek.

kandı kızıtuu Çıldirtmak.

kanı başka tebüü Öfkesinden kan beynine çıkmak.

kanı buzuluu Çok öfkelenmek.

kanı cerge tiyböö Çaresiz kalmak, birine muhtaç olmak.

kanı içine tartuu Öfkesinden yüzünün rengi değışmek.

kanı kaynoo Çok öfkelenmek, cinlenmek, öfkesinden yerinde duramamak.

kanı suyuluu Cinlenmek, öfkelenmek.

kanı tartuu Eceli gelmek, ölmek.

kanı tögölüü Vurulmak, ölmek.

kanın suuday agızuu Savaşmak, çok kan akıtmak.

kanırığı tütöö Üzölmek, yazıklanmak.

kaptalınan kün körünüü Zayıflayarak halsiz kalmak, gücü tükenmek.

kara basuu Gözü iyi görmemek.

kara bet boluu Rezil olmak.

kara cerdi caruu Ahlanmak, bağırarak, haykırmak.

kara cini karmoo Çok öfkelenmek.

kara gönül boluu Başı dönüp midesi bulanmak.

kara gönülü karmoo Gönlü kalmak, tamah etmek, kahırlanmak.

kara közü kaşayuu Büyük zarara uğramak, zarar etmek.

kara közün kaşaytuu Büyük zarara uğratmak, zarar ettirmek.

kara saat çırmoo Kazaya, belaya uğramak.

kara teke süzüü Beklenmedik bir anda işleri bozulmak, keyfi kaçmak.

kara ter basuu Kan ter içinde kalmak, bunalmak.

karan kaluu Tek başına çaresiz, kimsesiz kalmak.

karan kün tüşüü Başına ağır iş gelmek, daralmak.

karga-kuzgunga cem boluu Sokaklarda kalmak, sahip çıkılmamak.

karına zabın boluu Birinin kazaya uğramasına veya ölümüne sebep olmak.

kastarın tigüü Düşmanlık yapmaya veya kötülük yapmaya niyetlenmek.

kayırın çayır kıluu İyiliği kötülükle yok etmek.

kaytış boluu Vefat etmek, ölmek.

kazanın otun tüşüü Fakir düşmek, yoksullaşmak.

kazanın suuga saluu Maddi olarak zor duruma düşmek, yoksullaşmak.

kebi suu keçpöö Sözü geçmemek, dikkate alınmamak.

kecigesi tırışuu Sinirlenmek.

kederi ketüü İşlerinin bereketi kaçmak, işleri ters gitmek.

keeri ketüü (parasının) Bereketi kaçmak, eski varlığı kalmamak.

kekirtegi talga ilinüü Aç kalmak, sefil kalmak.

kelbes colgo ketüü Ölmek, vefat etmek.

kelmesi oozunan tüşüü Korkudan kendini kaybetmek, ne yapacağını bilememek.

kendirin kesüü Bir şeye muhtaç olmak.

kepke kentik boluu Utanç duymak, rezil olmak.

kepke sınıu Rezil olmak.

ker-mur aytışuu Atışmak, ağız kavgasına tutuşmak.

kete berüü Vefat etmek, ölmek.

kıcırı kaynoo Kızmak, öfkelenmek.

kıcırina tiyüü Kızdırmak, öfkeliendirmek.

kıl kırkpoo Hiçbir şey yiyemeyecek ve hiçbir şey içemeyecek duruma gelmek.

kıldan kıya bastırboo Olmadık şeylerden birini suçlayıp gönlünü kırmak, incitmek.
kınına kirüü Korkudan hiç sesini çıkaramamak, çaresiz kalmak.
kırdanıp ketüü 1. Ölmek, 2. İşinden kovulmak.
kırdı bıçak boluu Birbirine düşman olmak.
kırgıy kabak boluu Araları açılmak, küsmek.
kırs etüü Huzursuz olmak, kızmak.
kırt etmesi karmoo Kızmak, morali bozulmak.
kıyamat cayga ketüü Ölmek, vefat etmek.
kıyığı çıčkılık boluu Ne yapacağını şaşırarak, çaresiz kalmak, daralmak.
kıyığına kaluu Birinin bedduasını almak, zor durumda kalmak.
kıysıpır tüşüü Ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak, daralmak.
kıyt etüü Birden bire alevlenmek, hiddetlenmek, kırılmak.
kızıl çeke boluu Tartışmak, kavga edecek duruma gelmek.
kızıl may boluu Zorlandığı için halsiz kalmak, güçsüz kalmak.
kızuu kanduu Kendine hakim olamayacak derecede çok kızmak.
kim kördü kılıu Gizlice öldürmek.
kirerge cer tappoo Korku veya utançtan ne yapacağını bilememek.
kirpigine muz tonuu Öfkelenmek.
kirpigi tömön tüşüü Utanmak, sıkılmak, utancından başını kaldıramamak.
kişi kolduu boluu Öldürülmek.
koldon tüşüü Çok eziyet çekmiş görünmek, çökmek, çökmüş görünmek.
kolduu boluu Biri tarafından öldürülmek.
kolu aşka cetpöö Fakirleşmek, maddi gücü zayıflamak.
kolu cetpöö Yokluk çekmek, istediği, arzu ettiği şeyleri alamamak.
kolu kıskaruu Eski gücünü, otoritesini kaybetmek.
kolun karoo Maddi açıdan birine muhtaç olmak.
kök şilti boluu Çok zayıflamak, halsiz kalmak.
kököygö kök talkanday tiyüü Gönlü kırılmak, bıkmak, usanmak.
kököyün kesüü Gönlünü kırmak, bıktırmak.
kölökösünön korkuu Gereksiz yere korkmak, gölgesinden bile korkmak.
könül kaltıruu İncitmek, kırmak, gönlünü kırmak.
könül oorutuu Darıltmak, kırmak.

könülgö aluu İncinmek, darılmak, kırılmak.
könülü aylanuu Midesi bulanmak, başı dönmek.
könülü bölündü boluu Bir şeyi düşünerek huzursuz olmak, kederlenmek.
könülü buzuluu 1. Darılmak, kırılmak, 2. Derin düşüncelere dalıp efkarlanmak.
könülü karangıloo Kendini kötü hissetmek, halsiz düşmek veya bayılmak.
könülü ooruu Darılmak, kırılmak, gücenmek.
könülü sınıuu Darılmak, küsmek.
könülü üç köçkön curttay kaluu Nefret etmek, beğenmemek.
könülün kaltıruu Gönlünü kırmak.
könülün oorutuu Gönlünü kırmak, üzme, gücendirmek.
köönü karayuu Bir şeye kızmak, morali bozulmak.
kör oozuna but saluu Azap çekmek, çok zorlanmak, bunalmak.
körbögönü kör boluu Çok eziyet çekmiş olmak.
körgö butu salandoo Yaşlanarak ölüme yakın olmak, ölmesine az kalmak.
körör kün içer suusu tügönüü Ömrü, hayatı bitmek, ölmek.
köz caşın köl kılıuu Çok ağlamak.
köz cumuu Ölmek, vefat etmek.
közü açık ötüü 1. Çok arzuladığı, hayal ettiği şeyleri gerçekleştiremeden, görmeden ölmek, 2. Çok genç yaşta ölmek.
közü ala çakmak boluu 1. Gözleri kararmak, 2. Korkudan ne yapacağını şaşırarak gözleri bulanık görmek.
közü buzuluu Öfkeden çıldırmak, deliye dönmek.
közü caşıldanuu Gözleri yaşarmak, her an ağlayacakmış gibi olmak.
közü kaynoo Ateşlenmek.
közü ötüü Ölmek, vefat etmek.
közü şilisinin ötüü Nefretle, kinle bakmak.
közü toyboo Razı olmamak, doymamak, tatmin olmamak.
közün caş çayuu Gözleri yaşarmak, ağlamaklı olmak.
közün tazaloo Yok etmek, öldürmek.
közünö kan toluu Öfkeden gözleri kızarmak.
közünö suuk körgözüü Nefret ettirmek, bıktırmak.
közünön caş kılıruu Ağlamak istemek, duygulanmak.

közünön çaar çımın uçu 1. Çok eziyet çekmek, 2. Korkmak, korkudan ne yapacağını şaşırıp kalmak, daralmak.

közünön çaarı çıguu Çok kızmak.

közünön kan çıguu Çok öfkelenmek, çıldırmak.

közünön ot çıglıu Aşırı derecede ağrı hissetmek, çok acı çekmek.

közünön zaar çaçu Öfkeyle bakmak, öfkesi gözünden belli olmak.

közünün ağın çigaruu Beğenmediğini, hoşlanmadığını, sevmediğini belli etmek.

közünün töbösü menen karoo Nefretle, öfkeyle bakmak.

kuçunaşı karmoo Hoşuna gitmemek, hoşlanmamak.

kuday uruu Başı belaya girmek, herhangi bir kötülüğe uğramak, kazaya uğramak.

kudayga ünü cetüü Çok pişman olmak, yazıklanmak.

kulagının kucurun aluu 1. Bir şeyi tekrar tekrar söyleyerek bıktırmak, 2. Yüksek sestten rahatsız etmek.

kunu ketüü 1. Bereketi kaçmak, 2. Maddi açıdan eskisi gibi olmamak, zayıflamak.

kursacı ooruu Birine acımak, üzülme.

kursak kaynoo İçi yanmak.

kuru kaçu Bereketi kaçmak, işi kötüye gitmek.

kuştun kölökösünö tonuu Bünyesi zayıf düşmek, halsiz düşmek, hasta olmak.

kutulbas kuyaga kaluu Çaresiz kalmak, tükenmek.

kuurayday boluu Çok zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak.

kuykası kuruşuu Öfkelenmek.

kuyrugun basuu Çileden çıkartmak, çıldırtmak.

kuyrugun kıpçu Korkudan sessiz kalmak, ses çıkartmamak.

küç keltirüü Birine baskı yapmak, zorluk çıkarmak, bıktırmak.

kül çegüü Öfkelenmek, kızmak.

küm-cam kılıu Yok etmek, öldürmek.

kün saluu Birine muhtaç kalarak yaşamak.

künü bütüü 1. Eceli gelmek, ölmek, 2. İşinde gerilemek, işleri zora girmek.

künü karan boluu Hayatı zehir olmak, kazaya uğramak, zor duruma düşmek.

künü keçüü Hayatının anlamı olmamak, kendine bakacak hali kalmamak.

künü ötpöö İşleri bozulmak, keyfi kaçmak, sıkılmak.

kürs etüü Homurdanmak, kızmak.

küybögön ceri kül boluu Çok kırılmak, darılmak.

küyüp-bışa berüü 1. Sürekli aceleci davranarak kendine eziyet etmek, 2. İçi yanarak kıskanmak.

man boluu Karar verememek, ne yapacağını bilememek, daralmak.

mayıp boluu 1. Ölmek, 2. Sakat kalmak, sakatlanmak.

mazarı aynuu Morali bozulmak, kırılmak.

mazasın aluu Moralini bozmak, kırmak.

mee kılıu Gereksiz konuşarak başının etini yemek, usandırmak.

meesi açuu Ne yapacağını bilememek, çaresiz kalmak, daralmak.

meesi aylanuu 1. Aklını kaybetmek, delirmek, 2. Herhangi bir şey için karar verememek, çaresiz kalmak, daralmak.

meesi böksörüü Yaşlanıp akli dengesini kaybetmek.

mentinen tayuu 1. Halsiz güçsüz kalmak, 2. Değerini kaybetmek.

mert boluu Ölmek, vefat etmek.

mert kılıu Yanlışlıkla öldürmek, bilmeden yok etmek.

mışık boluu Korkmak, korkudan yüreği titremek, ödü patlamak.

ming alaketke tüşürüü Zorlamak, rahatını bozmak, bıktırmak.

ming tolgoo Kara kara düşünmek, efkarlanmak.

mizi kaytuu Şevki kırılmak, korkmak, sakinleşmek.

moynu cer berböö Şevki kırılmak, çalışmak istememek.

moynu menen tartuu İşlediği suçun farkında olmak, pişman olmak, yazıklanmak.

moyun sunuu Çaresiz kalmak, baş eğmek.

murdu menen bir tiyüü Birine kötü davranmak, kırmak.

murdunan ceteletüü Çaresiz kalmak, birinin dediğinden çıkmamak, baş eğmek.

murdunan mankasın aarçiy alboo Elinden hiçbir şey gelmemek, çaresiz kalmak.

murdunan suu aguu Zorlanmak, azap çekmek, usanmak.

muunu kaltıroo 1. Güçsüz, kuvvetsiz kalmak, 2. Korkmak, korkudan titremek.

namısına kamçı tiyüü Kırılmak.

nazarın sındıruu Gücendirmek.

nazarı sinuu Gücenmek, utanmak.

nez boluu Yalvarıp yakarmak, ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak.

niyeti karayuu Kötü düşüncelere kapılmak, niyetini bozmak.

o düynö ketüü Ölmek.
obodoyu soluu Aç gözlü olmak, yemeğe doymamak.
oboru açılıu Çok acıkmak, yemek istemek.
ok canılıu Vurulmak, yaralanmak.
okko uçuu Silahla vurularak ölmek.
okşoşkongo muştaşkan boluu İşleri ters gitmek.
okus boluu Ölmek, sakatlanmak.
on tolgonuu Karar verememek, çok zorlanmak, bunalmak.
ookatı ötpöö Fakirleşmek, yokluk içinde olmak.
ooz açpoo Susmak, konuşmamak, ağız açmamak.
oozgo suu uurtap algansuu Hiç konuşmamak, susmak.
oozdu kuu çöp menen aarçuu Her şeyi olmasına rağmen hep yok demek, tatmin olmamak.
oozu cap boluu Sessiz kalmak, ne konuşacağını bilememek.
oozu küyüü Söylediğine pişman olmak, yazıklanmak.
oozu taş boluu Tepkisini susarak göstermek.
oozun kuu çöp menen arçuu Tatmin olmamak, elindekinin kıymetini bilememek.
oozuna kep berböö Ne söyleyeceğini, ne cevap vereceğini bilememek, sıkılmak.
oozuna kum kuyulganday boluu Cevap verememek, konuşmamak, dili tutulmak.
oozunan akarat kep çıguu Hakaret edip gönlünü kırmak.
oozunan aldırğan börüdöy boluu Sahip olduğu şeyi başkasına kaptırmak.
oozunan çıgıp ketüü Gizli bir şeyi istemeden söyleyivermek, ağızından kaçırmak.
oozunan kara suu kelüü Çok acıkmak, açlıktan perişan olmak.
oozunan ot бүркүü Öfkelenmek, kızmak.
opot boluu Yok olmak, ortadan kalkmak.
ordosu buzuluu Parçalanarak yok olmak.
ortodogu ot öçüü Aile düzeni bozulmak, ocağı sönmek.
ortosunan ot çıguu İlişkisi bozulmak, huzuru kaçmak.
oydu-toonu aytuu Anlamsız, boş yere konuşmak.
oyron boluu Yok olmak, ölmek.
ot menen oynoo Kendisine zarar verecek işlerle bulaşmak.
otko түşüü Zor durumda kalmak, çaresiz kalmak, daralmak.

otu küyüşpöö Birbirinin derdini anlamamak, anlaşılamamak.

otu menen kirip, külü menen çıguu Birinin yanında köle gibi çalışmak, çaresiz kalmak, daralmak.

otu öçüü Yiyecek yemek bulamamak, fakirleşmek.

oturğan cerin ketmendöö Nefret etmek, görmek istememek.

ögüz dogun karmatuu İnat etmek, huysuzluk etmek.

ölbögön tört şıyracı kaluu Çok rezil olmak, utançtan girecek yer bulamamak, sıkılmak.

ölböstün күnүн körüü Zar zor geçinmek, maddi sıkıntı içinde olmak.

ömürü öçüü Ölmek, vefat etmek.

ömürü ör tayanuu Yaşı ilerlemek, yaşlanmak.

öng-aletten ketüü Korkudan veya yorgunluktan yüzü sararmak, beti benzi atmak.

öngü buzuluu Sinirden surat ifadesi değişmek.

öpkö kağuu Yaptığı işten pişman olmak.

öpkö öpkösünö batpoo Hıçkırarak ağlamak.

öpkösü kazanbaktay boluu 1. Birine darılmak, 2. İçi yanmak, 3. Övünmek, böbürlenmek.

öpkösü körünü Çok fakir, yoksul halde olmak.

öpkösü oozuna kelüü Yüreği ağzına gelmek, ödü kopmak.

ötüp ketüü 1. Ölmek, 2. Bıkmak.

öz başına cetüü Başkasına yaptığı kötülüğün sonucunda kendisi zarar görmek.

özöğü küyüü Çok kırılmak, darılmak, içi yanmak.

özün cogotup koyuu Şaşırıp kalmak, ne yapacağını bilememek, daralmak.

özün koyoorgo cer tappoo Çok ağrı çekmek, ağrıdan kıvrınmak.

özü toyso da közü toyboo Gözü doymamak, tatmin olmayıp daha fazla istemek.

peyili ağarboo Kötü niyet beslemek.

peyili buzulu Kötü düşünmek, yanlış işler yapmak.

peyili taruu Cimri olmak.

raspaası çıguu Rezil olmak.

salkın köz menen karuu İstemedi, gönülsüz bakmak.

sanaası sanga bölünüü Herhangi bir şeyi çok düşünerek endişelenmek.

sanın çabuu Bir şeye çok pişman olmak.

sap kılıu Yok etmek, öldürmek.

sarı kazak boluu Bir şeye muhtaç olmak.

say söögü kakşoo 1. Çok üşümek, 2. Kemiği sızlamak.

say söögünö cetüü Kemiği sızlamak, biri hakkında kötü konuşarak onu etkilemek.

say söögü sızdoo Eziyet çekmekten usanmak, içi yanmak.

sazayın tartuu Cezasını çekmek.

seldesine çok tüşüü Genel düzene aykırı davranıp herkese rezil olmak.

sen men deşip kaluu Birbiriyle kavga etmek, araları bozulmak, küsmek.

sırtın saluu Küsmüş gibi davranmak, sırt çevirmek.

sıypalap kaluu Hiçbir şeyi kalmamak, elindekileri kaybetmek.

sızga oturup kaluu Kandırılmak.

siydiği bulut aylanuu Zor durumda kalmak, ne yapacağını şaşırarak, daralmak.

sogonçoğu kana boo Hiç doğuramamak, çocuğu olmamak.

sol can başından catuu İşleri ters gitmek.

sonundu körüü Ağır ceza çekmek, ezilmek, bunalmak.

soodası bütüü İşleri bozulmak, keyfi kaçmak.

söögü boşoo Çektiği zorluklardan dolayı birine acımak, hislenmek.

söögü söpöt boluu Çürüyüp yok olmak, hiçbir şeyi kalmamak.

söögü söpöt kılıu Öldürmek, yok etmek.

söögünö batuu Herhangi birinin yaptığı kötülüklerden etkilenmek.

söögünön su çıguu Canı yanmak.

sözgö cıgiluu Tartışmada mağlup olmak, kaybetmek.

sugu tüşüü Göz koymak.

sugun agıtuu Aç gözlülük yapmak, tamah etmek.

sukani kaçuu Kan kaybetmek, ölümü yaklaşmak.

suru kaçuu 1. Korkmak, 2. Çökmek.

surun saluu Kötü davranmak, sıkmak.

suu içgendey boluu Çok zayıflamak, rengi kaçmak.

suuk körünüü Göze kötü görünmek, itici bulmak.

suuk sekli körünüü Huzuru kaçmak, huzursuzluğu belli olmak.

suusun içüü Ölmek, yok olmak.

suy cıguu Çok yormak, uğraştırmak, bıktırmak.

sütün ak kılıu Sütünü helal etmemek.
şaa cetpöö İşini sonuna kadar yapmaya gücü yetmemek, dayanamamak.
şagı sınıu Rezil olmak, utanmak, sıkılmak.
şalak dey tüşüü Bayılmak, kendinden geçmek.
şaştısı ketüü Ne yapacağını şaşırarak, çaresiz kalmak.
şaştısın ketirüü Çok acele ettirerek ne yapacağını şaşırtmak.
şaytan aydap kelüü Yanılmak, hata yapmak.
şaytan azgıruu Yanlış yola düşmek, şeytana uymak.
şaytan boluu Beklenmedik yerde kazaya uğramak, başına kötü bir iş gelmek.
şaytanı karmoo Öfkelenmek, cinlenmek.
şermende boluu Herkese rezil olmak.
şilk dey tüşüü Rezil olmak, utanarak suçunu itiraf etmek.
şım boluu Herkese rezil olmak.
şibege menen sayganday boluu Çok ağır sözler işitmek, hakarete maruz kalmak.
şiltisin kurutuu Çok eziyet etmek, zorlamak, bıktırmak.
şişi toluu Çok günah işlemek, günahı artmak.
şoru arılboo Azap çekmek, usanmak.
şoru kaynoo Kazaya uğramak, azap çekmek, acı çekmek, usanmak.
şorun kaynatuu Çok eziyet etmek, ezmek, zorlamak, acı çektirmek, bıktırmak.
şüyü kaçuu Korkmak.
taalayın tebüü Şansını tepmek, elindeki fırsatı değerlendirememek.
taalayına taş tiyüü Kazaya uğramak, zor durumda kalmak, sıkılmak.
tabıtı tartpoo Bir şeyi istememek, yapmaya gönlü razı olmamak.
tak katıruu Elinde hiçbir şey kalmamak, her şeyi kaybetmek.
tak katuu Hiçbir şeye ulaşamamak, istediklerini gerçekleştirememek.
tak sekirüü İkna olmamak, karşı çıkmak.
takım anduu Birine karşı gizlice düşmanlık beslemek.
taklan çaluu Bir işin olumsuz sonuçlanmasını sağlamak.
talaada kaluu Maksudına ulaşamamak, eli boş kalmak.
talı cerine tiyüü Namusu lekelenmek, kimsenin yüzüne bakamamak.
tamanı teşilüü Bir yere sürekli gitmekten bıkmak.
tamanın tındırboo Durmadan iş yaptırmak, usandırmak.

tamanına şiş kaguu Zorlamak, bıktırmak.
tamanındaki cer örttönüü Çok öfkelenmek, kızmak.
tanday katuu Çok susamak, susuzluk çekmek.
tandı appak attıruu Tüm gece uyumamak, sıkıntılı olmak.
tanoosu kıpçılıu Kızmak, çok öfkelenmek.
tar col taygak keçüü Zor zamanlar geçirmek, başı sıkıntıda olmak.
tarki ketüü Yok olmak.
taş calak kaluu Elinde bir şey kalmamak, her şeyini kaybetmek.
taş kabuu Dileği gerçekleşmemek, amacına ulaşamamak.
taş kesek aluu Yara daha da kötü duruma gelmek.
taş tiştengendey boluu Hiçbir şey konuşamamak, tepkisini susarak göstermek.
taş tiştöö Dileği gerçekleşmemek.
taşı talkan boluu Her şeyi bitmek, elindekileri kaybetmek.
tekireni tügönüü Çok uğraşmak, yorulmak.
tepkirin tabay albay kaluu Ne yapacağını bilememek, kendini kaybetmek, bunalmak.
terisi taruu Kızmak, öfkelenmek.
terisin teskeri sıyrıu Acı çektirmek, cezalandırmak, bıktırmak.
tırpı tügönüü Çok yorulmak, usanmak.
til-oozunan acıroo Konuşamamak, dili tutulmak.
til tiygizüü Kendinden büyüklere laf yetiştirmek, saygısızlık etmek.
til tiyüü Nazar değmek.
tilden kaluu Hastalanmak, konuşacak hali olmamak, dili dönmek.
tilegi katuu Dileğini gerçekleştirememek, amacına ulaşamamak.
tili baylanuu Korkudan dilini yutmak, konuşamamak, boğazı düğümlenmek.
tili buuday kuruu Çenesi düşmek, gereksiz yere çok konuşmak.
tili kürmöögö kelböö Dili dönmek, dilini yutmuş gibi konuşamamak.
tili oozuna batpoo Susuzluk çekmek, çok susamak.
tili ötpöö Sözü geçmemek, saygısını, değerini kaybetmek.
tili teşilüü Tekrar tekrar anlatmaktan bıkmak.
tili tiyüü Küfür etmek, ağır konuşmak.
tilinen tabuu Bilmeden konuşmak, kafadan atmak.
tişi-tişine tiyböö Çok üşümekten titremek.

tişin kayroo Nefret etmek, öfkelenmek.
tişin-tişke koyuu Aç kalmak, yiyecek bulamamak.
tişinin kirin soruu Ağzına hiçbir şey almamak, aç gezmek.
tize bügüü Baş eğmek.
tizgini koldon tüşüü Değer kaybetmek, derecesi düşmek.
tizginin tartuu Kızmak, sert bir şekilde uyarmak.
toguz tolgonuu Çok düşünmek, kara kara düşünmek, efkarlanmak.
topolonu toz boluu Dağılmak, yok olmak.
torgo tüşüü Tuzağa düşmek, zor durumda kalmak.
töbö çaçı tik turuu Çok korkmak, korkudan aklını kaçırmak.
töbösün kandoo Ağır cezaya çarptırmak, bıktırmak.
töbösünö cangak çaguu Başının etini yemek, dır dır etmek, bıktırmak, cezalandırmak.
töbösünö kamçı oynotuu Eziyet etmek, acı çektirmek, usandırmak.
töbösünön uruu Bozulmak, kötüleşmek, şeytana uymak.
töö çeçkendey boluu Rezil olmak.
töşök tartuu Hastalanıp yatağa düşmek.
tumşugu calboo İş kötüye gitmek, düzelmemek.
tumşugu menen bir tiyüü Kaba davranmak.
tumşuguna suu cetüü Ne yapacağını şaşırarak, daralmak.
tumşugu taşka tiyüü Engelle karşılaşmak, yok olmak, kazaya uğramak.
tübünö cetüü Zorluk çektirmek, bıktırmak.
tügü sırtına aylanuu Çok kızmak, öfkelenmek.
tündüğün tüşürüü Dağıtmak, kırmak, yok etmek.
tüsün üyrüü Öfkeden çıldırmak.
uu-duu boluu Birbirini dinlemeden tartışmak, kavga etmek.
uyku betin körböö Hiç uyuyamamak, uykusuz kalmak.
üküsü çıguu Çökmek, kötü görünmek.
ümütü taş tabuu İstediklerini yapamamak, hayalleri suya düşmek.
ün çıkaruu Ağıt yakmak.
ünün baspoo Durmadan ağlamak.
ünün kötörüü Öfkeden deliye dönmek, çıldırmak.
üröyü uçuu Korkudan titremek.

üstünö tüşö kaluu 1. Üstüne düşmek, sıkmak, 2. Yalakalık yapmak.

üşkürügü taş caruu Bir şeyi çok düşünmek, çok çekmek, zorlanmak, eftarlanmak.

üşü ketüü Çok korkmak, ödü patlamak.

üydü başına kötörüü Evde çok gürültü yapmak, altını üstüne getirmek, evi başına yıkmak.

üydün için üç kötörüü Evi birbirine katmak, altını üstüne getirmek.

üzöngüdön but tayuu İşini, itibarını kaybetmek.

zaarası bulut aylanuu Ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak, bunalmak.

zaarası uçuu Ödü patlamak, çok korkmak.

zaarı betine çıguu Öfkesi yüzüne vurmak.

zaarın tögüü Kızmak, söylenmek.

zabınına kaluu 1. İhanete uğramak, 2. Boş yere çile çekmek.

zamanası kuruluu Perişan olmak, ne yapacağını bilememek, bunalmak.

zar kakşoo 1. İhtiyaç içinde olmak, yokluk içinde çile çekmek, 2. Başkasına muhtaç olmak.

zaresi uçuu Çok korkmak, korkudan yüzü sararmak.

zeeni keyüü Gücenmek, üzölmek, canı acılamak.

zeenin keyitüü Gücendirmek, acı çektirmek.

zıgırı kaynoo Cinlenmek, öfkelenmek.

zıgırın kaynatuu Öfkelenmek, cinlendirmek.

zil taştoo Öfkelenmek.

3.2.6. Kırgız Türkçesinde Hem Mutluluk, Hem De Mutsuzluk İfade Eden Deyimler

başına kötörüü 1. Baş üstünde tutmak, saygı göstermek, 2. Gürültü yaparak herkesi rahatsız etmek.

başına may kaynatuu Birini çok ağır bir şekilde cezalandırmak.

betin aymanday kılıu Suçunu yüzüne vurmak, suçunu söyleyerek biriyle alay etmek.

betin çiyedey kılıu Birinin suçunu, ayıbını anlatarak onunla dalga geçmek, onu utandırmak.

betine kızıl cügürüü Sevinç veya üzüntüden yüzü kızarmak.

betine köö cabuu Birinin ayıbını herkese anlatarak onunla alay etmek, dalga geçmek.

betine tamga boluu Eskiden işlenen suçun ispatlanması açığa çıkması.

bıçaksız soyuu Birine çok ağır sözler söylemek.

bıkıyı çıguu Birinin yaptığı kötü işlerinin açığa çıkması, rezil olması.

bıkıyın çukuu Birinin olumsuz yönlerini anlatarak açığa çıkarmak ve onunla alay etmek.

bir közünön kan, bir közünön caş aluu Birisine işkence etmek, onu cezalandırmak.

booru ezilüü 1. Çok fazla sevmek, 2. Çok fazla üzülme, darılmak, 3. Gülmesini durduramamak, çok gülmek.

booru katuu 1. Çok gülmek, nefesi kesilecek kadar gülmek, 2. Çok ağlamak.

boorun sırtına saluu Öldüresiye işkence etmek, dövmek.

boy kötörüü Kendini başkalarından üstün görmek, böbürlenmek.

boz ala kılıu Kötü duruma düşürmek, rezil etmek.

butun but, kolun kol kılıu Cezalandırmak, paramparça etmek.

bütökön boyu ımır-çımır boluu Korku veya aşırı sevinçten heyecanlanmak, titremek, ateş basmak.

caagin karıştırıuu Bir daha sesi çıkmayacak derecede birini cezalandırmak.

cakasin karmanuu 1. Bir şeyi hayranlıkla takip etmek, 2. Bir şeyden korktuğu için saklanmak.

calaa cabuu Birine durduk yere suç atarak onu karalamak, kötü göstermek.

can açıtıuu Rahatsız etmek, kızdırmak, acı sözler söylemek.

can etin cedirüü İşkence çektirmek, fena halde cezalandırmak.

can küyüzüü Birini kızdırmak, sinirlendirmek, rahatsız etmek.

can teri kılıu Çok fena şekilde zorlanmak, halsiz kalmak.

cano kalboo 1. Sevmek, hoşlanmak, 2. Bir şeyden korkup benzi solmak.

caranın oozu açılıu İçindekileri dökmek, sitem etmek.

caşın sanoo İşkence etmek, bunaltmak.

catkıra çabuu Arada bir dövmek cezalandırmak.

cer sıypalatuu Birinin elinde avucunda olan her şeyi almak, onu çaresiz bırakmak.

cerden alıp, körgö uruu Birini çocuk gibi azarlamak, rezil etmek.

cerine cetkirüü Birini ağır bir şekilde cezalandırmak, cezasını vermek.

ceti atasın kaltırboo Azarlamak, sövmek, rezil etmek.

cıldızın basuu Birini rezil etmek, utandırmak, sıkmak.

coluna çılbr taştoo Birinin işlerine engel olmak, yolunu kapatmak.

con terisin sıyruu Azap çektirmek, işkence etmek, ağır bir şekilde cezalandırmak, bunaltmak.

conunan kayış aluu Cezalandırmak, işkence etmek, usandırmak.

cumurtkadan kır çigaruu Sebepsiz yere birine kötülük etmek.

cülüngö cetüü Kaldıramayacağı sözler söyleyip kızdırmak.

cürögü atıp ketüü Beklemedik sevinç veya üzüntüden aşırı derecede heyecanlanmak.

cürögü ayrılıu Sevinç veya üzüntüden aşırı derecede heyecanlanmak.

cürögü carıla cazdoo Aşırı sevinç veya korkudan heyecanlanmak, titremek.

cürögün suurup aluu Büyük bir nefretle birini aşırı derecede korkutmak.

cürögün şuuldatuu Ödünü patlatmak, korkutmak.

cürögün tuylatuu Kaygılandırmak, sıkıntıya girmesine sebep olmak.

cürögün tüşürüü Aşırı derecede korkutmak.

cürögünö çok saluu Bir şeye veya birine bağlanmak, üzerine titremek, gönlünü kaptırmak.

cürögünün sarı susun aluu Korkutmak, baş eğdirmek.

cürök aldı kılıu Çok korkutmak.

cüzünö kölökö tüşüü Birini herkesin içinde rezil etmek.

çacırganakka bölöö İşkence etmek, ceza vermek.

çacıştık kılıu Gizlice birleşip başkasına düşmanlık yapmak.

çılbur taştoo Birinin işine engel olmak, yolunu kapatmak.

çokko saluu Azap çektirmek, acı çektirmek, bunaltmak.

çuçuguna cetüü Bıktırmak.

çuusu çubaluu Kötülüğü ortaya çıkmak, rezil olmak.

ebedeyi ezilüü Çok sevmek, kıyamamak, yüreği ezilmek.

eki butun bir konçuna sıydıruu Çok zorlamak, eziyet etmek, bıktırmak.

eki süylöö Yalan söylemek.

emdep-domdop koyuu Terbiyeli olmaya davet etmek, dövmek, cezalandırmak.

ene sütün oozuna tatıtuu Eziyet etmek, cezalandırmak, bunaltmak.

erdin kaşın tanıtuu Kızmak, cezalandırmak.

esi oop kaluu Çok şaşırmak, kendinden geçmek.

esin eki kılıu Bayılmak, kendinden geçirmek, şaşırtmak.

et-betinen ketüü Çok sevmek, aşk acısı çekmek.

etekten aluu Zor durumda bırakmak.

ıdık körsötüü Birine engel olmak, işlerine zorluk çıkartmak.

ııık botkodoy cabııııı Kene gibi yapışmak, hiç rahat vermemek.

ıymanga kamçı çabuu Ettiğini bulmak, kötülüğünün zararı kendine dokunmak.

ıç küygüzüü Kışkandırmak, çatlatmak.

ıçı ezilüü Çok sevmek, kendini tamamen kaptırmak.

ıçinen külüü Belli etmeden alay ederek gülmek.

it ölüü kılúú 1. Dalga geçmek, rezil etmek, alay etmek, 2. Birini bayılana kadar dövmek.

it terisin başına kaptoo Alay etmek, küçük düşürmek.

kaap süylöö Azarlamak, incitmek.

kabırgasın söğüü Kızıp cezalandırmak, zor durumda bırakmak.

kakıs-kokus kılúú Acı sözler söylemek, kırmak.

kaktabay kanın soruu Cezalandırmak, çile çekertmek, işkence yapmak, bunaltmak.

kamçıga aluu Kamçı ile döverek cezalandırmak.

kan calatuu Dövmek, hırpalamak, ağzını burnunu kanatmak.

kan cötkürtüü Fena halde dövmek.

kan cutkuruu İşkence etmek, bunaltmak.

kan töğüü Çok azap çekertmek, bunaltmak.

kanatın kayruu Zarara uğratmak, zarar ettirtmek.

kanı kaçuu Korku veya heyecandan yüzü sararmak.

kanın içüü Yok etmek, öldürmek, gebertmek.

kar basuu Bir yaş büyümek.

kar kazuu Birine kötülük yapmak, kötülük yapmak için çabalamak.

kara cer tardık kılúú Çok sevinmek, çok heyecanlanmak.

katıgın berüü Cezalandırmak.

kayırmak saluu Birine tuzak kurmak, pusuya düşürmek.

kazasın okutuu Kızmak, cezasını vermek.

keesin çıgaruu Öç almak, acısını çıkartmak.

kepke cıguu Utandırmak, rezil etmek.

kepke kemtik kılúú Utandırmak, rezil etmek.

kıçık süylöö Birinin moralini bozmak için inadına konuşmak.

kılbagan santu kılıu Dalga geçmek, alay etmek.

kıldan kıya bastırboo Olmadık şeylerden birini suçlayıp gönlünü kırmak, incitmek.

kıldan kıykım tabuu Olmadık yere birini suçlamak, gereksiz yere olay çıkartmak.

kılılıktı kılıp kıl cip menen buup koyuu Gizlice birine kötülük etmek, ihanet etmek.

kılığı çıguu Kötü planları ortaya çıkmak, gerçek yüzü görünmek.

kırkın berüü Ölmüş birinin ruhu için kırk gün kurban kesip etini dağıtmak, Kur'an okumak.

kıykım tabuu Yok yerden bir şey bularak birini suçlamak.

kızıl-ala kılıu Adamakıllı dövmek, ağzını burnunu kanatmak.

kızıl kamçıga aluu Dövmek, dayak atmak.

kızıl kerege kılıu Katletmek, malını mülkünü sömürmek, bütün varlığına el koymak.

kızıl kırgın sarı sürgün boluu Birini ağır bir biçimde azarlamak, savaşmak, şiddetli bir şekilde tartışmak.

kızılday saboo Adamakıllı dövmek.

kol saluu 1. Çalmak, hırsızlık etmek, 2. Birinin huzurunu bozmak, 3. Savaş açmak.

kol tiygizüü 1. Birinin işine yardım etmek, 2. Birine birden bire, beklenmedik yerde el kaldırmak, tokat atmak.

kökösü suu 1. Birinden öç alarak mutlu olmak, 2. Düştüğü durumun farkına vararak yazıklanmak.

kökürögün örgö aydoo Kendini yüksekte görmek, böbürlenmek.

kökürök kaguu Böbürlenmek, kibirlenmek.

kölökö tüşürüü Kötülük yapmak, zor durumda bırakmak.

köödönün kötörüü Böbürlenmek, burnu kalkmak, övünmek.

kör ala koydoy soyuu Döverek cezalandırmak.

közü çanagından çıguu Korkudan veya şaşkınlıktan gözleri dışarı fırlamak.

közü tüşüü 1. Bir şeyi beğenmek, almak istemek, 2. Birinden çok hoşlanmak, ona aşık olmak.

közün boyoo Kandırmak, aldatmak.

közünö körünüü Haddini bildirmek, cezasını vermek.

közünön kan aluu Cezalandırmak, çok zorlamak, bıktırmak.

kuday-tenirin taanıbay kaluu Gözü kimseyi görmemek, kibirlenmek.

kudayga kolu cetkensüü Kendini yükseklerde görmek, kibirlenmek.

kulagı uuldoo Birinin arkasından konuşmak, dedikodu yapmak.

kuyruguna kalbır bayloo Birinin arkasından dedikodu yapmak, onu kötü göstermek.

kün krstp Kötülük yaparak çok çektirmek, bıktırmak.

mat kıluu Sözle mat etmek, susturmak.

meeri tş Sevmek, hoşlanmak, aşık olmak.

meerin tg İçi ezilmek, çok sevmek, şefkat göstermek.

mış kıluu çok utandırmak, rezil etmek, dalga geçmek, alay etmek.

min alaketke tüşürüü Zorlamak, rahatını bozmak, bıktırmak.

mizin kaytaruu Bir daha baş kaldırmayacak kadar korkutmak.

moynuna min 1. Başına ıkmak, 2. Birine bağlı yaşamak, birine yk olmak.

murdu derdee tş Kendisi ile gurur duymak,övünmek.

naalat keltirüü Rezil etmek, utandırmak.

namazın okuu Ağır bir şekilde cezalandırmak.

narı barıp beri kel çok zorlanmak, ağır hastalıktan zar zor kurtulmak.

nazarı tş 1. Gönül vermek, sevmek, 2. Gönlü kırılmak, utanç duymak.

ok cedir Silahla vurmak,öldürmek.

on eki tozok bir kel çok zorlamak, sıkıştırmak, bunaltmak.

ooz aırboo Syletmemek, konuşturmamak, ağzını atırmamak.

ooz kptrvnmek, böbürlenmek, kibirlenmek.

oozdugun kaguu Sesini ıkartamayacak hale getirmek, susturmak.

oozduk saluu Baş eğdirmek.

oozgo batpas söz aytuu Fazla konuşmak, ileri geri konuşmak, gereksiz yere konuşmak.

oozu-murdu kıyşayboo Olmadık şeyleri olmuş gibi anlatmak, yalan söylemek.

oozun appak kıluu Azarlayarak bir daha konuşmayacak hale getirmek, susturmak.

oozun basuu Susturmak, konuşturmamak.

oozun kaysı dese murdun körsötüü Ne diyeceğini bilememek, sözleri karıştırmak.

oozun kygz Utandırmak, rezil etmek, konuştuğuna pişman etmek.

oozun oorutuu Boş yere konuşmak, konuşmasının bir hükmü olmamak.

oozun tikt Her dediğini yapmak.

oozuna kelgendi ottoo Ağzına geleni söylemek, boş boş konuşup baş ağrıtmak.

oozunan akarat kep ıguu Hakaret edip gönlünü kırmak.

oozunan sözü tş şaşırıp kalmak, konuşurken sözleri toparlayamamak.

or kazuu Birine kötülük yapmak, tuzak kurmak.

otko türtüü Birini kötülüğe itmek, kandırmak.

oton alıp suuga, sudan alıp otko saluu Zorlamak, eziyet çektirmek, usandırmak.

otop-butap cey berüü İnsanların hakkını yemek.

oyloso oyuna uktasa tüşünö kirböö Hiç düşünmediği, beklemediği bir şey gerçekleşmek.

ölgönün üstünö kömgön kıluu Birini bulunduğu zor durumdan daha da kötü duruma düşürmek.

ölüm tügün artuu Birinin üzerinde baskı kurmak.

öpkö köptürüü Övünmek, kendini biraz üstün göstermek.

öpkösü kazanbaktay boluu 1. Birine darılmak, 2. İçi yanmak, 3. Övünmek, böbürlenmek.

öpkösün koluna aluu Böbürlenmek, kibirlenmek, kendini üstün göstermek.

öpkösün üzüü Dövmek, pataklamak.

öydö karagıs kıluu Rezil etmek, kimsenin yüzüne bakamaz hale getirtmek.

öz casdıgın özü ala catuu Düşmanını öldürmek, öcünü almak.

öz kömöçünö kül tartuu Sadece kendini düşünmek, bencilleşmek.

öz közünö özü işenböö Gördüğü şeye inanmamak, şaşırarak, hayal kırıklığı yaşamak.

öz kulagina özü işenböö Duyduklarına inanmamak, hayal kırıklığı yaşamak.

özögün üzüü Çok sevmek, kıyamamak, içi ezilmek.

özün canga teneböö Başkalarından kendini akıllı zannetmek, kendini üstün görmek.

özün toktoto alboo Sabırsız davranmak, sabırsızlıktan yerinde duramamak.

peyil ketüü Kibirlenmek, kendini üstün sanmak.

sala-sal kıluu İftira atmak, haksız yere suçlamak.

say söyögünö cetüü Kemiği sızlamak, biri hakkında kötü konuşarak onu etkilemek.

sayga arkandoo Kandırmak, sırtından vurmak.

sır körsötüü Korkutup, yüreğini ağzına getirmek.

sırtınan satuu Birinin itibarından faydalanmak, sırtından geçinmek.

söökkö tamga saluu Birine unutamayacağı bir acı çektirmek.

söz tiygizüü Kalp kırarak sözler söylemek.

sözgö söltük kıluu Birini sözle yerin dibine batırmak, rezil etmek.

sözün cönötpöö Konuşturmamak, konuşmasına fırsat vermemek.

suu sepgendey boluu 1. Kendisine ihanet edeni öğrenip ondan nefret etmeye başlamak, 2. Biriyle ilgili dedikodular son bulmak.

suudan kurgak çıguu Suçunun cezasını çekmekten kurtulmak, sıvışmak.

suuk kolun saluu 1. Başkasının malına el koyup onu istediği gibi kullanmak, 2. İhanet etmek.

suuk tilin agıtuu Ağzına geleni söylemek, hakaret etmek.

şaarı buzuluu Boşanmak, karı koca ayrılmak.

şagin sındıruu Utandırmak, rezil etmek.

şek keltirüü Birini rezil etmek.

şeyşep canırtuu İkinci kez evlenmek.

şıyragin sındıruu Dövmek, cezalandırmak.

şiltisin kurutuu Çok eziyet etmek, zorlamak, bıktırmak.

şorpo içüü Cezalandırmak.

şorun kaynatuu Çok eziyet etmek, ezmek, zorlamak, acı çektirmek, bıktırmak.

tabası kanuu Birinin kötülüğüne içinden sevinmek.

tamagınan buzuluu 1. İçkiye bağlanmak, 2. Birinden rüşvet alarak onun işini yapmak.

taman calıratuu Kaçmak, bırakıp gitmek.

taman tuzak tartuu Birine tuzak kurarak onu yakalamak.

tamanga kaguu Kandırarak oyalamak.

tamanın caloo Yalakalık yapmak.

tamanın tındırboo Durmadan iş yaptırmak, usandırmak.

tamanına may töşöö 1. Değer vermek, saygı göstermek, 2. Yalakalık yapmak, samimi olmamak.

tamırına balta çabuu Yok etmek, sağlığına zarar vermek.

tarkin ketirüü Yok etmek.

taskağı çıguu Kötü niyeti ortaya çıkmak, gerçek yüzü belli olmak.

til emizüü Kandırarak oyalamak, aldatmak.

tirseginen ilüü Ağır cezalandırmak, bıktırmak.

tişin çaguu Ağır cezaya çarptırmak.

tolorsugun kırkuu Yok etmek, dağıtmak.

topurak saluu İlişkiyi bitirmek, ayrılmak.

töböğö kötörüü 1. Elinden gelen iyiliği esirgememek, 2. Kavga gürültü çıkarmak.

töbösün kandoo Ağır cezaya çarptırmak, bıktırmak.
töbösünö cangak çaguu Başının etini yemek, dır dır etmek, bıktırmak, cezalandırmak.
töbösünö kamçı oynotuu Eziyet etmek, acı çektirmek, usandırmak.
tuzun tatituu Ceza vermek, cezalandırmak.
tuzuna kara sanoo İyilik yapana kötülük yapmak.
türtö saluu Kendi yaptığı kötülüğü başkasının üstüne atmak.
ubalina kaluu Acı çektirmek, çile çektirmek, günahına girmek.
uzununan saluu Yok etmek, öldürmek.
uygaktay cabışuu Birine yapışmak, hiç bırakmamak, rahatsız etmek.
ur-berge aluu Korkutmak.
urundu boluu Hayatı zehir etmek.
uu içkendey kıluu Yok etmek, katletmek.
uu tırmagın batıruu Azap çektirmek, bıktırmak.
üröyün aluu Korkutmak.
üstünö tüşö kaluu 1. Üstüne düşmek, sıkmak, 2. Yalakalık yapmak.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki Mutluluk-Mutsuzluk Kavramı İle İlgili Fiil ve Deyimlerde Anlam İlişkisi” başlıklı tezimizde, buraya kadar incelenen dil malzemeleri ve bunların yanında yapılan değerlendirmeler sonucunda elde ettiğimiz bulguları ve bunlarla ilgili önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Mutsuzluk kavram alanıyla doğrudan veya dolaylı ilgili fiil ve deyimlerin sayısı hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde mutluluk kavram alanıyla ilgili fiil ve deyimlerin sayısından daha çoktur. Dilin bir toplumu tanıma noktasında en belirleyici göstergeleri gün yüzüne çıkaran bir araç olduğunu düşünürsek, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki bu durumdan hareketle bu dili konuşan ve yazan Türklerin genel hatlarıyla mutsuz bir millet olduğu sonucuna varabiliriz, ancak konuyla ilgili başka dillerde bulunan malzemelerin tespit ve değerlendirmesi yapılmadan ve karşılaştırmalı olarak sebepleri araştırılmadan kesin bir yargıya varmak bizi doğru bir sonuca ulaştırmayacaktır.

Türkçenin ve bilinen diğer bazı dillerin klasik diye adlandırılan edebi eserleri incelendiğinde görülecektir ki, bu eserlerin çoğu, işledikleri konu ve konunun kahramanları açısından mutsuzluk üzerine kurulmuş ve mutsuzlukla sonuçlanmıştır. Romeo ve Juliet ne kadar mutsuz ise Leyla ile Mecnun, Aslı ile Kerem, Ferhat ile Şirin o derece mutsuzdur. Sorulması gereken soru acaba edebi eserlerdeki bu kahramanlar mutlu olsalardı bu eserler ve bu kahramanlar bugünkü kadar herkesçe bilinir miydi? Bu sorunun cevabını günlük hayatımızdan bazı değerlendirmeler yaparak vermeye çalışacağız;

Yaşadığımız köyde birbirlerini çok seven iki gencin evlilik hikayesi mi daha çok anlatılır yoksa birbirlerini çok sevdiği halde başkalarıyla evlenmek zorunda bırakılan gençlerin hikayesi mi? Elbette ki sevip de kavuşamayan gençlerin yaşadıkları, neredeyse romanlaştırılarak anlatılır. Televizyonda haberleri takip ederken ülkenin herhangi bir sahilinde denize girip eğlenen çocuklarla ilgili bilgiler, belki de hiç dikkatimizi çekmez, ancak bir köyde çığ düşmesi veya bir trafik kazası veya bir cinayet haberi hemen dikkatimizi çeker ve konuyla ilgili yorumlar yapmaya başlarız. Kısaca toparlamak gerekirse hangi toplumda, hangi dilde olursa olsun, tarih boyunca olduğu

gibi bugün de genel manada insanı veya toplumu huzursuz eden, mutsuz olmasına sebep olan olaylarla ilgili üretim mutlulukla ilgili konularda gerçekleşen üretimden daha fazladır. Dolayısıyla bizim dilimizde de mutsuzlukla ilgili malzemelerin fazla olması bizi, millet olarak mutsuz olduğumuz sonucuna ulaştırmamalıdır.

2. Mutluluk ve mutsuzluk kavram alanlarıyla ilgili metaforik eşleşmelerde ortaya çıkan anlam aktarmalarında, alt kavramlar kendi kavram alanları içinde birbiriyle sıkı ilişki içinde görünmektedir. Eşleşmelerde aktarılan anlamlar, aynı kavram alanı içindeki diğer kavramların anlamları ile iç içe girişik durumda karşımıza çıkmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere insan zihni, içinde bulunduğu veya karşılaştığı herhangi bir durumda, ilgili eylemin veya durumun ait olduğu kavram içindeki alt kavramların hemen hepsini belirli aralıklarla veya aynı anda eşit bir şekilde algılamaktadır. İncelediğimiz eşleşmeler içinden özellikle; sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek veya daralmak, bunalmak, sıkılmak, usanmak, bıkmak gibi kelimelerin ifade ettikleri anlamlar kendi kavram alanları içinde neredeyse iç içe girmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Metaforik eşleşmelerde insan bedeni, benzetme veya somutlaştırma çabasıyla başvurulan zengin bir aktarım merkezi olarak kullanılmıştır.

4. İnsan bedeninden hareketle; ağız, ayak, alın, baş, bağır, bacak, bel, beyin, boyun, burun, ciğer, çene, göz, göz kapağı, yürek, yüz, kalp, kulak, mide, el, kol, parmak, diş, kaş gibi neredeyse bütün uzuvlar ifade aracı olarak kullanılmıştır.

5. Hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde, insan bedeniyle ilişkili aktarmaların çoğu mutsuzluk kavram alanıyla ilgili eşleşmelerde ortaya çıkmaktadır. Bu durum zihnin, insanın içinde bulunduğu olumsuz durumun kendi ruh ve beden sağlığını ne derece etkilediğini daha iyi, daha açık gösterme kaygısından kaynaklanmaktadır.

6. Türkiye Türkçesinde çoğunlukla karaciğer olarak adlandırılan organ adı, Divanü Lūgat-it- Türk'te bağır olarak geçmektedir (Atalay, 2006: IV-59). Türkiye Türkçesi dışındaki lehçelerin çoğunda bazı ses değişiklikleriyle birlikte genel olarak kullanılan bağır tabirinin, bu çalışmadaki metaforik eşleşmelerin incelenmesi sonucunda, her iki lehçeyi konuşan insanların zihninde de insan vücudundaki göğüs bölgesi olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

7. Mutsuzluk kavram alanı içinde acıyı, sızıyı, üzüntüyü, kederi ve benzeri duyguları somutlaştırmada en çok başvurulan kelimelerden biri “yürek”tir. Mutluluk kavramıyla, mutsuzluk kavram alanındaki kadar olmasa da ilişkili olan yürek, hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde hemen her kavram alanında karşımıza çıkmaktadır. Ancak üzerinde durulması gereken bir diğer husus, Türkiye Türkçesinde aynı durumu ifade etmek üzere hem yürek tabiri, hem de Arapçadan alıntı olan kalp tabiri bir arada kullanılırken Kırgız Türkçesinde sadece yürek tabiri tercih edilmiştir.

Türkiye Türkçesindeki bu ikili kullanım incelemeye değer bir durumdur. Gönülle ilişkili duyguları ifade ederken hem yürek, hem de kalp tabirinin kullanılmasına karşılık kelimelerin gerçek anlamları olan organ kastedildiğinde bu iki kelime arasında tercih yapıldığı görülmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde insan sağlığıyla ilişkili ifadelerde yürek kelimesine hiç başvurulmadığı görülmektedir. Bu alan daha çok kalp tabirinin kullanıldığı bir alandır. Türkiye Türkçesini konuşan insanlar: yürek ameliyatı oldum, demezler; kalp ameliyatı oldum, derler. Yürek damarlarımdan ikisi tıkanmış, demezler; kalp damarlarımdan ikisi tıkanmış, derler.

Tıp alanında insan organını ifade etmek için kalp sözünün tercih edilmesi tesadüfi bir tavır olarak kabul edilmemelidir. Zira, Anadolu’da ilk Türkçe yazılı ürünlerini 14. yüzyılda vermeye başlayan Türk tıbbının kökleri 11. yüzyıla, Büyük Selçuklulara kadar uzanmaktadır. Gerek Büyük Selçuklular, gerekse Anadolu Selçukluları döneminde verilen eserlerin dili de Arapça ve Farsçadır. Selçuklu tıbbının İslam tıbbının devamı niteliğinde olması bu durumun nedeni olarak gösterilebilir (Doğan, 2010: 313-373). Türkiye Türkçesinde tıp alanında kalp sözünün tercih edilmesi, tıp terminolojisi etrafında kullanılan sözlerin yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda daha çok Arapça olması ile açıklanabilir.

Bunun yanında, Türkiye Türkçesinde eğer kastedilen bir hayvan organıysa daha çok yürek kelimesinin tercih edildiği görülmektedir. Örneğin kurban bayramında kesilen ineğin eti, ortaklar arasında paylaşılırken kalp taksimi yapılmaz, daha çok yürek bölünüp paylaşılır. Bu durum da, Anadolu’da hayvancılık kültürü ile ilişkili sözlerin daha çok Türkçe olmasıyla ilişkili olmalıdır.

8. Mutsuzluk kavram alanı içinde en çok başvurulan diğer kavramlar ise; “gönül, iç, can” kavramlarıdır. Bu üç kavram, hem Türkiye Türkçesindeki, hem de Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde, bir taraftan insanın ruhunu ifade etmek, ruhun çektiği acıyı, sıkıntıyı, elemi, kısaca mutsuzluğu açığa vurmak için kullanılmış olmasının yanında insan bedenini ifade etmek için de kullanılmıştır.

9. Eşleşmelerdeki gönül kavramı, özellikle üzerinde durulması gereken bir işleniş sahiptir. Türkçenin ilk yazılı eserlerinden günümüze gelinceye kadar kelimenin hem mutluluk, hem de mutsuzluk kavramlarıyla ilişkili çok yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu bilinmektedir. Malzemelerdeki işleniş dikkate alındığında, yukarıda üzerinde durulmaya çalışılan kalp ve yürek kelimeleri ve bu kelimeler etrafında oluşan kavram alanıyla gönül kelimesi ve bu kelime etrafında oluşan kavram alanı neredeyse eş anlamlı bir yapı arz etmektedir. Bundan dolayı gönül, kalp ve yürek kelimelerini aynı kavram alanı içinde değerlendirmek gerekir.

Burada söylenilmesi gereken, bu durumun Türkçe için yeni bir anlam olayı olmayıp Eski Türkçe döneminden günümüze dek süregelen bir aktarma zincirinin sonucu olduğudur. Gönül kelimesi; “köngülte, köngülteki, könglünçe” biçimlerinde Költigin ve Tonyukuk yazıtlarında arzu, istek, dilek anlamlarına gelebilecek şekilde kullanılmıştır (Aydın, 1999: 104-108). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde; köngül kelimesinin köngülker- “düşünmek, mülâhaza etmek, tefekkür etmek”, köngüllüg “akıllı, ferasetli, müdrik, gönüle yakın, sevilen”, köngülsüz “akılsız, manasız, idraksiz” (Caferoğlu, 1993: 77) gibi türevleriyle karşılaşılmaktadır. Clauson, kelimenin Eski Türkçe döneminde kullanılan soyut bir kavram olduğunu “kavrayış, anlayış, idrak ve düşünce gibi anlamlara geldiğini, daha sonraları da yürek kelimesinin bu anlamları ifade ettiğini belirtmektedir (Clauson, 1972: 731).

Orhun metinlerinde yürek kelimesine rastlanmamaktadır. Divânü Lügât’it-Türk’te ise Kaşgarlı Mahmud “könül” kelimesini Arapça “kalb, fu’âd ve fişne” kelimeleri ile açıklamaktadır. Bu kelimelerden kalb, Türkçedeki gönül kavramını açıklamaktadır, fu’âd ise somut kavram olarak düşünülen yürek sözüne, fişne de daha çok “düşünme, kavrama” anlamlarına karşılık gelmektedir (Önler, 2007: 1297-1307). Buradan da anlaşılacağı üzere kalp sözünün soyut manada gönül ile ilişkilendirilmesi

Müslümanlığın kabul edilmesiyle başlamış ve ilk büyük sözlüğümüzde de bu şekilde kaydedilmiştir.

Gönül sözünün uzun süre çok geniş bir anlam çerçevesiyle kullanılmasına bir diğer örnek de Kutadgu Bilig'den verilebilir: Bu eserde gönül sözüyle kurulan yaklaşık 65 deyim bulunurken; yürek sözüyle ilgili üç deyim bulunmaktadır. Gönül sözünün yaygınlığıyla ilgili Türkçenin diğer önemli eserlerinde de farklı bir durum ile karşılaşmamaktadır: Atabetü'l-Hakaik, Kıyasü'l-Enbiyâ, Nehcü'l-Ferâdis gibi eserlerde de bu kavram alanıyla ilişkili durumlar hep gönül kelimesinde ifade bulmuştur. Bunun yanında bu eserlerde kalp sözünün kullanılmadığını da söylemek gerekir. Demek ki Divan'da gönül kelimesine karşılık olabilecek bir anlam verilse de kalp sözü, bu kavram alanıyla ilişkili durumları ifade etmek üzere, uzun zaman eserlerimizde kullanılmamıştır (Önler, 1999: 119-186). Buradan anlaşılıyor ki gönül kelimesi daha sonraları ifade ettiği anlamların bir kısmını Arapça olan kalp sözüne, bir kısmını da Türkçe olan yürek sözüne devretse de dildeki kullanılabilirliği hiç kesilmeden devam etmektedir. Bununla birlikte Türkçenin henüz bir tarihsel sözlüğü bulunmadığı için kalp sözünün ne zamandan beri eserlerimizde kullanılmaya başlandığını kesin olarak bilemiyoruz.

Eski Türkçeden beri yaygın bir kullanım ağına sahip olan gönül sözü, tezimizde de açıkça görüldüğü üzere bugün, ifade ettiği anlamları ve bu anlamlar etrafında oluşan kavramları zamanla “kalp, yürek, iç, can, ruh” gibi sözlere aktarmıştır. İfade ettiği anlamların başka sözlere de dile getirilmeye başlanması sonucunda gönül sözünün kullanım sıklığında bir azalmaya uğradığı söylenilebilir, ancak bu durum bizi, gönül sözünün tarihi süreçte oluşan kavram alanında bir anlam daralmasına uğradığı sonucuna götürmemelidir. Çünkü kelime, geçmişten günümüze neredeyse bütün anlamlarıyla birlikte kullanılmaya devam edilmektedir.

10. Hem mutluluk, hem de mutsuzluk kavram alanındaki soyut durumların ifade edildiği kelime sayısı, Kırgız Türkçesindekilere oranla Türkiye Türkçesinde daha fazladır. Buna karşılık Kırgız Türkçesi de soyut olan bu durumları ifade etmek üzere dilde somutlaştırmalara, benzetmelere yönelmiştir. Bu durum, Türkiye Türkçesinin Kırgız Türkçesine göre daha çok işlendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çünkü, dilde ilk önce somut olanlar adlandırılır. Soyut olanların adlandırılması, o dili yaygın

olarak kullanma, malzeme yani söz ve eser üretme ve bu işlenişe bağlı, zamanla kazanılan tecrübelerle dayanmaktadır.

11. Hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde dikkat çeken diğer bir husus, kan kavramının çok fazla kullanılıyor olmasıdır. Bu durumun tarihle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Tarih boyunca uzun süren göçler, tabiatla girilen uğraş, yapılan savaşlar, iktidarı ele geçirmek veya elde tutmak için verilen mücadeleler kan kavramının bir dil malzemeleri olarak çok fazla kullanılıyor olmasını açıklayabilecek bir yaşam öyküsüdür.

12. Bazı duyguların ifadesi için başvurulan benzetme veya somutlaştırmalarda dikkat çekici benzerlikler ve farklılıklar görülmektedir. Mesela Türkiye Türkçesinde, kızmak, alınmak, küsmek ve benzeri duyguları ifade etmek için kullanılan surat asmak veya yüzü düşmek veya kaşlarını çatmak gibi deyimler ile aynı duyguları ifade etmek üzere Kırgız Türkçesinde kullanılan malzemeler nitelik olarak, zihnin işleyişi, durumu algılayışı ve dile aktarışı bakımından birbirinden farksızdır. Her iki lehçede de aynı durumun ifadesi için insanın baş bölgesinde yer alan uzuvların hareketleri dikkat çekici bulunup esas alınmış ancak Türkiye Türkçesinde yüzün, suratın asılması veya kaşın çatılması bu ifadede belirleyici olurken, Kırgız Türkçesinde gözkapağının asılması ve inmesi belirleyici olmuştur. Burada düşünce yapısının dile olan etkisi ön plana çıkmaktadır. İnsan, karşılaştığı nesne veya durumlara hangi açıdan bakıyor ise o nesneyi veya durumu o bakış açısıyla adlandırabilir veya aktarabilir.

13. Mutsuzluk ifade eden malzemelerin mutluluk ifade edenlere oranla çok daha fazla olması, bu dili konuşan ve yazan insanların kendini mutsuz edecek, huzurunu kaçırarak birçok etkenle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu durumun sonucunda insanların bunalması, hüznlenmesi, küsmesi, öfkelenmesi, üzülmesi son derece normal karşılanabilecek bir durumdur, ancak bu durumdaki insanların çok az ağlaması dikkat çekmektedir.

Ağlamak kavram alanıyla ilgili malzemeler incelendiğinde görülüyor ki bunlar; hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde diğer kavram alanlarında oluşturulan dil malzemelerinden dikkat çekecek derecede azdır. Bu durumu, milletin ya çok metanetli olmasına veya toplumumuz içinde ağlama eyleminin bir dayanıksızlık, zayıflık unsuru olarak kabul edilmesine bağlayabiliriz ki gerçek sebeplerden biri de bize

göre budur. Bununla birlikte, kalıp sözler halinde olmasa da ağlamak kavramının işlendiği Türk diliyle oluşturulmuş sözlü halk kültürü malzemelerinin küçümsenemeyecek kadar fazla olması unutulmamalıdır.

İncelenen dil malzemelerinde ağlamak kavram alanıyla ilgili fiillerin, deyimlerin ve bunlara bağlı metaforik eşleşmelerin sayıca az olmasının yanında bu dili konuşan insanların üzüntülerini ifade ettikleri ağıtların çokluğu dikkat çekicidir. Bu konuyla ilgili dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, Türkçenin belki de en güzel işlendiği kültür ürünlerimiz olan türkülerimizin büyük bir bölümünün bu milletin üzüntülerini dile getirmekte bir araç olarak kullanılmasıdır. Buradan hareketle, insan zihninin herhangi bir konuda somut olguları daha çabuk ve daha fazla dikkate aldığını ve onlarla ilişkili daha çok dil malzemesi ürettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, ağıt ve türkülerimizde ağlamak kavramıyla ilgili birçok ifadenin yer almasına karşılık doğrudan ağlamak anlamıyla ilişkili fiillerimizin sayıca az olması, olanların da ağlamak fiilinin derecelerini bildirecek nitelikte olması insanımızın fiili yani somut bir şekilde gözyaşı dökmesinin azlığıyla ilişkilendirilebilir.

14. Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde mutluluk- mutsuzluk kavram alanlarındaki anlam eşleşmelerinde bedenle, ruhla ve tabiatla ilgili benzetme, somutlaştırma ve anlam aktarmalarının çok bulunuyor olması dikkate alındığında, bu dili kullananlar için şu şekilde bir tanımlama yapılabilir: Türkler, benzetme kabiliyeti yüksek, soyut ifadeleri somutlaştırmada dili başarıyla kullanıp dilin ifade gücünü arttıran, duygusal zekası işlek, estetik anlayışı son derece gelişmiş, zihni içe ve dışa dönük ilişkilerle muhakeme becerisine sahip, bedeni ve ruhuyla sürekli hareket halinde, bireysel ve toplumsal yaşamın bütün zorluklarıyla mücadele etmiş, üretken, felsefi derinliği olan, sosyal ve aynı zamanda hassas, çabuk ve kolay etkilenen, duygusal ancak sabırlı ve metanetli bir millettir.

KAYNAKÇA

- AHANOV, Kaken (2008), *Dil Biliminin Esasları*, (Aktaran: Murat Ceritoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKARSU, Bedia (1998), *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi Yayınları, (3. Baskı), İstanbul.
- AKSAN, Doğan (1989), “Kavram Alanı- Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten-* 1971, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (1999), *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınları, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2003), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- ARSEVER, R. Levent (2003), “Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2, s. 127-140, Ankara.
- ARSLAN EROL, Hülya (2008), *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mehmet (1984), “İbn Sina'nın Mutluluk Anlayışı”, *İbn Sina Doğumunun Birinci Yıl Armağanı*, s. 433, Ankara.
- AYDIN, Mehmet (1999), “Gönül Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 566- Şubat, s. 104-108, Ankara.
- AYDIN, Mehmet (2007), *Dilbilim El Kitabı*, 3F Yayınları, İstanbul.
- BAŞKAN, Özcan (2003), *Bildirişim İnsan-Dili Ve Ötesi*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- BİRAY, Nergis (2009), “12 Hayvanlı Türk Takvimi- Zamana Ve İnsana Hükmetmek-”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, TAED 39, s. 671-683, Erzurum.
- BİRCAN, Hasan Hüseyin (2001), *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

- CEYLAN, Ömür (2003), *Kuş Cenneti Şiirimiz –Klasik Türk Şiirinde Kuşlar-*, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- CHOMSKY, Naomi (2001), *Dil ve Zihin*, (çev. Ahmet Kocaman), Ayraç Yayınları, Ankara.
- CLAUSON, Sır Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, England.
- CUMAKUNOVA, Güلزura (2005), *Türkçe Kırgızca Sözlük*, Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- DOĞAN, Şaban (2010), “Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu Ve Özellikleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turish or Turkic Volume 5/1, s. 315-373, Winter 2010*. (Ed. Mehmet Dursun Erdem), www.turkishstudies.net, (ET: 11.04.2011).
- ERDEM, Melek (2003), *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*, KÖKSAV Yayınları, Ankara.
- DURAN, Suzan (1988), “Türkçede Cihet Ve Mekan Gösteren Ek Ve Sözcükler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- BELLETEN* 1956, s. 1-110, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1958), *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1995), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1999), *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GUIRAUD, Pierre (1999), *Anlambilim (La Semantique)*, (çev. Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007), *Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), “Türk Dilinin Mantık Sistemi ve Kelime Aileleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, XXVIII/ 1-2, s. 179-197, Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (1996), “Eş Yazınlık, Eş Sessizlik ve Çok Anlamlılık”, *Türk Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- KARAAĞAÇ, Günay (2005), *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAŞGARLI, Mahmud (2006), *Divanü Lügat-it-Türk*, (çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları 5. Baskı, Ankara.

- KONKOBAYEV, Kadıralı, Cüzökan Osmanova ve Şeralı Caparov, (2001), *Kırgız Dilinin Deyimler Sözlüğü*, Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- LAKOFF, George ve Mark Johnson (2005), *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, (çev. Gökhan Yavuz Demir), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- NİETZSCHE, Friedrich (2005), *Ahlakın Soykütüğü*, (çev. Orhan Tuncay), Gün Yayınları, İstanbul.
- OLGUNER, Fahrettin (1999), *Farabi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÖNLER, Zafer (1999), “Kutadgu Bilig’de Yer Alan Deyimler”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, C.9, s. 119-186, Simurg Yayınları, İstanbul.
- ÖNLER, Zafer (2007), “Eski Türkçeden Günümüze köñül>gönül Kelimesinin Kullanımı” *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (II. Cilt), 24-29 Eylül 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz (2002), *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÖZGEN, Mehmet Kasım (1997), *Farabi’de Mutluluk Ve Ahlak İlişkisi*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender (1999), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- POYRAZ, Hakan (2006), “Ahlakın Dikotomisi İç Ahlak/Dış Ahlak”, *Küreselleşme Ahlak Ve Değerler*, Editörler: Yurdağül Mehmedoğlu- Ali Ulvi Mehmedoğlu, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- SAUSSURE, Ferdinand De (2001), *Genel Dilbilim Dersleri*, (çev. Berke Vardar), Multilingual yayınları, İstanbul.
- SİNAN, Ahmet Turan (2001), *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- TÜRK, Vahit (2004), “‘Sağ, On, Sol’ Sözcükleri Ve Kavram Alanları”, *Türkbilig*, Bahar Sayısı-7, s. 125-136, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2009), (Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın ve başkaları), 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- UĞUR, Nizamettin (2007), *Anlambilim*, Doruk Yayınları, İstanbul.
- ÜÇOK, Necip (2004), *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2001), *Dilbilim Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

- VARDAR, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- WILSON, John (2002), *Dil, Anlam ve Doğruluk*, (çev. İbrahim Emiroğlu- Abdullatif Tüzer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- YUDAHİN, K. K. (1994), *Kırgız Sözlüğü*, (çev. Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Bilgin (2005), *Kutadgu Bilig Mutluluk Bilgisi*, (Hazırlayanlar: Bilgin Yüce-Orkun Uygur- Turan Köktürk), İlya Yayınları, İzmir.
- YÜKSEL, H. Gülru (2009), “Felsefenin Gözü İle Dilin Bazı Problemleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 151-163, Edirne.

ÖZGEÇMİŞ

02.08.1976'da Rize'nin Çayeli ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimimi burada tamamladıktan sonra 1995 yılında Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. Aynı bölümden 1999 yılında mezun oldu ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İstanbul ili Ümraniye ilçesi Hekimbaşı Çiftliği İlköğretim Okulu'na Türkçe Öğretmeni olarak atandı. Burada bir yıl Türk Dili öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra 2000 yılında Niğde Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2001 yılında YÖK tarafından Kırgızistan'ın Celalabat şehrindeki İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi'nde Türkiye Türkçesi derslerini yürütmek üzere öğretim görevlisi olarak görevlendirildi. Burada üç yıl görev yaptı. Aynı süre içinde Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başladığı yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2004 yılında döndüğü Niğde Üniversitesi'nde bir yıl daha görev yaptıktan sonra doktora yapmak amacıyla Yüksek Öğretim Kurumu'nun 35. maddesi gereği Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne kayıt yaptırarak SAÜ Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Halen aynı bölümde görevine devam etmektedir.